

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

CELAL BAYAR DÖNEMİ GENEL SEÇİMLERİ VE
TBMM(1950–1960)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ayşe AYDIN

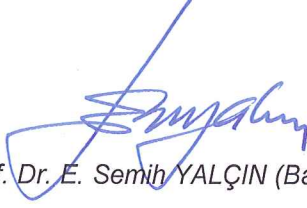
Tez Danışmanı

Prof.Dr. E. Semih YALÇIN

Ankara–2010

ONAY

Ayşe AYDIN tarafından hazırlanan "Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri ve TBMM (1950- 1960) " başlıklı bu çalışma, 18 /01 /2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. E. Semih YALÇIN (Başkan)

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Prof.Dr. Selma YZL

Prof. Dr. Necdet HAYTA

Doç.Dr. Uğur ÜNAL

ÖNSÖZ

Türk siyasi tarihinde çok partili hayatın kalıcı olarak yerleşebilmesi için Celal Bayar'ın ve kurucusu olarak içerisinde yer aldığı Demokrat Parti'nin katkısı büyük olmuştur. Celal Bayar'ın, Demokrat Parti genel başkanlığında bulunduğu muhalefet dönemi daha sonrada on yıllık iktidarları dönemlerindeki siyasi gelişmeleri ele aldık. Bu dönem, pek çok eserde dış politika, ekonomi, eğitim, iç siyaset olarak ele alınmıştır. Çalışmamızda 1950 -1960 yıllarında yapılan üç genel milletvekili seçimini derli toplu bir şekilde ve birinci elden kaynaklarla ele aldık.

Celâl Bayar Dönemi Genel Seçimleri, (1950–1960) adlı tez çalışmamızın giriş bölümünde, Türkiye'de seçim sisteminin 1960 yılına kadar tarihî gelişimi ve genel seçimleri inceledik. I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Tek Parti Dönemlerine ait seçimler alt başlıklar altında değerlendirmeye çalışılmıştır. Daha sonra Türkiye'de çok partili siyasî hayata geçişin iç ve dış sebepleri ve çok partili hayata geçiş aşamaları araştırılmıştır. Çalışmamızda Türkiye'de Genel Seçimlerin Tarihi Gelişimi ve Seçimler, 1950, 1954 ve 1957 seçimleri ve 1957 Genel Seçimleri Sonrası Türkiye'de Meydana Gelen Gelişmeler birer bölümde ele alınarak tez beş ana bölümden oluşturulmuştur.

I. Bölümde, I. Meşrutiyet dönemindeki seçimlerden ve çok partili siyasi hayata geçiş dönemine kadar yapılan seçimlerden bahsedilmiştir. Ayrıca çok partili döneme geçişin iç ve dış sebepleri, Milli Kalkınma Partisi ve demokrat Partinin kuruluşu incelenmiştir.

II. Bölümde, 1950 genel seçimlerine gidilen süreçte meydana gelen gelişmelerden, uygulanan seçim sisteminden ve çıkarılan yeni seçim kanunundan bahsedilmiştir. Ayrıca siyasî partiler, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler, seçim beyannameleri, propaganda ve mitingler incelenmiştir. Seçim sonuçları verilerle değerlendirilmiştir. Siyasî partilerin

oylarının artışında ya da azalmasında etkili olan hâdiselerden de kısaca bahsedilmiştir. Çalışmamızda dönem dönem bazı dış politika meselelerine de değinilmiştir. Bundaki amacımız iktidarın ya da muhalefetin seçimlerde bu hâdiseleri ele alışlarını incelemektir. Bunların yanında IX. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi milletvekillerinin biyografileri incelenmiş, seçim sonuçları tablolarla değerlendirilmiştir. Demokrat Parti'nin 1950 Genel seçimlerini kazanma sebepleri üzerinde durulmuştur.

III. Bölümde, Demokrat Parti iktidarının birinci dönemindeki faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Daha sonra seçimi ve siyasî hayatı etkileyecek nitelikteki kanunlardan bahsedilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Yine 1954 seçimlerine giden süreçteki iktidar ile muhalefet partilerinin ilişkileri, siyasî partilerin durumları incelenmiştir. Seçimin yapılması ve sonuçları sayısal verilerle değerlendirildikten sonra X. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi milletvekillerinin biyografileri incelenmiştir. Daha sonra 1950 ve 1954 seçimleri tablo ve değerlendirmelerimizle mukayese edilmiştir.

IV. Bölümde ise 1957 genel seçimleri değerlendirilmiştir. Siyasî hayatımızı etkileyen iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkinin gerginliğini fazlasıyla arttıran gelişmeler incelenmiştir. Bunun yanında Demokrat Parti başta olmak üzere bütün partilerin bu son genel seçimi öncesi hazırlıklarından bahsedilmiştir. Siyasî partilerin seçim beyannameleri, propagandaları, mitingleri, afişleri değerlendirilmiştir. 1957 seçimlerinde iktidar partisi olan DP önemli ölçüde oy kaybetmiş ve bunun sebepleri de incelenmiştir.

V. Bölümde ise 1957 Genel seçimlerinden sonra meydana gelen gelişmeler değerlendirilerek 27 Mayıs ihtilaline kadar gelinmiştir.

Çalışmamızın sonucunda da, siyasî tarihimizde dönüm noktası niteliğinde olan DP iktidarı ve yapılan üç genel seçimin, seçim sistemi, propaganda teknikleri, millî irade ve sine-i millete yönelme kavramları değerlendirilmiştir. Seçmenlerin seçilenlerle ilgili beklentilerinin dile getirilmesi

noktasında demokratikleşme sürecinin şekillenmesindeki yeri de incelenmiştir.

Tez çalışmalarım sırasında değerli vakitlerini ayırarak benden desteğini ve yardımını esirgemeyen saygıdeğer Hocam Prof. Dr. E. Semih YALÇIN'a gönülden teşekkür ederim. Ayrıca ağabeyim Recep AYDIN'a, Emre SEZEN'e, Seçil GEÇGEL ve İmran GENÇ'e ve emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR CETVELİ	1
TABLolar VE GRAFİKLER DİZİNİ	3
GRAFİKLER	4
KAYNAKLARIN TAHLİLİ	5
RESMÎ YAYINLAR	5
TÜRK YAZILI BASINI	6
GİRİŞ	1
SİSTEMLERİ	4
1- Çoğunluk Sistemi:	4
a- Tek Adlı veya Çok Adlı SEÇİM Çoğunluk Sistemi	4
b- Tek Turlu Çoğunluk ve İki Turlu Çoğunluk Sistemi	5
c- Alternatif Oy Sistemi (Tercihli Liste Sistemi)	5
2- Nispî Temsil Sistemleri:	7
a- Nispî Temsil Sistemi	7
b- Eksik Liste (Sınırlı Oy) Sistemi	7
c- Tek Devredilmez Oy Sistemi	7
d- Hare Yöntemi (Devredilen Tek Oy) Sistemi	8
e- Değişmez Tek Sayı Sistemi	8
f- d'Hond (En Yüksek Ortalama Sistemi) Sistemi	8
g- Sainte Lauge Sistemi	9
3- Karma Seçim Sistemi:	9
I.BÖLÜM	1
TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİMLERİN TARİHİ GELİŞİMİ VE SEÇİMLER	1
A- MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER	1
1- 1876 Kanun-ı Esasî ve Seçimle İlgili Çalışmalar	1
2- 1877 İlk Milletvekili Genel Seçimleri	5
3- 1877 İkinci Milletvekili Genel Seçimleri	7
B- MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER	8
1- 1908 Milletvekili Genel Seçimleri	10
2- 1912 Milletvekili Genel Seçimleri	11
3- 1914 Milletvekili Genel Seçimleri	13
C- MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ SEÇİMLERİ	14
1- 1919 Milletvekili Genel Seçimleri	16
2- 1920 Milletvekili Genel Seçimleri	18
D- TEK PARTİ DÖNEMİ SEÇİMLERİ	20
1- 1923 Milletvekili Genel Seçimleri	22
2- 1927 Milletvekili Genel Seçimleri	23
3- 1931 Milletvekili Genel Seçimleri	25
4- 1935 Milletvekili Genel Seçimleri	27
5- 1939 Milletvekili Genel Seçimleri	28
6- 1943 Milletvekili Genel Seçimleri	29
E- ÇOK PARTİLİ SİYASÎ HAYAT	32
1- Çok Partili Döneme Geçiş (1945)	32
a- Dış Sebepler:	33

b-	İç Sebepler:	35
2-	Millî Kalkınma Partisi'nin Kurulması	40
3-	Demokrat Parti'nin Kuruluşu	42
a-	Demokrat Parti'nin Kuruluş Amacı ve Temel İlkeleri	46
b-	Demokrat Parti'nin Programı	46
c-	Demokrat Partinin Hükümet İşleri ile İlgili Görüşleri	47
4-	Demokrat Parti'nin Muhalefet Dönemi (1946–1950)	51
5-	Yeni Seçim Kanunu ve 1946 Milletvekili Genel Seçimleri	54
II.	BÖLÜM.....	58
	1950 GENEL SEÇİMLERİ	58
A-	1946 GENEL SEÇİMLERİ SONRASINDA SEÇİM KANUNUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE GENEL SEÇİMLERE GİDEN SÜREÇ	58
1-	1946 Genel Seçimleri Sonrası İktidar ile Muhalefet Arasındaki İlişki	58
2-	Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi (7–11 Ocak 1947)	59
3-	Muhtar Seçimleri	61
4-	Milletvekili Ara Seçimleri	63
5-	12 Temmuz Beyannamesi ve İktidar ile Muhalefet Partisi Arasındaki İlişkiler	63
6-	12 Temmuz Beyannamesi'nden Sonra CHP ve D.P.'de Meydana Gelen Gelişmeler ve İktidar ile Muhalefet Arasındaki İlişkiler	66
7-	1948 yılında Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler	68
8-	Millet Partisi'nin Kurulması	71
9-	Milletvekili Ara Seçimleri	73
10-	Şemseddin Günaltay Hükümeti ve Demokratikleşme Yolunda Yaptığı Çalışmalar	73
11-	Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi	75
12-	Demokrat Parti'nin Küçük Kongresi'nin Toplanması	77
13-	Milletvekili Seçim Kanununda Değişiklikler İçin Yapılan Çalışmalar	78
B-	1950 GENEL SEÇİMLERİNE KATILAN SİYASÎ PARTİLER VE PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	86
1-	Cumhuriyet Halk Partisi ve Seçim Beyannamesi	86
2-	Demokrat Parti ve Seçim Beyannamesi.....	88
3-	Millet Partisi ve Seçim Beyannamesi	90
4-	Millî Kalkınma Partisi ve Seçimle İlgili Çalışmaları	91
C-	SEÇİM ORTAMI VE SEÇİM KAMPANYALARI	92
D-	1950 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI VE MECLİSİN YAPISI	96
1-	14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	96
2-	DP'nin İktidara Gelmesinin Sebepleri	101
III.	BÖLÜM.....	113
	1954 GENEL SEÇİMLERİ	113
A-	1954 GENEL SEÇİMİNE GİDEN SÜREÇTE MEYDANA GELEN GELİŞMELER	113
1-	I. Adnan Menderes Hükümeti'nin Faaliyetleri	113
2-	I. Adnan Menderes Hükümeti Döneminde Muhalefetin Durumu	118
3-	II. Adnan Menderes Hükümeti'nin Faaliyetleri	120
a-	Malatya Belediye Seçimleri	121
b-	Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun Kabul Edilmesi	121
c-	Halkevlerinin Kapatılması ve CHP'nin Mallarının Hazineye Devredilmesi	123
d-	Milletvekili Ara Seçimleri	125
e-	D.P.'nin Üçüncü Büyük Kongresi	126
f-	Türkiye'nin NATO'ya Girişi	127

4- Türkiye Köylü Partisi'nin Kurulması	129
5- Millet Partisi'nin Kapatılması	130
6- Genç Demokratlar Teşkilâtı'nın Kurulması.....	131
7- Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Kurulması.....	133
B- 1954 GENEL SEÇİMLERİNE KATILAN SİYASÎ PARTİLER VE PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	135
1- 5545 Sayılı Seçim Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler	137
2- Cumhuriyet Halk Partisi ve Seçim Beyannamesi	139
3- Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Seçim Beyannamesi	141
4- Türkiye Köylü Partisi'nin Seçim Çalışmaları	142
C- SEÇİM ORTAMI VE SEÇİM KAMPANYALARI	143
D- 1954 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI VE MECLİSİN YAPISI.....	146
1- 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.....	146
IV.BÖLÜM	158
1957 GENEL SEÇİMLERİ	158
A- 1957 GENEL SEÇİMİNE GİDEN SÜREÇTE MEYDANA GELEN GELİŞMELER	158
1- Adnan Menderes Hükümeti ve Faaliyetleri	158
2- 6/7 Eylül Hâdiseleri	162
3- D.P.'nin Dördüncü Büyük Kongresi	164
4- Hürriyet Partisi'nin Kurulması	166
5- IV. Adnan Menderes Hükümeti'nin Faaliyetleri ve Muhalefetin Durumu	168
B- 1957 GENEL SEÇİMLERİNE KATILAN SİYASÎ PARTİLER VE PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	173
C- SEÇİM ORTAMI VE SEÇİM KAMPANYALARI	175
1- CHP'nin Seçim Kampanyaları	176
2- D.P.'nin Seçim Kampanyaları.....	177
3- CMP'nin Seçim Faaliyetleri	180
4- Hürriyet Partisi'nin Seçim Faaliyetleri	181
D- 1957 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI VE MECLİSİN YAPISI.....	183
1- 27 Ekim 1957 Seçimlerinin Sonuçları.....	183
27 EKİM 1957 GENEL SEÇİM SONUÇLARI	185
V.BÖLÜM	198
1957 GENEL SEÇİMLERİ SONRASI TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN GELİŞMELER	198
1- V. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ'NİN FAALİYETLERİ VE MUHALEFETİN DURUMU	198
2- DOKUZ SUBAY OLAYI.....	202
3- MİLLÎ MUHALEFET CEPHESİ'NİN KURULMASI	207
4- VATAN CEPHESİ'NİN KURULMASI.....	210
5- CHP'NİN XIV. KURULTAYI İLE İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ VE İKTİDARIN TEPKİSİ	212
6- MUHALEFETİN BAHAR TAARRUZU VE İKTİDARIN DURUMU.....	215
7- TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULMASI.....	219
8- ANKARA VE İSTANBUL'DA MEYDANA GELEN ÖĞRENCİ OLAYLARI.....	225

9- İHTİLAL ÖNCESİ İKTİDAR İLE MUHALEFETİN SON DURUMU	228
SONUÇ	234
KAYNAKÇA	240
A- RESMÎ YAYINLAR.....	240
B- KİTAPLAR.....	242
C- MAKALELER.....	254
D- SÜRELİ YAYINLAR.....	258
EKLER.....	263
EK: I	263
EK II	267
EK. III.....	289
EK: IV	294
EK: V	298
EK: VI	300
EK. VII	303
EK. VIII	305
EK. IX	306
EK. X	307
EK. XI	308
EK. XII	309
EK. XIII	310
EK. XIV	311
EK. XV.....	312
EK. XVI.....	313
EK. XVII.....	314
EK. XVIII.....	315
EK. XIX.....	316
EK. XX.....	317
EK. XXI.....	318
EK. XXII.....	319
EK. XXIII	320
EK. XXIV.....	321
EK. XXV.....	322
EK. XXVI.....	323
EK. XXVII.....	324
EK. XXVIII.....	325
EK. XXIX.....	326
EK. XXX.....	327
EK. XXXI.....	328
EK. XXXII.....	329
EK. XXXIII.....	330
EK. XXXIV	331
EK. XXXV	332
EK. XXXVI	333
EK. XXXVII	334

EK. XXXVIII	335
EK. XXXIX	336
EK. XL	337
EK. XLI	338
EK. XLII	339
EK. XLIII	340
EK. XLIV	341
EK. XLV	342
EK. XLVI	343
EK. XLVII	344
ÖZET	345
ABSTRACT	346

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
A.Ü.S.B.F.D.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
C.	Cilt
C.E.N.T.O	Merkezi Antlaşma Örgütü
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
C.K.M.P.	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
C .M.P	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	Çeviren
Der	Derleyen
DP	Demokrat Parti
I.M .F.	Uluslar arası Para Fonu
İ.Ü.H.F.M.	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
Haz.	Hazırlayan
H.P	Hürriyet Partisi
M.P.	Millet Partisi
M.K.P.	Milli Kalkınma Partisi

N.A.T.O.	Kuzey Atlantik Paktı
O.D.T.Ü.	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
s.	Sayfa
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M.T.D.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
	Tutanak Dergisi
T.B.M.M.Z.C.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
	Zabıt Ceridesi
T.İ.K	Türkiye İstatistik Kurumu
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
CDTA	Cumhuriyet Dönemi Türkiye
	Ansiklopedisi
TKP	Türkiye Köylü Partisi
t. y .	Tarih yok
VP	Vatan Partisi
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
y. y.	Yayın Yeri yok

TABLOLAR VE GRAFİKLER DİZİNİ

Tablo–1 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	110
Tablo–2 IX. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	115
Tablo–3 IX. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	116
Tablo–4 IX. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	117
Tablo–5 IX. Dönem Milletvekillerinin Meslekî Yapısı	119
Tablo–6 IX. Dönem Milletvekillerinin Medenî Durumu	120
Tablo–7 IX. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	121
Tablo–8 IX. Dönem Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller	122
Tablo–9 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	159
Tablo–10 1950–1954 Milletvekili Genel Seçimlerinin Sonuçları	161
Tablo–11 X. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	162
Tablo–12 X. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	163
Tablo–13 X. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	164
Tablo–14 X. Dönem Milletvekillerinin Meslekî Yapısı	165
Tablo–15 X. Dönem Milletvekillerinin Medenî Durumu	166
Tablo–16 X. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	167
Tablo–17 X. Dönem Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller	168
Tablo–18 1957 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	196
Tablo–19 1954 ve 1957 Genel Seçimlerinin Sonuçları	199
Tablo–20 XI. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	201
Tablo–21 XI. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	202
Tablo–22 XI. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayısı	203
Tablo–23 XI. Dönem Milletvekillerinin Meslekî Yapısı	204
Tablo–24 XI. Dönem Milletvekillerinin Medeni Durumu	205
Tablo–25 XI. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	206
Tablo–26 XI. Dönem Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller	207

GRAFİKLER

Grafik–1 1950 Milletvekili Genel Seçimlerinde Alınan Oy Oranları	110
Grafik–2 IX. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	116
Grafik–3 IX. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	117
Grafik–4 IX. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	118
Grafik–5 IX. Dönem Milletvekillerinin Meslekî Yapıları	119
Grafik–6 IX. Dönem Milletvekillerinin Medenî Durumu	121
Grafik–7 IX. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	122
Grafik–8 IX. Dönem Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller	123
Grafik–9 1954 Milletvekili Genel Seçimlerinde Alınan Oy Oranları	159
Grafik–10 X. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	163
Grafik–11 X. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	164
Grafik–12 X. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	165
Grafik–13 X. Dönem Milletvekillerinin Meslekî Yapısı	166
Grafik–14 X. Dönem Milletvekillerinin Medenî Durumu	167
Grafik–15 X. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	168
Grafik–16 X. Dönem Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller	169
Grafik–17 1957 Milletvekili Genel Seçimlerinde Alınan Oy Oranları	196
Grafik–18 XI. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	201
Grafik–19 XI. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	202
Grafik–20 XI. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	203
Grafik–21 XI. Dönem Milletvekillerinin Meslekî Yapısı	204
Grafik–22 XI. Dönem Milletvekillerinin Medenî Durumu	206
Grafik–23 XI. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	207
Grafik–24 XI. Dönem Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller	208

KAYNAKLARIN TAHLİLİ

Resmî Yayınlar

Doktora tez konumuz, Celâl Bayar Dönemi Genel Seçimleri (1950–1960) olmasından dolayı, 1876’dan 16 Şubat 1950’de kabul edilen çok partili siyasi hayatın Seçim Kanunu’nun hazırlanması, maddelerinin mecliste görüşülmesi, meydana gelen tartışmalar, alınan kararlarla ilgili bilgileri edinebilmek ve muhalefet ve iktidarın seçimlerle ilgili kararlarını etkileyecek nitelikteki kanunların değerlendirilmesi için, öncelikle Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Tutanak Dergisi (Zabıt Ceridesi) (Dönem: VIII- (1946–1950), Dönem: IX- (1950–1954) Dönem: X- (1954–1957), Dönem: XI- (1957–1960) taranmıştır. Ayrıca her ne kadar konumuz seçim üzerine şekillense de dönemin iç ve dış politikaları, sosyal ve kültürel gelişmeleride seçimi etkilemeleri dolayısıyla değerlendirilmiştir. Çalışmamızda TBMM Albümleri de faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Ayrıca 1950–1960 yıllarına ait Resmî Gazete ve Düsturlar da incelenmiştir.

Çalışmamızda kaynak olarak faydalandığımız bir başka eser de, 1947–1957 yılları arasını taradığımız Ayın Tarihi’dir. Bu derginin yayını 1957’nin sonlarında kesintiye uğramış, 1976’dan itibaren de Ayın Olayları adıyla tekrar yayın hayatına başlamıştır. 1 Ekim 1978’den itibaren ise tekrar Ayın Tarihi adını alarak günümüze kadar yayını devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları da çalışmalarımızda faydalandığımız - özellikle verilerin değerlendirilmesinde kullandığımız- kaynaklarımızdan biridir.

Türk Yazılı Basını

Çalışmamızla ilgili kaynak taramasında o günün yazılı basını da esas alınmıştır. Türk basınından hareketle çok partili siyasî hayata geçiş süreci, o günlerde Türk kamuoyunu yakından ilgilendiren 1950, 1954, 1957 genel seçimlerinin değerlendirilmeleri incelenmiştir. Ayrıca seçim sistemi, seçim kanununda yapılan değişiklikler, seçim sistemi, seçim faaliyetleri, propagandalar ve propagandaların seçim sonuçlarına ne şekilde yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dönemin yazılı basınından siyasî partiye taraf olan gazeteler ve o dönem tarafsız olarak yayın yapan gazeteler incelemeye alınarak siyasî partilerin programları ve fikrî yapıları anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmamızdaki sürecin uzun olmasından dolayı Türkiye geneline hitap eden dört gazetenin 10 yılı ihtiva eden nüshaları tek tek taranmıştır. Bu gazeteler şunlardır:

Vatan: Vatan Gazetesi, 1940 yılında yayın hayatına başlamıştır. En önde gelen yazarlarından biri Ahmet Emin Yalman'dır. Genellikle demokrasi üzerine yazılar yazmıştır. Yalman, 1945–1950 yılları arasında Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Ancak 1950–1960 yılları arasında yön değiştirerek muhalif gazeteler arasında yer almış ve Demokrat Parti'ye karşı ağır eleştiriler de bulunmuştur.

Cumhuriyet: İlk yayınına Anadolu'da, Yeni Gün Gazetesi adıyla başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisiyle gazetenin adı 7 Mayıs 1924'te, Cumhuriyet olarak değiştirilmiştir. Gazetenin kurucuları arasında, Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi Beyler yer almıştır. Başlangıçta DP'yi destekleyen gazete zamanla muhalefete geçmiştir. Demokrat Parti döneminde, gazetenin başyazarı Nadir Nadi, ağır eleştirilerde bulunmuştur. Cumhuriyet Gazetesi, 30 Nisan 1960'da kapatılmıştır.

Ulus: Millî Mücadele Döneminde, Ankara'nın en önemli gazetesi olarak yayınlanan Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1934 yılında Ulus adını almıştır. Gazeteye bu ismi Mustafa Kemal vermiştir. Gazete, CHP'nin yayın organı niteliğindedir. CHP'nin siyasî faaliyetlerini kamuoyuna duyurmuştur.

Demokrat Parti iktidarı döneminde, CHP'nin mallarının hazineye devredilmesi ile ilgili kanunlardan Ulus Gazetesi de nasibini almıştır. Gazete kapatılmış, Yeni Ulus daha sonra da Halkçı adıyla yayınına devam etmiştir. Sonunda da yine Ulus adına dönmüştür.

Zafer: Nisan 1945'ten itibaren Ankara'da, Demokrat Parti taraftarlarınca çıkarılmıştır. Gazetenin kurucuları, Mümtaz Faik Fenik, İhsan Tütüncü ve Zeki Rıza Sporel'dir. Zafer Gazetesi, Demokrat Parti iktidarı boyunca yapılan faaliyetleri hep desteklemiş, 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle birlikte kapatılmıştır.

Bu gazetelerin yanında Forum ve Kim Dergileri de incelenmiştir.

Forum: 1954 yılında Aydın Yalçın ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Turhan Feyzioğlu tarafından yayına başlamıştır. Forum'un bünyesine daha sonra, o dönemin önemli akademik isimleri Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Mümtaz Soysal, Coşkun Kırca, Şerif Mardin ve Mukbil Özyörük dahil olmuştur. Forum yazarları, Türkiye'de totaliter akımlara karşı demokratik ilkeleri, hürriyet düzenini, piyasa ekonomisine dayanan çoğulcu toplumu savunmuşlardır. 15 Eylül 1979'da Yeni Forum adıyla yayınlamış 2000 yılında da yayın hayatı sona ermiştir.

Kim: 30 Mayıs 1958'de yayın hayatına başlamıştır. Dergiyi, Özcan Ergüder, Ali İhsan Göğüş ve Orhan Birgit çıkarmıştır. Dergi, iktidarın keyfilliğini, basına ve muhalefete karşı davranışlarını eleştirmiştir. Hatta dergi sahipleri herhangi ticarî bir amaç taşımadıklarını da bir metin yayınlayarak kamuoyuna duyurmuşlardır.

Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı, Ankara, 1949 ve Seçim Sistemleri Ve Türkiye'deki Uygulamalar, TBMM Basımevi, Ankara–1982, Dr.Arif T.Payaslıoğlu; Seçimler Ve Oy Verme Üzerinde Yapılan Araştırmalarda Kullanılan Metodlar, Ankara, 1956 -Tuncer Karamustafaoğlu; Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, (Sevinç Matbaası)Ankara, 1970; Ali Fuat Başgil, Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksikleri, İstanbul, 1948, adlı

eserler seçimleri ve seçimlerin hukuku yönünü incelemekte kullandığımız önemli kaynaklarımızdır. Bunların yanında Erol Tuncer, Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877- 2002), Ankara, Tesav Yayınları, 2003 ve 1950 Seçimleri, Ankara, Tesav Yayınları, 2010, taradığımız ve faydalandığımız kaynaklar arasındadır.

GİRİŞ

Modern devletlerde vatandaş ve devleti temsil edenlerin kanunlar karşısında eşit muamele görmeleri gerekir. Dolayısıyla hukuk anlayışı devlet anlayışının üzerinde olmalıdır. Aynı zamanda modern devletler gücünü halktan alırlar. Modern devletlerin varlıklarını devam ettirebilmek için insanlar arasında ilişkileri düzenleyen ve bu ilişkilerin normlara uygun olarak yürümesini sağlayan, anlaşmazlıkları çözen, kamusal mal ve hizmetleri üreten egemen meşrû güce yani siyasete ve demokrasiye ihtiyacı vardır. Zaten demokratik yollarla yürütülen siyasetin amacı da, toplumda bütünlüğü sağlamaktır. Ayrıca özel çıkarlara karşı koyarak genel yararı ve insanların ortak iyiliğini gerçekleştirmelidir. Bunu gerçekleştirirken de kültürel farklılıkları uzlaştırma çabası içerisinde hareket etmelidir. Zaten modern devletin ayırıcı özelliklerinden biri de siyasî katılıma dayanmasıdır. Modern devleti, geleneksel devletten ayırt eden en önemli özellik halkın siyasete katılmasının ve siyasetten etkilenişinin genişlemiş olmasıdır.¹

Demokrasi: Demokrasi kelimesinin aslı Yunanca dimekrotia yani dimos, halk zümresi, ahali ile krotia, iktidar sözcüğünden türemiştir. Demokrasi, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamına gelen siyasî yönetim biçimidir². Genel olarak temsil, çoğunluğun yönetimi, partiler arası karşıtlık ve yarışma, alternatif hükümet şansı, kontrol, azınlık haklarına saygı gibi temel kavram ve düşüncelerle belirlenen politik sistemdir.

Demokrasi genel ifadesini, yöneticilerin, yönetilenler tarafından seçilmesi düşüncesinde, yönetimle halk arasında ekonomik bakımından büyük farklılıkların olmaması gerektiği görüşünde bulur. Bireylerin doğuştan getirilen, sonradan kazanılan, ırk ya da mezhebe dayalı ayrıcalıklarının olamayacağını savunur. Kısacası bir eşitlik fikri, yani toplumdaki iktidar

¹ Server Tanilli , **Devlet ve Demokrasi** ,İstanbul ,Fakülteler Matbaası ,1981 ,s.19.

² Yavuz Atar, **Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Uygulaması**, Konya 1988, s.1-3.

sisteminin, insanlar arasındaki farklılıklara göre değil de, benzerliklere dayanması gerektiği tezi üzerine yükselen yönetim biçimidir.

Doğrudan demokrasi olarak bilinen siyasî karar alma hakkının, çoğunluk yönetimi usûlleri çerçevesinde hareket eden bütün vatandaş topluluğu tarafından kullanılan yönetim tarzı ya da modelidir. Demokrasi ilk olarak antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte zaman içerisinde nüfus artışının bir sonucu olarak ve bilgideki uzlaşmadan dolayı, doğrudan demokrasiyi belirleyen şartları ve vatandaşların, siyasî katılımı, modern devletlerin siyasî yapılarında gerçekleştirilemez olmuştur. Bundan dolayı, modern demokrasi, temsili demokrasi ³ olarak bilinen ve vatandaşların aynı hakkı, kişisel olarak değil, seçtikleri, vatandaşlara karşı sorumlu olan temsilciler aracılığıyla kullandıkları yönetim tarzı ya da biçimidir.

Seçim: Demokratik bir ülkede iktidarın ve sorumluluğun kime verileceğini belirleyen vatandaşlardır. Ülke yönetimi için vatandaşların tek, iki ya da daha fazla siyasî partiyi oylarıyla yönetime getirme işlemine de seçim denir. Siyasî düzende meşrûluğun ana kaynağı, demokratik rejimin temeli ve birinci şartı seçimlerdir. Halkın kanunlara göre, seçmen vatandaş kimliği kazanmış kesimlerin, siyasî iktidarı onlar adına kullanacak yöneticileri çok sayıda aday arasından seçmesidir. Arkasından bir sonraki seçime kadar yönetim yetkisini devrettiği, izleyen dönemde ise yöneticinin siyasî iktidarı kullanma biçimini değerlendirerek onu denetlediği bir süreçtir. Seçimler toplumlar için önemli karar aşamaları oluşturur. Bu nedenle seçim sonuçları da toplumların sosyolojik tahlillerinde çok anlamlı veriler sağlamaktadır.⁴ Demokratik bir ülkede seçimin yapılabilmesi için de siyasî partilerin varlığına ihtiyaç vardır.

Siyasî Parti: Anayasa ve yasalara uygun olarak, milletvekilleri ve yerel yönetim seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri ya da

³ Atar, a.g.e., s.2-3.

⁴ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s.251; Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Dönemi Seçimleri", CDTA, Cilt VII, s.1797-1824.

belli bir ideolojiyi savunan örgütlerdir. Siyasî partiler yasal yollardan iktidarı ele geçirmek doğrultusunda çalışmalar yapan ve açık propagandaları ile millî iradenin oluşmasını sağlayan kurumlardır. Ayrıca demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek amacıyla örgütlenen kuruluşlardır.⁵

Seçim sistemi: Siyasî partilerin halktan aldığı oy sayısına göre çıkaracağı milletvekilini belirlemeyi amaçlayan metottur.⁶ Çok partili demokrasilerde genel seçimlerin amacı, belirli bir süre ya da bir yasama dönemi için hükümeti hangi partinin kuracağını, yani hangi partinin iktidar olacağını, hangi partinin muhalefet olarak denetim görevini yapacağını belirlemektir.⁷

Demokratik rejimlerde ülkeyi yönetecek, anayasayı ve yasaları yapacak ya da değiştirecek olan çoğunluklar, seçimlerle belirlenmektedir. O nedenle seçim sistemlerinin anayasalar kadar önem taşıdığı söylenebilir. Ancak bu önemine karşılık seçim sistemleri, siyasal yaşamı belirleyen tek etken değildir. Bunun yanında siyasî partilerin faaliyet gösterdikleri en geniş alanlardan biri seçimlerdir.⁸ Burada önemli olan bir başka husus ise bazı seçim sistemlerinin, uygulandığı ülkelerin kendi koşullarına göre değerlendirilmesi gerektiğidir. Başka ülkelerde başarıyla uygulanan sistemlerin bizde de benzer sonuçlar vereceğine dair güvenceler yoktur.⁹ Cumhuriyet rejimi ile yönetilen devletlerde de siyasî istikrarın en önemli unsuru seçim sistemidir. Seçim sistemi siyasî istikrarın temin edilmesinde

⁵ Yılmaz Aliefendioğlu, “Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Anayasa Yargısı**, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt.16, sayı 1744 s.96; Fahir H. Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, Ankara, A.Ü.S.B.F.Y., 1946, s. 5-6.

⁶ Ülkü Varlık -Banu Ören, **Seçim Sistemleri Ve Türkiye ‘de Seçimler**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s.23.

⁷ Hikmet Sami Türk –Erol Tuncer, **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?**, Ankara, TESAV, 1995, s.3.; Jean Marie Cotteret, **Seçim Sistemleri**, çev. Tanju Gökçöl, İstanbul, Gelişim Yayınları,1975, s.33.

⁸ Bahri Savcı, “Siyasi Partiler Rejiminin Esasları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt. XX, Sayı.1, Ankara, 1965, s.180.

⁹ Erol Tuncer – Necati Danacı, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, TESAV, 2003, s.49-51; Atilla Sav, “Seçim propagandası” **Anayasa Yargısı**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt.16, sayı 1744, s.20.

birinci derece rol oynadığı gibi siyasî partilerin azalmasında veya çoğalmasında da etkili olabilmektedir.¹⁰

SEÇİM SİSTEMLERİ

1-Çoğunluk Sistemi:

a-Tek Adlı veya Çok Adlı Çoğunluk Sistemi: Çoğunluk sistemleri, genel olarak seçimde çoğunluğu elde edenin seçilmesi sonucunu veren sistem olarak anlaşılmaktadır. Kendi içinde de iki farklı bölüme ayrılmaktadır. Birinci ayrıma göre çoğunluk sistemleri her seçim bölgesinde bir kişinin seçilmesi ya da birden çok kişinin aynı çevreden seçilmelerine göre “tek adlı” veya “çok adlı seçim sistemleri” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu sisteme aynı zamanda “dar bölgesi” ya da “geniş bölgesi seçim sistemleri” de denilmektedir. Geniş bölgesi seçim sisteminde seçmene bir listenin sunulduğu geniş bölgesi seçim sistemi genelde “Liste Usûlü Çoğunluk Sistemi” olarak bilinmektedir.¹¹ Liste Usûlü Çoğunluk Sistemi de kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Bunlar, “Mutlak Çoğunluk Liste Usûlü” ve “Nispî Çoğunluklu Liste Usûlü” şeklindedir.

- Mutlak Çoğunluk Liste Usûlü; bir seçim çevresi iki ya da daha fazla milletvekili seçeceği zaman, seçmenler oy pusulalarına seçilecek sayı kadar ismi yazmak suretiyle oylarını kullanırlar. Bu isimlerin bir liste halinde bulunuşu dolayısıyla bu sisteme “Mutlak Çoğunluk Liste Usûlü” denilmektedir.¹²

- Nispî Çoğunluklu Liste Usûlü; Adayların seçilebilmeleri için belirlenen bir sayı ve o sayının üzerinde oy alması gerekmektedir. Memleketimizde I.

¹⁰ Servet Armağan, “Memleketimizde Siyasi İstikrar (Siyasi Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi)”, **Anayasa Yargısı**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt.16, sayı 1744, s.219.

¹¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.6-7. Meltem Dikmen Caniklioğlu, “ Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, sayı 1744, s.29-32; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.26; Türk- Tuncer, **a.g.e.**, s.5; Cotteret, **a.g.e.**, s.38.

¹² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.21; Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2007, s.283.

Meşrutiyet'ten 1961'e kadar kabul edilen seçim kanunları daima Nispi Çoğunluklu Liste Usûlü'dür.¹³

b-Tek Turlu Çoğunluk ve İki Turlu Çoğunluk Sistemi: Çoğunluk sisteminin ikinci ayrımı çoğunlukta basit salt ve üçte iki çoğunluk gibi bir çoğunluk aranıp aranmadığına göre “Tek Turlu Çoğunluk” ve “İki Turlu Çoğunluk” seçim sistemi şeklindedir.¹⁴

Tek Turlu Çoğunluk Sistemi; Bu tür seçim şekli partilerin iç bünyesinden daha çok partilerin bünyesine tesir etmektedir. Bu bakımdan tek turlu çoğunluk prensibinin zayıf partileri bertaraf etmesi dolayısıyla, partilerin sayısını azaltmaya ve iki parti sistemine doğru bir temayülü olduğu kabul edilmektedir.

İki Turlu Çoğunluk Sistemi; Tek turlu çoğunluk sisteminin tam aksine olarak iki turlu çoğunluk sistemi, partilerin sayısını çoğaltma bakımından şüphe götürmeyen bir tesir icra etmektedir. Buradaki çoğalma daha ziyade partilerin parçalanması, daha doğrusu partilerin ufanması ve küçük küçük partiler haline gelmesidir.¹⁵ Bunların yanında aynı amaca yönelik fakat tek turlu gerçekleştirilen “alternatif oy sistemi” de vardır.¹⁶

c-Alternatif Oy Sistemi (Tercihli Liste Sistemi): Seçmen elinde bulunan listedeki isimlerde herhangi bir değişiklik yapmadan yalnızca sıralamada değişiklik yapabilir. Ya tercih ettiği adayların yanına işaret koyarak ya da listedeki isim sıralamasını kendi tercihlerine göre yeniden düzenleyerek oyunu kullanır. Tercih yapmak bir zorunluluk değildir. Seçmen

¹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.28-30.

¹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.53-55; **Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları**, Ankara, TBMM Basımevi, 1982, s.30-31; Türk- Tuncer, **a.g.e.**, s.6-7; Hikmet Sami Türk, “Seçim Sisteminde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bazı Öneriler”, **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Ankara, 1976, s.369.

¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.55-57; Türk- Tuncer, **a.g.e.**, s.8.

¹⁶ Armağan, **a.g.m.**, s.221-231; Atilla Sav, “**Seçim Sistemleri Üzerinde Araştırmalar**”, Siyasi İlimler Mecmuası, Cilt.XXIII, Sayı, 265-266-267, s.15-16; **Seçim Sistemleri Ve Türkiye 'deki Uygulamaları**, s.25-27.

hiç tercih yapmadan oyunu olduğu gibi de kullanır.¹⁷ Çoğunluk sistemleri genellikle dört nedenle savunulmaktadır: Birincisi yöneten bir çoğunluğu ve bu yolda da bir hükümeti seçerler veya seçilmesine yardımcı olurlar. İkincisi parti parçalanmasını sadece iki parti kalacak şekilde azaltırlar. Üçüncüsü seçmenlerle temsilciler arasında doğrudan bir ilişki yaratırlar ve son olarak da seçilmiş görevlilerin kalitesini yükseltirler. Basit çoğunluk seçimleri lehindeki en güçlü iddia, onun bir hükümeti seçmeyi kolaylaştırmasıdır. Ancak bu iki parti sisteminin yaratılması koşulunda mümkündür. Yoksa bu iddia temelsiz kalır. Dolayısıyla çoğunluk sisteminin, çoğunluğa sahip partinin hükümet kurmasını kolaylaştıracağı iddiası aynı zamanda güçlü biçimde bazı ön şartlara bağlı bir iddiadır.¹⁸

Bütün bunların yanında çoğunluk sisteminin bazı faydalarını da göz ardı etmemek lâzımdır. Bunlar, çoğunluk sistemi sağlıklı bir şekilde uygulandığı takdirde ortaya istikrarlı bir hükümet çıkacaktır. Ayrıca çoğunluk sistemi, uygulama bakımından basit ve kolaydır. Yine bu sistemde, seçmenler kendi çevrelerinin adaylarını daha yakından tanımak fırsatını bulurlar. Bunun yanı sıra, çoğunluk sisteminde, seçmenlerin hükümetin kurulması konusunda karar verme şansları, nispî temsildekinden daha fazladır. Çoğunluk sistemi öteden beri yerleşmiş ve memlekette kök budak salmış büyük partilere şans kapıları açar, seçimlerde bu partilerin kazanmasını kolaylaştırır. Buna karşılık yeni ve küçük partilerin tutunmasına ve fantezi kabilinden fikirlerin gelişmesine engel olur.¹⁹

Çoğunluk sisteminin bu faydalarının yanında bazı sakıncaları da vardır. Öncelikle bu sistem âdil değildir. Ayrıca, bu sistemde gerekli nisap, meselâ mutlak çoğunluk elde edilemediği takdirde, ikinci bir tura ihtiyaç hissedilmektedir. Yine bu sistemde seçilenlerin temsil kuvvetleri, yani seçilmelerini temin eden oy miktarı da eşit olmamaktadır. Bir de, basit çoğunluk sistemi iki parti sistemini takviye etmektedir.²⁰

¹⁷ Seçim Sistemleri ve Türkiye 'deki Uygulamalar, s.37.

¹⁸ Caniklioğlu, a.g.m., s.33.

¹⁹ Armağan, a.g.m., s.230-233.

²⁰ Armağan, a.g.m., s.233-235.

2-Nispî Temsil Sistemleri:

Seçime giren kişi, grup veya siyasî parti gibi siyasî kurumların güçleri oranında temsil edilmelerine imkân sağlanması mantığına dayanan sisteme “Nispî Temsil Sistemi” denilmektedir. Nispî Temsil Sistemi de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır.

a-Nispî Temsil Sistemi: Seçim çevresi sayısı bir veya birden çok seçim bölgesi olması gibi seçilenlerin sayısı ve bölünmeleri işlemlerine bağlı olarak “nispî temsil” veya “yaklaşık nispî temsil” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nispî Temsil Sistemi’nde bir tek seçim çevresi bulunur. Yaklaşık Nispî Temsil Sistemi’nde ise birden çok seçim çevresi bulunmaktadır. Ayrıca Nispî Temsil Sistemi kendi içinde de çeşitli bölümlere ayrılmaktadır.²¹ Aşağıda sıralanan sistemler adlandırılırken “Yarı Nispî Sistem” ya da azınlıkların temsiline imkân veren sistemler olarak da adlandırılmaktadır. Bunlar;

b-Eksik Liste (Sınırlı Oy) Sistemi: Seçmenler, listeye seçilecek temsilci sayısından daha az isim yazarlar, yazılacak isim sayısı yasa tarafından daha önceden belirlenmiştir. Ancak bu sayı üçten aşağıya düşmez. Sınırlı oyda basit çoğunluk kullanılır. Listeli seçim olmasında en çok oyu alan büyük partilerin, temsilciliklerin tümünü almasına engel olmak amaçlanmıştır. Az sayıda da olsa azınlıkların temsilci kazanmaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

•Yığmal Oy ve Puanlama Yöntemi; Seçmenin, seçilecek temsilci sayısından daha fazla oyu vardır. Seçmen bu oyları adaylara belli bir orana göre kendi tercihini göz önüne alarak dağıtır.²²

c-Tek Devredilmez Oy Sistemi: Seçim bölgeleri diğerlerinde olduğu gibi çok adaylıdır ve seçim, listeli seçimdir. Seçmenler tek oya sahiptir. Tek

²¹Armağan, **a.g.m.**, s.231-235; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.45-47; Sav, **a.g.m.**, s.15; Türk- Tuncer, **a.g.e.**, s.20-21.

²² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.40; Seçim Sistemi ve Türkiye’deki Uygulamalar, s.37-38.

devredilmez oy sisteminin başka bir özelliği de yarı nispî sistemlerden farklı olarak, adayların birkaç seçim bölgesinde adaylıklarını koyabilmesidir. Aday tek tek seçim bölgelerinin hiç birinden seçilemezse, adaylığını koyduğu tüm bölgelerde aldığı oyların toplamı değerlendirilir. Bu oy toplamı belli düzeydeki “en az oy”a ulaşırsa aday, temsilciliği kazanmış olur.²³

d-Hare Yöntemi (Devredilen Tek Oy) Sistemi: Londralı Avukat Thomas Hare’nin 1860’lı yıllarda yayınladığı broşürde ortaya attığı seçim yöntemidir. Hare yöntemine göre, seçim bölgeleri çok adaylıdır.²⁴

e-Değişmez Tek Sayı Sistemi: 1920- 1933 yılları Almanyası’nda uygulanan ve Hitler’in iktidara gelmesini sağlayan yöntemdir. Her seçim bölgesinde artan oylar ülke genelinde toplanır.

f- d’Hond (En Yüksek Ortalama Sistemi) Sistemi: Belçikalı hukukçu aynı zamanda Gand Üniversitesi Matematik Profesörü Belçikalı Victor d’hond, milletvekillerinin listeler arasında tek bir işlemle ilk dağılımını sağlayacak bir seçim ölçüsü bulmak hevesine kapılmış ve bu münasebetle yaptığı ilmî araştırmalarını başarı ile sonuçlandırarak yeni bir formül ortaya koymuştur. Bu sistemde bir seçim çevresinde sandalyelerin parti listeleri arasında paylaştırılmasında seçim sayısı ve artık oylar sayısı sorunu ortaya çıkmamaktadır.²⁵ Bu sistemde sandalyelerin ve bağımsız adaylar arasında paylaştırılmasında, her bir parti ve bağımsız adayın almış olduğu oy sayısı alt alta yazılarak sırasıyla önce bire, sonraya ikiye, sonra üçe vs. o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar büyükten küçüğe doğru sıralanır.²⁶

•Hagenbach-Bischoff Yöntemi (Geliştirilmiş Seçim Sayısı): Seçim sayısını küçülterek açık temsilci sayılarının dağıtılmasını amaçlayan

²³ Armağan, **a.g.e.**, s.235-236; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.49-50; **Seçim Sistemi ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s.42.

²⁴ **Seçim Sistemi ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s.46-50.

²⁵ Atar, **a.g.e.**, s.75.

²⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.119-124; Sav, **a.g.m.**, s.15; Türk – Tuncer, **a.g.e.**, s.27-29; Türk, **a.g.m.**, s.373.

sistemdir. Bir seçim çevresinde kullanılan toplam oy sayısı bir fazlasına bölünerek bir seçim kotası bulunur. Bu kota esas alınarak temsilciler dağıtılır.

Nispî Temsil Sistemi'nin bunların dışında başka çeşitleri de mevcuttur. Bunlar “En Yüksek Bakiye Sistemi” ve “En Yüksek Ortalama Sistemi” olarak ayrılmaktadır. Örneğin d'Hond ve bunun geliştirilmiş şekli olan Sainte Lague Sistemi en yüksek ortalama (bölen) sistemidir.

g-Sainte Lauge Sistemi: d'Hond sisteminin küçük partiler için elverişli olmadığını ve bunu küçük partiler aleyhine adaletsizlik meydana getirdiğini düşünenler tarafından ortaya çıkarılmıştır. Böylece küçük partileri koruyan ama yine d'Hond sistemindeki basit hesap tekniğinden yararlanan bir yöntemdir.²⁷ Sainte Lauge sisteminde partilerin aldıkları oylar 1,4,5,7,9 sayılarına bölünmektedir.

Nispî Temsil Sistemleriyle birlikte uygulanan bir sistem de “baraj” konulmasıdır. Baraj, ülke genelinde belli bir oranda oy alma zorunluluğunun konması biçiminde olabileceği gibi onunla birlikte veya ondan bağımsız olarak, seçim çevreleri itibarıyla yerel bir barajın konması biçiminde de olmaktadır. Türkiye’de hem barajlı hem barajsız d'Hond sistemleri uygulanmıştır.²⁸

3-Karma Seçim Sistemi:

Nispî Temsil Sistemi ile Çoğunluk Sistemi'nin sakıncaları ve parlamenterlerin yeniden seçilme arzuları, ülkeleri yeni seçim sistemleri aramaya itmiştir. Bazıları Nispî Temsil Sistemi ağırlıklı, bazıları çoğunluk sistemi ağırlıklı bazıları da dengeli olmak üzere karma sistem önermiş ve

²⁷ Türk -Tuncer, **a.g.m.**, s.29; Teziç, **a.g.e.**, s.286.

²⁸ Türk -Tuncer, **a.g.m.**, s.37.

uygulamıştır. Türkiye’de uygulanan %10 ülke barajlı d’Hont sistemi de karma sistemdir.²⁹

²⁹ Seçim Sistemleri Ve Türkiye ‘deki Uygulamalar, s.69; Türk –Tuncer, **a.g.e.**, s.36; Teziç, **a.g.e.**, s.284; Türk, **a.g.m.**, s.368.

I.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİMLERİN TARİHİ GELİŞİMİ VE SEÇİMLER

A- MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER

1- 1876 Kanun-ı Esasî ve Seçimle İlgili Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıldan itibaren devletin çöküşünü engelleyebilmek için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Reformlar olarak tanımladığımız bu yenilikler içerisinde Batı tarzında parlamento ve anayasalı sisteme doğru geçebilmek için yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Bu çalışmalarda Osmanlı Devleti'ndeki menfaatlerinden dolayı Batılı devletlerin direkt veya dolaylı bir şekilde baskı uygulaması etkili olmuşsa da Türk Parlamento Tarihi'nin temelini oluşturması bakımından önemlidir. Bu hususta yapılan çalışmaların ilki sayılan ve Türk Anayasa Hukuku açısından önemli olan Sened-i İttifak'tır.³⁰ Sened-i İttifak aldığı kararlar itibarıyla hukuk devletine gidişin ilk belirtisi olarak ele alınmaktadır.

Sened-i İttifak sonrasında ise bu alandaki diğer çalışma 3 Kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı'dır. Tanzimat Fermanı, tebâ-devlet ilişkileriyle kamu gücünün kullanılmasına kurallar getiren bu nedenle de anayasal nitelikte özellikler barındıran bir fermanıdır. Bu fermanla Osmanlı padişahı halkın çeşitli özgürlüklerine dokunmayacağına, egemenlik haklarını kullanırken yasalara uyacağına dair söz veriyordu. Böylece padişah tek başına hâkim otorite olmak kavramından uzaklaşmıştır.³¹ Ayrıca fermanın aldığı kararların uygulanabilmesi için danışma niteliğinde de olsa yeni kurulların oluşturulmasına karar verilmişti. Bu da hukuk devletine ve parlamentolu rejime yönelişin ilk adımları sayılır.³² Bu amaçla da Meclis-i Ahkâm-ı Adliye görevlendirilmiştir. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin yasa

³⁰ Bülent Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul, Der Yayınları, 1995, s.33; Faruk Yılmaz, **Türk Anayasa Tarihi (1807-2007)**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2007, s.25-29; Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, 1997, s.17.

³¹ Tanör, **a.g.e.**, s.75; Yılmaz, **a.g.e.**, s.32; Erdoğan, **a .g.e.s.**21. ; Gareth Jenkins, **Political İslam in Turkey** ,2008 ,s.50-52.

³² Tanör, **a.g.e.**, s.72.

hazırlama ve devlet giderlerini denetleme görevini üstlenmesi meclis kavramının Osmanlı Devleti'nde etkin olmaya başlamasının göstergesidir.

Tanzimat Fermanı'nda alınan kararların uygulanması ve devletin bünyesindeki gayr-i müslim tebâyâ daha geniş hakların tanınmasını isteyen Batılı devletlerin baskılarıyla 28 Şubat 1856'da Islahat Fermanı ilân edilmiştir. Ancak Islahat Fermanı'nın bütünüyle uygulandığını dile getirmek pek mümkün değildir.³³

Bütün bu gelişmelerin yanında XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde, devletin içte ve dışta yaşadığı meseleleri değerlendirip neler yapılacağına yönelik çalışmalarda bulunan Osmanlı aydınları diyebileceğimiz “Yeni Osmanlılar” denilen bir grup oluşmaya başlamıştır. Avrupa'daki devletlerin sistemlerinden etkilenen, Osmanlı Devleti'nde de böyle bir sistemin benimsenmesi gerektiğine ve mevcut problemlerin ancak bu şekilde çözülebileceğine inanan bu grubun öncülüğünü, Mithat Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa gibi isimler yapmıştır. Yeni Osmanlılar, mutlakiyet yönetimine karşı mücadele etmeye başlamışlardır. Yeni Osmanlılar, padişahın yetkilerinin sınırlandırılması, halkın da yönetime dâhil edilmesi, parlamento ve anayasalı bir sisteme geçilebilmesi için çalışmışlardır.³⁴ Bütün bu çalışmalar, sonucunda, II. Abdülhamid tahta çıkarılmış, kısa bir süre sonra da liderleri olarak kabul ettikleri Mithat Paşa, sadrazamlık makamına gelmiştir. Anayasa taslaklarının hazırlıklarına girişilmiş, Mithat Paşa, Kanun-u Cedid adında bir taslak hazırlamıştır. Anayasa ve meşrutiyet hazırlıklarını tek başına Mithat Paşa'ya mal etmek istemeyen II. Abdülhamid, Cemiyet-i Mahsusa adında bir komisyon oluşturmuş ve başkanlığına da Server Paşa'yı getirmiştir. Komisyon hazırlanan önceki taslaklardan ve yabancı anayasalardan faydalanarak anayasa taslağını hazırlamıştır. Sadrazamlığa getirilen Mithat Paşa'nın

³³ Yılmaz, **a.g.e.**, s.34; Erdoğan, **a.g.e.**, s.23.

³⁴ Tanör, **a.g.e.**, s.102; Yılmaz, **a.g.e.**, s.35-38.

başkanlığındaki Heyet-i Vükelâ'dan da geçen anayasa taslağı, 23 Aralık 1876'da, padişah tarafından da kabul ve ilân edilmiştir.³⁵

Kanun-i Esasî, padişah tarafından oluşturulmuş bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Dolayısıyla halkı temsil eden bir yasama organı ya da kurucu meclis niteliğinde değildir. Ayrıca bir halk oylaması da yapılmamıştır.³⁶ Buna rağmen Kanun-i Esasî, Türk siyasî hayatında, Batı tarzında anayasa karakteri taşıyan ilk belge olmasından dolayı oldukça önemlidir.

Kanun-i Esasî'nin maddelerine bakıldığında yürütme organının başı yine padişaktır. Çünkü padişah, Heyet-i Vükelâ'nın (bakanlar kurulu) başkan ve üyeleri olan sadrazamı, şeyhülislamı ve vekilleri seçme, atama, gerektiğinde görevden alma yetkisini elinde bulundurmıştır. Bunun yanında Kanun-i Esasî'de, temel haklar, din ve vicdan hürriyeti, eğitim, memurlar, mahkemeler, mülkî idare, maliye, basınla ilgili kanunlar yer almıştır.³⁷ Ayrıca Kanun-i Esasî'de yer alan ve “mevadd-ı şedda” adıyla da tanımlanan “113. madde “sürgüne gönderme ve sıkıyönetim ilân etme” hakkının da padişaha verilmesi, son sözün yine padişaha ait olmasından dolayı bu anayasanın da çok fazla bir şey ifade etmediğinin göstergesidir.³⁸

Kanun-i Esasî'de, yasama meclisi, Meclis-i Umumî adında, Meclis-i Âyân ve Meclis-i Mebusân adıyla ikiye ayrılmıştır. Bu meclisler Kasım ayı başında toplanırlar ve Mart ayı başında kapanırlar. Meclislerin, açılış ve kapanışları padişahın kararıyla gerçekleşir ayrıca padişah meclisleri vaktinden önce açıp kapama yetkisine de sahiptir. Bu yetkilere dayanarak istediği gibi hareket etme hakkına sahip olması dolayısıyla 1876 Anayasası'yla tam mânâsıyla

³⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kırıatlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, s.163; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988, s.217-222; Reşat Ekrem Koçu, “Türkiye ‘de Seçimin Tarihi” **Tarih Dünyası**, Cilt,I,sayı V, VI,VII,İstanbul,1950 ,s.179-180 ; Tanör, **a.g.e.**, s.111; Yılmaz, **a.g.e.**, s.38; Erdoğan, **a.g.e.**, s.25-34.

³⁶ Tanör, **a.g.e.**, s.114; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1876-1938**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001, s.3-14.

³⁷ Karal, **a.g.e.**, s.222-227.

³⁸ Karal, **ag.e.**, s.226-227; Tanör, **a.g.e.**, s.121-123.

parlamentar sistem kurulamamıştır.³⁹ Meclis-i Umumi'nin bir bölümünü oluşturan Âyân Meclisi üyeleri bizzat padişah tarafından tayin edilen kimselerden oluşmuştur. Âyân Meclisi'ne üye olabilmek için de devlet hizmetlerinde başarılar kazanmış, güvenilir ve kırk yaşından aşağı bulunmamak gibi kriterleri de yerine getirmek gerekmektedir.⁴⁰ Âyân Meclisi üyeleri ömür boyu bu görevlerinde kalabilmektedir. Bu nedenle bu meclis demokratik bir nitelik taşımaktan uzaktır.

Meclis-i Mebusân'ın üyeleri iki dereceli bir seçimle halk tarafından seçilecektir. 1876 Anayasası, Mebusân Meclisi seçimleriyle ilgili olarak şu temel hükümleri getirmiştir:

- Her 50 bin erkek Osmanlı vatandaşı 1 milletvekili seçecek (madde 65),
- Seçimler dört senede bir gizli oyla yapılacaktır,
- Milletvekili olabilmek için şu şartların yerine getirilmesi gerekmektedir (madde 68).

Osmanlı vatandaşı olmak, 30 yaşını bitirmiş olmak, Türkçe bilmek, Devlet memuru olmamak, yabancı bir devletin hizmetinde olmamak, seçim zamanında bir kimsenin hizmetinde bulunmamak, iflâs etmişse itibarını yeniden kazanmış olmak, kısıtlanmasına karar verilmişse, bu karar kaldırılmış olmak, yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak, medenî haklardan mahrum olmamak, seçildiği yöre halkından olmak.

- Seçimle ilgili kurallar daha sonra bir yasayla düzenlenecektir (madde 66).

³⁹ Karal, **a.g.e.**, s.224; Tanör, **a.g.e.**, s.114.

⁴⁰ Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt.XXXIII, sayı 3-4, İstanbul,1968, s.45-50; **Türkiye'de Ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1949, s.1-2; Ali Fuat Başgil, **Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, İstanbul, 1948, s.66-72; Karal, **a.g.e.**, s.124; Tanör, **a.g.e.**, s.114.

Anayasa, seçimlerle ilgili bu genel hükümleri getirmekle beraber, bunlar hemen seçimlerin yapılarak parlamentonun toplanmasını sağlayıcı nitelikte değildir. Bu yüzden Mithat Paşa, daha anayasa kesin şeklini almadan seçim ve toplantı şekillerini düzenleyen bir Talimat-ı Muvakkate (geçici yönetmelik) hazırlatarak bunun 28 Ekim 1876'da yayınlanmasını sağlamıştır. Böylece ilk seçim, anayasadan önce çıkarılan ilk tarihî seçim belgesi sayılan “Meclis-i Mebusân Azasının Suret-i İntihap ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate” adını alan bir geçici yönetmelik hükümlerine dayanılarak yapılmıştır.⁴¹

2-1877 İlk Milletvekili Genel Seçimleri

Osmanlı Devleti'nde ilk seçim Meclis-i Mebusân'ı oluşturmak üzere 1877 yılında yapılmıştır. Bu seçimde uygulanacak bir seçim yasası bulunmamaktadır. Bu nedenle “Talimat-ı Muvakkate ve Beyannâme” hükümleri gereğince seçimlere başlanmıştır. Bunun yanında yapılan seçime bakıldığında “İki Turlu Çoğunluk Sistemi”nin uygulandığını görmekteyiz.⁴²

Talimat-ı Muvakkate ve Beyanname'de yer alan temel hükümlerden bazıları şunlardır;⁴³

- 1- Her 50 bin erkek Osmanlı vatandaşı 1 milletvekili seçecek (madde 65),
- 2- Seçimler dört senede bir gizli oyla yapılacak,
- 3- Milletvekili olabilmek için şu şartların yerine getirilmesi gerekmektedir (madde 68).

⁴¹ Seçim Sistemi Ve Türkiye'deki Uygulamalar, s.70; Oya Araslı, **Adaylık Kavramı Ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s.91; Armağan, **a.g.m.**, s.50-58; Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı, s.3-6; Başgil, **a.g.e.**, s.73.

⁴² Seçim Sistemleri Ve Türkiye'de ki Uygulamalar, s.30; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.35; Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku Ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966, s.70; Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, (1876-1982), İstanbul, Milliyet Yayınları, 1982, s.123.

⁴³ Başgil, **a.g.e.**, s.73.; Koçu, **a.g.m.**, s.182.

Seçimlerin yapılması için gerekli bu temel hükümleri yanında, devletin içyapısında değışiklikler yapılarak, seçimin sağlıklı geçmesi yönünde de bazı çalışmalara gidilmiştir.

Osmanlı Devleti önce sancak esasına göre, 29 büyük bölgeye ayrılmıştır. Talimatın getirdiğı, tüm ülke için 130 milletvekili kuralına dayanılarak, bu sayı önemlerine göre illere paylaştırılmış, her ilin seeceğı milletvekili sayısı saptanmıştır. Bu şekilde seçimler yapılmış ancak çok sınırlı bir grubun seçmen olarak katıldığı bir seçim söz konusu olmuştur. Çünkü birinci ve ikinci seçmenler olarak iki seçmenler grubunun oluşturulması için büyük ölçüde zamana ve önceden yapılmış hazırlıklara gerek duyulduğu düşünülerek, seçimleri çabuk bitirmek ve bir an önce meclisi toplamak için şöyle bir yöntem izlenmiştir: İstanbul ve çevresi dışındaki kaza, liva ve il merkezlerinde, daha önceden şehir ve kasaba halkınca seçilen idare meclisi üyeleri ikinci seçmen sayılmış ve milletvekilleri birer birer ve gizli oyla bu üyelere setirilmiştir. Sonuçta bu üyelerin verdiği oylar sayılarak en çok oy alan ya da oylarda eşitlik halinde, kurayı kazanan kimseler milletvekili olarak ilân edilmiştir.

Bu şekilde seçim tamamlanmış ve seçim sonucunda, İstanbul’a talimatta belirtilen 130 milletvekili değil ancak 117 milletvekili gelmiştir. Bazı illerden ise hiç milletvekili gelmediğı de gözlenmiştir. Yalnız İstanbul, milletvekili sayısını tam çıkarmıştır. İlk Meclis-i Mebusân’ın toplantılarında ele alınan konulardan biri de Kanun-i Esasî’nin ıkarttırılmasını emrettiğı bir seçim yasası olmuştur.

Kanun-i Esasî’yi hazırlamış olan komisyonca hazırlanan seçim kanunu, “İntihab-ı Mebusân Kanunu” adıyla mecliste görüşölmeye başlanmış, daha sonra Meclis-i Mebusân tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu yasa kesinleşmeden meclis dağılmıştır. Bazı kaynaklara göre; İntihab-ı Mebusân Kanunu, Âyân Meclisi’nde kabul edilmiş ancak padişah onaylamamıştır. Bazılarına göre ise, hükümetin onayından geçmediğı için yasalaşamamıştır.

Ancak bilinen gerçek şudur ki İntihab-ı Mebusân Kanunu birinci meclis tarafından çıkarılamamıştır.⁴⁴

3- 1877 İkinci Milletvekili Genel Seçimleri

Osmanlı Devleti'nin ilk parlamentosu üç aylık bir toplantı devresinden sonra, Sultan II. Abdülhamid'in emriyle 28 Haziran 1877'de dağılmıştır. Kanun-i Esasî'de yer alan hükümler gereği yeniden seçimlerin yapılması gerekmiştir. Çünkü Kanun-i Esasî'nin 73. maddesi, "Meclis-i Mebusân'ın fesih ile dağılması halinde, en fazla altı ay içinde genel seçimlerin yapılması" hükmünü getirmiştir.⁴⁵

İlk Meclis-i Mebusân, İntihab-ı Mebusân Kanunu çıkaramadığı için yine 1877 ilk seçimlerinde uygulanan Talimatı Muvakkate ve Beyannâme hükümleri gereğince, 1877 yılının Kasım ayında ikinci seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerden sonra İstanbul ili sonuçlarını aynı şekilde muhafaza etmiş, bazı illerden değişik kişilerin milletvekili olarak geldiği görülmüştür. İkinci Meclis-i Mebusân'ın seçimleri de yine iki türlü çoğunluk sistemine uygun olarak yapılmıştır.

Mebusân Meclisi ikinci dönem çalışmalarına, 13 Aralık 1877'de başladı. Ancak devletin iç ve dış bünyesinde meydana gelen gelişmelerden dolayı özellikle de Osmanlı-Rus Savaşı'na yönelik eleştiriler yüzünden çok uzun ömürlü olamamıştır. Meclis, yasa tasarılarını görüşmeyi bir yana bırakarak hükümetin icraatını ve savaşın yöntemini görüşür hale gelmiştir. Meclis-i Mebusân tatil edildiği 14 Şubat 1878'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Padişah II. Abdülhamid, aldığı bu karardan sonra bir daha meclisi toplantıya

⁴⁴ Seçim Sistemi ve Türkiye 'deki Uygulamalar, s.70-73; Varlık-Ören, a.g.e., s.57; Armağan, a.g.m., s.50-58; Başgil, a.g.e., s.74; Armaoğlu, a.g.e., s.55-57; Hakkı Uyar, "Tek parti Döneminde Seçimler", *Toplumsal Tarih*, Cilt. XI, sayı 64, İstanbul, 1999, s.21-22.

⁴⁵ Seçim Sistemi Ve Türkiye'deki Uygulamalar, s.74; Abadan; a.g.e., s.70.

çağırmamış ve adım adım mutlakiyetçi bir sisteme doğru geçmeye başlamıştır.⁴⁶

B-MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER

Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nın süresiz tatil edilmesi ve Kanun-i Esasî'nin yürürlükten kaldırılması aydınlarının tepkisiyle karşılaşmıştır. Jöntürkler adı verilen Osmanlı aydınları Sultan II. Abdülhamid'e karşı ciddi bir muhalefete başladılar. Bu muhalefet daha sonra İttihat Terakki Partisi çatısı altında daha sistemli bir şekilde örgütlenmiştir. II. Abdülhamid kendisine karşı oluşan muhalefetin her gün biraz daha artması ve İttihat Terakki Partisi'nin Selanik ve Makedonya gruplarının ayaklanmaları üzerine, 23 Temmuz 1908'de, Meşrutiyeti ikinci kez ilân ederek Kanun-i Esasî'yi tekrar yürürlüğe koymuştur.⁴⁷

II. Meşrutiyet'in ilânı ile ülkede asayiş ve güven ortamı sağlandı. Sansür kaldırılarak basına özgürlük tanındı. Hürriyet kurulmaya başlamış, anayasanın bazı maddelerinde değişiklikler yapılmış, halk, padişahın yanında tekrar yönetimdeki yerini almıştır. Meşrutiyetin ilân edildiği gün aynı zamanda seçim sürecine girilmişti. Yapılacak seçim, Osmanlı siyasî hayatında üçüncü seçim olacaktı. 1908 seçimlerinin I. Meşrutiyet döneminde uygulanan ve Meclis-i Mebusân'ın hazırladığı fakat padişahın onayından geçmemiş kanuna göre yapılmasına karar verilmiştir. "İntihab-ı Mebusân Kanunu" adı verilen bu kanun 2 Ağustos 1908'de, padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.⁴⁸ Beş bölümden ve 83 maddeden oluşan İntihab-ı Mebusân Kanunu'nun bazı maddeleri şunlar idi;⁴⁹

⁴⁶ Tanör, **a.g.e.**, s.128-129.

⁴⁷ Tanör, **a.g.e.**, s.139-148; Yılmaz, **a.g.e.**, s.45-46; Levis, **a.g.e.**, s.204-207.; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt.IX, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996, s.40-42 ; Erdoğan, **a.g.e.**, s.34.

⁴⁸ **Seçim Sistemi Ve Türkiye 'deki Uygulamalar**, s.76-77; Araslı, **a.g.e.**, 92-93; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.75; Armağan, **a.g.m.**, s.58-61; **Türkiye'de ve Yabancı memleketlerde Seçim Mevzuatı**, s.7-26; Tanör, **a.g.e.**, s.152.

⁴⁹ Saim S.Gündoğan, **Seçim ve Demokrasi**, Ankara, Gündoğan yayınları, 1994, s.223-225; Karal, **a.g.e.**, s.59-60; Tanör, **a.g.e.**, s.152; Başgil, **a.g.e.**, s.7-24.

1- Her sancak bir seçim bölgesidir. Her kazada bir seçim şubesi temel alınarak yapılacaktır (madde 1),

2- Her 50 bin erkek nüfus bir milletvekili seçecek, ancak sancak nüfusu 75 bine kadar bir milletvekili, 125 bine kadar iki, 175 bine kadar üç, 320 bine kadar dört milletvekili seçilecek, bu miktardan fazlası için bu oran esas alınarak arttırılacaktır (madde 2),

3- Her kazada Osmanlı seçmen nüfusunu gösteren bir defter düzenlenecektir. Bundan belediye başkanları, idare meclisi üyeleri ve muhtarlar sorumlu olacaktır (madde 3, 4, 5),

4- İki dereceli seçim yöntemi uygulanacaktır. Hem birinci hem ikinci seçmenlerin 25 yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir (madde 8),

5- Seçmen olabilmek için şu şartlar gereklidir: (madde 11)

- 25 yaşını bitirmiş olmak,
- Medenî haklardan mahrum olmamak,
- Yabancı bir devlet vatandaşı olmamak,
- İflâs etmişse yeniden itibarını sağlamış olmak,
- Devlete vergi vermek,

İkinci seçmen olmak için de şu şartlar gereklidir, (madde 22)

- Osmanlı vatandaşı olmak,
- Yabancı bir devletin hizmetinde bulunmamak,
- 25 yaşını bitirmiş olmak,
- Seçim yapıldığı sırada kimsenin hizmetinde bulunmamak,
- Medenî haklardan mahrum olmamak,

1. Devlet memuru olanlar aynı zamanda milletvekili olamazlar.

2. Verilen oylar sayıldıktan sonra en fazla oy almış olanlar ikinci derece seçmen olarak saçılmış olurlar (madde 43). İkinci seçmenler sandıktan kaç temsilci çıkacaksa, o kadar kişinin ismini yazarak oy kullanacaktır (madde 45,46).

3. İkinci seçmenlerden en fazla oy almış olanlar milletvekili olarak seçilmiş olurlar (madde 53).

İntihab-ı Mebusân Kanunu kendisinden sonra da yapılan çok sayıdaki genel seçimlerde kullanılmıştır. Zaman içinde bazı maddelerinde değişiklik yapılmışsa da 1942 yılına kadar bu kanun geçerli olmuştur.⁵⁰

1-1908 Milletvekili Genel Seçimleri

1908 seçimi, İntihab-ı Mebusân Kanunu'na göre yapılan ilk seçimdir. Bu seçime katılan iki siyasî parti olmuştur. Bunlardan ilki İttihat Terakki Partisi ikincisi ise liberal fikirler savunan Ahrar Fırkası'dır.⁵¹ Bu iki partinin yanında az sayıda bağımsız da seçime katılmıştır. Seçimler Kasım-Aralık aylarında yapıldı. Osmanlı Devleti'nin Rum, Ermeni, Bulgar menşeli vatandaşları, Müslüman çoğunluğun aleyhinde ittifak ederek İttihat Terakki Cemiyeti'ne karşı bir cephe oluşturdular. Türk siyasî tarihinde ilk demokratik yöntemlere göre ve hürriyet içinde yapılan bu seçimler tüm ülkede aynı gün yapılamadı. 1908 seçimlerinde de iki dereceli çoğunluk sistemi uygulandı.⁵²

Ayrıca bu seçimde, siyasî partilerin bulunması rekabetçi bir ortamın oluşmasında da etkili oldu. Seçimlerin sonucunda, 275 milletvekili seçildi. İttihat Terakki Cemiyeti, çıkardığı milletvekili sayısı ile bu seçimden galip çıktı.⁵³ 17 Aralık 1908'de çalışmalarına başlayan Osmanlı parlamentosu,

⁵⁰ Başgil, a.g.e., s.28-35.

⁵¹ Tevfik Çavdar, "Müntehib-i Sani "den Seçmene, Ankara, V Yayınları, 1987, s.5-7.

⁵² Düstur, 2. Tertip, Cilt III, s.37.

⁵³ Tanör, a.g.e., s.152; Karal, a.g.e., s.62-64; Abadan, a.g.e., s.70; Koçu, a.g.m., s.183.

hükümetin üstünde denetleme görevi üstlendi. Ayrıca ilk kez güvenoyu kavramı bu parlamentoda gerçekleşti.⁵⁴

Bunun yanında Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve yerine V. Mehmed Reşad'ın geçmesi kararını da parlamento verdi. Bu da Türk siyasî tarihinde bir ilktir. Çünkü veraset sisteminin yerine kanun ve meclis çoğunluk kararı devreye girmiştir. Bunların yanında 31 Mart Olayı içerisinde yer alanların, kanun maddeleri doğrultusunda cezalandırılması da bu parlamentonun önemli çalışmalarından biridir. Bu parlamentoda, hukuk reformları adı verilen, 8 Ağustos 1909 tarihli yasa ile anayasanın 21 maddesi değiştirilmiş, bir madde kaldırılmış yeni üç madde eklenmiştir. Yapılan bu değişikliklerden dolayı bazı yazarlar buna 1909 Anayasası adını da vermişlerdir. Yapılan bu değişikliklerle cezalandırma ve tutuklamalar konusunda anayasaya uygunluk şartı getirilmiş, padişaha tanınan sürgüne gönderme yetkisi ile ilgili madde anayasadan çıkarılmıştır. Basın kanunu ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır.⁵⁵ 1908 parlamentosu yapmış olduğu çalışmalarla anayasalı bir monarşinin kurulması yönünde önemli adımlar atmıştır.

2-1912 Milletvekili Genel Seçimleri

1912 milletvekili genel seçimleri siyasî hayatımızın hâlâ üzerinde durulan dikkate değer seçimlerinden biridir. İntihab-ı Mebusân Kanunu'na göre genel seçimlerin, 1912 yılının Kasım ayında yapılması gerekmekteydi. Ancak İttihatçılar, seçimlerin normal tarihinden önce yapılmasını istemişlerdir.⁵⁶ Bu nedenle de seçimler 1912 yılının ilkbahar aylarında yapıldı. Böylelikle 1912 genel seçimleri ilk erken seçim olma özelliğini kazandı. Ayrıca Türk Parlamento Tarihi'nin bir ilki yaşanmış, boşalan İstanbul milletvekilliği için ara seçime gidilmiş ve bu seçimi Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin adayı kazanmıştır.

⁵⁴ Tanör, **a.g.e.**, s.152; Armağan, **a.g.m.**, s.58-61; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.59; Uyar, **a.g.m.**, s.21-22. ;Jenkins ,**a.g.e.**s.65-71

⁵⁵ Tanör, **a.g.e.**, s.156-163.

⁵⁶ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990,s.120-121

İktidarı Hürriyet itilaf Partisi'ne kaptırma korkusuna kapılan İttihatçılar, padişaha baskı yaparak anayasal yetkisini kullanmasını ve parlamentoyu feshetmesini sağlamışlardır. Bu dönemde, Ahrar Fırkası dağılmış onun yerine 1911'de Hürriyet ve İtilaf Partisi kurulmuş ve muhalefet de her geçen gün güçlenmeye başlamıştır.⁵⁷

1912 yılı seçimleri Ocak ayı sonlarında başladı. Seçimler İttihat Terakki Partisi'nin ağır baskısı altında gerçekleşmiştir. Bu nedenle de idare-i örfiye altında yapılan ilk seçim oldu. Bu seçimde İttihatçılar muhalefetin propaganda yapmasını engellemiş, seçim sandıklarını kendi gözetiminde tutmuşlardır. Nitekim "dayaklı ve sopalı" seçim olarak ün yapan 1912 seçiminde 275 milletvekilliğinin 269'unu İttihatçılar kazandı. İttihat Terakki Partisi iktidarının, seçim hürriyetine ve güvenliğine karşı nasıl bir tutum içinde olduğunu göstermek bakımından çok önemlidir. Bu seçimde de iki dereceli çoğunluk sistemi uygulanmıştır.⁵⁸

İttihat ve Terakki seçimi kazanmış olmasına rağmen sıkıntılı bir süreç girdi. Çünkü kendi partilerinden kopmalar meydana gelmiş, muhalefet her geçen gün daha fazla güçlenmeye, ayrıca gizli örgütler ve ayrılıkçı örgütler de hükümeti sarsmaya başlamıştır. Osmanlı yöneticileri içte bunlarla meşgul olurken dışarıda da Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşı'yla meşgul olmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin, dördüncü parlamento dönemi çok uzun ömürlü olamadı. 4 Mayıs 1912'de çalışmalarına başlayan meclis 5 Ağustos 1912'de padişah kararıyla fesh edildi.⁵⁹ İttihat Terakki Partisi, iktidardan düşünce hemen seçim hazırlıklarına başladı. Ancak Balkan Savaşları nedeniyle bu seçimler iki yıl kadar ertelenmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Birinci, **a.g.e.**, s.129-136; Çavdar, **a.g.e.**, s.9.

⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, İstanbul, Avcıol Matbaası, 1959, s.24; Armağan, **a.g.m.**, s.61-62; Koçu, **a.g.m.**, s.183; Çavdar, **a.g.e.**, s.9.

⁵⁹ **Düstur**, 2. Tertip, Cilt VI, s.698.

⁶⁰ Gündoğan, **a.g.e.**, s.227; Tunaya, **a.g.e.**, s.90; Tuncer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1980, s.105; Tanör, **a.g.e.**, s.165-166; Tunaya, **Türkiye'de Siyasal...**, s.59 ; Birinci, **a.g.e.**, s.174-175.

3-1914 Milletvekili Genel Seçimleri

Balkan Savaşları'ndaki yenilgi ve Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilmesi üzerine harekete geçen İttihatçılar, iktidarı ele geçirmek için Hürriyet ve İtilaf Fırkası aleyhine "Bab-ı Ali Baskını" adı verilen hükümet darbesini 23 Ocak 1913'de gerçekleştirdiler ve iktidara tekrar hâkim oldular.⁶¹

Nisan 1914'de genel seçimler yapıldı. İttihat Terakki bu seçimlere rakipsiz olarak girdi.. Aslında bu seçime tek bir parti katılmasından dolayı seçimden ziyade bir plebisit demek daha doğrudur. Seçim sonucunda tüm Mebusân Meclisi üyeleri bu partiden seçildi. Bu dönemin parlamentosundaki milletvekili sayısı 255'tir. 14 Mayıs 1914'te beşinci Osmanlı Mebusân Meclisi, toplantılara başladı ve II. Meşrutiyet'in en uzun parlamento dönemi oldu.⁶²

1914 seçiminde uygulanan yasa yine İntihab-ı Mebusân Kanunu'dur. Bu yasadan başka bir de 25 Eylül 1912'de çıkarılmış olan üç maddelik bir geçici yasa uygulanmıştır. Kısaca "Asker Kişilerin Seçme Hakkı Kullanmamaları Hakkında Çıkarılan Kanun" olarak nitelenen bu geçici yasa, askerlerin ordu hizmetinde bulundukları sürece birinci ve ikinci seçmen olamayacakları hükmünü getirmiştir. Ancak emekli subaylar seçme hakkına sahip olacaklardır. Böylece geçici yasanın uygulanmasıyla bu seçim, ordu mensuplarının oy kullanmadığı ilk seçim olmuştur.⁶³

Bu dönemde Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında savaşa girdi ve pek çok cephede oldukça ağır yenilgiler yaşamaya başladı. I. Dünya Savaşı içerisinde, Osmanlı Devleti'nde sadrazamlığa gelmiş olan Talat Paşa, 27 Ekim 1918'de görevinden çekilmiş böylece İttihat Terakki dönemi son

⁶¹ Karal, **a.g.e.**, s.194-197; Kemal H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996, s.39.

⁶² Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, s.90; Armağan, **a.g.m.**, s.62-63; Tanör, **a.g.e.**, s.169; Tunaya, **Türkiye'de Siyasal...**, s.303.; Koçu, **a.g.m.** s.256.

⁶³ **Seçim Sistemleri ve Türkiye 'deki Uygulamalar**, s.81; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.70; Armağan, **a.g.m.**, s.63; Karal, **a.g.e.**, s.167-168.

bulmuştur. Kasım ayı içerisinde mecliste muhalifler, hükümet ve padişah arasında oldukça gergin bir süreç yaşandı. Meclis birçok tenkitlere ve saldırılara hedef oldu. Gazetelerde sık sık meclisin kapatılmasıyla ilgili yazılar yazılmaya başlandı. Aralık ayı içerisinde meclise yönelik baskılar daha da arttı.

Damat Ferit Paşa, meclisin kapatılmasının şart olduğunu, mebusların savaş dolayısıyla temsil ettikleri yerlerle irtibatlarını yitirdiklerini bunun için de yeni bir meclise ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.⁶⁴

Hükümet, İtilaf devletleri nezdinde temaslarda bulundu ve meclisin feshi karşısında tepkilerinin ne olacağı soruldu. Bu temaslar sonucunda özellikle İngiltere, meclisin kapatılmasının çok uygun olacağını ve kendileri adına herhangi bir olumsuz tepkiye yol açmayacağını söyleyerek hükümete güven vermiştir.⁶⁵ Bir süre sonra padişah Vahdeddin, İttihat ve Terakki kalıntısı bir parlamentodan gelebilecek bütün tehlikeleri ortadan kaldırarak, Mondros Mütarekesi'nin gereklerini yerine getirebilmek için, 21 Aralık 1918'de "zorunlu politik nedenlerden dolayı" gerekçesini ileri sürmüş ve Meclis-i Mebusân'ı feshetmiştir.⁶⁶ Böylece Osmanlı Parlamentosu'nun beşinci dönemi de son bulmuştur.

C-MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ SEÇİMLERİ

Kanun-i Esasî hükümlerine göre eski meclis fesh edildikten sonra, seçimin yenilenerek meclisin dört ay içinde toplanması gerekmektedir. Ancak İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi'ne dayanarak Osmanlı topraklarının büyük bir çoğunluğunu işgal etti. Bundan dolayı hükümet, 2 Ocak 1919'da, seçimlerin barış antlaşması yapıp uygun şartların olduğu andan

⁶⁴ Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004, s.12-14.

⁶⁵ Karaca, **a.g.e.**, s.15.

⁶⁶ Gündoğan, **a.g.e.**, s.228; Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, s.93.

başlayarak dört ay içinde yapılacağına karar verildiğini açıkladı.⁶⁷ Daha sonra da 22 Mart 1919'da hükümet, mebus seçimi yapılmasını, fakat seçimlerde azınlık haklarının sağlanması gerektiğinden nispî temsil esasına göre bir seçim kanunu yapacak bir uzmanlar kurulu oluşturmayı kararlaştırmış ancak seçimlerin ne zaman yapılacağına yönelik bir tarih belirtmemiştir.⁶⁸

27 Temmuz'da Meclis-i Vükelâ'da seçim konusu tekrar gündeme geldi. Ancak bu görüşmeden de bir sonuç alınamadı. Meclis-i Vükelâ'daki görüşmelerde seçimin yapılacağı söylendiyse de ne zaman yapılacağına yönelik herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Ali Rıza Paşa kabinesi 3 Ekim 1919'da kuruldu. Ali Rıza Paşa, hükümetinin amacının, milleti temsil edecek olan Meclis-i Mebusân'ı bir an önce açmak olduğunu söylemiştir. Dâhiliye Nazırlığı da bir genelge yayınlarak bu konu üzerinde durarak, seçimlerin mutlaka yapılacağını kamuoyuna duyurmuştur.⁶⁹ Salih Paşa ile Mustafa Kemal arasında Amasya Görüşmeleri yapıldı. Tarafların bu görüşmeleri genel seçimlere giden anlaşma kapısını da açmıştır.⁷⁰

7 Ekim 1919'da İntihab-ı Mebusân Kararnamesi yayınlandı.⁷¹ Dokuz maddeden oluşan kararnameye karşı basın ve kamuoyu temkinli yaklaşmışlardır. Ancak genel bir değerlendirme yapılacak olursa kamuoyu bu kararnameden memnun olmuştur. Ayrıca seçimle ilgili hazırlıklara hemen başlanmış 19 Ekim 1919'da "İntihab-ı Mebusân Talimatnamesi" "hazırlandı. Seçimin güvenli bir ortamda yapılabilmesi için de Heyet-i Teftişîye oluşturuldu. Heyet-i Teftişîye, 6 Kasım'da bir beyanname yayınlarak; seçmenlerin tarafsız bir seçim ortamında serbestlikle oylarını kullanmaları

⁶⁷ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, (Mutlakıyete Dönüş, 1918-1919) Cilt I, İstanbul, Kültür Yayınları, 2004, s.339.

⁶⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.339; Karaca, **a.g.e.**, s.100-101.

⁶⁹ Karaca, **a.g.e.**, s.175-176.

⁷⁰ Karaca, **a.g.e.**, s.188-195; Hacer Göl, "1919 Seçimi ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası" **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2008, Yıl 4, sayı 8, s.65.

⁷¹ **Seçim sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, s.81.

gerektiğini ve hükümet nazarında bütün siyasî fırka ve cemiyetlerin aynı olduğunu belirtti.⁷²

1-1919 Milletvekili Genel Seçimleri

3 Ekim 1919'da göreve gelen Ali Rıza Paşa Kabinesi, Anadolu'da sesini yükseltmeye başlayan millî güçlerle ilişki kurduktan sonra seçim işi ele alındı. Kabine 9 Ekim 1919'da Mebuslar Seçimine Mahsus Kararnâme'yi yayınladı ve böylece ülke seçim atmosferine girdi.⁷³ Bu nedenle yeniden seçmen defterleri düzenlenerek ikinci seçmenlerin seçimine başlandı. Altıncı ve son Osmanlı Mebusân Meclisi'ni kuracak olan bu seçime azınlıklardan sadece Musevi vatandaşlar katıldı.

Hürriyet ve İtilaf Partisi ise 1912'den beri siyasal alanda pek sesi duyulmamakla birlikte I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk teşkilâtlarının çok güçlenmiş olduğunu görerek seçime girmede. Ayrıca İzmir ve çevresi ve Adana'da bu dönemde işgal altındaydı. Seçimler İzmir'de yapılmaya çalışılsa da Yunanlılar tarafından engellendi.⁷⁴

Mustafa Kemal, 11 Ekim 1919'da bir genelge yayınlarak bütün Müdafaa-i Hukuk merkezlerine seçime katılınması gerektiğini duyurdu.⁷⁵ Seçime yalnızca Mustafa Kemal taraftarları ile bazı kuruluşlar katıldı. Mustafa Kemâl taraftarları seçime bağımsız olarak girdiler ancak Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'nın fikirlerini savundular.⁷⁶ 1919 Milletvekili genel seçimleri Ekim ayında başlamış Aralık ayında sonuçlanmıştır.

⁷² Karaca, **a.g.e.**, s.181-188.

⁷³ Çavdar, **a.g.e.**, s.42.

⁷⁴ Göl, **a.g.m.**, s.67; Karaca, **a.g.e.**, s.330-338; Celal Bayar, **Bende Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş**, Cilt V, İstanbul, Baha Matbaası, 1997, 139-147; Tarık Zafer Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş" Ed,Ersin Kalaycı , Ali Yaşar Sarıbay, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul, 1986, s.299.

⁷⁵ Karaca, **a.g.e.**, s.222-223.

⁷⁶ Koçu, **a.g.m.**, s.257; Tunaya, **a.g.m.**, s.299.

Seçim sonucunda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçimleri kazandı. 1919 milletvekili genel seçimleri aynı zamanda millî hareketin fiililikten sıyrılma ve hukukîleşmesine açılmış ilk kapıdır da diyebiliriz. Ayrıca 1919 seçimleri, bağımsızlık savaşı öncesinde bu savaşı hazırlayan ve yürüten temel düşünce çevresinde tüm ülke halkının eksiksiz katılımını sağlama açısından önemli bir aşamadır.

İstanbul'da da seçimi çoğunlukla İttihatçılar kazandı.⁷⁷ Bu seçimde 170 milletvekili seçildi. Böylece 12 Ocak 1920'de altıncı Osmanlı Mebusân Meclisi toplanarak çalışmalarına başlamıştır. 1919 seçimi de İntihab-ı Mebusân hükümleri uyarınca yapılmıştır. Seçim sistemi olarak da iki dereceli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Son Osmanlı parlamentosunun yapmış olduğu en önemli iş, esasları daha önceden Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenen Misak-ı Millî'yi kabul etmek olmuştur. 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Millî Osmanlı Devleti'nin ülke ve nüfus unsurlarıyla egemenlik hakkını yeniden belirleyen belgedir.⁷⁸

Böylece ulusal kurtuluş hareketinin saptamış olduğu ilkeler İstanbul'a Meclis-i Mebusân'a taşınmıştır. Bu nedenle 1919 milletvekili genel seçimleri bize bir gerçeği daha göstermektedir ki; Millî Mücadele taraftarları hem cephede hem fikri hem de politik alanda bir savaş vermiştir. Bunun üzerine işgal devletlerinin temsilcileri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmişler, Meclis-i Mebusanı basarak bazı mebusları Malta'ya sürgüne göndermişlerdir. Böylelikle altıncı ve son Osmanlı Parlamentosu'nun iki ay kadar bir ömrü olmuş, 11 Nisan 1920'de fesh edilmiştir.⁷⁹ Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nın fesh edilmesi Millî Mücadele taraftarlarına yeni bir meclis açma fırsatı vermiştir.

⁷⁷ Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar, s.81; Tanör, a.g.e., s.191; Paul Dumont; **Mustafa Kemal**, Türkçesi Zeki Çelikkol, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005, s.70-74; Eric Jan Zürher; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.221; Varlık-Ören, a.g.e., s.70; Armağan, a.g.m., s.64-66; Çavdar, a.g.e., s.62.

⁷⁸ Tanör, a.g.e., s.191; Gündoğan, a.g.e., s.230 ; Tunaya, a.g.e., s.301-302. ;Jenkins ,a.g.e.s.85.

⁷⁹ Tunaya, a.g.m., s.308; Jenkins ,s.85.

2-1920 Milletvekili Genel Seçimleri

Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nın kapanması Ankara'da açılacak olan meclisin hukukî gerekçesini oluşturmuştur. Mustafa Kemâl, 16 Mart 1920'den beri Ankara'da bir millet meclisinin toplanmasını istemektedir. Bu konuda illere bir tebliğ göndermiştir. Tebliğ gereğince olağanüstü yetkileri olan bir meclis Ankara'da toplanacak, bunun için de bir seçim yapılacaktır. 19 Mart 1920'de yayınlanan bu tebliğin diğer hükümleri de şöyledir;⁸⁰

- Bu meclis için seçilecek olanlar, yine İntihab-ı Mebusân Kanunu'nun aradığı şartlara uyacaklardır.
- Seçimde livalar esas alınacaktır. (madde 3)
- Her livadan 5 üye seçilecektir. (madde 4)
- Seçim her livada aynı gün yapılacaktır. (madde 5)
- Seçim gizli oyla ve mutlak çoğunluk yöntemine göre olacaktır. (madde 8)
- Meclis üyeliği için her fırka, zümre ve cemiyet aday gösterebilecektir. (madde 6)

Bunların yanında seçimlerle ilgili diğer çalışmalar da yapılmış, ülke 66 seçim bölgesine ayrılmıştır. Meclis 19 Mart tebliği ile seçilerek gelecek 330 milletvekili ile İstanbul Meclisi Mebusânı'ndan gelecek milletvekillerinden oluşacaktı. Ancak İstanbul'dan gelecek milletvekillerinin sayısı ve Anadolu'nun şartlarından dolayı diğerlerinin zamanında gelip gelemeyecekleri belli olmadığı için sayı da net olarak belli değildi.⁸¹

Görüldüğü gibi bu tebliğde seçim yöntemi açısından bir farklılık söz konusudur. Seçimler bu tarihe kadar basit çoğunluk yöntemine göre

⁸⁰ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 1, s.196-199; İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992, s.27.

⁸¹ Kemal Atatürk, **Nutuk**, (sadeleştiren Zeynep Korkmaz), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.292.;Koçu,**a.g.m.**s.258-259.

yapılmıştır. Bu tarihte ise mutlak çoğunluk sistemi kullanılmaktaydı. Bu hükümlerin ışığı altında seçime başlanmış seçim sonucunda, Mustafa Kemal, 21 Nisan 1920’de, kolordulara, valiliklere, bağımsız sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’ne bir telgraf göndererek meclisin 23 Nisan 1920’de açılacağını bildirmiştir. Meclis, Ankara’ya gelen milletvekilleriyle 23 Nisan 1920’de açıldı. Sayı 337 olması gerekirken ilk toplantıya 115 milletvekili katıldı.⁸²

1920 meclisini Osmanlı meclislerinden ayıran en önemli özelliği millî bir meclis olmasıdır. Ayrıca millî bir gayeye hizmet etmek için toplanmıştır. Bu meclis milletçe karşı karşıya kaldığımız ortak bir tehlide karşı, yani vatanın işgal edilmiş olmasına, istiklâli kaybetme tehlikesine karşı mücadele etme amacıyla oluşturulmuş kurucu meclis niteliğindedir. Milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu millî teşkilâtların veya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucusu, yöneticisi veya üyeleridir.

I. Meclis 20 Ocak 1921’de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nu hazırlayarak kabul etti. Bu kanunun seçimlerle ilgili getirdiği temel hükümler şunlardır;⁸³

- BMM il halkı tarafından seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. (madde 4)
- Seçimler iki senede bir yapılacaktır. (madde 5)
- Yeniden seçilmek mümkündür. (madde 5)
- Yeni seçime imkân bulunmadığı durumlarda, toplantı süresi bir sene için uzayabilir. (madde 6)
- Ayrıca Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nda seçme ve seçilme şartlarıyla ilgili maddeler de yer almıştır.

⁸² Ezherli, **a.g.e.**, s.33; Varlık- Ören, **a.g.e.**, s.72; Armağan, **a.g.m.**, s.66-69; Erdoğan, **a.g.e.**, s.50; Jenkins ,s.**a.g.e.s.**86.

⁸³ Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamalar, s.82.

I. Büyük Millet Meclisi, kurucu meclis niteliğinde olduğu için dönemin şartları itibarıyla yasama, yürütme, yargı yetkilerini elinde bulundurmuş 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'ndan sonra da tekrar seçime gidilmiştir.

D-TEK PARTİ DÖNEMİ SEÇİMLERİ

I. TBMM oluşturulurken Kanun-i Esasî'nin seçimle ilgili maddeleri geçerli olmuştur. Kanun-i Esasî'de seçimler dört yılda bir yapılır ibaresi bulunurken ilk BMM'de bu husus dile getirilmemişti. Ancak yapılan çalışmalara ve çıkarılan kanunlara bakıldığında bu sürecin zamanla değil şartlarla belirleneceği açıkça görülmektedir. İlk etapta her şeyden önce vatanın kurtarılması gerekiyordu. Bunun için de, ilk meclis vatanın kurtuluşuna kadar görevini sürdürmeyi esas almıştır.⁸⁴

İlk meclis olağanüstü dönemde vatanın kurtuluşu gayesi ile bir araya gelmiş, fakat farklı eğitim seviyelerine, mesleklere ve dünya görüşüne sahip insanlardan oluşmuştu. Zaman içerisinde milletvekilleri arasında görüş ayrılıkları daha da keskinleşmeye başladığından çeşitli adlarla gruplar oluşmuştur.⁸⁵ Meclisteki gruplar arasındaki mücadeleler, ülke içinde millî birliğin sağlanmasını güçleştirici, meclis içinde de karar almayı zorlaştıran bir hale gelmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal ve etrafındakiler Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu oluşturmuşlardır. Böylece mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubu, I. grubu, diğerleri ise II. grubu temsil etmişlerdir.⁸⁶

Meclisteki gruplar arasındaki görüş ayrılıkları 20 Kasım 1922'de başlayan Lozan görüşmelerinde ve barış görüşmeleri kesilmesi üzerine Mustafa Kemal, siyasî çekişmelerin yerinin TBMM olmadığını, siyasî programlarını

⁸⁴ Gündoğan, **a.g.e.**, s.231; Dursun Ali Akbulut, "İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyetin İlanı" **Türkler**, Cilt.XVI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.332; **Nutuk**, s.294; Tanör, **a.g.e.**, s.232.

⁸⁵ Şerafettin Turan, **Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, Aydoğan Matbaası, 2000, s.11; Karpaz, **a.g.e.**, s.54.

⁸⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s.129; **Nutuk**, s.485; Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Cem Yayınları, 1992, s.42-47; Esat Öz, **Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s.48-49.

ilân etmiş siyasî parti veya grupların oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Arkasından da 6 Aralık 1922'de, Halk Partisi adında bir parti kuracağını basına duyurmuştur. Meclisteki gruplar arasında görüş ayrılıkları daha da keskinleşince Mustafa Kemal, bu meclisle devam edilmeyeceği kararını vererek 15 Ocak 1923'te Batı Anadolu gezisine çıkarak yapılacak seçimler konusunda kamuoyunu yoklamak ve halkı aydınlatmak istemiştir.⁸⁷

Daha sonra Mustafa Kemal, Bakanlar Kurulu'nu toplamıştır. Toplantıda meclisin yenilenmesi amacıyla seçimlere gidilmesi gerektiği kararı alınmıştır. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun da aynı doğrultudaki görüşü üzerine 1 Nisan 1923'teki meclis genel kurulunda yapılan görüşmelerden sonra oy birliği ile seçimlerin yenilenmesi hakkındaki karar kabul edilmiştir. Ayrıca meclisin sürekliliği ilkesi gereği yeni meclis göreve başlayana kadar birinci meclisin görevi devam etmiştir. I. TBMM son oturumunu 16 Nisan 1923'te yaparak görevini tamamlamıştır.⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yenilenmesi kararı üzerine 1 Nisan 1923'te hükümete gönderdiği yazıda hemen seçimlere başlanmasını ve sonuçtan kendisinin bilgilendirilmesini istemiştir.

8 Nisan'da, Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası'na dönüştürülmüş, partinin 9 umdesi ve seçim beyannamesi yayınlandı. Böylece siyasî programı ile siyasî bir parti ortaya çıktı.⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa seçim çalışmalarına yön vererek Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ni seçime hazırlanmaya çağırdı.⁹⁰

⁸⁷ Akbulut, **a.g.m.**, s.332; İsrail Kurtcephe-Aydın Beden, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, Alp Yayınevi, 2007, s.354; Turan, **a.g.e.**, s.17; Yılmaz, **a.g.e.**, s.130; **Nutuk**, s.485; Tanör, **a.g.e.**, s.233.

⁸⁸ Turan, **a.g.e.**, s.21; Akbulut, **a.g.m.**, s.332; Yılmaz, **a.g.e.**, s.132-133; **Nutuk**, s.486; Tanör, **a.g.e.**, s.233-234; Tunçay, **a.g.e.**, s.42-47.

⁸⁹ Kurtcephe-Beden, **a.g.e.**, s.355; Akbulut, **a.g.m.**, s.332; Turan, **a.g.e.**, s.20-21; **Nutuk**, s.486; Öz, **a.g.e.**, s.51; Jenkins, **a.g.e.**, s.92.

⁹⁰ Tanör, **a.g.e.**, s.234; Yılmaz, **a.g.e.**, s.133; Tunçay, **a.g.e.**, s.42; Karpas, **a.g.e.**, s.57.

1-1923 Milletvekili Genel Seçimleri

1923 seçiminde temel olarak 1877 İntihab-ı Mebusân Kanunu uygulanmıştır. Ancak İntihab-ı Mebusân Kanunu, 3 Nisan 1923 tarihinde 320 numaralı yasayla bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik yasasına göre;⁹¹

- Her 20 bin erkek nüfus 1 milletvekili seçecektir. Nüfusu 20 binden az seçim bölgesi yine bir milletvekili, 30 bine kadar 1, 30 001'e kadar 4 milletvekili seçilecektir. (madde 1)
- 18 yaşını dolduran her erkek seçme hakkına sahiptir. (madde 2)
- Öğretmenler hariç tutulmak üzere tüm memurlar, müftüler, belediye başkanları seçimden iki ay önce, istifa etmedikçe milletvekili seçilemezler. Ayrıca ordu mensupları da milletvekili seçilemezler. (madde 3)
- Birinci ve ikinci seçmen olabilmek için vergi vermek şartı gerekli değildir. (madde 4)
- Bir kazada her 200 kişi için ikinci bir seçmen seçilecektir. (madde 5)

Görüldüğü gibi bu yasa, 1877 İntihab-ı Mebusân Kanunu'ndan bazı temel noktalarda ayrılmaktadır. İntihab-ı Mebusân Kanunu, her 50 bin erkeğin bir milletvekili seçeceğini hükme bağlamış, fakat bu değişiklikle yeni yasada her 20 bin erkeğin bir milletvekili seçeceği belirtilmiştir. Ayrıca bu yasa, 18 yaşındakilere oy hakkı vermiş ve vergi sınırlamasını ortadan kaldırarak daha geniş kitlelere seçme hakkı sağlamıştır. Bu yasadan sonra diğer şartları yerine getiren kimseler vergi vermek zorunluluğu olmaksızın 1. ve 2. seçmen olabildiği gibi milletvekili de seçilebilecektir.⁹²

1923 seçimleri yapılan bu yeni düzenleme ile iki dereceli mutlak çoğunluk sistemine uygun olarak Haziran-Temmuz aylarında gerçekleştirilmiştir. Bu

⁹¹ Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar, s.83; Varlık-Ören, a.g.e., s.74; Uyar, a.g.m., s.22-23; Armağan, a.g.m., s.69-71; Çavdar, a.g.e., s.70-71.

⁹² Seçim sistemleri ve Türkiye 'deki Uygulamalar, s.83-85; Koçu, a.g.m., s.258-259.

seçimlere siyasî parti ile değil, Müdafaa-i Hukuk Grubu ile gidilmiş ve grubun yoğun seçim propagandası neticesinde, hemen her yerde seçimleri Müdafaa-i Hukuk adayları kazanmıştır.⁹³ Böylece muhalefet bu seçimle tasfiye edilmiştir. Dönemin şartları itibarıyla da inkılâpların gerçekleştirilmesi için bu gereklidir ve önemlidir.⁹⁴

1923 seçimleriyle oluşturulan II. TBMM çalışmalarına, 11 Ağustos 1923’de başladı ve ilk iş olarak da milletvekilleri için bir yemin metni kabul etti. Daha sonra da Musul dışında Türkiye’nin sınırlarının kesinleştiği 24 Temmuz’da imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nı 23 Ağustos 1923’te onayladı. 13 Ekim’de, meclis aldığı kararla Ankara’nın başkent olmasını kabul etti. 29 Ekim’de de hem anayasanın bazı maddelerinde değişiklik yapıldı hem de cumhuriyet ilân edildi.⁹⁵ Ayrıca 19 Aralık 1923’te 385 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanun, ordu mensuplarının siyasetten çekilmelerine veya milletvekilliği veya ordu mensupluğundan birini seçmelerine yöneliktir.⁹⁶

24 Nisan 1924’te de yeni anayasa kabul edildi. 17 Kasım 1924’te Türkiye Cumhuriyeti’nin, ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kurulmuş ancak faaliyetleri ve çıkan Şeyh Sait İsyanı’ndan dolayı uzun ömürlü olamamıştır. İktidar partisinin karşısında denetimi gerçekleştirmek amacıyla muhalefetin gerekliliği savunulmuş ama bunun için ülkenin şartlarının henüz hazır olmadığı anlaşılmıştır.⁹⁷

2-1927 Milletvekili Genel Seçimleri

1923’ten 1927 yılına kadar süren yasama döneminde İntihab-ı Mebusân Kanunu’nda değişiklik yapan iki yasa çıkarılmıştır. 1927’ye gelindiğinde II.

⁹³ Akbulut, **a.g.m.**, s.333; Tanör, **a.g.e.**, s.234; Kurtcephe-Beden, **a.g.e.**, s.355; Tunçay, **a.g.e.**, s.43-44 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s.134.

⁹⁴ Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.571-584; Öz, **a.g.e.**, s.51.

⁹⁵ **Nutuk**, s.548; Tanör, **a.g.e.**, s.235; Öz, **a.g.e.**, 52.

⁹⁶ Kurtcephe-Beden, **a.g.e.**, s.357.

⁹⁷ Tunçay, **a.g.e.**, s.87-99.

TBMM'nin kanuna uygun olarak görev süresi doldu. 26 Haziran 1927'de yeni seçime gidilmesi kararı alındı. Ama seçimden önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzüğünde değişikliğe gidildi. Buna göre parti tüzüğünün 26. maddesi değiştirilmiş, adayları seçme yetkisi parti genel başkanına verilmiştir. Ayrıca 1924 Anayasası'nı kabul ederek seçimle ilgili yeni esaslar da benimsenmiştir. Bu esaslar şu şekildedir;⁹⁸

- Türkiye Büyük Millet Meclisi millet tarafından seçilmiş milletvekillerinden oluşmaktadır. (madde 9)
- 18 yaşını doldurmuş her Türk erkeği seçme hakkına sahiptir. (madde 10)
- 30 yaşını dolduran her Türk erkeği milletvekili seçilebilir. (madde 11)
- Milletvekili seçilebilme koşulları şunlardır: (madde 12)
- Yabancı devlet hizmetinde bulunmamak,
- Sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflâs gibi suçlardan mahkûm olmamak,
- Kısıtlı olmamak,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,
- Medenî haklardan mahrum olmamak,
- Türkçe okuyup yazma bilmek.
- Milletvekili seçimi 4 yılda bir yapılır, süresi dolan üyeler yeniden seçilebilirler. (madde 13)

1924 Anayasası'ndan başka İntihab-ı Mebusân Kanunu'nda değişiklik yapan iki yasa daha çıkarılmıştır. Bu yasalardan ilki 16 Haziran 1927 tarih ve 1709 sayılı yasadır. Bundan 5 gün sonra 1112 sayılı, 21 Haziran 1927 tarihli, İntihab-ı Mebusân Kanunu'nda değişiklik yapan ikinci kanun çıkarılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet Halk Fırkası başkanı Mustafa Kemal tarafından, 29 Ağustos 1927'de seçilecek adayları gösteren bir de tebliğ yayınlanmıştır.⁹⁹

⁹⁸ Seçim Sistemleri ve Türkiye 'deki Uygulamalar, s.85; Tanör, a.g.e., s.246; Varlık-Ören, a.g.e., s.76; Armağan, a.g.m., s.71-73.

⁹⁹ Düstur, 3.Tertip, Cilt V, s.1019-1031.

Bu yasalardan başka daha önce 19 Aralık 1923 yılında çıkarılan 385 sayılı kanun da, ordu mensuplarının ordudan istifa etmediği ya da emekli olmadığı sürece milletvekili seçilmek için adaylıklarını koyamayacaklarını hükme bağlamaktadır.¹⁰⁰ Böyle bir kararın alınmasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyimi etkili olmuştur. Kanun gereğince, Mustafa Kemal, Kazım Özalp ve İsmet Paşa, seçim öncesinde askerlik görevlerinden kendi istekleriyle ayrılarak emekli olmuşlardır.¹⁰¹

2-6 Eylül 1927 tarihleri arasında milletvekilliği genel seçimleri yapıldı. Seçimleri, tüm ülkede tek parti olan Cumhuriyet Halk Fırkası kazandı.¹⁰² Seçilen milletvekili sayısı 316, salt çoğunluk ise 159'dur. 1927 seçimleri % 23 oranındaki katılımıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en düşük katılımlı seçimidir.¹⁰³ 1927 milletvekili genel seçiminde katılım oranının bu kadar düşük olmasında; toplumsal ve siyasî muhalefetin kendini gösterme şansının olmamasından, ayrıca basının da bu konuya gerekli ilgiyi göstermemesi ile rekabetsiz bir ortamda seçime girilmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

3-1931 Milletvekili Genel Seçimleri

Mustafa Kemal Paşa, Serbest Cumhuriyet Partisi'nin kapanması ve Menemen Olayı'ndan sonra, kamuoyunun tepkilerini saptamak ve yaşanan ekonomik bunalıma alınacak önlemleri belirlemek amacıyla üç ay süren bir yurt gezisine çıktı. Bu gezinin bir başka sebebi de çok kısa süre içinde halkın büyük bir çoğunluğunun Serbest Cumhuriyet Partisi'ne kaymasının sebeplerini araştırmaktır.¹⁰⁴ Yurt gezisinden dönüşte Cumhuriyet Halk Partisi Grubu'na güven yenilemek için seçimlere gidilmesini önermiş daha sonra bu

¹⁰⁰ *Düştur*, 3. Tertip, Cilt V, s.1019-1031.

¹⁰¹ Çavdar, *a.g.e.*, s.77; Turan, *a.g.e.*, s.29; *Seçim Sistemleri ve Türkiye 'deki Uygulamalar*, s.85.

¹⁰² Gündoğan, *a.g.e.*, s.234-235.

¹⁰³ Turan, *a.g.e.*, s.29-30; Öz, *a.g.e.*, s.130-131.

¹⁰⁴ Tunçay, *a.g.e.*, s.283-285; Turan, *a.g.e.*, s.36.

karar 5 Mart 1931 günü toplanan TBMM’de de görüşülmüş ve seçimlerin yenilenmesi oy birliği ile kabul edilmiştir.¹⁰⁵

Serbest Cumhuriyet Partisi’nin kapanmasıyla tek parti olarak iktidarı sürdüren Cumhuriyet Halk Partisi, yeni seçimlere giderken, siyasî yaşamda çok seslilik yaratacak çok önemli bir karar daha aldı. Bu da meclise CHP’li olmayan milletvekillerinin girmesi sağlanarak bir karşıtlık, bir denetim sistemi oluşturulması öngörülüyordu.¹⁰⁶

CHP, Serbest Cumhuriyet Fırkası’yla parlamento içi denetim sorununu çözümleyememiş olduğundan yeni bir çözüm denemesinde bulundu. Bu yeni çözüm denemesiyle tek partinin egemen olduğu meclis gerçeği ile millî egemenlik ve halkçılık ilkelerinin yarattığı ikilem bir anlamda önemini kaybedecektir. Böylece ilk kez TBMM’de müstakil grup oluşturma yolunda önemli bir adım atılmıştır.¹⁰⁷

1931 seçimleri için yeni bir seçim yasası çıkarılmamış, 1927’de uygulanan yasalar aynen geçerli olmuştur. Seçimler iki dereceli çoğunluk sistemine göre yapıldı. 8 Nisan 1931’de başlayıp 24 Nisan 1931’de tamamlandı.¹⁰⁸ Seçimleri CHP kazandı ve IV. TBMM çalışmalarına 4 Mayıs 1931’de başladı. 1931 seçimlerinin bir özelliği de eski milletvekillerinin üçte biri değişmiş, yenilerin çoğu da işçilerden seçilmiştir.

Daha sonra 10 Mayıs’ta CHP’nin üçüncü büyük kurultayında bundan sonraki seçimlerin tek dereceli olması ve kadınlara oy hakkı verilmesi ile ilgili kararlar kabul edilmiştir.¹⁰⁹ Bu karar sonrasında 5 Aralık 1934’te Anayasa’da değişiklikler yapılmış, ancak uygulamaya 1935 seçimlerinde geçilmiştir.

¹⁰⁵ Tunçay, **a.g.e.**, s.304; Turan, **a.g.e.**, s.31-32.

¹⁰⁶ Tunçay, **a.g.e.**, s.304; Turan, **a.g.e.**, s.37; Öz , **a.g.e.**, s.130-131; Çavdar, **a.g.e.**, s.79.

¹⁰⁷ Öz, **a.g.e.**, s.147.

¹⁰⁸ Seçim Sistemleri ve Türkiye ‘deki Uygulamalar, s.85; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.78; Armağan, **a.g.m.**, s.73.

¹⁰⁹ Turan, **a.g.e.**, s.40; Tunçay, **a.g.e.**, s.308; Aliefendioğlu, **a.g.m.**, s.96.

1931 seçimleriyle Türkiye’de tek parti dönemi tamamıyla yerleşmiştir.¹¹⁰ Çünkü cumhuriyetin kuruluşundan beri geçen süre boyunca çeşitli dalgalanmalar olmuş, yenilikler yapılmış, tepkiler bastırılmış, çok partili siyasî hayata geçme iki kez denenmiş ve yürütülememiştir. Bundan sonra 1945 yılına kadar ülke tek parti iktidarıyla idare edilmiştir.¹¹¹

4-1935 Milletvekili Genel Seçimleri

IV. TBMM seçme hakkının genelleştirilmesi ve 1934 yılında kadınlara oy hakkı verilmesi hakkındaki yasayla önemli bir adım attı. 1935 seçimlerine gelinmeden Meclis, seçim yasasında yine bir takım değişiklikler yapan yasalar çıkardı. Bu yasalardan ilki 5 Aralık 1934 tarihli ve 2598 sayılı “İntihab-ı Mebusân Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve yeni bir madde eklenmesine dair kanun”dur. Bu kanuna göre:¹¹² Türkiye Cumhuriyeti halkından her 40 bin kişi 1 milletvekili seçecek, nüfusu 40 binden az olan yerlerde yine 1 milletvekili seçilecektir. Ayrıca 55 bine kadar 1, 95 bine kadar 2, 135 bine kadar 3, 175 bine kadar 4 milletvekili seçilecek ve bundan fazlası aynı oranda arttırılacaktır. (madde 1)

İntihab-ı Mebusân Kanunu’nun 5, 11, 16, 23 ve 58. maddelerindeki 18 yaşını bitirenler şeklindeki ifadeler değiştirilmiş ve bu maddelerdeki erkek kaydı kaldırılarak, erkek-kadın kaydı konulmuştur. (madde 2)

İkinci yasa 2631 sayılı, “22 Aralık 1934 tarihli İntihab-ı Mebusân Kanun-u Muvakkatının bazı Mevaddını Muadil ve 3 Nisan 1923 tarih ve 320 Sayılı Kanunun 5. Maddesini Değiştiren Kanun”dur. Bu yasa, bir kaza dâhilinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için 1, 600’e kadar 1, 1000’e kadar 2, 1400’e kadar 3 ve fazlası için aynı oranda ikinci seçmen seçileceği hükmünü getirmektedir .

¹¹⁰ Bülent Gökay ,*Soviet Estern Policy and Turkey* ,1920-1991 ,Newyork ,2006 ,s.56.

¹¹¹ *Düstur*, 3.Tertip ,Cilt XVI ,s.35.

¹¹² *Düstur*, 3. Tertip, Cilt XVI, s.35.

5 Aralık 1934 tarih ve 2599 sayılı bir yasayla 1924 Anayasası'nın 10. ve 11. maddeleri değiştirilerek şu maddeler konulmuştur: 22 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk seçme hakkına sahiptir. 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk milletvekili seçilebilir. Görüldüğü gibi bu yıl yasalarda yapılan değişikliklerle kadınlar seçme hakkına kavuşmuş, fakat seçmen yaşı 22'ye çıkarılmıştır. Bunun yanında sistem açısından bir farklılık getirilmemiş, iki dereceli çoğunluk yöntemi uygulanmaya devam edilmiştir. 1935 seçimleri ilk kez kadınların oy kullandığı seçimlerdir ve ilk kez 18 kadın milletvekili bu seçimlerle parlamentoya girmiştir.¹¹³ Bu sonuç genç cumhuriyetin siyasî hakları açısından önemli bir aşamadır. Ayrıca 1935 genel seçimlerinde 4 azınlık milletvekili de, parti listesinden meclise girmiştir.

1935 seçimlerine sadece CHP listesiyle katılmıştır. Aday listeleri, CHP'nin 1927 tarihli tüzüğü uyarınca Mustafa Kemâl Paşa tarafından belirlenmiş ve ilân edilmiştir.

5- 1939 Milletvekili Genel Seçimleri

1939 seçimi de, 1935 seçimlerinden sonra devam eden 4 yıllık yasama döneminden sonraki normal genel parlamento seçimi olmuştur. Seçimler, 26 Mart 1939'da iki dereceli çoğunluk sistemine uygun olarak yapıldı. Seçime sadece Cumhuriyet Halk Partisi listesi katılmıştır. CHP'nin aday listesi Millî Şef İsmet İnönü tarafından belirlendi ve ilân edildi.¹¹⁴

Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi kazandı. VI. TBMM 3 Nisan 1939'da açılarak çalışmalarına başladı. Ayrıca İlk olarak bu seçimde Cumhuriyet Halk Partisi bağımsızların seçimlere katılmalarına teorik olarak izin vermiş bulunmaktadır. Bu gelecekteki gelişmeler için önemli bir adımdır. 1939

¹¹³ Gündoğan, **a.g.e.**, s.235; **Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, s.86; Koçu, **a.g.m.**, s.301.

¹¹⁴ Varlık -Ören, **a.g.e.**, s.80; Armağan, **a.g.m.**, s.75; Uyar, **a.g.m.**, s.22-23.

seçimlerinde herhangi bir değişik uygulama söz konusu olmayıp bir önceki seçimde uygulanan yasalar bu seçim için de geçerli olmuştur.¹¹⁵

6- 1943 Milletvekili Genel Seçimleri

1939 yılında toplanan meclis döneminde önemli bir kanun çıktığı gözlenmektedir. Bu kanun 14 Aralık 1942’de ıkarılan “4320 Sayılı Seçim Kanunu”dur.¹¹⁶

1942 yılına kadar I. Meşrutiyet döneminden kalma İntihab-ı Mebusân Kanunu çeşitli değişikliklerle uygulanmış, yeni bir seçim kanunu çıkarılmamıştır. şimdi bu kanun İntihab-ı Mebusân Kanunu ile bu kanunda değişiklik yapan tüm kanunları yürürlükten kaldırmış olmakta, yerine yeni düzenlemeler getirmektedir. 14 Aralık 1942 tarihli ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu şu temel hükümleri getirmektedir:¹¹⁷

- Seçimlerde iller esas alınacak, her il bir seçim bölgesi oluşturacaktır. (madde 1)
- Her 40 bin nüfus bir milletvekili seçecektir. Bir seçim bölgesinin nüfusu 40 binden az bile olsa yine bir, 55 bine kadar 1, 95 bine kadar 2, 135 bine kadar 3, 175 bine kadar 4 milletvekili seçilecektir. (madde 2)
- Birinci ve ikinci seçmen olabilmek için şu şartlar gereklidir: (madde 7)
- Türk olmak,
- 22 yaşını bitirmiş olmak,
- Kamu hizmetlerinden yasaklanmamış olmak,
- Kısıtlı olmamak,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,
- Yabancı bir devletin resmî hizmetinde olmamak,

¹¹⁵ Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamalar, s.86; Uyar, a.g.m., s.22-23; Armağan, a.g.m., s.75; Varlık-ren, a.g.e., s.80.

¹¹⁶ Gündoğan, a.g.e., s.236.

¹¹⁷ Düstur, 3. Tertip, Cilt XXIV, s.105.s.88.

Silah altında bulunan erat, jandarmalar, subaylar, polisler, askerî memur ve hâkimler, askerî okul öğrencileri birinci ve ikinci seçmen olamayacaklardır. (madde 8)

Milletvekili seçilebilmek için şu koşullar gereklidir: (madde 10)

- Yabancı devletlerin resmî hizmetinde bulunmamak,
- Ağır hapis cezasıyla veya hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti suistimal ve hileli iflâs suçlarından biriyle mahkûm olmamak,
- Kısıtlı olmamak,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,
- Kamu hizmetlerinden yasaklanmamış olmak,
- Türkçe okuyup yazma bilmek,
- 30 yaşını doldurmuş olmak.

Seçimler iki dereceli olacaktır. (madde 18)

En fazla ikinci derece seçmenin oyunu almış olanlar milletvekili seçileceklerdir. (madde 39)

56 maddeden oluşan 1942 seçim kanunu sistem açısından fazla bir değişiklik getirmemiştir. Yalnız o güne kadar sık sık çıkarılan ve seçim işlemini günün şartlarına uydurmaya çalışan yasaların daha derli toplu bir biçime konulmuş şekli olarak düşünülebilir. Çünkü 1946 yılında yeni bir seçim kanunu çıkarılmıştır.¹¹⁸

1943 seçimleri bu şekilde yeni kanuna göre yapıldı. İkinci seçmenlerin seçilmesi 15 Şubat 1943'te başladı ve 20 Şubat'ta sona erdi. Milletvekillerinin

¹¹⁸Erol Tuncer, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Ankara, TESAV, 2003, s.28. Seçim Sistemleri ve Türkiye 'deki Uygulamalar, s.88; Varlık-Ören, *a.g.e.*, s.80; Uyar, *a.g.m.*, s.22-23; Armağan, *a.g.m.*, s.76-77; Koçu, *a.g.m.*, s.105.

seçimi de 28 Şubat 1943'te yapıldı. Cumhuriyet Halk Partisi seçimlere biraz çekişme katmak için 458 milletvekilliği için 30 aday gösterdi. Seçim sonucunda 455 milletvekilinden 451'i Cumhuriyet Halk Partisi'nden 4'ü de bağımsızlardan seçildi. 8 Mart 1943'te de TBMM çalışmalarına başladı.

Bu seçimler, CHP'nin tek parti olarak katıldığı son seçimler olmuştur. Aynı zamanda 1943 seçimi tek partili dönemin son seçimidir.

Genel olarak tek parti dönemindeki belli başlı propaganda teknikleri; sinemalarda, radyolarda ve halk hatiplerince meydanlarda yapılan konuşmalar, şehirlerin süslenmesi ve geçit törenlerinin düzenlenmesi, propaganda broşürlerinin ve afişlerinin asılıp dağıtılması şeklindeydi. Bu broşür ve afişler propaganda konuşmalarında kullanılmak üzere CHP Genel Merkezi'nin belirleyip parti örgütüne gönderdiği sloganlardan oluşmaktaydı. Bunlardan bazıları: "CHP memleketin bütün menfaatlerini ve bütün evlâtlarını kucaklayan siyasî bir ailedir.", "İnkılâbı seven onu korur; koruyucu teşkilât CHP'dir.", "İnkılâbın mesuliyetini yüklenen CHP'dir.", "Halka bağrını açan, gönlünü açan onun derdini dinleyen tek rejim CHP'nin kurduğu devlettir.", "Mebus seçmek güneşten havadan faydalanmak gibi tabii bir haktır.", şeklindeydi.

Propagandaya verilen önemi seçim dönemlerinde basında çıkan haberlerden de takip etmek mümkündür.¹¹⁹ Bu propaganda tekniklerine 1943 seçimleri döneminde CHP İstanbul parti örgütünün hazırlattığı dört seçim propaganda plağının meydanlardaki hoparlörlerden halka dinlettirilmesi eklenmiştir. Daha önceki dönemlerde sadece İstanbul'da bulunan bu faaliyet, 1943 seçimlerinde plak çeşitleri de artırılarak 26 ile yaygınlaştırılmıştır.¹²⁰

¹¹⁹ Öz, **a.g.e.**, s.127-128.

¹²⁰ Propaganda bir düşünceyi, inancı ya da öğretiyi başkalarına tanıtmak, benimsetme ve yayma amacıyla söz, yazı, görüntü gibi yollarla gerçekleştirilen eylem diye tanımlanmaktadır. Kamuoyunu etkilemek ve kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmek için yapılan propagandanın amacı söz, yazı veya görüntü yoluyla kitlelerin davranışlarını etkilemektir. Propaganda özünde siyasal amaçlıdır. Propaganda için sonuç önemlidir. Eğitmeye değil egemenliği altına almaya çalışır. Atilla Sav; "Seçim

Tek parti döneminde seçim zamanlarında bu tür kitlesel propagandaların yanında doğrudan öğrenci ve gençliğe yönelik yoğun bir siyasî bilgilendirme amacını taşıyan politikalar da izlenmiştir. Bunlar arasında en ilgi çekici olanı, okullarda bu amaç doğrultusunda derslerin yapılması ve seçim yerlerine geziler düzenlenmesidir. Millî Eğitim Bakanlığı, bazı genel seçimler öncesinde okul idarelerine gönderdiği genelge ile ilkokullarda seçim dönemine rastlayan bir hafta boyunca bütün derslerin, orta öğrenimde ise Yurt Bilgisi'nin yanında Türkçe ve Edebiyat derslerinin seçim konusuna ayrılmasını ve seçim yerlerine geziler düzenleyerek araştırmalar yapılmasını istemiştir.¹²¹ Böylece halkı seçimler konusunda bilinçlendirebilmek için yoğun bir çaba sarf edilmiştir.

E- ÇOK PARTİLİ SİYASÎ HAYAT

1-Çok Partili Döneme Geçiş (1945)

Cumhuriyet devrinde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi partilerle çok partili hayata geçiş denemelerinde bulunulmuş, ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1930'dan 1945 yılına kadar ülke tek parti ile yönetilmiştir.¹²² Türkiye'nin tek partili rejimden çok partili sisteme geçişini siyasî, sosyal, ekonomik iç gelişmelerle cumhuriyetin temelinde var olan liberal fikirler hazırlamıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı devam ederken büyük devletlerin bir araya gelerek gerçekleştirdikleri konferanslarda oluşturdukları ve son şeklini 26 Haziran 1945'de verdikleri San Fransisco Konferansı'nda Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamışlardır.¹²³

Propagandası" **Anayasa Yargısı**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, sayı 1744, s.330.

¹²¹ Öz, **a.g.e.**, s.129-130.

¹²² Tekin Erer; **Türkiye'de Parti Kavgaları**, İstanbul, Çınar Matbaası, 1966, s.69; Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, Fakülteler Mabaası, 1982, s.104; Ümit Özdağ, **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu Siyaset İlişkisi**, İstanbul, 2006, s.148-150.

¹²³ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995, s.622-625; Oğuz Ünal, **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994, s.202-203.

II. Dünya Savaşını demokrasi cephesinin kazanması, dünyadaki tek parti iktidarlarının öneminin kalmaması, tek partili faşist rejimlerin çökmesi üzerine halk idaresine dayanan yeni yönetim rejimlerinin benimsenmesi bütün devletlerce kabul edilen bir hükümet şekli olmuştur.¹²⁴ Türkiye de Batı bloğu içerisinde yer alabilmek için siyasî rejimini bu doğrultuda şekillendirmeye başlamıştır.

Türkiye'nin çok partili siyasî hayata geçişini belirleyen sebepleri dış ve iç sebepler olarak değerlendirmenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

a-Dış Sebepler:

Sebepleri çok daha önceden hazırlanmış olan, II. Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939'da, Almanya'nın, Polonya'yı işgal etmesiyle başlamıştır.¹²⁵ Türkiye büyük bir özenle koruduğu barışçı dış politikasının yardımıyla savaştan uzak kalmayı başarmıştır.¹²⁶ Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda dış politikasını uluslararası dalgalanmalara göre günü gününe ayarlayarak kurtulabilmiştir. Savaş sırasında 12 Mayıs 1939'da İngiltere ve 23 Haziran 1939'da Fransa ile bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmalar, Akdeniz'de bir savaş çıkarsa yardımlaşma taahhüdünü içermektedir.¹²⁷ Türkiye, daha sonra da, Almanya ile 1941'de bir saldırmazlık paktı imzaladı.¹²⁸ Türkiye'nin dış politikasında meydana gelen dalgalanmalar, müttefik devletlerin hiç hoşuna gitmedi.

Savaşın seyri içerisinde yapılan Yalta Konferansı'nda İngiltere, Türkiye'ye bir muhtıra vererek 25 Nisan 1945'te müttefikler arasında San

¹²⁴ Atilla Sav, "Seçim Sistemleri Üzerinde Araştırmalar" **Siyasi İlimler Mecmuası**, Cilt.XXIII, Sayı 265-266-267; Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, 1974, s.52; Füzûzan Hüsrev Tökin, **Türkiye 'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, İstanbul, Ekin Basımevi, 1965, s.78-79.

¹²⁵ Karpat, **a.g.e.**, s.125.

¹²⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, Cilt.I, (1919-1980) İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.395.

¹²⁷ Oran, **a.g.e.**, s.400; Gotthard Jäschke, **Die Türkei in den Jahren 1942-1951**, Wiesbaden, 1955, s.127.

¹²⁸ Karpat, **a.g.e.**, s.127; Oran, **a.g.e.**, s.396-444; Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s.270-271.

Fransisco Konferansı'nın toplanacağını, bu konferansa, 1 Mart 1945'den önce Almanya'ya savaş ilân etmiş olan ülkelerin davet edileceğini, Türkiye'nin de bu tarihten önce savaşa girmeye karar verirse Birleşmiş Milletler Bildirisi'ne katılabileceğini bildirmiştir.¹²⁹

Türkiye müttefik devletlerin baskıları ve değişen şartlardan dolayı Almanya ve Japonya'ya karşı 23 Şubat 1945'te savaş ilân etti.¹³⁰ 27 Şubat 1945'te de Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzaladı. Türkiye bunun üzerine 5 Mart 1945'te San Fransisco Konferansı'na resmen davet edildi.¹³¹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, konferansı Türkiye'nin geleceği için bir fırsat kabul etti. Böylece ABD ve İngiltere'ye, yakında Türkiye'de, çok partili hayata geçileceği güvencesini göndererek, Sovyetler Birliği karşısında, Batının demokrat devletlerinin desteğini kazanmak istedi. 25 Nisan'da toplanan San Fransisco konferansı 26 Haziran 1945'te oy birliği ile Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı kabul etti.¹³² Bu dönemde, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında ilişkiler gerginleşmeye başladı. Sovyet Rusya'nın, Boğazların statüsünün yeniden düzenlenmesi, toprak talepleri ve daha önce yapılmış antlaşmaların tek taraflı olarak feshedilmesine yönelik politikalarından endişelenen Türkiye, İngiltere ve ABD dostluğuna daha fazla önem vermeye, savaşın sonlarına doğru ise tamamen batıya doğru kaymaya başladı.¹³³

¹²⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s.651-652; Erer, **a.g.e.**, s.69; Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin düzeni (dün-bugün-yarın)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, Cilt.II, s.351.

¹³⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s.650; Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu 1945-1971" **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Belge Yayınları, 200, s.114; John . M ,Vanderlippe ,**The Politics Of Turkish Democracy** , Newyork ,2005 ,s.39; Gökay ,**a.g.e.**s.48-56.

¹³¹ Vanderlippe ,**a.g.e.**s.136-140.

¹³² Uçarol, **a.g.e.**, s.624-625; Celal Bozkurt, **Siyaset Tarihimizde CHP**, y.y., t.y., s.44-46; Avcıoğlu, **a.g.e.**, s.351; Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, İstanbul, Ant Yayınları, 1966, s.278; Necdet Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s.276; Akandere, **a.g.e.**, s.336-344.

¹³³ Oran, **a.g.e.**, s.470; Karpat, **a.g.e.**, s.127; Uçarol, **a.g.e.**, s.650.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı kabul etmekle, bu antlaşmanın demokratik prensiplerine uygun daha özgür bir siyasî rejime geçmeyi kabul ettiğini taahhüt etmiştir.

b-İç Sebepler:

Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre önce 28 Haziran 1938'de Cemiyetler Kanunu kabul edilmişti. Böylece cemiyetlerin ve siyasî cemiyet olan partilerin faaliyete geçebilmesini, yönetimin iznine bağlamıştı.¹³⁴ 1938'den 1945'e kadar parti kurmak için herhangi bir girişim olmamıştı. Bütün bunlara rağmen İsmet İnönü'nün mesajları ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bazı kararları çok partili sisteme giden yolları aralamaya çalışmıştır. Daha sonra İsmet İnönü, 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi öğrencilerine yönelik yaptığı konuşmada; "çok yakın bir tarihte gerçek bir halk idaresi ve halk murakabesinin kendi memleketimiz bünyesinde tahakkuk etmiş olduğunu göreceksiniz," demiştir. İsmet İnönü bu sözleriyle çok partili siyasî hayata geçebilmek için mesajlarını vermeye başlamış, arkasından da 29 Mayıs 1939'da çalışmalarına başlayan ve 3 Haziran 1939'da tamamlanan CHP'nin V. Kurultayı'nda parti içi denetimi sağlamak ve muhalefet oluşturmak amacıyla müstakil bir grup oluşturmuştur.

Bu dönemde II. Dünya Savaşı devam ettiği için Türkiye'de meydana gelen mal darlığının, karaborsacılığın artması, bazı malların fiyatlarının aşırı derecede yükselmesi gibi¹³⁵ ekonomik sıkıntılardan dolayı -her ne kadar Türkiye savaşa girmemiş olsa da ordu teyakkuz halinde olduğu için ve ayrıca olası bir seferberlik, savaşa girme ihtimali ve Türkiye'yi ilgilendiren yabancı devletlerin savaş hali söz konusu olur düşüncesiyle 18 Ocak 1940'da Millî Koruma Kanunu çıkarılmıştır.¹³⁶ Kanun 26 Ocak 1940'da yürürlüğe girdi. Bu

¹³⁴Tanör, **a.g.e.**, s.280.

¹³⁵ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s.28; Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Cilt.I-II, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994, s.273.

¹³⁶ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.83; Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s.130.

kanun hükümete, olağanüstü hallerde ulusal ekonomi ve savunma ile ilgili tedbirler alma görevi ve yetkisi veriyordu. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı tehlikelere karşı hükümetin çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla çıkarılmıştır.¹³⁷

Millî Koruma Kanunu, uygulama esnasında önemli değişikliklere uğrayarak istenilen amacı sağlamaktan bir hayli uzaklaştı. Çeşitli malların dağıtımı, fiyat kontrolündeki tutarsızlıklar ithalat ve ihracat yolları oluşturma gibi alanlarda toprak ağaları ve ticaret burjuvazisi kesiminin kuvvetlenmesi söz konusu olmaya başladı. Bürokrasiden de bunlara dâhil olanlarla savaş zenginleri oluşmaya başladı. Kanunun uygulanması esnasında meydana gelen yolsuzluklar da halkın hükümete karşı hoşnutsuzluğunu arttırdı. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi'ne halkın güveni sarsılmaya başladı.¹³⁸

Millî Koruma Kanunu'ndan sonra da 26 Nisan 1942'de "Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu" çıkarıldı. II. Dünya Savaşı sırasında devletin tarım ürünlerine olan ihtiyacını karşılamak için çıkarılan bu kanunun vergilerinin belirlenmesi ve toplanması esnasında meydana gelen yolsuzluklar büyük bir çoğunluğu oluşturan küçük çiftçilerin iktidara, dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı tepki göstermelerine sebep oldu.

CHP iktidarına hoşnutsuzluğu arttıran bir başka kanun da, 11 Kasım 1942'de çıkarılan "Varlık Vergisi Kanunu" idi. Müsadere usulüne benzetilen bu kanun Müslümanlara, dönmele ve gayr-i Müslimlere, farklı oranlarda uygulanmaya karar verilmesi, bu defa CHP iktidarına yerli ve yabancı çok büyük bir kitlenin tepki göstermesine sebep oldu.¹³⁹ Halkın CHP'ye karşı hoşnutsuzluğunu arttıran başka sebepler de söz konusudur. CHP'den bazı kimseler partiyi kendi amaçları doğrultusunda baskı ve çıkar aracı olarak

¹³⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s.29; Levis, **a.g.e.**, s.295; Eroğul, **a.g.m.**, s.114; Koçak, **a.g.m.**, s.130.

¹³⁸ Karpat, **a.g.e.**, s.125-129; Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt II., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991, s.438; Albayrak, **a.g.e.**, s.29-30; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.454.

¹³⁹ Levis, **a.g.e.**, s.196-298; Eroğul, **a.g.m.**, s.114; Koçak, **a.g.m.**, s.130-131.

kullanmışlardır. Dolayısıyla CHP parti tüzüğü'nün içerisinde yer alan halkçılıktan bir hayli uzaklaşmıştır.¹⁴⁰ Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan da demokratik gelişmelere yönelik adımlar atılmaya çalışılmıştır.

1943 Milletvekili genel seçimlerinde tek parti olan CHP gerekenden fazla aday göstererek ikinci seçmenlere tercih hakkı tanımıştır. İsmet İnönü, 1 Kasım 1944'de Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada: "İdaremiz bütün manasıyla halk idaresidir. Bu idare demokrasi prensiplerini, Türkiye'nin bünyesine ve hususî şartlarına tekâmül ettirmektir," diyerek çok partili hayata geçme konusunda oluşturmaya çalıştığı alt zemin için bir başka adım daha atmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi içinde de, partinin uygulamalarından dolayı rahatsız olan kimselerin varlığı her geçen gün artmaya başladı. İlk etapta CHP'nin içinde sessiz, etkisiz ve çoğunlukla bireysel bir muhalefet oluştu. Bu muhalefet ilk kez küçük çapta da olsa kendisini Ocak 1945'de Şirket-i Hayriye'nin devletçe satın alınmasına ilişkin kanunun görüşülmesi esnasında gösterdi. Daha sonra Muvazene-i Umumiye Kanunu'na Celâl Bayar bireysel olarak itiraz etti.¹⁴¹ CHP'ye bireysel olarak bir tepki de dış ticaret, karaborsa ve Atatürk Devrimleri'ne karşı gösterilen duyarsızlık gibi konulardan dolayı Hikmet Bayur'dan geldi.¹⁴² 1945 yılı ilk yedi aylık bütçe yasa tasarısının onaylanması sırasında da CHP içinden yine hükümete yönelik sert muhalefet kendini gösterdi. Hükümetin başta ekonomi politikası olmak üzere pek çok kararı eleştirildi.¹⁴³

CHP içerisindeki potansiyel muhalefete belli bir kimlik kazandıran mesele ise "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" oldu. 1945 yılının Ocak ayında

¹⁴⁰ Levis, **a.g.e.**, s.378-379; Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, Doğan Yayınevi, 1997, s.213-214.

¹⁴¹ **TBMMZC**, Devre,VII,C.X. s.422.

¹⁴² Albayrak, **a.g.e.**, s.31; Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, İstanbul, yay.y., 1964, s.250-254; Koçak, **a.g.m.**, s.135; Kongar, **a.g.e.**, s.273.

¹⁴³ **TBMMZC**, Devre VII,C.XVII, s.510-514.

TBMM’de gündeme gelen tasarı muhalefetin canlanmasında ve örgütlenmesinde büyük rol oynadı. Çünkü büyük çiftlik sahibi milletvekilleri ve taraftarları topraklarının kamulaştırılacağı kaygısıyla Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısının bazı maddelerine tepki gösterdiler. Böylelikle de CHP içindeki muhalefet daha da güçlendi.¹⁴⁴

Tasarı Mayıs ayında mecliste görüşülmeye başlandı ve yavaş yavaş sertleşen bir muhalefet ortaya çıktı.¹⁴⁵ Bu ortaya çıkışta muhalefeti cesaretlendiren en önemli unsur; İsmet İnönü’nün çok partili siyasî hayata geçme konusundaki beyanatları ve Birleşmiş Milletler Anayasası’nın imzalanıp tasdik edilmesidir. “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı,” mecliste Mayıs’ta başlayarak Haziran ayı ortalarına kadar tartışıldı.¹⁴⁶ Bu arada, İsmet İnönü’nün 19 Mayıs 1945’de yapmış olduğu konuşmada sarf ettiği;

“Cumhuriyet rejiminin kurduğu siyasî rejim ve halk idaresi her vechede ve her yönde gelişecek ve savaş koşullarının dayattığı şartlar ortadan kalkınca, demokratik ilkeler, ülkenin siyasî ve kültürel hayatında tedricen daha büyük yer edinecektir. En değerli demokratik kurumumuz olan Büyük Millet Meclisi, iktidarı baştan beri elinde tuttu ve sürekli olarak ülkeyi demokrasi istikametinde inkişaf ettirdi,” sözleri bu konuda yapmış olduğu çalışmalarda önemli bir dönüm noktası gerçekleştirmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s.170; Ünal, **a.g.e.**, s.206-207; Emin Karakuş, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara**, İstanbul , Hürriyet Yayınları, 1977, s.70-74; Gökay ,**a.g.e.s.**58.

¹⁴⁵ **TBMMZC**, Devre, VII,C.XVIII, s.36-41.

¹⁴⁶ İsmail Cem, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1998, s.247; Ahmet N. Yücekök, **Siyasetin Toplumsal Temeli (Siyaset Sosyolojisi)**, Ankara, A.Ü.S.B.F.Y, 1987, s.177; Oya Sencer, **Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi**, İstanbul, Habora Kitapevi Yayınları, 1969, s.75; Çavdar, **a.g.e.**, s.455; Halit Tanyeli-Adnan Topsakaloğlu, **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1945-1950**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958, s.18; Eroğul, **a.g.m.**, s.114; Mehmet Kabasakal, **Türkiye ‘de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, İstanbul, Tekin Ofset, 1991, s.163; Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976, s.253.

¹⁴⁷ Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.104-105; Eroğul, **a.g.m.**, s.113; Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, Kalite Matbaası, 1974, s.355-358; Koçak, **a.g.m.**, s.135; Kabacalı, **a.g.e.**, s.171; Ekinci, **a.g.e.**, s.278 ; Akandere ,**a.g.e.**, s.358-366.

“Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” yoğun tartışmalardan sonra 11 Haziran 1945’te oylamaya sunuldu, ancak 104 milletvekili oylamaya katılmadı.¹⁴⁸

Oylamaya katılmayan Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan daha sonra “Dörtlü Takrir”¹⁴⁹ adını alacak önergeyi meclise verdi. Takrir sahipleri, millî hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM’de hakiki murakabenin sağlanmasına engel olan anayasanın halkçı ruhunu takyid eden bazı kanunlarda ve parti tüzüğünde de bu amaçlar doğrultusunda değişiklikler yapılmasını istediler. Önerge red edildi.¹⁵⁰ Böylelikle de dörtlü takririn sahipleri yeni bir siyasî partinin kurulması için hazırlıklara başladı.¹⁵¹ Bu arada 18 Temmuz 1945’de gerekli başvuruyu yapan çalışmalarına da resmen 5 Eylül’de başlayan genel olarak da liberal bir eğilim gösteren Millî Kalkınma Partisi kuruldu.¹⁵² Ancak MKP’nin varlığı istenilen düzeyde bir muhalefet partisi olmaktan bir hayli uzak kaldı. Buna rağmen Millî Kalkınma Partisi CHP’nin karşısına çıkan ilk parti olması ve memlekette artık ikinci bir parti kurulabilir fikrini vermesi bakımından önemlidir.¹⁵³

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945’te TBMM’yi açış konuşmasında: “Tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında başka bir parti bulunmamasıdır. Tek dereceli olmasını istediğimiz 1947 seçiminde milletin

¹⁴⁸ **TBMMZC**, Devre VII, C.XVIII, s.232-235.

¹⁴⁹ Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Ankara 1996, s.214; Ali Rıza Akbıyıkoglu, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara, Filiz Kitabevi, 1986, s.1718; Bozkurt, **a.g.e.**, s.556; Çavdar, **a.g.e.**, s.455; Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959, s.432-434; Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der.İsmet Bozdağ), İstanbul, Baha Matbaası, 1969, s.33-34; Akandere, **a.g.e.**, s.373 -384 ; Vanderlippe ,**a.g.e.**s.131.

¹⁵⁰ Sertel, **a.g.e.**, s.278; Kabasakal, **a.g.e.**, s.164; Kabacalı, **a.g.e.**, s.172; Jäschke ,**a.g.e.**s.131.

¹⁵¹ Avcioğlu, **a.g.e.**, s.515; Karpas, **a.g.e.**, s.110-113; Aydemir, **a.g.e.**, s.441; Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve ideolojisi)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s.41-43; Hikmet Bila, **Cumhuriyet Halk Partisi (1919-1999)**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999, s.108-109.

¹⁵² Ali Arslan, Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ile Siyasi Parti Üyeliğinin Ayrılması Süreci (1923-1961), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, Sayı, 34-36, Ankara 1996, s.223-232; Akşin, **a.g.e.**, s.215; Asım Us, **Asım Us’un Hatıra Notları**, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1966, s.658; Goloğlu, **a.g.e.**, s.402; Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, Baha Matbaası,1970, s.94-97; Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1975, s.445; Ünal, **a.g.e.**, s.208.

¹⁵³ Erer, **a.g.e.**, s.77; Tökin, **a.g.e.**, s.78; Toker, **a.g.e.**, s.95-97.

çoklukla vereceği oylar gelecekteki iktidarı tayin edecektir,”¹⁵⁴ diyerek Türkiye’de artık çok partili hayata geçilmesinin gerekliliğini bir kez daha dile getirmiştir.

2-Millî Kalkınma Partisi’nin Kurulması

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra dünyada meydana gelen değişimler Türkiye’de de yeni gelişmelere sebep oldu. Ülkede yavaş yavaş çok partili siyasî hayata geçebilmek için çalışmalar sürerken, yeni kurulacak bir partinin meclis içerisinde özellikle CHP saflarından ayrılacak muhalifler tarafından oluşturulacağı düşünülmekteydi. Çünkü dördü takrir reddedilmiş, ayrıca 17 Haziran 1945’de milletvekilliği ara seçimine bağımsız girişimlere imkân tanıyabilmek için CHP aday göstermemiş bu da hızla muhalif partinin kuruluşuna yönelik çalışmaları başlatmıştır.¹⁵⁵ Bu sırada siyasî çevreleri şaşırtan başka bir gelişme meydana geldi. Meclis dışından, hükümete muhalif bir partinin kuruluşu için çalışmalar başladı.¹⁵⁶

Türkiye’nin çok partili siyasî hayata geçişte ilk muhalefet partisi olan Millî Kalkınma Partisi’nin üç kurucusu vardı. Bunlar, işadamı Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan’dır.¹⁵⁷ 18 Temmuz 1945’te partinin kuruluşu ile ilgili dilekçelerini ve 87 maddeden oluşan nizamnamelerini İçişleri

¹⁵⁴ Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.105; Us, **a.g.e.**, s.658; Doğan, **a.g.e.**, s.250-254; Hüseyin Cahit Yalçın, **Seçim Üzerine Yazılar**, Ankara, Ulus Basımevi, 1946, s.21; Ekinci, **a.g.e.**, s.284.

¹⁵⁵Tunaya, **a.g.e.**, s.638; Ercan Haytaoğlu, “1945’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk:Millî Kalkınma Partisi” **Türkler**, Cilt 16, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.783; Tanör, **a.g.e.**, s.281; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.216; Karpat, **a.g.e.**, s.133.

¹⁵⁶ Haytaoğlu, **a.g.m.**, s.783; Tunaya, **a.g.e.**, s.638; Turan, **a.g.e.**, s.216; Koçak, **a.g.m.**, s.137.

¹⁵⁷Nuri Demirağ; İş adamı ve müteahhittir. Atatürk döneminde Sivas-Erzurum demiryolunun yapımını gerçekleştirmiş, Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın binasını yapmıştır. 1940’da, İstanbul’da, özel bir uçak fabrikası ve pilot okulu kurmuştur. Hüseyin Avni Ulaş; Birinci TBMM’de ikinci grubun önde gelen isimlerinden biridir. Mustafa Kemal’in hem meclis hem bakanlar kurulu başkanı olmasına ve başkomutanlık yetkileriyle donatılmasına karşı çıkmıştır. 1926 İzmir suikastına karıştığı iddiasıyla yargılanmış. Daha sonrada aklanmıştır. Bu nedenle Atatürk ve İnönü karşıtları arasında sayılmıştır. Cevat Rifat Atilhan; Emekli subay olan Atilhan, Kurtuluş savaşı yıllarında İstanbul’da Harbiye Nazırı Cemal Paşa’nın yaverliğini yapmıştır. Muhafazakârlığıyla tanınan Atilhan, Millî Kalkınma Partisi’nin başkanlığına getirilmiştir. Turan, **a.g.e.**, s.216;Haytaoğlu, **a.g.m.**, s.783; Ekinci, **a.g.e.**, s.299-300.

Bakanlığı'na verdiler. İçişleri Bakanlığı'nın, 22 Temmuz'da partinin kurulmasına izin verildiğini açıklaması üzerine onun siyasî hayatı başladı.¹⁵⁸

Millî Kalkınma Partisi'nin kuruluş amacı; devletçilik uygulamalarından doğan sıkıntı ve haksızlıklardan halkın kurtarılması, adalet, sağlık, servet ve mutluluk sağlayacak prensiplerin geliştirilmesi olarak belirtilmiştir. Ayrıca partinin geleneklere sadık kalacağı ve saygı göstereceği de ileri sürülüyordu.¹⁵⁹ Parti 87 maddeden oluşan nizamnamesinde genel olarak hükümet şeklinin cumhuriyet olduğu, seçimlerde nispî temsil usulünün uygulanması, cumhurbaşkanının halk tarafından beş yıllığına seçilmesi, üst üste iki kez aynı kişinin cumhurbaşkanı olamayacağı belirtilmiştir.

Bunun yanında Ayan Meclisi'nin kurulması, milletvekillerinin yüz bin nüfusa bir milletvekili olmak üzere tek seçimle dört yıllığına seçilmesi, eğitimde her şeyin ahlâk ve gelenek esasına uygun ayarlanması prensipleri arasındaydı. Türk gençliğinin küçük yaştan itibaren vatan savunmasına yönelik yetiştirilmesi, gelir oranına göre vergi alınması da ifade ediliyordu.¹⁶⁰

Parti nizamnamelerinin dışında MKP teşkilatlanma sürecinde de bazı yeni tezler ortaya attı. Bunlardan Müslüman Doğu ülkelerinin öğrencilerini toplayarak teknik ve ahlâk üniversitesi açma fikirleri veya zorunlu askerliğin kaldırılıp paralı ordu sistemine geçilmesini istemeleri oldukça ilgi çekicidir.¹⁶¹

CHP'nin karşısına çıkan MKP ilk muhalefet partisi olmasına rağmen çok ciddi bir varlık gösteremedi. MKP'nin siyasî hayatta tecrübesi olmayan kişilerce kurulmuş olması ve kurucularının derin fikir ve görüş ayrılıkları içinde bulunmaları, bu partinin beklenen ve özlenen muhalefet partisi olmadığı gerçeğini kısa bir süre içinde ortaya koydu. Nitekim tek parti yönetimine karşı derin bir hoşnutsuzluk içerisinde olan halk, yeni kurulan bu partiye başta

¹⁵⁸ Haytaoğlu, **a.g.m.**, s.784; Tuncer, **a.g.e.**, s.263; Koçu, **a.g.m.**, s.305; Akandere, **a.g.e.**, s.408-409.

¹⁵⁹ Turan, **a.g.e.**, s.217; Haytaoğlu, **a.g.m.**, s.784.

¹⁶⁰ Tunaya, **a.g.e.**, s.640-646; Turan, **a.g.e.**, s.217-218; Haytaoğlu, **a.g.m.**, s.784.

¹⁶¹ Turan, **a.g.e.**, s.218; Haytaoğlu, **a.g.m.**, s.785-286.

büyük bir alâka ve rağbet göstermişse de zamanla beklenen muhalefeti gösterememesinden dolayı bu ilgi hemen dağılmış ve gevşemiştir.¹⁶²

MKP, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve CHP tarafından hiç dikkate alınmadı. MKP'nin, İsmet İnönü tarafından önemsenmemesinde iki nedenin etkili olduğu ileri sürülmektedir. Birinci neden MKP'nin savunmuş olduğu görüşlerin Batı karşıtı unsurlar içermesi hem CHP'nin hem de savaş sonrası dünya düzeninin ruhuna aykırı olması idi. İkinci neden ise İnönü'nün, meclis dışından değil de, CHP'nin içinden çıkmış bir kontrol partisini tercih etmesidir.

3-Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde uzun süredir oluşmaya başlayan muhalefet ilk kez Dörtlü Takrir'le kendini gösterdi. Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün imzasını taşıyan takrir, 7 Haziran 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubuna verildi.¹⁶³

Dörtlü Takrir'de genel olarak; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan itibaren demokratik esaslara inanıldığı bu nedenle de bir anayasa hazırladığı, anayasanın tanıdığı haklara dayanarak hükümeti denetlemek amacıyla daha önce çok partili hayata geçebilmek için çalışmalar yapıldığı ama başarısız olduğundan bahsedilmekteydi. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın olumsuz şartlarından dolayı siyasî hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı ama artık bu olumsuz şartların ortadan kalktığı belirtiliyordu. Millî egemenliğin dayanağı olan meclis murakabesinin anayasanın yalnız şekline değil ruhuna da uygun olmasını, vatandaşların siyasî hak ve özgürlüklerini anayasanın verdiği haklar boyutunda kullanabilmeleri imkânının verilmesi,

¹⁶² Akandere, **a.g.e.**, s.408-409; Ünal, **a.g.e.**, s.210-211.

¹⁶³ Orhan Fersoy, **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, İstanbul, Garanti Matbaası, 1971, s.114-117; Tanör, **a.g.e.**, s.281; Kabasakal, **a.g.e.**, s.164; Koçak, **a.g.m.**, s.140; İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, İstanbul, Kervan Kitapçılık, 1975, s.16-20; Baha Akşit, **Kısaca Celal Bayar**, İstanbul, 1987, s.13.

parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi, demokratik esaslar doğrultusunda oluşturulmasını istemişlerdir.¹⁶⁴

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu 12 Haziran 1945'te dördtlü takriri yedi saat görüştüktan sonra, 13 Haziran'da kanun değişikliklerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, tüzük değişikliklerinin ise parti kurultayını ilgilendirdiği gerekçesiyle reddettiler.¹⁶⁵ Takririn reddedilmesi üzerine, takirde imzası olanlardan bazıları eleştirilerini basın yoluyla devam ettirmeye çalıştılar.

Bunun üzerine, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan partiden ihraç edildiler. Aslında takririn reddedilişi manidardır. Çünkü CHP'de uzun bir süredir demokratikleşmeden bahsedilmesine rağmen böyle bir karar çıkmış olması, vaad edilen özgürlükler ve demokratikleşme fikrini gerçekleştirme kararıyla ters düşmüştür. Bunun yanında ilk etapta Dördtlü Takrir'i verenlerin yeni bir parti kurma gibi düşünceleri yoktu. Ancak CHP takriri red ederek gerçek bir muhalefet partisinin kurulmasına imkân vermiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, parti içindeki muhaliflerle birlikte çalışmaktansa, onların yeni bir siyasî parti olarak ortaya çıkmalarını istemiştir. Yeni bir parti kurulması için çalışmaların Ağustos 1945'ten itibaren başladığı iddia edilmektedir.¹⁶⁶ Ağustos ayı üzerinde yoğunlaşılmasının gerekçesi de Birleşmiş Milletler Beyannamesi'nin 15 Ağustos'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmasıdır.¹⁶⁷ Bu arada meydana gelen gelişmeleri Vatan, Tan Gazeteleri ve Görüşler adlı siyasî dergi değerlendirmiştir.¹⁶⁸ Hükümetin ve CHP'nin bu duruma karşı davranışları üzerine dördtlü takririn önemli isimlerinden biri olan Celâl Bayar, Basın Kanunu'nun haberleşme özgürlüğünü sınırlandıran 17. ve 50. Maddesinin

¹⁶⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s.44; **Seçim Hürriyeti, Dün ve Bugün**, Demokrat Parti Neşriyatından No.9, Ankara, Güneş Matbaası, 1954.

¹⁶⁵ Akşin, **a.g.e.**, s.214; Sertel, **a.g.e.**, s.Tanör, **a.g.e.**, s.281; Eroğul, **a.g.e.**, s.9-14; Karpat, **a.g.e.**, s.131; Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.105; Koçak, **a.g.m.**, s.140.

¹⁶⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.9-14; Karpat, **a.g.e.**, s.131.

¹⁶⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s.54.

¹⁶⁸ Karpat, **a.g.e.**, s.134-135.

değiştirilmesine yönelik hazırladığı kanun tasarısının parti grubunda red edilmesi üzerine 26 Eylül 1945'te milletvekilliğinden istifa etti.¹⁶⁹

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945'te, meclisin açılış konuşmasında; muhalefetin basın kanunu ile ilgili şikâyetlerini haklı bulduğunu ifade ettikten sonra Cemiyetler Kanunu'nun değiştirilmesini istedi. İnönü, konuşmasını daha sonra sözü 1947 yılında yapılması planlanan seçimlere getirerek:

“ ...Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun meclis içinde mi, meclis dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki bir siyasî kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasî hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasî olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur...”¹⁷⁰ diyerek, çok partili siyasî hayata geçilmesi ile ilgili düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Aynı şekilde bu sözler o zamana kadar uygulanan iki dereceli seçim sisteminin değiştirilmesi ve dolayısıyla demokratikleşme yolunda atılması gereken adımların artık vaktinin geldiğinin de göstergesidir.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken dörtlü takririn önemli isimlerinden biri olan Celâl Bayar, 3 Aralık 1945'te, Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek kurulacak yeni partinin çalışmalarını hızlandırdı.¹⁷¹

Aralık ayı içerisinde meşgul olunan konulardan biri de kurulacak muhalefet partisinin adının ne olacağıdır. Özellikle basın bu konuyla fazlaca

¹⁶⁹ Akşin, **a.g.e.**, s.215; Karpat, **a.g.e.**, s.132; Albayrak, **a.g.e.**, s.57; Akşit, **a.g.e.**, s.14.

¹⁷⁰ Akşin, **a.g.e.**, s.215; Kabacalı, **a.g.e.**, s.175; Albayrak, **a.g.e.**, s.59; Karpat, **a.g.e.**, s.132; Koçak, **a.g.m.**, s.141.

¹⁷¹ Karpat, **a.g.e.**, s.132; Akşit, **a.g.e.**, s.14; Jenkins, **a.g.e.**, s.114; Jäschke, **a.g.e.**, s.132.

ilgilendi.¹⁷² Bu ay içerisinde Demokrat Parti adı kullanılmıştır, ama bu konuda henüz resmîlik kazanmış bir durum yoktur. “Cumhuriyet Demokrat Partisi”, “Demokrat Halk Partisi”, “Kemalist Demokrat Parti”, “Köylü ve Çiftçi Partisi”, “Millî Demokrat Parti”, “Demokrat Parti” gibi isimler telâffuz edilmiştir.¹⁷³ Daha sonra yeni kurulacak partinin adının Demokrat Parti olmasına karar verildi ve parti nizamnamesi ile 80 maddeden oluşan program hazırlandı. Yeni partinin kurulması yönünde çalışmalar tamamlandıktan sonra partinin dört kurucusundan biri olan Celâl Bayar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşerek fikir alış verişinde bulundu.¹⁷⁴

Bu dönemde henüz Cemiyetler Kanunu ile ilgili değişiklik yapılmadığı için İçişleri Bakanlığı’na dilekçe ile müracaat edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Demokrat Parti’nin kurucuları, 7 Ocak 1946’da, parti kurmaları ile ilgili dilekçelerini İçişleri Bakanlığı’na sundular. Aynı gün dilekçelerinin kabul edildiğinin bildirilmesi üzerine Demokrat Parti resmen kuruldu. Demokrat Partinin kurulması Türk siyasî tarihinde ilk ciddi halk hareketi olarak nitelendirilmektedir.

Parti kurucularının şahsî nüfuzları, siyasî tecrübeleri, CHP karşısına önemli bir kuvvet olarak çıkmalarını sağlamıştır.¹⁷⁵ Böylece Türk siyasî hayatında önemli bir kırılma noktasının başladığını söyleyebiliriz.

¹⁷² Toker, **a.g.e.**, s.111; Koçak, **a.g.m.**, s.141; Akandere, **a.g.e.s.**417-437 ; Erdoğan, **a.g.e.**, s.77.

¹⁷³ Karpat, **a.g.e.**, s.132.

¹⁷⁴ Toker, **a.g.e.**, s.111; Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt IV (1945-1970), İstanbul, Rey Yayınları, 1970, s.29; Erer, **a.g.e.**, s.226; Kabacalı, **a.g.e.**, s.197-198; Ünal, **a.g.e.**, s.212-213.

¹⁷⁵ Ahmet Hamdi Başar, **Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1959, s.29; Toker, **a.g.e.**, s.111; Özdağ, **a.g.e.**, s.148-150; Mustafa Atalay, **Adnan Menderes ve Hayatı**, Ankara, Balkanoğlu Matbaacılık, 1959, s.18-20 ; Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, İstanbul , Ötüken Yayınevi, 1986, s.45-66; Dünder Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası, 1966, s.21-22; Mehmet Kemal, **Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi**, İstanbul, Abece Yayınları, 1980, s.28-31 ; Çavdar, **a.g.e.**, s.456; Tanyeli- Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.31; Uran, **a.g.e.**, s.432-434; Sertel, **a.g.e.**, s.353; Tunaya, **Türkiye’de...**, s.445 ; Bozkurt, **a.g.e.**, s.55-66; Sencer, **a.g.e.**, s.76; Tökin, **a.g.e.**, s.79; Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik (1923-1950)**, Ankara 1962, s.48-56; Selahattin Tansel, **27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1960, s.1; Kabasakal, **a.g.e.**, s.164; Koçak, **a.g.m.**, s.141;Orhan Erkanlı, **Anılar...Sorunlar...Sorumlular**, İstanbul , Baha Matbaası,1972, s.6; Teziç, **a.g.e.**, s.255-273; Koçu, **a.g.m.**, s.302-306 ;Tevfik Çavdar , “ Demokrat Parti”, **CDTA**, Cilt VIII, s.2060-2075.

a-Demokrat Parti'nin Kuruluş Amacı ve Temel İlkeleri

Demokrat Parti kuruluş amacını, memlekette demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet etmek şeklinde ifade etmekteydi. Bu görüşlerini parti programlarının ilk maddesinde ifade eden Demokrat Partililer, ayrıca Cumhuriyetçi, Halkçı, milliyetçi, lâik, mutedil devletçi aynı zamanda liberal, insancıl bir parti olduklarını da bildirmişlerdir.¹⁷⁶ Bunların yanında parti, bütün vatandaşlar arasında eşitliği temin etmeyi esas vazifesi arasında saymıştır. Dinî alandaki özgürlüklerin diğer alanlardaki özgürlükler gibi insanların en kutsal hakları arasında gördüklerini belirtmişler, ancak dinin siyasete alet edilmesine ise şiddetle karşı çıkmışlardır.¹⁷⁷ Kısaca söylemek gerekirse, Demokrat Parti, liberalizm ve demokrasi ilkeleriyle yola çıkmıştır.

b-Demokrat Parti'nin Programı

Demokrat Parti kurucuları, programlarının ilk maddelerinde genel prensiplerinden bahsettiler. Daha sonra da hükümet işleriyle ilgili görüşlerini açıkladılar. Bunun yanında kontrollü bir devletçiliğe neden ihtiyaç duyduklarını, ekonomik hayatımızı genişletmek, iş hacmini geliştirmek için neler yapacaklarını belirtmişlerdir. Millî iradenin temsilcisi olan seçimlerin her türlü baskıdan uzak ve serbest olarak gizli oy ile yapılmasını, siyasî partilerin eşit haklara sahip olmasını, seçimlerin tek dereceli yapılmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü sarsacak hiçbir gelişmeye izin vermeyeceklerini ifade ediyorlardı.¹⁷⁸ Dış politikada uluslararası hukuk eşitliğine, siyasî, ekonomik, kültürel işbirliğine, iyi komşuluk ilişkilerine ve gerçekçi politikalara dayanacaklarını belirtmişlerdir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi ...*, s.662-665; Akkerman, *a.g.e.*, s.45; Koçak, *a.g.m.*, s.141;Yavuz Abadan," Türk Demokrasisi ve Yeni Parti "Ülkü,Cilt IX,sayı 104 ,s.2.

¹⁷⁷ Akkerman, *a.g.e.*, s.46; Koçak, *a.g.m.*, s.141.

¹⁷⁸ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Ankara, Doğu Matbaası, 1949, s.7.

¹⁷⁹ Tunaya, *a.g.e.*, s.664; Akkerman, *a.g.e.*, s.46.

c-Demokrat Partinin Hükümet İşleri ile İlgili Görüşleri

Adalet İşleri: Yargı birliğinin sağlanması, adalet personelinin durumunun iyileştirilmesi, Yargıtay ile ilk mahkeme arasında ikinci bir yargı kademesinin kurulması, adalet işlerinin ucuz, kolay ve hızlı bir şekilde yürütülebilmesi için kanunlarda değişiklik yapılması, suçlu ile sanıkların ayrı yerlerde tutulmaları, cezaevi şartlarının iyileştirilmesi, çocuk suçlular için özel mahkemeler ve çocuk ıslahevlerinin kurulması tavsiye edilmekteydi (26.-32. maddeler).

Millî Eğitim İşleri: Eğitim birliğine taraftar olunduğu belirtilerek, meslekî ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması ve buralarda insanî ve manevî bilgilere de yer verilmesi, ilköğretimde çalışan öğretmenler arasındaki farklılığın giderilerek, bunlardan yeteneği ve gücü yeterli olanların öğretimlerini tamamlama şartıyla, üniversite profesörlüğüne kadar yükselebilmelerine imkân sağlanması, Doğu bölgesinde her derecede ve çeşitte okullar, fakülte, enstitü ve kültür merkezlerinin kurulması, üniversitelerin özerk olması, güzel sanatları geliştirebilmek için tiyatrolar, müzeler, konservatuvarların ve kütüphanelerin kurulması, bütün bunların yanı sıra, Türk diline gereken önemin verilmesi istenilerek, Türk dilinin bünyesine uygun olarak süratle gelişmesi yolundaki çalışmalara yardım etmek. Ancak dilin, ilmin, sanatın ve her türlü fikir faaliyetlerinin siyasî ve idarî müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz denilmiştir (34.-42. maddeler).¹⁸⁰

Sanayi İşleri: Ekonomik yaşamda özel girişim ve sermayenin çalışması esas tutularak, özel girişime güvenle çalışabileceği şartların sağlanması ve yeni iş alanlarının açılması, devlet ve özel sektörün çalışma alanlarının kesin olarak belirlenmesi, bu sektörün birbirlerinin çalışmalarını engellemeyerek, uyum içinde çalışmalarının yararlı olacağı (madde 43) Devletin çalışma

¹⁸⁰ Demokrat Parti Tüzük ve Programı, s.8-9.

alanları belirlendikten sonra bu çalışmaların uzun vadeli bir genel plana bağlanması ve önceden açıklanması (madde 44); Devletin özel girişimin yapamayacağı yahut yeterince kârlı görmediği için yapmak istemeyeceği, ancak memleket için hayati önemi olan; savunma, ana sanayi ve büyük elektrik santralleri, demiryolu, liman, su işleri ve büyük taşıt araçlarını inşa ve işletmesi, maden ve orman işletmeleri ile uğraşması ve devlet işletmelerinin ayrıcalıklı olmaması isteniyordu (madde 45).

Devletin ekonomik yaşamı düzenleme yolunda alacağı önlemlerde, ekonomik özgürlüğü ortadan kaldıran fiilî tekelleri, millî emek ve sermayenin boşa kullanılmasını, genel menfaatlere ve sosyal adalete aykırı istismarları önlemek için çalışması, küçük sanayi ve el sanatlarını koruyucu ve özendirici önlemler alması (madde 46–47) Devlet iktisadî teşebbüsleri ve işletmelerinin 45. Maddedekiler dışında elverişli şartlarla, özel girişime devredilmesi (madde 48) iktisadî devlet teşekküllerinde tasarrufa büyük özen gösterilmesi ve bu gibi yerlerde üretimi artırıcı tedbirlerin alınmasına programda yer verilmiştir (madde 50).

Tekel İşleri: Bizzat devlet tarafından ve memlekette iş hacmini daraltan, hayatı pahalılaştıran tekel firmalarının uygun şartlarla özel sektöre devredilmesi (madde 51) devletin iktisadî ve idare cihazını “iktisadî ve ticarî zihniyetle” işletmesi kabul edilmiştir (madde 52).¹⁸¹

Ticaret İşleri: Piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kesin zorunluluk olmadıkça piyasalara karışılmaması, devletin rekabetin ortadan kalkması veya daralmasını önlemeye çalışması (madde 53) devletin iktisadî ve malî tedbirler alarak, hayat standardının tabiileştirilmesi (madde 54) paranın değerinin memleketin iktisadî şartlarına en uygun şekilde ayarlanması hedef olarak gösterilmekte idi (madde 55).

¹⁸¹ Demokrat Parti Tüzük ve Programı, s.9-10.

Tarım İşleri: Nüfusumuzun yüzde sekseninin tarımla uğraştığı hatırlatılarak, çiftçinin daha çok üretir ve kazanır hale getirilmesi (madde 56, 57) bunun için çiftçilerin, gerekli teknik bilgi, iyi tohum ve teknik araçlarla donatılması. (madde 58) Ziraat Bankası'nın daha verimli çalıştırılması (madde 59) üretim ve satış kooperatiflerinin kurulması ve sayılarının arttırılması (madde 60) kuraklıkla mücadele edilmesi, hayvancılığın geliştirilmesi, özel girişime kredi imkânlarının yeterince sağlanması, örnek çiftlikler, tohum ıslah merkezleri, üretme ve araştırma istasyonlarının kurulması (60–64 maddeler) devletin ziraî araç ve gereçleri çiftçinin ayağına kadar bol, ucuz fiyata götürmesi ve ziraî alet sanayiinin süratle kurulması ve planlı bir ziraat politikasının izlenmesi gibi konulara programda yer verilmiştir (65–66. maddeler).

Orman İşleri: Ormanların korunması ve geliştirilmesi, köylünün orman ürünlerinden yeteri kadar yararlanabilmesi, orman ürünlerinde indirim yapılması, büyük orman işletmelerinin devlet eliyle kurulması, ancak küçük işletmelerin devlet denetiminde, özel girişim eliyle işletilmesine imkân sağlanması kabul edilmiştir (68–72 maddeler).¹⁸²

Maliye İşleri: Denk bütçe ilkesinin benimsenmesi millî savunmaya bütçede daha fazla yer verilmesi, bütçenin sıradan harcamalar için açık veya kapalı borçlanmaya gidilmemesi ve emisyonla kaçınılması (madde 73) üretimin ve millî gelirin arttırılmasını sağlayacak işlere harcanmak üzere iç borçları ve iktisadî bağımsızlığımıza uzaktan yakından dokunmayacak normal şartlarla uzun vadeli dış borçlar yapılması (madde 74) devlet tarafından toplanacak olan vergilerin adaletle uygun ve ödeme gücüne göre ayarlanarak, dolaysız vergilere daha çok yer verilmesi ve vergi borcundan dolayı hapis cezasının kaldırılması (madde 75) vergilerin iyileştirilmesi toplama yöntemlerinin basitleştirilmesi (madde 76) iş hacmini daraltan, üretim maliyetini etkileyen dış piyasalarla değişimi güçleştiren ve pahalılığın

¹⁸² Demokrat Parti Tüzük ve Programı, s.12-14.

etkenlerinden olan vergi ve borçlarda değişiklikler ve indirimler yapılması, hayvan vergisinin kaldırılması öngörülmekteydi (madde 77).

Bayındırlık ve Ulaştırma İşleri: Köy ve bucak yolları dışındaki yol yapım işlerinin merkezden yönetilmesi, esaslı bir plan içinde büyük yol şebekelerinin kurulması, bu konuda özel kanunlar çıkarılması (madde 80) demiryolu yapımına devam edilerek, demiryollarını besleyecek kara yolları, limanlar, depolar ve antrepoların yapılması (madde 81) ulaştırma ucuzluğunun sağlanabilmesi için her türlü taşıt araçlarının ve yedek parçalarının dış alımının kolaylaştırılması ve akaryakıt fiyatlarının ucuzlatılmasına çalışılması (madde 82) Hava taşımacılığına özen gösterilmesi (madde 84) devlet deniz yollarının yük ve yolcu taşıma tekeli kaldırılarak, kabotaj haklarının Türk bayrağı taşıyan gemilere ait olması, yabancı sularda çalışan Türk armatörlerin yabancılarla rekabet gücünün artırılması (madde 85) sel ve taşkınların önlenmesine ve sulama işlerine önem verilmesi kabul edilmişti (madde 86).

Genel Sağlık İşleri: Sağlık işlerinde planlamaya gidilmesi ve özellikle sıtma başta olmak üzere “millî bünyeyi kemiren bütün hastalıklarla” köklü bir biçimde savaşılmaya öngörülmüştür (madde 87).¹⁸³

Toplumsal Meseleler: sosyal adalet ve insanî birlik prensiplerinin doğal sonuçlarından olan sosyal sigortalar ve işçinin maddî ve manevî refahını temin edecek bütün iktisadî ve teknik tedbirlerin alınması, memurlar için de bu nitelikte önlemler alınmasının düşünülmesi, geniş bir nüfus siyasetinin izlenmesi, yoksul yurttaşların gıda, giyim ve barınma şartlarının iyileştirilmesi, iş gücünün değerlendirilmesi ve yükseltilmesi, kimsesiz çocukların korunması ve işçiler için ücretli tatiller ve izinler sağlamanın yollarının aranması gibi konulara çözüm getirilmesi istenmekte idi. (madde 88)

¹⁸³ Demokrat Parti Tüzük ve Programı, s.16-18.

4-Demokrat Parti'nin Muhalefet Dönemi (1946–1950)

Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da kurulduktan hemen sonra il ve ilçe teşkilatlarını oluşturabilmek için çalışmalara başladı. Kısa bir süre içinde D.P.'nin il ve ilçelerde teşkilâtlanmasını tamamlaması iktidarı rahatsız etti. Bunların yanında D.P., siyaseti tabana yayma girişimlerinde kısa sürede büyük başarılar elde etti. İktidar, yeni muhalefet partisinin bu kadar kısa sürede geniş bir alana yayıldığını görünce bazı engeller çıkarmaya başladı. Özellikle D.P.'nin, taşradaki teşkilâtlanmasına karşı çıkarılan engeller, şikâyetlere sebep oldu. D.P.'liler, iktidarın bu tutumu karşısında cesaretlerini kaybetmeyerek ayakta durmayı başarmışlardır. Bu tavır iktidarın baskısından korkan halk kitlelerinin D.P.'ye dâhil olmasında etkili oldu. İktidar ise muhalefetin şikâyetlerini ve bu konudaki eleştirilerini kabul etmiyordu.¹⁸⁴

D.P. bir taraftan ülke genelinde teşkilâtlanmasını sürdürürken diğer taraftan da programında yer alan önemli hususları kamuoyuna duyurmaya ve iktidara karşı savunmaya özen göstermiştir. Nitekim partinin kuruluşunu izleyen tereddütlü günler geçtikten sonra büyük halk kitleleri D.P.'yi desteklemeye başladı. Yeni muhalefet partisi il ve ilçelerin dışında kasabalarda ve köylerde teşkilâtlanmaya başladı. Böylelikle de uzun zamandır varlığı devam eden bürokratik kadroya başkaldırmıştır.¹⁸⁵

Bu arada D.P., Ankara'da Zafer ve Kuvvet Gazeteleri'nin, İstanbul'da Vatan, Tasvir, Cumhuriyet, Son Posta Gazeteleri'nin, İzmir'de ise, Demokrat İzmir Gazetelerinin desteğini arkasına aldı. Bu gazeteler, D.P.'nin düşüncelerini savunmuş ve desteklemiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s.76-78; Fersoy, **a.g.e.**, s.124-126; Koçak, **a.g.m.**, s.141; Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, y.y , 1973, s.78.

¹⁸⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s.456-461; Sencer, **a.g.e.**, s.77.

¹⁸⁶ Yalçın, **a.g.e.**, s.17.

D.P. genel Başkanı Celâl Bayar, Nisan ayının sonlarına doğru yaptığı konuşmada, 1947’de yapılması gereken genel seçimlerin, tek dereceli, serbest ve tam bir güven içinde yapılması gerektiğini, eğer seçimlerde “...resmî makamların bir müdahalesi, intihabatta tam bir dürüstlükle karşılaşmayacak olurlarsa...” seçimlere tek dereceli olsa bile girmeyeceklerini açıkladı.¹⁸⁷ D.P. her şeyden önce ülkede demokratikleşmeyi bir an önce gerçekleştirme arzusundaydı. Böylece yıllardır devam edegelen anlayıştan uzaklaşılacaktı.¹⁸⁸

D.P.’nin hızla teşkilatlanmasını ve halkın teveccühünü kazanması, iktidarı dört yıl daha elinde bulundurmak isteyen CHP’yi yeni yaptırımlara sevk etti. Millî Şef İsmet İnönü, 25 Nisan 1946’da, parti kurultayını 10 Mayıs’ta toplantıya çağırdı. 26 Nisan 1946’da toplanan CHP Meclis Grubu’nda da, dört ay sonra (Eylül 1946) yapılması gereken belediye seçiminin hemen yani Mayıs ayında yapılmasına ve bunun için gerekli kanun tasarısının meclise getirilmesine karar verdi.¹⁸⁹ Bu karar henüz bütün yurttta teşkilâtlanmasını tamamlamamış olan D.P. tarafından tepkiyle karşılandı. Yeni muhalefet partisi, belediye seçimlerinin erkene alınmasını bir “baskın seçim” olarak değerlendirdi. Parti genel başkanı Celâl Bayar bu seçimlere katılmayacaklarını açıkladı.¹⁹⁰ Seçime katılmama gerekçesi olarak; “genel ve yeni seçimi bekledikleri, bunun için de yeni seçim kanunu projesinin hazırlanmasını istedikleri” ifade edildi. Ayrıca antidemokratik kanunların uygulandığını, bunun yanında iktidarın gerçek bir muhalefetin gelişmesini engellemek niyetinde olduğu da dile getirildi.¹⁹¹

Celâl Bayar’ın bu şekilde düşünmesinde CHP’li Nihat Erim’in, Ulus Gazetesi’ndeki yazısı etkili oldu. Erim, söz konusu yazısında, CHP’nin çok partili rejime yönelmekten vazgeçebileceğini ileri sürerek şöyle diyordu;

¹⁸⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.216.

¹⁸⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s.79; Koçak, **a.g.m.**, s.142; Akşin, **a.g.e.**, s.216.

¹⁹⁰ Tanyeli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.32; Karpat, **a.g.e.**, s.138; Turan, **a.g.e.**, s.225; Kısakürek, **a.g.e.**, s.73-74; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.102-103; **Akşit**, **a.g.e.** s.15.

¹⁹¹ Turan, **a.g.e.**, s.225; Yalçın, **a.g.e.**, s.18-20.

“sosyal bünyede derin rahatsızlıklar belirdiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet için hürriyet ilânının üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağıya bir otorite tesis etmektir.”¹⁹² Görüldüğü üzere çok partili hayatın daha başlangıcında sıkıntılar belirmeye başlamıştı.

Bu dönemde çok partili sistemin getirdiği liderlerin yurt gezilerine çıkarak halka hitap etmeleri gerçekleştirilmeye başlamış böylece iktidarın halka dayandığı da gösterilmeye çalışılmıştır. Muhalefetin bu tepkilerine rağmen, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 5 Mayıs 1946’da Akşehir’de yaptığı konuşmada milletvekilliği genel seçimlerinin de 1946 yılı içerisinde yapılacağını açıkladı.¹⁹³

CHP’nin olağanüstü ikinci kurultayı 10 Mayıs 1946’da toplandı. Kurultayın çalışmaları iki gün sürdü ve sonunda CHP tüzük ve programında önemli bazı değişiklikler yapıldı. Yapılan bu değişikliklere baktığımızda demokrasinin gelişmesi yönünde önemli adımlar atıldığını söyleyebiliriz. Öncelikle, tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesine karar veriliyordu. Ayrıca parti genel başkanının dört yıllığına kurultay tarafından seçilmesi kararlaştırılmaktaydı. Parti tüzüğünde yer alan “değişmez genel başkan” ifadesindeki “değişmez” tabiri kaldırıldı. Muhalefet partileri kurulduğu için müstakil grubun varlığına son verildi.¹⁹⁴

D.P.’nin katılmayı kabul etmediği belediye seçimleri, 26 Mayıs’ta CHP ve MKP’nin katılımıyla yapılmaya başlandı. Ancak MKP, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle seçim sonuçları açıklanmadan çekildiğini bildirdi. Böylece seçimlere CHP tek parti olarak katıldı. Bu seçimde ilk kez tek dereceli seçim sistemi uygulandı. Seçimlere katılma oranı oldukça düşük idi.

¹⁹² Kabacalı, **a.g.e.**, s.198.

¹⁹³ Albayrak, **a.g.e.**, s.81.

¹⁹⁴ Turan, **a.g.e.**, s.226; Karpat, **a.g.e.**, s.137; Koçak, **a.g.m.**, s.142; Albayrak, **a.g.e.**, s.80; Akşin, **a.g.e.**, s.216; Jäschke, **a.g.e.**, s.60.

Bu da muhalefetle iktidar arasındaki sert tartışmaların yaşanmasına sebep oldu.¹⁹⁵

31 Mayıs 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine seçim kanununda yapılacak değişiklikler getirildi. Tartışmalı geçen bir süreçten sonra da 5 Haziran'da seçim sisteminde önemli değişiklikler yapan 4918 sayılı yeni seçim kanunu kabul edildi.

5-Yeni Seçim Kanunu ve 1946 Milletvekili Genel Seçimleri

4918 sayılı seçim kanunu 49 maddeden oluşuyordu. Bu kanunda seçimlerin tek dereceli olması kabul edildi. Seçmenlerin temsilcileri aracısız seçmek demek olan tek dereceli seçimin uygulanmasının yanında, aday olunması için bir liste içerisinde yer alınmasının zorunluluğunun kaldırılması demokratikleşme yolunda önemli adımlar olarak görülmektedir. Seçimlerde liste usulü çoğunluk sistemi benimsendi.¹⁹⁶ Bir önceki kanunda belirlenen seçme yaşı ve milletvekili sayısına ilişkin kriterler korundu. Ayrıca açık oy, gizli sayım esası benimsenmiş, bunların yanında bir de seçim yapıldıktan sonra seçmen pusulalarının yakılması ve bunun bir tutanakla belirtilmesi esası kabul edilmiştir.¹⁹⁷ Seçim kanununda bazı değişiklikler yapıldı fakat seçimin güvenliği konusunda herhangi bir tedbir alınmıyordu. Yukarıda belirtilen farklılıklar dışında 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu 1942'de kabul edilen 4320 sayılı kanunla hemen hemen aynıdır. Sadece 1946'da yapılan milletvekilleri seçiminde bu kanun uygulanmış ve bu kanunda bir kez daha değişiklik yapılmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Koçak, **a.g.m.**, s.142; Turan, **a.g.e.**, s.227-228; Albayrak, **a.g.e.**, s.83; Toker, **a.g.e.**, s.145.

¹⁹⁶ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 37, s.1243.

¹⁹⁷ Erdem, **a.g.e.**, s.184-192; Tuncer, **a.g.e.**, s.28; Abadan, **a.g.e.**, s.71; Filiz Çolak, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti, **Türkler**, Cilt VIII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.777; Hikmet Özdemir, Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.886.

¹⁹⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s.28; Uran, **a.g.e.**, s.445; Kabasakal, **a.g.e.**, s.173; Akşit, **a.g.e.**, s.15; Ekinci, **a.g.e.**, s.324.; Jäschke, **a.g.e.**, s.140.

Milletvekili Seçim Kanunu ile diğer kanunlardaki değişikliklerden ve özellikle Cemiyetler Kanunu'ndaki düzenlemeden sonra yeni siyasî partiler kuruldu. Kısa sürede parti sayısı 15 oldu. Bu partilerden 24 Nisan 1946'da kurulan Çiftçi ve Köylü Partisi, 2 Haziran'da mahkeme kararı ile kapatıldı. Böylece 14 parti 1946 genel seçimlerine katıldı. Bunlardan bazıları; Cumhuriyet Halk Partisi, Millî Kalkınma Partisi, Demokrat Parti, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi Çiftçi Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi'dir.¹⁹⁹

Türkiye'de 1946 yılına kadar millî irade ancak dolaylı bir şekilde ortaya çıkabilmiştir. Başka bir deyişle 1908'den 1946 yılına kadar yapılan seçimler çağdaş anlamda genel, serbest, tek dereceli, gizli ve demokratik bir nitelik taşımıyordu. Bu zamana kadar millî irade bir çeşit vesayet altında idi.

Siyasî partiler aday listelerini belirledikten sonra seçim propagandalarına başladılar. Bu konuda D.P. hızlı bir çıkış yaptı ve büyük meydan mitingleri, ayağa kadar giden politikacı tipinin ortaya çıkmasına vesile oldu. D.P.'nin bir başka şansı da İsmet İnönü'ye ve CHP'ye kırılgan olan Mareşal Fevzi Çakmak'tı. D.P. listesinden bağımsız aday olan Fevzi Çakmak, daha önce birkaç kez CHP'nin milletvekilliği teklifini geri çevirdiğinden, milletvekilliğine adaylığını koyması, demokratların seçim kampanyası yönünden önemli bir başarı oldu.²⁰⁰

1946 milletvekili genel seçimleri öncesinde yapılan mitingler, toplantılar, seçim gezileri, D.P. ile CHP arasındaki gergin havayı iyice arttırdı. 1946 seçimleri öncesinde iktidar, muhalefete "komünistlerin, Moskova'nın

¹⁹⁹ Liberal Demokrat Partisi; 11 Mart 1946'da, İstanbul'da kuruldu. İstanbul dışında Bursa'da bir şube açmış, kongre toplamamıştır. Parti, 1946 genel seçimlerine katılmış ancak herhangi bir başarı elde edememiştir. Daha sonra da fesh edilmiştir.

Türkiye İşçi Çiftçi Partisi; 17 Haziran 1946'da, İstanbul'da kuruldu. Parti, İstanbul ve diğer illerde 17 şube açmıştır. Kongre toplamamış, 1946 genel seçimlerine katılmış ancak bir başarı elde edememiştir. Parti, 1946 seçimlerinde sonra kongre toplamıştır. Parti kuvvetler ayrılığı prensibini savunmuş, nispi temsil seçim sistemini ve cumhurbaşkanlığının tek dereceli seçimle seçilmesi fikrinde olduğunu belirtmiştir.

Yalnız Vatan İçin Partisi; 21 Haziran 1946'da İstanbul'da kuruldu. Parti tam anlamıyla teşkilatlanamamış ve kongre toplamamıştır. 1946 genel seçimlerine katılmış ancak başarılı olamamıştır. Parti, 1952 yılının ilk aylarında fesh edilmiştir. Tunaya, **a.g.e.**, s.557-607; Sencer, **a.g.e.**, s.203-206.

²⁰⁰ Kabacalı, **a.g.e.**, s.200.

çizgisinde” olduğuna yönelik büyük suçlamalarda bulundu. Ayrıca seçim günü yaklaştıkça başta D.P. olmak üzere bütün muhalefet partilerinden ve bağımsızlardan kaynaklanan baskı iddiaları yoğunlaştı. Bütün bunların üzerine Başbakan Saraçoğlu, 8 Temmuz’da yaptığı radyo konuşmasında bütün memurların tarafsız davranmak zorunda olduklarını bir kez daha dile getirdi.²⁰¹

D.P. de 10 Temmuz’da bir bildiri yayınlayarak şöyle bir açıklamada bulundu;

“İktidar partisi ne pahasına olursa olsun, muhalefete yer vermemek kararındadır. Uğradığımız yasa dışı davranışların meydana getirildiği ciddi durum karşısında baskılardan ve bunların doğuracağı sonuçlardan korunmak amacıyla seçimlerden çekilmek hatıra gelebilirse de, böyle bir davranışta bulunmamayı ulusal çıkara daha uygun buluyoruz.” Muhalefetin bu yaklaşımı, bütün baskı iddialarına karşı 1946 sonrası iktidarının meşruluk temelinden kuşku duyulmaması sonucunu verdi.²⁰²

Seçimler 21 Temmuz 1946’da yapıldı. % 85 oranında bir katılım gerçekleşti. Sonuçlar 24 Temmuz’da açıklandı. 465 milletvekilliğinden 395’ini CHP, 64’ünü D.P. ve 6’sını da bağımsızlar kazandı.²⁰³ Türk siyasi tarihinde ilk tek dereceli seçim olan 21 Temmuz 1946 seçimi aynı zamanda en fazla tartışılan seçim oldu. Seçim esnasında yapıldığı iddia edilen yolsuzluklar, iktidarın baskılarına devam ettiği ve sonuçları kendi lehlerine değiştirdiği, muhalefet tarafından uzun yıllar propaganda malzemesi olarak kullanıldı ve usulsüz seçim olarak değerlendirildi.²⁰⁴ Ayrıca 1946 seçimlerini II. sopalı

²⁰¹ Çavdar, **a.g.e.**, s.85.

²⁰² Çavdar, **a.g.e.**, s.84.

²⁰³ Taradığımız kaynaklarda bu sayıların birbirinden sürekli farklı olduğunu gördük. Kaynakların çoğunlukla kabul ettikleri sayıyı almayı uygun bulduk. Tuncer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s.107; Karpat, **a.g.e.**, s.144; Tanyeli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.42-43; Turan, **a.g.e.**, s.230; Aygen, **a.g.m.**, s.204; Kongar, **a.g.e.**, s.160-161.; Kısakürek, **a.g.e.**, s.75-76; Nadi, **a.g.e.**, s.223; Başgil, **a.g.e.**, s.56-57; Akşin, **a.g.e.**, s.216; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.446-448.

²⁰⁴ TBMMZC, Devre VIII, Cilt I, s.74.

seçim olarak da değerlendirenler oldu.²⁰⁵ İktidar önceleri seçimin usulüne uygun olarak yapıldığını iddia etti, ancak daha sonraki yıllarda onlar da yanlışlarını kabul ettiler.²⁰⁶

Seçime katılan 6 partiden sadece CHP ve D.P. meclise girebildi. CHP'den çıkarılan ya da ayrılan milletvekilleri de D.P.'ye katıldılar. 1946 seçimiyle meclisteki parti sayısı ikiye çıktı. Meclis aritmetiğinde değişim yaşandı ve mecliste ilk kez CHP'nin yanında başka bir parti de temsil ediliyordu. Seçim sonucunda CHP, dört yıl daha iktidarda kalmayı başarmış, D.P. de meclisteki milletvekili sayısını arttırmıştır.²⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, sekizinci dönem çalışmalarına, 5 Ağustos 1946'da başladı.

21 Temmuz 1946'da, yapılan milletvekilleri genel seçimleri ile ilgili tartışmalar bütün yoğunluğu ile devam ederken yerel yönetimle ilgili seçimler gündeme geldi. 1 Eylül'de İl Genel Meclisi seçimleri yapıldı. Bu seçimde de büyük çoğunluğu CHP kazanmış, bu seçimler de büyük tartışmalara sebep olmuştur. D.P., usulsüzlük yapıyor gerekçesiyle 56 ilçede seçimden çekildi. Daha sonra da seçimle ilgili itiraz ve şikâyetlerin ardı arkası kesilmedi. En önemli şikâyetler köylerde jandarma baskısı ile yapılan seçimlerden geldi.²⁰⁸ İktidarla muhalefet arasındaki gerginliği daha da artıran bir başka gelişme de Basın Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle ilgili meclis görüşmelerinin yapıldığı dönemde yaşandı.

²⁰⁵ Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.79; Toker, **a.g.e.**, s.172; Tunaya, **a.g.e.**, s.657; Çavdar, **a.g.e.**, s.457; Seyhan, **a.g.e.**, s.22; Kemal, **a.g.e.**, s.32; Fersoy, **a.g.e.**, s.161-162.

²⁰⁶ Uran, **a.g.e.**, s.447-455; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.446-449; Kemal, **a.g.e.**, s.32; Koçak, **a.g.m.**, s.143; Tanör, **a.g.e.**, s.282; Varlık- Ören, **a.g.e.**, s.86; Erer, **a.g.e.**, s.121; Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar**, Ankara, 21.Yüz Yıl Yayınları, 2001, s.385-387; Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974,s.56; Çavdar, **a.g.e.**, s.82.

²⁰⁷ Koçak, **a.g.m.**, s.143; Nadi, **a.g.e.**, s.223-230; Seyhan, **a.g.e.**, s.22-23; M. SerhanYücel, **Demokrat Parti**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.74.

²⁰⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.19; Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Ankara, Liberte Yayınları, 2006, s.239; **Seçim Hürriyeti, Dün ve Bugün**, s.13.

II. BÖLÜM

1950 GENEL SEÇİMLERİ

A- 1946 GENEL SEÇİMLERİ SONRASINDA SEÇİM KANUNUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE GENEL SEÇİMLERE GİDEN SÜREÇ

1-1946 Genel Seçimleri Sonrası İktidar ile Muhalefet Arasındaki İlişki

21 Temmuz 1946'da, yapılan milletvekilleri genel seçimleri ile ilgili tartışmalar bütün yoğunluğu ile devam ederken, yerel yönetimle ilgili seçimler gündeme geldi. 1 Eylül'de İl Genel Meclisi seçimleri yapıldı. Bu seçimde de büyük çoğunluğu CHP kazandı ve bu da büyük tartışmalara sebep oldu. D.P., usûlsüzlük yapıyor gerekçesiyle 56 ilçede seçimden çekildi.²⁰⁹ Daha sonra da seçimle ilgili itiraz ve şikâyetlerin ardı arkası kesilmedi. En önemli şikâyetler köylerde jandarma baskısı ile yapılan seçimlerden geldi.²¹⁰

İktidarla muhalefet arasındaki gerginliği arttıran bir başka gelişme de Recep Peker Hükümeti'nin "7 Eylül Kararları" olarak bilinen devalüasyon kararı oldu.²¹¹ İktidar ile muhalefet arasında gerginlik devam ederken 1947 yılı bütçe görüşmeleri 14 Aralık 1946'da mecliste görüşülmeye başlandı. 18 Aralık'taki bütçe görüşmeleri esnasında Başbakan Recep Peker'in, meclis kürsüsünden, D.P. sözcüsü Adnan Menderes için sarf ettiği sözler ciddi bir siyasî bunalıma yol açtı. Başbakanın sözleri üzerine D.P.'li milletvekilleri meclisi terk etti.²¹² Bu bunalımın aşılması için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü devreye girdi. İktidar ve muhalefet partileri arasında görüşmeler başladı. 23, 24, 25 Aralık'ta yapılan görüşmeler sonrasında 26 Aralık'ta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Anadolu Ajansı'nda arabulma girişimleri ile ilgili bir bildiri

²⁰⁹ Tanyeli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.51; Vanderlippe, **a.g.e.**s.153-155; Jäschke, **a.g.e.**s.153.

²¹⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s.19; Erol Tuncer, **1950 Seçimleri**, Ankara, TESAV, 2010, s.27.

²¹¹ Eroğul, **a.g.e.**, s.21; Karpat, **a.g.e.**, s.151-152; Çavdar, **a.g.m.**, s.2066.

²¹² İnan, **a.g.e.**, s.259; Çavdar, **a.g.m.**, s.2066.

yayınlandı.²¹³ 26 Aralık'ta toplanan D.P. Meclis Grubu, oy birliği ile meclis görüşmelerine katılma kararı aldı. Böylece önemli bir siyasî gerginlik Cumhurbaşkanı İnönü'nün aracılığı ile 1947 yılı girmeden çözülmüş, iktidar-muhalefet arasındaki uzlaşmanın en güzel örneğini de oluşturmuştur. Bu gelişmelerden sonra, D.P.'li milletvekilleri 27 Aralık'ta meclise gelerek bütçe görüşmelerine katıldılar.

2-Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi (7-11 Ocak 1947)

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi, birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da toplandı.²¹⁴ Kongre, parti genel başkanı Celâl Bayar'ın konuşmasıyla açıldı.²¹⁵ Bayar konuşmasında, Demokrat Parti'nin siyasî hayattaki öneminden bahsetti;

“Bugün partimizin kuruluşunun ilk yıldönümüdür. 1946 yılında iç politikanın en mühim hâdisesini partimizin kuruluşu teşkil etmiş ve bu yıl içinde bütün iç politika faaliyetlerine partimiz mihrak olmuştur. Filhakika 1946 yılı, tarihimizde demokrasi hareketinin kökleşmeye başladığı yıl olarak anılacaktır,”

şeklindeki değerlendirmesinden sonra, Atatürk'ün büyük bir eseri olarak nitelendirdiği anayasadan da söz etti. Ayrıca Bayar, konuşmasında D.P. hakkındaki “muvazaa” iddialarına da yer verdi:

“Demokrat Parti ne kimsenin emri ile ne de müsamahası ile kurulmuş bir partidir. Demokrat Parti sadece kanunlarımızın verdiği hakka dayanarak ve Türk milletinin olgunluğuna güvenerek kurulmuştur,” demiştir.

²¹³ Fersoy, **a.g.e.**, s.191; Karakuş, **a.g.e.**, s.125.

²¹⁴ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildiler, Hazırlayan, Müstakil Demokratlar Grubu**, s.7; Kısakürek, **a.g.e.**, s.84-87; Özdemir, **a.g.m.**, s.889; İnan, **a.g.e.**, s.273; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.467; Turan, **a.g.e.**, s.238; Nihat Erim, **Günlükler** (1925-1979) Cilt.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, Hazırlayan, Ahmet Demirel, s.82-85; Yücel, **a.g.e.**, s.59; Sencer, **a.g.e.**, s.222.Çavdar, **a.g.m.**, s.2066. ; Vanderlippe, **a.g.e.s.**213.

²¹⁵Tuncer, **a.g.e.**, 27-28; Albayrak, **a.g.e.**, s.100-103; Esirci, **a.g.e.**, s.37; Bayar,**a.g.e.s.**67; Mahmut Goloğlu , **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, Ankara, Kaynak Yayınları, 1982, 151-155.

D.P.'nin hızla gelişmesinden dolayı iktidar partisinin tavrına ve kamuoyunun şikâyetlerine değinen Bayar, bunun yanında seçimlerin öne alınmasından şikâyetçi olduğunu ifade etmiş ve 1946 seçimleri ile ilgili düşüncelerini ve seçimlere katılma nedenlerini de açıklamış, “ülke menfaatlerini her şeyin üstünde tuttuklarını” belirtmiştir.

Demokrat Parti Genel Başkanı Bayar, parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide toplanmaması gerektiğini bir kez daha vurgulamış ve konuşmasının sonunda ise, partisinin hedeflerini açıklamıştır. Demokratik gelişmeyi zorlaştıran bütün engellerin ortadan kaldırılmasını ve ulusal egemenlik ilkelerinin güvence altına alınması zorunluluğuna işaret ederek delegelerin dikkatini şu üç noktaya çekmeye çalışmıştır;

- 1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın metnine ve ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,
- 2- Vatandaş reyunin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve millî hâkimiyet prensibini teminat altına almak maksadı ile seçim kanununda değişiklikler yapılması,
- 3- Devlet reisliği ile fiilî parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü.

Celâl Bayar'ın ifade ettiği bu üç madde, bir siyasî partinin görüşü olmaktan çok, ülkemizde demokrasimizin gelişmesi yolunda aşılması gereken engeller olarak değerlendirilmelidir. Bayar'ın konuşmasından sonra, parti çalışmalarını incelemek üzere yedi komisyon kuruldu. Kanunlarda değişiklik yapılmasını inceleyecek komisyona da “Ana Davalar Komisyonu” adı verildi.²¹⁶

Ana Davalar Komisyonu, kongrenin ilk gününde verilen Anayasa'ya aykırı kanunlardan ileri gelen durum, idarenin yaptığı baskı, seçim

²¹⁶ İnan, **a.g.e.**, s.283; Bayar, **a.g.e.**, s.70; Yücel, **a.g.e.**, s.61; Sencer, **a.g.e.**, s.222; Goloğlu, **a.g.e.**, s.155-157.

kanununun mütalâası, Demokrat milletvekillerinin meclisteki durumları ile ilgili önergeyi görüşerek bir rapor hazırladı. Raporda Celâl Bayar'ın konuşmasının sonunda ifade ettiği üç madde ve önergedeki esaslar yer aldı. Bu kararlar kongrede oylamaya sunularak oy birliği ile kabul edildi. Delegelerden gelen istek üzerine alınan kararlara Hürriyet Misakı (Özgürlük Andı) adı verildi.²¹⁷ Raporda ayrıca belirtilen isteklerin kabul edilmediği takdirde Demokrat Parti'nin Meclisi terk edip sine-i millete döneceği belirtildi. Kongredeki demokratik görünüm kamuoyunda ve basında önemli bir yer tuttu.

Muhalefet tarafından kabul edilen Hürriyet Misakı, iktidar çevrelerinde de beklenen ilgiyi ve tepkiyi yarattı. Bunun sonucu olarak CHP Genel Başkanlık Divanı, 16–20 Ocak 1947 tarihleri arasında toplandı. Toplantı basına kapalı olarak ve hiçbir açıklama yapılmadan dağıldı.²¹⁸ CHP büyük divanında parti programı, tüzük konuları görüşülmüş, basın yayın işleri, sosyal kuruluşlar ve hizmetler, kültür ve gençlik hareketleri, ekonomik önlemler ve laikliğin uygulama şekli temel konuları oluşturmuştur.²¹⁹ CHP bir taraftan dinî eğitim özgürlüğü konusunda yenilikler getirirken diğer taraftan 20 Şubat 1947'de İşçi ve İşveren Sendika Birlikleri Kanunu'nu TBMM'de kabul ederek insan hakları konusunda çok önemli bir adım attı. Bu iki gelişmede de D.P. büyük kongresinin önemli etkileri vardı ve iktidar, muhalefet tarafından kendisine karşı silah olarak kullanılan iki propaganda kaynağını etkisiz hale getiriyordu.²²⁰

3-Muhtar Seçimleri

Demokrat Parti hem kendi içindeki meselelerle hem de iktidarın saldırılarıyla²²¹ uğraşırken 16 Şubat'ta yapılan muhtar seçimlerine katıldı.

²¹⁷ Esirci, **a.g.e.**, s.38-44; Albayrak, **a.g.e.**, s.107; Koçak, **a.g.m.**, s.144; Gevgili, **a.g.e.**, s.54; İnan, **a.g.e.**, s.286; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.467.-470; Turan, **a.g.e.**, s.239; Yalman, **a.g.e.**, Cilt.IV, s.104-105; Esirci, **a.g.e.**, s.38-44; **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildiler**, s.7; Yücel, **a.g.e.**, s.62-69; Çavdar, **a.g.m.**, s.2066.

²¹⁸ Erer, **a.g.e.**, s.407; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.467-469 ; Çavdar, **Müntehib-i Sani...**, s.88; Jäschke, **a.g.e.**, s.156-157.

²¹⁹ Barutçu, **a.g.e.**, s.326.

²²⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s.112.

²²¹ Demokrat Parti'nin kurucu kadrosunun ilk günlerde aşırı solcu olarak bilinen kişilerle olan ilişkileri, iktidar tarafından sert şekilde eleştirilmiş ve komünist olmakla suçlanmışlardır. Bu

Muhtar seçimleri hükümet-muhalefet gerginliğini daha da artıran bir olay oldu. Seçimler oldukça sert bir ortamda geçmiş ve pek çok yerde olaylar çıkmıştır. Bu seçimlerde çıkan olaylar Demokrat Parti'nin büyük tepkisine neden oldu. Özellikle Celâl Bayar ve Adnan Menderes, D.P.'nin, seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanma ihtimallerinin çok yüksek olduğunu ancak yapılan idarî baskı yüzünden kaybedebileceklerini ileri sürdüler. D.P.'liler muhtar seçimlerindeki olumsuzlukların yanı sıra, seçim kanununun yetersiz olduğunu, vatandaşlara baskı yapıldığını, tek parti zihniyetinin devam ettiğini belirtmişlerdir. Muhalefetin bu meselede esas tavrını belirleyen nokta, seçimlerin, kendileri tarafından kaybedilmiş olmasından çok, demokratik usullere göre yapılmadığı inancıdır.²²² Muhtarlıkların %91'ni CHP, %4'ünü D.P., %5'ni de bağımsızlar kazandı.²²³

Muhtarlık seçimini ve sonucunu değerlendiren Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar, bir beyanname yayınlayarak: "Halk Partisi'nin ne pahasına olursa olsun iktidarı bırakmamak niyetinde olduğunu..." belirtti. Muhtar seçimlerine hile karıştırıldığını, memurların ve jandarmanın seçimlere müdahale ettiğini ifade etti. Seçimde meydana gelen hâdiselerden dolayı Celâl Bayar, Kuşadası ve Bodrum'da yapılan toplantılarda büyük bir ihtimalle seçimlere girmeyeceklerini açıkladı. İzmir'de yapılan Genel idare Kurulu toplantısında ise hükümetin baskıcı uygulamalarından hiçbir şekilde vaz geçmeyeceği gerekçesiyle, seçimlere girmeme ve milletvekili ara seçimine katılmama kararı aldı. Ayrıca D.P., 30 Mayıs 1947'de yapılan Mahalle Muhtarları ve İhtiyar Heyetleri Seçimine de katılmadı.²²⁴

suçlamalardan nasibini alan isimlerden birisi de Mareşal Fevzi Çakmak'tır. İktidar partisinin mareşali suçlamasındaki amacı, onu halkın gözünden düşürmektir. Çünkü mareşal kendileriyle iş birliği yapma tekliflerini red etmiş buna karşın, demokratları desteklemiş bu da iktidar partisini rahatsız etmiştir. Ayrıca iktidara karşı kanunlar dışında sertlikle mücadele edilmesini savunan ve Demokrat Parti içinde "müfrit Grup" olarak adlandırılanlar, mareşali Demokrat Parti'nin liderliğine getirmeyi planlamışlar ve bu planlarını 1947 yılı başlarından itibaren uygulamaya koymuşlardır. Böylece DP'nin bünyesinde sıkıntılar oluşmaya başlamıştır. Karpaz, **a.g.e.**, s.154-155.

²²² Tanyeli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.72; Özdemir, **a.g.m.**, s.889 ; Bekir Koçlar , "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi " **Türkler** ,Cilt XVI, Ankara , Yeni Türkiye Yayınları ,2002,s.757; Goloğlu, **a.g.e.**,s.162-163.

²²³ Albayrak, **a.g.e.**, s.114.

²²⁴ Koçlar, **a.g.m.**, s.757.

4-Milletvekili Ara Seçimleri

Boşalan 9 milletvekilliği için 6 Nisan 1947’de ara seçim yapılmasına karar verildi. Tekirdağ, Balıkesir, Kastamonu’da birer, İstanbul’da ise 6 milletvekilinin seçileceği bu seçimlere, 2 Nisan 1947’de toplanan Demokrat Parti Genel İdare Kurulu katılmama kararı aldı.²²⁵ Bu karar 3 Nisan’da bir beyanname ile kamuoyuna duyuruldu. Beyannamede; “seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare mekanizmasının tarafsızlığına imkân bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç sayıyoruz,” denilmiştir.

Demokrat Parti’nin bu kararına, 4 Nisan’da, başbakan cevap verdi; “bizim Türkiye’imiz gibi hürriyet şartlarının tam manası ile mevcut olduğu bir memlekette seçime girmemek millî vazifeye sabotaj yapmak hareketidir,” diyerek D.P.’nin bu kararını sert bir şekilde eleştirdi. Demokrat Parti’nin katılmadığı bu seçimlerde CHP’li adaylar seçildi.

5-12 Temmuz Beyannamesi ve İktidar ile Muhalefet Partisi Arasındaki İlişkiler

İktidar ile muhalefet arasında her geçen gün gerginleşen ilişkiler, Osmanlı Mebusân Meclisi Eski Başkanı Halil Mentешеoğlu’nun 24-25 Şubat 1947’de, Cumhuriyet Gazetesi’nde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye hitaben yazdığı “Açık Mektup” ile İnönü’yü siyasî gerginliğe müdahale etmeye çağırması etkili oldu. Bunun yanında TBMM’den aralarında CHP’li Nihat Erim’in ve D.P.’li Fuad Köprülü’nün de yer aldığı bir grup milletvekilinin İngiltere seyahati sırasında, iki büyük partinin önde gelen iki önemli isminin, siyasî partiler arasındaki gergin havayı dağıtmak konusunda karara varmaları

²²⁵ Karpat, a.g.e., s.160; Erim, a.g.e., s.105; Yalçın, a.g.e., s.18-20; Seçim Hürriyeti, Dün ve Bugün, s.13.

da etkilidir.²²⁶ Bunların yanında dönemin önemli iş adamlarından CHP üyesi Vehbi Koç ile Demokrat Parti'li Üzeyir Avunduk, “ekonomik istikrarın siyasî istikrara bağlı olacağı ve dış yardımın da aynı şartlarda devam edebileceği düşüncesiyle,” partiler arasında arabuluculuk yapmışlardır.²²⁷

İktidar ile muhalefet partisi arasındaki ilişkiler her geçen gün daha da gergin bir hale geliyordu. Muhalefet sürekli olarak idare mekanizmasının iktidar yanlısı tutumundan ve partileri üzerindeki baskılarından şikâyet etmiş ve seçim güvenliğinin sağlanmasını istemiştir. İktidar ise muhalefetin, ihtilâlcî yöntemlerle çalıştığını ileri sürmüştür. İktidarın, muhalefetle uzlaşmasını sağlamanın görevi olduğuna inanan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu amaçlarla, başbakan ve D.P. Genel Başkanı ile bir dizi görüşme yaptı.²²⁸ 7 Haziran'da, D.P. Genel Başkanı Celâl Bayar'la görüştü, ayrıca 14 Haziran'da Celâl Bayar ve Recep Peker'i birlikte dinledi. 17 Haziran'da da Bayar ve arkadaşlarıyla sonra da, başbakanla görüştü.

Cumhurbaşkanı, 21 Haziran'da, başbakanın ifadelerini Bayar'a ilettili. İnönü'nün bu arabuluculuk çalışmalarına rağmen D.P. Genel Başkanı Bayar ile Başbakan Recep Peker arasında sert tartışmalar devam etti. İnönü, görüşmeler sonunda siyasî hayatımızın istikrar kazanması için 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayınladı.²²⁹ Siyasî tarihimize “12 Temmuz Beyannamesi” olarak geçen beyanname, ülkemizde demokrasinin yerleştirilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Ayrıca beyanname, siyasî partilerin Türk demokrasisinin vazgeçilmez unsuru

²²⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.164; Toker, **a.g.e.**, s.257; Doğan, **a.g.e.**, s.254-255; Koçlar, **a.g.m.**s.757.

²²⁷ Doğan, **a.g.e.**, s.254-255; Toker, **a.g.e.**, s.265; İnan, **a.g.e.**, 315-320 ; Goloğlu, **a.g.e.**s.172-173.

²²⁸ Karpat, **a.g.e.**, s.163-164; Koçak, **a.g.m.**, s.145; Gevgili, **a.g.e.**, s.59 ; Çavdar, **Müntehib-i Sani...**, s.89.

²²⁹ Karpat, **a.g.e.**, s.164-165; Koçak, **a.g.m.**, s.145-147; Ahmet Emre Ateş, “Demokrat Parti'nin Muhalefetleşebilmesinde Recep Peker 'in Başbakanlığının Önemi” **Türkiye’de Siyasal Muhalefet**, Derleyen Ayşegül Komsuoğlu, İstanbul , Bengi Yayınları, 2008, s.135-149; Esirci, **a.g.e.**, s.98-102; Akşin, **a.g.e.**, s.217; Tanyeli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.80; Uran, **a.g.e.**, s.470-476; Çolak, **a.g.m.**, s.778; Özdemir, **a.g.m.**, s.889; Eroğlu, **a.g.e.**, s.31-38; Gevgili, **a.g.e.**, s.60; Akbıyıkoglu, **a.g.e.**, s.19-24; Sencer, **a.g.e.**, s.223; Bozdağ, **a.g.e.**, s.33-34 ; Bayar, **a.g.e.**s.79 ;Fersoy, **a.g.e.**, s. 230-232; Kabacalı , **a.g.e.**, s.211-213; Ekinci, **a.g.e.**, s.328.

olduğunun kabulü şeklinde de değerlendirilebilir. Böylece iktidar, muhalefetin varlığına tahammül etmeyi, onunla bir arada yaşamayı kabul ediyordu.²³⁰

Cumhurbaşkanı İnönü, partiler üstü bir otorite olarak, iki parti arasında uzlaşmayı sağlamak amacıyla 12 Temmuz Beyannamesini yayınladığını belirtmişse de, bu beyanname aynı zamanda muhalefetin şikâyetlerinin doğruluğunu hükümetin muhalefete baskı uyguladığının kabul edildiğinin de ifadesidir. Beyannamede sadece içinde bulunulan zaman değil gelecekte de iktidar partisi ile muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin yeni esaslara dayandırılması gerektiği açıkça belirtilmiştir.²³¹

12 Temmuz Beyannamesiyle, Cumhurbaşkanı İnönü, CHP ve D.P. arasında yeni bir dönem başlattı. Siyasî gerginlikler azaldı ve partiler arasındaki sertleşme önlendi. Beyanname, hem CHP hem de D.P. tarafından olumlu karşılandı. Bununla beraber, gerek CHP gerek D.P. içinde, önemli eleştiriler, tartışmalar ve çatışmalar da meydana geldi. Bu çatışmalar da daha sonraki bölünmelere sebep oldu.²³² CHP içerisinde muhalefete karşı sert bir politika izlenmesini savunan ve başında da Başbakan Recep Peker'in bulunduğu grup bir de muhalefete karşı daha yumuşak bir tutum içerisine girilmesini savunan ikinci grup şeklinde bir bölünme meydana geldi. Bununla da kalınmamış Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Başbakan Peker karşı karşıya gelmiştir.²³³

D.P. İdare Kurulu 22 Temmuz'da, delegelerden ve milletvekillerinden oluşan bir toplantı yaptı. Bu toplantı küçük ölçüde bir kongre sayıldı. Üç gün süren ve basına kapalı yapılan bu toplantıdan sonra 24 Temmuz 1947'de bir tebliğ yayınlandı.²³⁴ Bu tebliğde; "toplantıda memleket ve parti meselelerinin

²³⁰ Jäschke, **a.g.e.**s.170.

²³¹ Barutçu, **a.g.e.**, s.827-828; Eroğul, **a.g.e.**, s.34-35; Karpat, **a.g.e.**, s.166-167; Yalman, **a.g.e.**, Cilt.IV, s.114-120; Erer, **a.g.e.**, s.216; Kısakürek, **a.g.e.**, s.97-100; Kongar, **a.g.e.**, s.161; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.458-462; Turan, **a.g.e.**, s.244-248; Esirci, **a.g.e.**, s.98-102.

²³² Koçak, **a.g.m.**, s.147; Yücel, **a.g.e.**, s.67-68; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.458-466; Çavdar, **Demokrat...**, s.2067.; Koçlar, **a.g.m.**, s.759-760.

²³³ Koçak, **a.g.m.**, s.147-150; Tuncer, **a.g.e.**, s.36-38; Albayrak, **a.g.e.**, s.121; Uran, **a.g.e.**, s.476 ; Bozdağ, **a.g.e.**, s.33-34.

²³⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s.123; İnan, **a.g.e.**, s.322-323.

görüşüldüğü, tartışılan meselelerde görüş birliğine varıldığı, 12 Temmuz Beyannamesi'nin değerlendirildiği belirtiliyordu.²³⁵

6-12 Temmuz Beyannamesi'nden Sonra CHP ve D.P.'de Meydana Gelen Gelişmeler ve İktidar ile Muhalefet Arasındaki İlişkiler

CHP'de yaşanan gelişmelerden sonra 9 Eylül 1947'de Recep Peker Hükümeti istifa etti. 10 Eylül'de İ. Hasan Saka Hükümeti göreve başladı.²³⁶ İ. Hasan Saka Hükümeti programında; “siyasî güvenin sağlanmasının başlıca amaçları olduğu ve iktidar ile muhalefet partilerinin yönetim karşısında eşit muamele görecekları hususu” vurgulanıyordu.²³⁷ Bu hâdiselerden sonra iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler gözle görülür şekilde yumuşamaya başladı.

1 Kasım 1947'de, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'yi açış konuşmasında; “idare mekanizmasının siyasî partilere karşı tarafsız ve adil olması gerektiğinin” altını çizmiştir. 17 Kasım 1947'de de CHP'nin VII. Olağan Kurultayı toplandı.²³⁸ Kurultay siyasî liberalizmin hızlanması bakımından yeni bir adım oluşturmuştur. İnönü siyasî partilere karşı idarenin eşit bir surette tarafsız kalmasının, siyasî güvenliğin sağlanmasının son derece önemli olduğunu bir kez daha dile getirdi. Ayrıca, basın özgürlüğü, polis kanunu, seçim kanunu, memurlar kanunu ve yargı mekanizması gibi konularda da kanunî çerçevede düzenlemeler yapılmasına karar verildi.²³⁹ Bunların yanında halkevlerinin birer kültür kurumu haline getirilmesine, parti merkezinin kurultay olarak değiştirilmesine, kurultayın iki yılda bir toplanmasına, partinin divan tarafından idare edilmesine karar verilmiş,

²³⁵ Tuncer, **a.g.e.**, s.36; Eroğul, **a.g.e.**, s.35; Toker, **a.g.e.**, s.269.

²³⁶ Turan, **a.g.e.**, s.248-250; Vanderlippe, **a.g.e.s.s.**178.

²³⁷ Koçak, **a.g.m.**, s.149; Karpat, **a.g.e.**, s.176; Akşin, **a.g.e.**, s.217.

²³⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s.40; Koçak, **a.g.m.**, s.149-150; Özdemir, **a.g.m.**, s.891; Turan, **a.g.e.**, s.250-252 ; Goloğlu, **a.g.e.**, s.180-181.

²³⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s.125.

cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması yolunda önemli adımlar atılmıştır.²⁴⁰

CHP kurultayda aldığı kararlarla, geleneksel bürokratik ve otoriter yapıyı kırmak istemiş, parti içi siyasî mekanizmaların çok partili hayata uyum sağlamasına çalışmıştır. Bundan da CHP'nin yeniden örgütlenme ve yapılanma sürecine girdiği anlaşılmaktadır.²⁴¹ CHP, tarihinde ilk kez iktidarını koruyabilmek için kamuoyunun onayını almak ihtiyacını hissetmeye başladı ve böyle davranmaya çalıştı.²⁴² Bu amaca uygun olarak I. Hasan Saka Hükümeti, yedi yıldan beri devam eden sıkıyönetimi 23 Aralık 1947'de kaldırarak muhalefetin isteklerinden birini daha yerine getirdi. Böylelikle iktidar, muhalefetin silahlarını elinden alma politikasını devam ettirdi.²⁴³

I. Hasan Saka Hükümeti, 13 Ocak 1948'de toplanan meclis grubuna yeni teklifler sundu. Ve seçim kanununu değiştirecek bir tasarı hazırlamak için meclisten yetki istedi. Bu değişikliklere esas olacak prensip hükümet tarafından "gizli seçim, açık sayım" olarak ifade edildi. Konu CHP grubunda uzun ve sert tartışmalara sebep oldu.²⁴⁴ Ayrıca hükümet, toprak, orman, polis görev ve yetkileri ile memurlarla ilgili kanunların da değiştirileceğini bildirdi. Hükümetin aldığı kararlar muhalefeti de memnun etti.

Bu arada D.P. içerisinde 12 Temmuz Beyannamesi'nden memnun olmayan ve parti grubu içerisinde meydana gelen anlaşmazlıklardan dolayı çok sayıda milletvekili 10 Mart 1948'de parti haysiyet divanının, parti disiplinine aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle partiden çıkarıldı. Bu karar üzerine partiden kendi istekleri ile ayrılan milletvekilleri de oldu. Böylece D.P.'den ayrılan milletvekili sayısı 21'dir.²⁴⁵ D.P. iç bünyesindeki bu bunalımdan²⁴⁶ dolayı iktidarla ilgilenme fırsatı bulamadı ve bu da iktidara

²⁴⁰ Koçak, **a.g.m.**, s.149-150; Tuncer, **a.g.e.**, s.41-44.

²⁴¹ Koçak, **a.g.m.**, s.150; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.125; Vanderlippe, **a.g.e.**, s.182.

²⁴² Stanford. J.Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt.II, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1994, s.477.

²⁴³ Albayrak, **a.g.e.**, s.126.

²⁴⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s.45; İnan, **a.g.e.**, s.326-328.

²⁴⁵ Bayar, **a.g.e.**, s.91.

²⁴⁶ Mükerrrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Cilt.I, İstanbul, Kervan Yayınları,1983, s.65.

zaman kazandırdı. TBMM’de de D.P.’nin üye sayısı bir hayli azaldı. D.P.’den çekilen veya çıkarılan milletvekillerinden bazıları Müstakil Demokratlar Grubu adı altında bir grup kurdular ve grubun kuruluşunu 10 Mayıs 1948’de meclis başkanlığına bildirdiler.²⁴⁷ Böylece D.P., 1948 yılı ortalarında ikiye bölünmüş oldu.

D.P.’de yaşanan bu keşmekeş sırasında I. Hasan Saka Hükümeti, polis görev ve yetkileri ile ilgili kanunda değişiklik yaptı. İlkokullarda isteğe bağlı olarak din derslerinin okutulmasına ve din bilginleri yetiştirmek üzere İlâhiyat Fakültelerinin kurulmasına karar verdi. Hükümet içinde meydana gelen sıkıntılardan dolayı I. Hasan Saka Hükümeti bir hayli zayıflamış ve yıpranmıştı.²⁴⁸ 8 Haziran 1948’de de istifa etti. Cumhurbaşkanı aynı gün hükümeti kurma görevini yine Hasan Saka’ya verdi. II. Hasan Saka Hükümeti 10 Haziran 1948’de göreve başladı.²⁴⁹

7-1948 yılında Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nda Yapılan Değişiklikler

I. Hasan Saka Hükümeti, mevcut seçim kanununda değişiklik yapmak üzere hazırlamış olduğu kanun tasarısının, 29 Mart 1948’de TBMM’ye sevk edilmesine karar verdi. 18 Haziran’da güvenoyu alan II. Hasan Saka Hükümeti’nin programında, seçim kanununda değişiklik tasarısının TBMM’nin onayına sunulmak üzere olduğu belirtilmiştir. Bu tasarıda, 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu’nun 14, 15, 20, 24, 25, 27, 29 ve 34. maddelerinde değişiklik yapılması kararlaştırılmıştır.²⁵⁰ Bu kanun tasarısında, “gizli oy açık sayım” prensibinin hayata geçirilmesi ve seçim kurullarında siyasî parti temsilcilerinin de bulunmasına karar verildi. Hükümet bu kararların seçim güvenliğini sağlamaya yeteceğine inanmıştır.

²⁴⁷ Koçak, **a.g.m.**, s.151-152; Albayrak, **a.g.e.**, s.133; Çolak, **a.g.m.**, s.779; Turan, **a.g.e.**, s.255; Yücel, **a.g.e.**, s.69-70; Sencer, **a.g.e.**, 223; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.471.

²⁴⁸ Erer, **a.g.e.**, s.463-464.

²⁴⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s.48.

²⁵⁰ Erdem, **a.g.e.**, s.193; Tuncer, **a.g.e.**, s.49; Koçak, **a.g.m.**, s.150.

Muhalefet bu önlemlerin yeterli olmayacağını ileri sürmüş ve adlî teminat konusundaki ısrarını tekrarlamıştır. Bu nedenle seçim kanunu tasarısı üzerinde iktidar ile muhalefet arasında bir uzlaşma sağlanamadı. Daha önce D.P.'li milletvekilleri tarafından verilmiş olan, seçim kurullarının yargıçların başkanlığında oluşturulması ve seçim sırasında işlenen suçlarda Memurin Muhakemat Kanunu hükümlerinin uygulanmasını isteyen değişiklik teklifleri, bu tasarıyla birleştirilerek TBMM gündemine alındı.²⁵¹ 2 Temmuz'da seçim kanununda değişiklik tasarısı mecliste görüşülmeye başlandı ve 7 Temmuz'a kadar devam etti. Bu görüşmelere CHP, D.P., Müstakil Demokratlar Grubu ve Bağımsızlar katıldı. D.P.'liler bazı hususlarda iktidar ile uzlaşmaya varamayınca 7 Temmuz'da Meclisi terk etti. Müstakil Demokratlar Grubu ise görüşmeler sırasında ikiye ayrılmış, bir kısmı yargı güvencesini savunurken bir kısmı da CHP'lilerin yanında yer almıştı. Aynı gün seçim kanununda değişiklik tasarısının birinci görüşmeleri tamamlandı.²⁵²

TBMM'nin 9 Temmuz 1948'deki toplantısıyla, seçim kanununda değişiklik tasarısının ikinci görüşmeleri başladı. D.P.'lilerin katılmadığı, Müstakil Demokratlar Grubu'nun ve Bağımsızların red oyu kullandığı tasarı, CHP'lilerin oylarıyla kabul edilerek kanunlaştı.²⁵³ “9 Temmuz 1948 tarih ve 5258 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun” 14 Temmuz 1948'de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Milletvekili Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikler şunlardı:

- Seçim kurullarının yapısı değiştirilmiş katılım genişletilmiştir. En önemli yenilik ise siyasî parti temsilcilerinin de seçim kurullarında yer almasıydı.

Belediye başkanları ile belediye meclis üyeleri, mahalle muhtarları ve kanunda sayılan meslek kuruluşlarının yönetim kurulu üyeleri arasında kur'a ile belirlenecek birer kişinin yer alacağı bu kurulda; o ilçe

²⁵¹ Tuncer, **a.g.e.**, s.49-50.

²⁵² **TBMMTD**, Dönem VIII, Cilt.XII, s.590-632.

²⁵³ **TBMMTD**, Dönem VIII, Cilt.XII, s.1097-1110.

merkezinde örgütü bulunan ve seçime katılacak olan siyasî partilerden kur'a ile ayrılacak ikisinin tayin edeceği birer üye bulundurulacaktır. Kurul, içlerinden birini gizli oyla başkan seçecek, ancak parti temsilcisi üyeler başkan seçilmeyecektir.

- Seçim komisyonlarında belediye başkanları ve meclis üyeleri görev almayacak, komisyon üyeleri seçim kurullarınca yalnızca seçmenler arasından seçilecektir.

Bu maddeye getirilen bir diğer yenilik de parti ve bağımsız adayların temsilcileriyle ilgilidir. Yapılan değişiklikle partilerin ve bağımsız adayların temsilcileri seçim komisyonlarında seçim işlemlerini izleyebilecek ve bütün işlemlerde hazır bulunabilecektir. Bu temsilciler işlemlere müdahale edemeyecek, ancak itirazları olursa tutanaklara geçecektir.

- Seçim Kanunun da yapılan bir başka değişiklik ise oyların kapalı oy yerinde verilmesi zorunlu tutulmuş, böylece gizli oy prensibi güvence altına alınmıştır.

- Seçime katılan siyasî partilerin birer temsilcisi, oyların sandığa atılması ve sandığın açılıp oyların sayılması sırasında seçim kurul ve komisyonlarında hazır bulunmaya yetkili kılınmıştır. Ayrıca siyasî parti temsilcilerinin, bütün tutanakların düzenlenmesi ve birleştirilmesi sırasında da gözlemci olarak hazır bulunmaya yetkili oldukları hükme bağlanmıştır.²⁵⁴

Demokrat Parti, Milletvekili Seçim Kanunu'na önemli yenilikler getiren bu değişiklikleri yeterli bulmadı. Çünkü kanun, D.P.'nin isteklerinden bir kısmını karşılarsa da ısrarla istedikleri yargı güvencesini içermediği gibi eski kanundaki diğer sakıncalı hükümleri de değiştirmemiştir.²⁵⁵ İktidar partisi ise yeni hükümlerle güçlendirilmiş Seçim Kanunu'nun, seçimin sağlıklı şartlar içerisinde yapılmasını güvence altına aldığını düşünmekteydi. Seçim

²⁵⁴ Erdem, **a.g.e.**, s.193-199.

²⁵⁵ Tanör, **a.g.e.**, s.287; Koçak, **a.g.m.**, s.150; İnan, **a.g.e.**, s.373-384; Yücel, **a.g.e.**, s.70.

kanununda yapılan değişiklikler 17 Ekim 1948'de yapılan milletvekili ara seçiminde uygulandı. Fakat D.P.'liler kanunun hiçbir yenilik getirmediğini belirterek bu seçimlere katılmama kararı aldı.

8- Millet Partisi'nin Kurulması

D.P.'den ayrılan milletvekillerinin oluşturduğu Müstakil Demokratlar Grubu üyelerinden bazıları, bağımsızlardan ve meclis dışından oluşan bir grup yeni bir parti kurmaya karar verdiler. 19 Temmuz 1948'de resmî başvurularını yaptılar ve 20 Temmuz'da da Millet Partisi'ni resmen kurdular.²⁵⁶ Partinin yayın organı ise Kudret Gazetesi'dir. Daha sonraki tarihlerde Afyonkarahisar'da kurulmuş olan Öz Demokratlar Partisi de²⁵⁷ Millet Partisi'ne katıldı. D.P.'nin İkinci Büyük Kongresi'nden sonra Müstakil Demokratlar Grubu da Millet Partisi'ne katıldı. Millet Partisi'nin kurucuları, D.P.'nin CHP ile danışıklı dövüş içerisinde olduğuna inanmaktaydılar ve D.P.'nin muhalefetini yeterli bulmadıklarını belirtiyorlardı.²⁵⁸ Millet Partisi'nin, D.P. hakkındaki iddiaları bu partiyi daha etkin bir siyaset yapmaya zorlamıştır.

Millet Partisi, basın tarafından oldukça geniş ve ağır bir şekilde eleştirildi. Bütün milleti içine alıyormuş gibi adının Millet Partisi olması tepkiyle karşılandı. I. Dünya Savaşı öncesi Balkan ülkelerindeki partiler veya Latin Amerika partileri gibi aşırı bir parti halini almak eğilimde olduğu şeklinde

²⁵⁶ Teziç, **a.g.e.**, s.274-279 ; Bozdağ, **a.g.e.**, s.42-44 ;Yalman, **a.g.e.**, Cilt.IV, s.145; Aygen, **a.g.m.**, s.204; Süleyman Yeşilyurt, **Bayar Gerçeği**, Ankara, 1997, s.158; Aliefendioğlu, **a.g.m.**, s.100; Tökin, **a.g.e.**, s.84; Başgil, **a.g.e.**, s.63; Akşin, **a.g.e.**, s.217; Yücel, **a.g.e.**, s.69; Sencer, **a.g.e.**, s.207-212; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.454-455; Goloğlu, **a.g.e.**, s.239-244 ; Karakuş, **a.g.e.**, s.140-141.

²⁵⁷ Öz Demokratlar Partisi, 8 Ağustos 1948'de, Afyonkarahisar'da kuruldu, fakat teşkilât kurmadı. Yayın organı haftada bir yayınlanan Demokrat Afyon Gazetesi idi. Partinin, Afyonlulara yayınladığı beyannâmeden ve ana prensiplerinden anlaşılacağı üzere, gerçek demokrasinin doğruluk ve ahlâk kurallarına dayanarak kurulacağına inanmaktaydılar. Ayrıca en iyi hükümet şeklinin cumhuriyet olduğunu, millî hâkimiyetin ciddi ve tatminkâr bir seçimle sağlanması gerektiğinin, seçimlerin tek dereceli olmasının lüzumunu savunmuşlardır. Liberal ekonomi ve dış politikada ise Birleşmiş Milletler teşkilâtına güven duyulması gerektiğini belirtmişlerdir. Öz Demokratlar Partisi, Millet Partisi'ne katılmış ve bu suretle fesh edilmiştir.Tunaya,**Türkiye'de Siyasi...**, s.733-744; Çolak, **a.g.m.**, s.779; Özdemir, **a.g.m.**, s.892; Akkerman, **a.g.e.**, s.58-59; Turan, **a.g.e.**, s.259.

²⁵⁸ Tunaya, **Türkiye'de Siyasi...**, s.712-713; Akkerman, **a.g.e.**, s.58-59; Gevgili, **a.g.e.**, s.67; Kabasakal, **a.g.e.**, s.178; Koçak, **a.g.m.**, s.152; Bozdağ, **a.g.e.**, s.42-44, Kabacalı, **a.g.e.**, s.212.

değerlendirildi. Ayrıca aşırı muhafazakâr olduğu ve her şeye itiraz ettiği için en önemlisi de muhalefeti parçaladığı için eleştirildi.²⁵⁹

Millet Partisi programında, ikinci meclis, cumhurbaşkanı seçimi, seçim kanununa ilişkin görüşlerine yer verdi. Programlarında yer alan bazı önemli maddeler ise şunlardır:

- Parti, kanunların esaslı surette incelenmesi için halk tarafından seçilmiş bir ayan meclisinin kurulmasını zorunlu görmüştür.
- Cumhurbaşkanı bir dönem için seçilmeli, aynı kişi bir seçim dönemi geçmeden tekrar seçilme hakkına sahip olmamalıdır.
- Cumhurbaşkanı, Başbakanı meclis üyeleri arasından seçmelidir. Bazı bakanların meclis dışından seçilmesi de mümkün olmalıdır.
- Cumhurbaşkanı partiler dışında bağımsız kalmalı ve seçimden itibaren parti ve zümre akımlarıyla alâkasını keserek kendisini millete mal etmelidir.

Millet Partisi'nin onursal başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, partinin kuruluşu sebebiyle 21 Temmuz'da, bir beyannâme yayınlarak, M.P.'nin hedeflerini belirtti. Beyannamede; "dürüst ve güvenli seçimin sağlanması, vergilerin azaltılması, özel teşebbüse geçilmesi, halkın refahı için çalışmak, devlet ve hazine menfaatlerini bahane ederek yapılan haksızlıkları ortadan kaldırmak, ahlâkı hem özel hayatta hem siyasî hayatta hâkim kılmak, aile kurumunu yükseltmek, gençliği millî duygularla yetiştirmek, çocuklara din bilgileri edinmeleri imkânını sağlamak".²⁶⁰

Millet Partisi, Türk siyasî hayatında önemli bir parti haline gelemediyse de, D.P.'yi, iktidara karşı ılımlı politikasından zaman zaman ayrılmak zorunda bıraktı.

²⁵⁹ Karpat, **a.g.e.**, s.191.

²⁶⁰ Tuncer, **a.g.e.**, s. 54-55; Çolak, **a.g.m.**, s.780 ; Karakuş, **a.g.e.**, s.140-141.

9-Milletvekili Ara Seçimleri

17 Ekim 1948'de, Ankara, Aydın, Bolu, Erzincan, Erzurum, Giresun, İstanbul, Kastamonu, Malatya, Mardin, Ordu, Tokat ve Yozgat'ta, milletvekili ara seçimleri yapıldı. Bu seçimlere, D.P. ve M.P. katılmadı. Seçimlere muhalefetin girmeyerek iktidarı pek çok konuda suçlaması, iktidarın kamuoyu önündeki saygınlığını sarstığı için seçime katılım oranı çok düşük oldu.²⁶¹ Bunun en önemli sebeplerinden birisi, seçime iktidarın tek parti olarak katılması ve halkın yaşadığı hayat pahalılığından kaynaklanmaktadır. 17 Ekim ara seçimlerinin tüm milletvekilliklerini CHP'li adaylar kazandı. 1 Kasım 1948'de de TBMM, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün açılış konuşmasıyla çalışmalarına başladı. 1948 sonlarına doğru iktidar ile muhalefet yine gergin bir hava içerisinde girmiş, mecliste sert münakaşalar yaşanmıştır.²⁶²

10-Şemseddin Günaltay Hükümeti ve Demokratikleşme Yolunda Yaptığı Çalışmalar

II. Hasan Saka Hükümeti, hem muhalefet tarafından hem de CHP'nin kendi iç bünyesinde meydana gelen gelişmelerden dolayı için 14 Ocak 1949'da istifa etti. Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini bu kez Sivas milletvekili Şemseddin Günaltay'a verdi. Günaltay 16 Ocak 1949'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin 18. hükümetini kurdu.²⁶³ Başbakan Günaltay, 24 Ocak 1949'da hükümet programını okudu.

Günaltay Hükümeti'nin programı, diğer CHP hükümet programlarına kıyasla geniş ölçüde liberal esaslı idi. Yeni başbakan, ülkenin büyük bir dönüşüm geçirmekte olduğunu ve sağlam temellere oturtulmuş bir demokrasiye bağlı bulunduğuna inandığını belirtti. Ayrıca Başbakan Günaltay, söz ve basın özgürlüğüne, güvenli ve tarafsız bir seçim programına

²⁶¹ Eroğul, **a.g.e.**, s.43; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.86-87; Yücel, **a.g.e.**, s.70.

²⁶² Erer, **a.g.e.**, s.477; Tanyelli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.120.

²⁶³ Karpat, **a.g.e.**, s.192; Koçak, **a.g.m.**, s.153; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.474-475; Vanderlippe, **a.g.e.**, s.201.

tarafıtar olduğunu da ifade etti. Bunun için de 1950 milletvekili genel seçimlerinin serbestçe yapılabilmesini sağlayacak bütün tedbirleri alacağına yönelik söz de verdi.²⁶⁴

D.P. adına Adnan Menderes de hükümet programıyla ilgili düşüncelerini açıklayan bir konuşma yaptı. Menderes'in yaptığı konuşmada eleştirel sözlerine rağmen genel olarak Gönaltay Hükümeti'nden umutlu olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁵ Liberal nitelikli hükümet programı, 22 Ocak 1949'de güvenoyu alarak göreve başladı. Hükümet programında, 1950 seçimlerinin hiçbir yurttaşın yüreğinde kuşkuyla yer bırakmayacak en güvenli bir şekilde yapılması için gerekli önlemlerin alınacağı ifade ediliyordu. Ayrıca hükümet programında, demokratik hayatın hızla gelişmesi için kanunî düzenlemelerin de yapılacağı belirtilmiştir.²⁶⁶

Gönaltay Hükümeti, din, laiklik ve vicdan özgürlüğü hususlarında yeni bir rota çizdi. Gönaltay, meclis çoğunluğuna dayanarak devrimin bir gereği olarak vaktiyle alınmış olan kısıtlama kararlarını ortadan kaldırmaya çalıştı. Kendisine yarar sağlayacağını sandığı değışikliklere öncelik vermesi, bir an önce seçimlere gidilmesini ancak demokratik bir seçim sistemi isteyen D.P. ile ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine sebep oldu.²⁶⁷ Gönaltay Hükümeti bir yandan 1950 milletvekili genel seçimlerinde CHP'nin oy kaybını önlemek, bir yandan demokratikleşme yolunda yeni adımlar atılmasını sağlamak amacıyla son derece ılımlı davranmayı tercih etmiş, bu arada CHP ilkelerinden de ödünler verilmeye başlamıştır.²⁶⁸

Başbakan Gönaltay, 13 Mayıs 1949'da, İstanbul'da yaptığı basın toplantısında; "...sağlam demokrasi için sağlam seçim şarttır. Muhalefet, adlî teminat meselesinde ısrar ederse, bu teklifi kendi üzerime alıp arkadaşlarıma

²⁶⁴ Kabacalı, **a.g.e.**, s.224; Goloğlu, **a.g.e.**s.245-248.

²⁶⁵ **TBMMTD**, Dönem VIII, Cilt.XV, s.165-169.

²⁶⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s.135; Karpata, **a.g.e.**, s.198; Uran, **a.g.e.**, s.532 ; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.164; Turan, **a.g.e.**, s.263; Samet Ağaoğlu, **Siyasi Gönülık-Demokrat Parti'nin Kuruluğu**, Hazırlayan, Cemil Koçak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s.305.

²⁶⁷ Turan, **a.g.e.**, s.266; Esirci, **a.g.e.**, s.168.

²⁶⁸ Kabacalı, **a. g.e.** s.224.

kabul ettirmeye çalışacağım...” diyerek yeni bir seçim sisteminin hazırlanması için çalışılacağına da mesajını verdi.²⁶⁹

11-Demokrat Parti’nin İkinci Büyük Kongresi

Demokrat Parti’nin ikinci kongresi, 20 Haziran 1949’da Ankara’da toplandı. Parti Genel Yönetim Kurulu’nun hazırlamış olduğu raporu Celâl Bayar okudu.²⁷⁰ Bu raporda, D.P.’nin birinci kongresinden sonra meydana gelen önemli olaylara değinilmiş, sabır ve istikrar göstermenin memleket menfaati için daha faydalı olacağı ifade edilmiştir. Kongreden, beklenen kanunî düzenlemeler yapılmaz ve 1946 seçimlerindeki baskıcı tavır sürdürülecek olursa nasıl hareket edileceğine yönelik kararlarını belirtmeleri istendi.

Ayrıca kongrede parti tüzüğünde bazı değişiklikler yapılmış, milletvekili adaylarının %80’inin parti örgütüne, %20’sinin de genel merkezce tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Bir başka tüzük değişikliği ise parti başkanının cumhurbaşkanı seçildiğinde partiden ayrılacak olması ile ilgili olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca siyasî suçlardan mahkûm olmuş olanların partiye kayıt olmaları kabul edildi. Bunların yanında, büyük kongrenin genel başkan ve genel idare kurulu tarafından toplantıya çağırılabilmesi, büyük kongrenin iki yılda bir toplanması, toplanma tarihinin iki ay önce örgüte duyurulması gibi kararlar alındı.²⁷¹ Daha sonra hesap ve bütçe komisyonu raporu okunmuş ve ittifakla kabul olunmuştur. Kongrede Celâl Bayar oy çokluğu ile tekrar genel başkan seçildi.²⁷²

Demokrat Parti’nin II. Büyük Kongresi’nde, ana davalar komisyonu tarafından hazırlanmış daha sonra “Millî And” veya “Millî Teminat Andı” adı verilen rapor hazırlanmış ve kongre tarafından bu rapor oy birliği ile kabul

²⁶⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s.60.

²⁷⁰ İnan, **a.g.e.**, s.397; **Aydın Tarihi**, Haziran 1949; Yücel, **a.g.e.**, s.71;Çavdar, **a.g.m.**, s.2067; Kabacalı, **a.g.e.**, s.243.

²⁷¹ Turan, **a.g.e.**, s.267; Albayrak, **a.g.e.**, s.143; Kabacalı, **a.g.e.**, s.225.

²⁷² **Aydın Tarihi**, Haziran 1949; Turan, **a.g.e.**, s.266-267; İnan, **a.g.e.**, s.399; Erer, **a.g.e.**, s.257.

edilmiştir.²⁷³ Böylece D.P.'nin altı gün süren kongresinin de çalışmaları sona erdi. Kongrede alınan kararlarla D.P.'nin parti tüzüğü ve programında liberal doğrultuda önemli gelişmeler sağlandı.²⁷⁴

D.P.'nin, ikinci büyük kongresinin devam ettiği esnada, iktidar ve muhalefet taraftarı gazeteler arasında şiddetli bir basın savaşı yaşandı. Kongre sırasında gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkisi, kongrenin sonunda yayınladığı Millî Teminat Andı ile daha da sertleşti.²⁷⁵ İktidar tarafından bu and, “Millî Husumet Andı” olarak adlandırılıyordu. İktidar, 27 Haziran 1949'da, Bakanlar Kurulu'nu olağanüstü toplayarak Millî Teminat Andı'nı görüştü.²⁷⁶ İktidar, Bakanlar Kurulu'nun görüşmelerinden sonra bir beyanname yayınladı. Başbakanlık tarafından yayınlanan Beyanname de;

“Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi'nde varıldığı anlaşılan kararlar dolayısıyla hükümet bütün vatandaşlara aşağıdaki hususları bildirmeyi vazife sayar: Millî And adı altında ilân olunan karar hükümetçe incelenmiş ve bu kongre kararı, delâlet ettiği zihniyet bakımından, bir hukuk ve nizam devleti mefhumuyla telifi asla kabil olmayacak mahiyette görülmüştür.”

Ayrıca beyannâmede hükümet, D.P. kongresinin “millî and” adı altındaki kararının memurları tehdit ettiğini, halkı baskı altına almak hedefini güttüğünü ileri sürerek, vatandaşlara güvence vermekte ve; “Demokrat Parti'yi idare edenlerin ve bu parti kongresinin vatandaşlar arasında husumet duygusu uyandırmak ve buna bir de millî vasfını takmak istemesi anlaşılmasın bir zihniyetin ifadesidir,” diyerek bu durumdan duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir.²⁷⁷

Başbakanlık tarafından yayımlanan beyannamede ayrıca şu iki hususun da altı çizilmiştir:

²⁷³ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.330-331; Bayar, **a.g.e.**, s.98; Doğan, **a.g.e.**, s.263; Esirci, **a.g.e.**, s.205-207; Tanör, **a.g.e.**, s.284; Kısakürek, **a.g.e.**, s.106.

²⁷⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s.144.

²⁷⁵ Yücel, **a.g.e.**, s.73; Kabasakal, **a.g.e.**, s.184; Çavdar, **a.g.m.**, s.2068.

²⁷⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.48; Karpat, **a.g.e.**, s.201; Albayrak, **a.g.e.**, s.145-148; Uran, **a.g.e.**, s.507-508; Kabacalı, **a.g.e.**, s.226.

²⁷⁷ Tuncer, **a.g.e.**, s.62-63; Erim, **a.g.e.**, s.350; Uran, **a.g.e.**, s.507-510; Akşin, **a.g.e.**, s.218; Kabasakal, **a.g.e.**, s.184.

“Demokrat Parti’nin bundan böyle tutacağı yol ne olursa olsun hükümet, her vesile ile ilân ettiği gibi 1950 seçimlerinin iyi hazırlanmış ve kanunla tam bir serbestlik içinde ve güvenli bir şekilde yapılmasını sağlayacaktır. Hükümet son zamanlarda Demokrat Parti tarafından yaratılmak istenen şiddet havasından vatandaşlarımızın endişe etmemeleri ve her derecedeki vazifelerini ürkemeyeceklerinden emin olmalarını tavsiye eder.”

D.P.’nin yayımladığı Millî Teminat Andı, iktidar ve iktidar taraftarı gazeteler tarafından sert tepkiyle karşılanmış olmasına rağmen, uyarıcı amacına ulaşmış, bir an önce daha güvenilir, yeni bir seçim kanununun yapılmasında etkili olmuştur.

Bütün bu gelişmelerin yanında 8–10 Haziran 1949’da Türk Ceza Kanunu’nun 141.142. ve 163. Maddelerinde değişiklik öngören kanun tasarısı TBMM’de görüşülmüş ve bu kanun tasarısının hedefinin aşırı sağ akımlar olduğu belirtildi. Görüşmeler sonunda kanun tasarısı oy çokluğu ile kabul edildi.²⁷⁸

12-Demokrat Parti’nin Küçük Kongresi’nin Toplanması

Demokrat Parti Küçük Kongresi, kuruluş yıl dönümü olan 7 Ocak 1947’de toplandı. Bu, kongreden ziyade daha çok bir danışma ve strateji belirleme toplantısı niteliğindeydi.²⁷⁹ Çünkü bu tarihlerde yeni seçim kanunu tasarısı ile ilgili hazırlıklar devam etmekteydi. Küçük kongrenin toplanmasındaki en önemli nedenlerden biri iktidar üzerindeki manevî baskıyı güçlendirmek ve 1950 genel seçimlerine tam bir güvenlik ortamı elde edilmedikçe girilmeyeceği uyarısını iktidara anımsatmaktı.²⁸⁰

Kongrede delegeler konuşmalar yaparak iktidarla ilgili eleştirilerini dile getirdiler. D.P. Küçük Kongre sonrasında 12 Ocak 1950’de bir tebliğ

²⁷⁸ Kabacalı, a .g.e., s.227.

²⁷⁹ **Ulus**, 7 Ocak 1950.

²⁸⁰ Eroğul, a.g.e., s.51; **Zafer**, 10 Ocak 1950; **Vatan**, 11 Ocak 1950; **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1950.

yayımladı. Tebliğde iktidarın, D.P.'nin İkinci Büyük Kongresi'nde kabul edilmiş olan Millî Teminat And'ını iktidarın, Millî Husumet And'ı diye adlandırması ve bunu bir tehdit ve tahrik aracı olarak kullanması eleştiriliyordu. Ayrıca baskı ve tehdit söz konusu olursa seçime girmeyeceklerini bir kez daha belirttiler. Hükümet adına Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, 15 Ocak'ta, D.P.'nin bu tebliğine çok sert karşılık verdi. Erim; "bir parti vazifeden kaçarsa yerinin boş kalmayacağını ve hatta gerekirse CHP'nin kendi listesindeki bağımsızlara yer vererek, millet meclisinde çeşitli fikirlerin temsil edilmesini sağlayabileceğini," söyledi.²⁸¹ D.P. adına da, parti sözcüsü Adnan Menderes, Erim'e karşılık verdi.²⁸² Böylece seçim mücadelesi fiilen başlamış oluyordu. D.P. dört yıl önce çok daha kötü şartlarda seçimlere girmiş ve bir yıldan beri de ısrarla genel seçim istediğinden zaten seçime girmemesi düşünülemezdi. İktidara hazırlanan D.P. yeni seçim kanununda yapılmasını istediklerini kabul ettirebilmek için böyle bir tavrı takınmayı daha uygun bulmuştur.

13-Milletvekili Seçim Kanununda Değişiklikler İçin Yapılan Çalışmalar

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi'nde ilân ettiği Millî Teminat Andı ve sonrasında yapılan eleştiriler ile meydana gelen gelişmeler, Günaltay Hükümetini daha kurulduğu andan itibaren yargı güvencesinden söz ettiği seçim sisteminin değiştirilmesinin vaktinin geldiğine kanaat edilerek 1949 yılının sonlarına doğru çalışmalara başlanmıştı.²⁸³ Hükümet, muhalefetin istediği, yargılara seçim kurullarında idarî görev vermek hususunun, bazı sakıncalarının olduğuna inanmasına rağmen, inceleme konusu olarak dikkate almıştır. Seçim konusunu incelemek üzere politikanın dışında Yargıtay ve

²⁸¹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1950; Nihat Erim, "Anayasa Meselelerimiz" *"Siyasi İlimler Mecmuası"*, Cilt XVII, sayı 199, Ankara, 1947, s.296; Eroğul, *a.g.e.*, s.51.

²⁸² Esirci, *a.g.e.*, s.209-210.

²⁸³ İnan, *a.g.e.*, s.405; Albayrak, *a.g.e.*, s.150; Tanör, *a.g.e.*, s.284; Varlık-Ören, *a.g.e.*, s.87; Tansel, *a.g.e.*, s.2; Aydemir, *a.g.e.*, Cilt II, s.477.

Danıştay'dan, Ankara ve İstanbul Hukuk Fakülteleri'nden, üç büyük şehrin baro üyelerinden 11 kişilik bir ilim heyeti oluşturulmuştur.²⁸⁴

Milletvekili seçimi kanun tasarısının bu şekilde oluşturulmuş bir ilim heyetine verilmesinin gerekçesi ise hükümetin ilim heyetine hiçbir şekilde müdahale etmeyecek olmasıdır. Hükümet heyet üyelerinden vicdanlarıyla baş başa kalarak memleketin ihtiyacının göz önünde tutulmasını, Türkiye'de, demokrasiyi sağlam temellere yerleştirecek seçim esaslarının serbestlik içinde uygulanmasını ve kararların buna göre alınmasının sağlanmasını istediler.²⁸⁵

Hükümet ilim heyetinin çalışmalarını kolaylaştırmak için bazı hazırlıklar da yaptı. Bunun için Belçika, İtalya, Yunanistan, Romanya, Fransa, Rusya, İsviçre, İngiltere, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Avustralya, Çekoslovakya, Cenevre Kantonu gibi pek çok ülkenin seçim mevzuatı Türkçeye çevrildi. Ülkemizde 1877 yılından beri uygulanan seçim mevzuatı bir araya getirildi. İngiliz, Belçikalı ve Fransız uzmanların, 1946'da çıkarılan milletvekili seçim kanunu ve bu kanunda 1948 yılında yapılan değişiklikler üzerindeki görüşleri ve eleştirileri de eklenerek "Pembe Kitap" adı verilen kitap bastırıldı.²⁸⁶ Bunların yanında Başbakanlık, Adalet ve İçişleri Bakanlığı yetkili memurlarından oluşan bir teknik heyete, ilim heyetinin incelemelerine esas olacak bir ön tasarı hazırlama görevi verildi. Teknik heyet tarafından hazırlanan ön tasarı diğer belgelerle birlikte ilim heyetine sunuldu.

İlim heyeti ilk toplantısına ve çalışmalarına 14 Eylül 1949'da, Başbakan Şemseddin Günaltay'ın konuşmasıyla başladı. Heyet, teknik heyetin hazırlamış olduğu ön tasarımı da değerlendirmiş ve kendi çalışmalarını yapmıştır. İlim heyeti Eylül ayının sonlarına doğru seçim kanunu ile ilgili

²⁸⁴ Tuncer, **a.g.e.**, s.68; İnan, **a.g.e.**, s.406; **Türkiyede Seçim Sistemi ve Uygulamaları**, s.93; Nadi, **a.g.e.**, s.272.; "İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı ve Gerekçesi" **İ.Ü.H.F.M.**, Cilt XV, sayı IV, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1949, s.1342-1400.

²⁸⁵ **Ayın Tarihi**, Ağustos 1949; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.183.

²⁸⁶ Uran, **a.g.e.**, s.550-552; Albayrak, **a.g.e.**, s.151; Eroğul, **a.g.e.**, s.45; Sıddık Sami Onar, "Seçim Kanunumuz Üzerinde Düşünceler" **Siyasi İlimler Mecmuası**, Cilt XX, sayı 234, İstanbul, 1950, s.221.

siyasî partilerin de görüşlerini istedi.²⁸⁷ Onlara bir mektup göndererek tasarı hakkındaki fikirlerini 10 Ekim 1949'a kadar bildirmelerini istedi.²⁸⁸

Millet Partisi cevabını 8 Ekim 1949'da verdi. Bu cevapta seçim güvenliği konusunda hiçbir kurulun, iktidarın tertiplerine âlet olmasına imkân verilmemesini millî bir görev saydıkları, ilim heyetinin kuruluşunun içinde yüksek yargıçların bulunması sebebiyle Anayasa'nın 57. maddesine aykırı olduğu, heyetin tarafsızlığına güvenmediklerini belirterek bu şartlar altında yeni bir seçim kanunu hazırlığının sorumluluğuna katılmayacaklarını bildirmişlerdir.²⁸⁹

Demokrat Parti ise ilim heyetine cevabını, 10 Ekim 1949'da verdi. D.P. seçim sisteminde bulunması gerektiğine inandığı şartları sıralamış, özellikle seçim güvenliği üzerinde ısrarla durmuştur. D.P., sürekli bir seçmen sicil memurluğunun kurulmasını istedi. Seçime katılımın kolaylaştırılması, seçim işlerinde hile ve baskıya fırsat verilmemesi, oy gizliliği dışında seçim işlemlerinin her aşamasında açıklık sağlanmasını da talep etti. Ayrıca il ve ilçe seçim işlerinin yargıçlar tarafından denetlenmesini, seçim kurullarında siyasî parti temsilcilerinin yer almasını, bu temsilcilerin seçimle ilgili görüşmelere katılmasını ve kararların yargıçlar tarafından alınmasını istemişlerdir. D.P.'lilerin bir başka isteği ise seçimin ilânının ve denetiminin Yargıtay üyelerinden oluşan bir kurul tarafından yapılması, kurula bütün siyasî partilerin birer temsilci göndermeleri, bu temsilcilerin görüşmelere katılması fakat oylamalara katılmaması da verdikleri cevabî yazıda yer almıştır. D.P.'liler, kamu yönetiminin seçimle hiçbir ilgi ve bağlantılarının olmamasını da istiyorlardı.²⁹⁰

D.P.'liler, teknik heyetin ve ilim heyetinin hazırlamış olduğu milletvekilleri seçim kanunu tasarısının son şeklini inceledikten sonra çok yetersiz bulduklarını ve baskı nedeniyle 16 Ekim 1949'da yapılacak olan milletvekili

²⁸⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s.51.

²⁸⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s.70; Onar, **a.g.m.**, s.222-224.

²⁸⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s.70.

²⁹⁰ Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.183; Tuncer, **a.g.e.**, s.71; Aygen, **a.g.m.**, s.205; Tanyeli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.152.

ara seçimine katılmayacaklarını bildirdiler. M.P. de bu seçimlere katılmadı. Muhalefetin seçimlerden çekilmesi üzerine katılım oranı son derece düşük oldu. Seçim kanunu meselesi doğru dürüst bir sonuca bağlanmadıkça çok partili rejimin bir türlü yerleşemeyeceği gerçeği bir kez daha anlaşıldı.²⁹¹ Muhalefetin ara seçimleri boykot etmesi iktidar tarafından iyi karşılanmamış ama seçim kanunu üzerindeki çalışmalara da hız verilmiştir.²⁹²

D.P.'liler, kendilerinin hazırladığı seçim kanunu tasarısını 22 Ekim 1949'da ilim heyetine sundular. Parti Genel Başkanı Celâl Bayar'ın imzasını taşıyan ve 151 maddeden oluşan tasarıda, 40.000 yerine 50.000 kişi için bir milletvekili seçilmesi teklif edilmiş, böylece milletvekili sayısının azaltılması düşünülmüştür. Aynı zamanda sandık çevrelerinin tespiti, seçime başlama ilânı, seçmen sicilleri, adaylık, seçim kurulları, oy verme işleri, ceza hükümleri başlığı altında görüşlerini izah etmişlerdir. D.P.'lilerin bu çalışmalarından sonra, CHP Meclis Grubu, 6 Aralık 1949'da yaptığı toplantısında, seçimlerin yargı güvencesinde yapılmasını kabul etmiştir. Bu hem CHP hem de Türkiye'nin demokratikleşmesi için önemli bir aşamadır.²⁹³

İlim heyeti tarafından hazırlanan seçim kanunu taslağını inceleyen hükümet, tasarıyı 17 Aralık 1949'da TBMM'ye sundu.²⁹⁴ Yeni seçim kanunu tasarısı genellikle iktidarı ve muhalefeti memnun edecek şekilde hazırlanmış ve kamuoyunda da uzun süre tartışıldığı için oldukça geniş bir kesim tarafından benimsenmiştir. Tasarı, 28 Ocak 1950'de geçici komisyonda genel itibarıyla kabul edildi. Daha sonra da 7 Şubat 1949'da TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlandı.²⁹⁵

Seçim kanunu tasarısının meclisteki görüşmeleri esnasında oldukça sert tartışmalar yaşandı. Tasarı temel ilkeler bakımından oldukça demokratik bir şekilde hazırlanmıştı. Buna rağmen M.P. sözcüsü, tasarıyı anayasaya,

²⁹¹ Eroğul, **a.g.e.**, s.51.

²⁹² Albayrak, **a.g.e.**, s.152.

²⁹³ Eroğul, **a.g.e.**, s.51; Tuncer, **a.g.e.**, s.72; Albayrak, **a.g.e.**, s.154; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.197; Akşin, **a.g.e.**, s.218.

²⁹⁴ **Ayın Tarihi**, Aralık 1949; Yeşil, **a.g.e.**, s.126-127; Erer, **a.g.e.**, s.262; Turan, **a.g.e.**, s.269-270.

²⁹⁵ **TBMMTD**, Dönem VIII, Cilt 24, s.149-405.

demokrasiye, insan haklarına aykırı bulunduğunu belirtti. D.P. sözcüsü ise tasarıyı olumlu bulduklarını ancak bazı maddeler üzerinde partilerinin farklı düşünceleri olduğunu ifade etti.²⁹⁶ Seçim kanunu tasarısının meclisteki birinci görüşmeleri, 10 Şubat 1950'de tamamlandı.²⁹⁷

Seçim Kanunu tasarısının ikinci görüşmeleri 16 Şubat 1950'de başladı. Görüşmelerde D.P. sözcüsü, ortaya çıkan serbestlik ve dürüstlük anlayışının seçimlerin uygulanması esnasında da hâkim olmasını istediklerini ve D.P.'nin seçim kanununu kabul ettiğini belirtti.²⁹⁸ Hatta D.P. sözcüsü Adnan Menderes yeni seçim kanununu "Demokrasinin Sakarya Zaferi" olarak değerlendirdi.²⁹⁹ M.P. sözcüsü ise seçim kanununun bazı maddelerini demokratik bulduklarını ve bundan memnun olduklarını ancak genel olarak çoğunluğunu doğru bulmadıklarını ifade etti.

M.P. seçmen kütüklerinin hazırlanması işinin idare amirlerine bırakılmasının yanlış olduğunu, il ve ilçe seçim kurullarında yargıçların başkan olmalarının yeterli olmayacağını, milletvekili tutanaklarına yapılan itirazların son incelenmesinin TBMM'ye değil bir seçim mahkemesine bırakılmasının yerinde olacağını belirtti. Ve seçim kanununu ana prensipler itibarıyla eksik bulduklarını bu nedenle de kanuna olumsuz oy vereceklerini ifade etti.³⁰⁰

Milletvekili seçim kanunu tasarısı ile ilgili görüşmeler tamamlanarak, tasarı açık oylama sunuldu. M.P.'nin olumsuz, CHP ve D.P.'nin olumlu oy kullanmaları üzerine de kanunlaştı. Toplam 171 madde ve 7 geçici

²⁹⁶ **Zafer**, 8 , 9, 10 Şubat 1950; **Ulus**, 8, 9, 10 Şubat 1950; Eroğul, **a.g.e.**, s.52; Tansel, **a.g.e.**, s.2; Çavdar, **a.g.e.**, s.463; Erim, **a.g.e.**, s.390; Yücel, **a.g.e.**, s.77; Başgil, **a.g.e.**, s.66; Yücel, **a.g.e.**, s.77; **Ulus**, 29 Ocak 1050.

²⁹⁷ **Zafer**, 11 Şubat 1950; **Vatan**, 11 Şubat 1950; **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1950.

²⁹⁸ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 31, s.847.

²⁹⁹ Turan, **a.g.e.**, s.271; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt II, s.483; **Seçim Hürriyeti, Dün ve Bugün**, s.14; Tekeli, **a.g.m.**, s.1803; Çavdar, **a.g.m.**, s.2068. Tuncer, **a.g.e.**, s.76-77; Erim, **a.g.e.**, s.416; Turhan Feyzioğlu, **Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair**, İstanbul, İstanbul Matbaacılık T.A.O, 1957, s.84.

³⁰⁰ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Ankara, Demokratlar Kulübü,1998, s.40 ; Tuncer, **a.g.e.**, s.76-77; Eroğul, **a.g.e.**, s.52 ; Goloğlu ,**a .g.e.**, s.289-293.

maddeden oluşan bu kanun ile 4918 ve 5258 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırıldı.³⁰¹

5545 sayılı milletvekilleri seçim kanunu, 21 Şubat'ta Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.³⁰² Böylece çok partili siyasî hayata geçildikten sonra üzerinde iktidar ve muhalefetin uzlaşma sağladığı bir kanun kabul edilmiş oldu.

5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun bazı önemli maddeleri şunlardır;³⁰³

- Milletvekili seçiminin, eşit, gizli oyla yapılacağı, oyların sayılmasının ve ayrılmasının açık olacağı,
- Seçimin çoğunluk sistemine göre yapılacağı,
- Her ilin bir seçim çevresi sayılacağı ve her 40.000 kişi için bir milletvekili seçileceği,
- Seçmen yaşı 22, milletvekili seçilme yaşının ise 30 olarak uygulanması,
- Daimi seçmen kütüklerinin oluşturulması,
- Mensup olduğu siyasî partinin aday listesine girmiş bulunan kimse, yazılı muvafakatı olmadıkça diğer bir parti tarafından başka bir seçim çevresi için aday gösterilemeyecektir. Hiçbir siyasî partiye mensup olmayan kimsenin, herhangi bir parti tarafından aday gösterilmesi de aynı surette kendisinin yazılı onayına bağlıdır.
- Bu seçim kanununda seçim çevreleri sınırlanmamıştır. Bir kimse en çok iki seçim çevresinden aday olabilecektir.

³⁰¹ **Ulus**, 12 Şubat 1950.

³⁰² **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1950 ; **Ulus**, 17 Şubat 1950 ; Abadan, **a.g.e.**, s.7273; **Türkiye'de Seçim Sistemi ve Uygulamaları**, s.93; Yücel, **a.g.e.**, s.77; **Zafer**, 17Şubat1950; Erdem, **a.g.e.**, s.200-237; Eroğul, **a.g.e.**, s.52; Erim, **a.g.e.**, s. 416; Seyhan, **a.g.e.**, s.35; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.206; Araslı, **a.g.e.**, s.92-93; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.87-89; Yeşil, **a.g.e.**, s.129; Aygen, **a.g.m.**, s.205-206; Uran, **a.g.e.**, s.552; Yücel, **a.g.e.**, s.77.

³⁰³ **Ulus** Gazetesinde 5545 sayılı yeni seçim kanununun tam metni yayımlanmıştır. **Ulus**, 23 Şubat 1950; Erdem, **a.g.e.**, s.200-237; Demokrat Parti Neşriyatı, **Seçim Hürriyeti, Dün ve Bugün**, s.11.

- Sandık başı işlemlerini incelemek üzere siyasî partiler ve bağımsız adaylar birer gözlemci gönderebilecektir. Gerek adaylar gerekse gözlemciler sandık başı işlemlerini izleyebilecek ve bütün işlemlerde hazır bulunabilecektir.
- En az 5 seçim çevresinde aday göstermiş olan siyasî partiler, günde 10 dakikayı aşmamak üzere radyodan propaganda yapabilecek; yirmiden fazla seçim çevresinde aday göstermiş olan partiler ise bu yetkiyi günde iki kez kullanabilecektir.
- Seçim işleri seçim kurullarınca yürütülecektir. Bu amaçla Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulması; ayrıca her seçim çevresinde bir il seçim kurulu, her ilçede bir ilçe seçim kurulu ve her sandık başında bir sandık kurulu kurulması kararlaştırılmıştır.
- Bu kurullarının bütün işlemlerinde yargıç gözetim ve denetimine tâbi olduğu belirtilmiştir.
- Siyasî parti temsilcileri, il ve ilçe seçim kurullarında ve sandık kurullarında kurul üyesi olarak yer alabilecektir.
- Seçmenlerin kapalı oy kullanma yerinde oy kullanması zorunlu tutulmuştur.
- Geçerli olan ve olmayan oy pusulaları, tutanaklarla birlikte ilçe seçim kuruluna teslim edilecektir.
- 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile siyasî partilerin seçime katılabilmeleri için ilk genel kurullarını yapmış ve en az 20 ilde örgütlenmiş olmak zorunluluğu getirilmiştir. Ancak geçici ikinci madde ile bu hükmün, kanunun yürürlüğe girdiği tarihte TBMM'de temsil edilmekte olan partiler hakkında uygulanmayacağı belirtilmiştir. Bunun da M.P.'nin

seçime girmesini sağlamak için kabul edildiği anlaşılmaktadır.³⁰⁴ Yeni seçim Kanununun kabulünden sonra 4 Mart 1950'de; yapılan gizli seçimler sonucunda, Yüksek Seçim Kurulu başkanı, ikinci başkan, asil ve yedek üyelerin seçimleri yapılmıştır.³⁰⁵

Milletvekili Seçim Kanunu'nun, iktidardaki CHP ve ana muhalefetteki D.P.'nin ortak oylarıyla kabul edilmesi ülkede büyük bir rahatlama meydana getirdi. Böylece Türkiye'yi 1950 genel seçimlerine götüren yolun üzerindeki engeller ortadan kalktı.³⁰⁶ İttifakla kabul edilen bu yeni kanunla ülkenin 1950 seçimlerine huzur içinde girmesi umut edilmeye başlandı. TBMM seçimlerin yenilenmesine 24 Mart 1950'deki toplantısında karar verdi. Yeni Milletvekilleri Seçim Kanunu'na göre seçimi yenileme kararının verildiği günden sonra gelen 45. günü takip eden pazar günü seçim yapılmalıydı. Bu nedenle seçim günü 14 Mayıs 1950 olarak kabul edildi.³⁰⁷ D.P.'liler bu tarihi Doğu Anadolu için mevsim itibarıyla erken bulduklarından seçimin bundan 20 gün sonra yapılmasını istemişlerse de bunu iktidara kabul ettirememişlerdir³⁰⁸ Milletvekilleri genel seçimlerinin güvenilir şartlar içerisinde yapılmasını sağlamak amacıyla da, ana muhalefet D.P. seçim dönemine mahsus olmak üzere koalisyon kurulması yönünde bir teklifte bulundu. Ancak bu teklif CHP tarafından pek dikkate alınmadı.³⁰⁹ D.P. genel başkanı bayar, seçim dönemine ait bir koalisyonun memlekette seçimin güvenli yapılması konusunda faydalı olacağını belirttiyse³¹⁰ de, koalisyon kurulmasına yönelik iktidarın ve muhalefetin yaptığı görüşmelerin CHP'liler tarafından reddedilmesinde kendilerini son derece güçlü görüyor olmalarının etkisi oldukça büyüktür.³¹¹ Genel olarak değerlendirecek olursak 1946 seçimlerinden 1950 yılına kadar iktidar ve muhalefet partileri, rekabet, geçmiş

³⁰⁴ Erdem, **a.g.e.**, s.230-237.

³⁰⁵ **Zafer**, 5 Mart 1950.

³⁰⁶ Çolak, **a.g.m.**, s.780.

³⁰⁷ **Vatan**, 22 Mart 1950 ; **Ulus**, 25 Mart 1950 ; Erer, **a.g.e.**, s.263; Tökin, **a.g.e.**, s.86; Yücel, **a.g.e.**, s.77; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.206; Yücel, **a.g.e.**, s.77; Burçak, **a.g.e.**, s.40.

³⁰⁸ **TBMMTD**, Dönem VIII, Cilt XXV, s.1038-1046, 1107-1110.

³⁰⁹ **Zafer**, 23 Ocak 1950; **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1950; **Ulus**, 25 Mart 1950; Barutçu, **a.g.e.**, s.391-393, Eroğul, **a.g.e.**, s.52; Turan, **a.g.e.**, s.272.

³¹⁰ **Zafer**, 18 Mart 1950; Turan, **a.g.e.**, s.271.

³¹¹ Barutçu, **a.g.e.**, s.393-397; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.207-209.

hesaplar, birikmiş kırgınlıklar ve gelecek menfaatlerle meşgul olmuşlardı. Seçmenden oy alabilmek için her şey doğrudur, meşrûdur anlayışı içerisinde mücadele etmişlerdi. Dönem dönem ortaya attığı fikirlerle de halkın kafasını karıştırmışlardı. Bu dönemde bazı politikacılar, parti çalışmasının, seçim mücadelesinin oy almaktan ibaret olduğuna kendilerini inandırmışlardı. Bu amaçlarla kanunî, medenî ve vicdanî sınırların aşılabileceğine de inanmışlardı.

B- 1950 GENEL SEÇİMLERİNE KATILAN SİYASÎ PARTİLER VE PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TBMM 24 Mart 1950'deki toplantısında milletvekili genel seçimlerinin 14 Mayıs 1950'de yapılmasına karar verdikten sonra siyasi partiler seçimle ilgili çalışmalarını hızlandırdılar. Bu seçimlere D.P., CHP, M.P., MKP ve bağımsızlar katılmaya karar verdi. Partiler bir taraftan seçim listelerini oluştururken diğer taraftan seçim beyannamelerini hazırlamaya başladılar. Siyasî partilerin seçim döneminde hazırladıkları ve özellikle de o seçimde ne yapacaklarını anlattıkları, özel politikalara, kısa vadede alınacak kararlara yer verdikleri ve seçim kampanyası esnasında kamuoyu ile paylaştıkları belgelere "Seçim Beyannamesi" adı verilmiştir. Seçim beyannamelerindeki ifadelerin bütün seçmen kitlesini etkileyecek ve kolay anlaşılabilir nitelikte olmasına özen gösterildi. Ayrıca halkın beklentileri de dikkate alınarak hazırlanmıştı.

1-Cumhuriyet Halk Partisi ve Seçim Beyannamesi

CHP parti tüzüğüne uygun olarak %70'ini parti teşkilâtının geri kalan %30'unu da genel merkezin belirlediği milletvekili aday listesini 23 Nisan 1950'de ilan etti.³¹² CHP Seçim Beyannamesi'ni 27 Nisan'da açıkladı. Beyanname 28 Nisan'da da CHP'nin yayın organı niteliğindeki Ulus

³¹² **Ulus**, 23-25 Nisan 1950; Erer, **a.g.e.**, s.268; Barutçu, **a.g.e.**, s.559; **Zafer**, 23 Nisan 1950.

Gazetesi'nde yayımlandı.³¹³ CHP Seçim beyannamesinde Anayasa'nın Batılı demokrasilerin temel ilkeleri örnek alınarak yeniden düzenleneceğini belirtiyordu. Devlet başkanının yetki ve görevlerinin, seçimlerden hemen sonra toplanacak olan parti kurultayında ele alınacağı ve ikinci bir meclisin kurulacağı, altı ilkenin partinin temel ilkesi olarak kalacağı, ancak "tek partili hayatın gereği olarak Anayasa'da yer almış bulunan" bu ilkelerin Anayasa'dan çıkarılması öngörülüyordu. Köylerde ilköğretim seferberliğine hız verileceği, köylünün %80'inin okul ve öğretmene kavuşturulacağı, radyo kullanımının yaygın hale getirileceği, yol, su, toprak dağıtımı ve teknik ziraat yöntemlerinin öğretileceği, ziraat kredilerin arttırılacağı, her 50.000 nüfusa bir sağlık merkezinin yapılması için çalışılacağı, köylünün orman konusundaki meselelerinin çözüleceği konusunda söz verilmiştir.

Şehir ve kasabalar için de şu vaatlerde bulunulmuştur: Elektrik ve su şebekelerinin çoğaltılacağı ve elektrik, su fiyatlarının indirileceği, gıda maddelerinde fiyat istikrarının sağlanacağı, mesken meselesinin çözümüne çalışılacağı, sıtma ve veremle savaşın hızlandırılarak veremli hastaların yatak sayısının 3500'den 10.000'e çıkarılacağı, il özel idarelerine daha fazla özerklik verileceği, teknik okulların arttırılacağını vaat etmiştir. Doğu'nun kalkındırılması için iki yıldan beri uygulanmakta olan projenin hızlandırılacağı da belirtilmiştir. Petrol işletmeleri, limanlar ve iskeleler yapılacağı, adalet işlerinin düzeltileceği, işçilere yeni haklar sağlanacağı, özel girişimin daha çok destekleneceği ifade edilmiştir. Ancak büyük işletmelerin ve sanayi için gerekli önemli enerji santrallerinin kurulacağı, ağır sanayi, savunma sanayii, bayındırlık işleri, ulaştırma ve haberleşme gibi konularda devletçilik uygulamasının sürdürüleceği söylenmiştir. Kamu İktisadî Teşebbüslerinin yararlandığı işletme kredisinden özel girişimin de yararlandırılacağı konusunun da üzerinde durulmuştur. Yeniden kurulacak sanayi ve tarımsal kuruluşların maliyet bedelinden daha uygun fiyatlarla özel girişime devredilerek, aradaki farkın devletçe karşılanacağı kabul edilmiştir.

³¹³Cumhuriyet Halk partisi 1950 Milletvekili Seçimi Beyannamesi; Ulus, 28 Nisan 1950; Cumhuriyet, 28 Nisan 1950.

Milletlerarası şartlara uygun olarak çalışacak olan yabancı sermayeye “kapıların açık tutulacağı” özel işletme-devlet işletmesi arasında eşitlik sağlanacağı, küçük zanaat sahiplerine daha çok kredi verileceği, halkın istismar edilmesinin engelleneceği de belirtilmiştir. KİT’lerin daha verimli hale getirileceği, tasarruf zihniyetiyle hareket edileceği, personel yasasının gözden geçirileceği, para değerinin korunacağı, ordunun savunma gücünün artırılacağı, dış politikada ise ABD, Fransa ve İngiltere ile olan askerî, ekonomik ve kültürel ilişkilerin pekiştirilerek, kökleştirileceği açıklanmıştır. Beyannâme, “takdir milletimizindir...” cümlesiyle tamamlanmıştır.³¹⁴

CHP, çok partili siyasî hayata geçiş sürecinden itibaren eski çizgisinden uzaklaşan yeni kararlar almaya başladı. 1950 Seçim Beyannâmesi ile de başlattıkları bu liberal anlayış sürdürerek muhalefetin kendilerine karşı kullanmaya kalktığı silahları ellerinden almaya çalıştılar.³¹⁵

2-Demokrat Parti ve Seçim Beyannamesi

D.P., tüzüğüne uygun olarak % 80’ini parti teşkilâtının geri kalan % 20’sini ise genel merkezin belirlediği milletvekili aday listesini 24 Nisan 1950’de ilan etti.³¹⁶

D.P., Seçim Beyannâmesi’ni 8 Mayıs’ta kamuoyuna duyurdu. Aynı zamanda 9 Mayıs 1950’de de Vatan Gazetesi’nde yayımladı ve beyannamenin radyodan okunduğu da belirtildi.³¹⁷ Beyanname bir yandan

³¹⁴ **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1950.

³¹⁵ Yeşil, **a.g.e.**, s.132; Karpat, **a.g.e.**, s.200.

³¹⁶ Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.213; Yücel, **a.g.e.**, s.79; **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1950; Turan, **a.g.e.**, s.275.

³¹⁷ **Zafer**, 9 Mayıs 1950; **Vatan**, 9 Mayıs 1950; **Cumhuriyet** 9 Mayıs 1950; CHP’nin yayın organı niteliğindeki Ulus Gazetesi, DP’nin seçim beyannâmesini eleştirmiştir. DP’nin seçim beyannâmesinin sekiz sayfadan oluştuğunu, önceden hazırlanmış ve üzerinde düşünülmüş bir beyannâme olmaktan oldukça uzak olduğunu ifade ettikten sonra CHP’nin Seçim beyannâmesinin eleştirilmesinden dolayı beyannâme değil tenkidnâme olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca beyannâmede CHP’nin ekonomik politikasının eleştirildiğini ancak kendi ekonomik politikalarının nasıl olacağına dair bir bilgi verilmediği de ifade edilmiştir. **Ulus**, 9 Mayıs 1950 ; Erer, **a.g.e.**, s.268; Tuncer, **a.g.e.**, s.83.

iktidarın seçim beyannamesini eleştirmekte bir yandan da D.P.’nin, ülke meseleleri hakkındaki görüşlerini ve vaatlerini kapsamaktaydı.³¹⁸

Beyannamenin:

“Demokrat Parti’nin Seçim Beyannamesi olarak umumî efkâra sunacağı bu vesika rastgele akla geliveren bir takım iş ve hizmetlerin liste veya cetveli mahiyetinde olmayacaktır.

İktidara gelmek veya onu muhafaza etmek arzu ve hırsı da bir takım cazip vaatlerle ortaya çıkmayı teşvik edebilir. Ancak Türk milletinin vakar ve ciddiyetine lâıyk bir parti olabilmek endişesi tahakkuk ettirilmesi imkânsız ve hatta şüpheli vaadlerde bulunmaktan bizi alıkoymaktadır. Halk Partisi’nin seçim beyannamesi olarak yayınladığı vesikayı bir kere bu bakımdan, sonra da muhtevası ve açıklamakta olduğu zihniyet itibarı ile tenkide şayan görmekteyiz,” şeklinde ki giriş cümlesiyle CHP’nin seçim beyannamesini eleştirme gerekçelerini belirtmişlerdir.

D.P. Seçim Beyannamesi’nde CHP’nin Seçim Beyannamesi’ni eleştirerek, “rasyonel ve realist olmayan bir hayali vaadler silsilesi” olarak nitelendirmiştir. CHP’nin bugüne kadar izlediği iktisad ve mali politikalar suçlanmıştır.³¹⁹ Beyannamede; “daima müdahaleci, kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet telâkkisinin tazyik ve külfetini iktisadî bünye üzerine gitgide ağırlaşan bir surette yüklemek yollarında yürüdüğü...” belirtilerek özel girişimin iş alanının daraltıldığı, “köy ekonomisi ve ziraat sahasının adeta iştigal dairesi dışında bırakıldığı” devlet bütçesinin ekonomik yapı ile uygun bir hale getirilmediği, vergi sisteminin yetersiz olduğu, üretimin arttırılamadığı belirtildi. İş hayatını engelleyen bürokratik sınırların devam ettiği ileri sürüldü. D.P.’nin iktidara gelmesi durumunda ise bu olumsuzlukların giderileceği açıklanıyordu.

³¹⁸ Tanyeli-Topsakaloğlu, **a.g.e.**, s.171; Karpat, **a.g.e.**, s.201.

³¹⁹ Yeşil, **a.g.e.**, s.133.

Beyannamede bütçede tasarruf politikasına uygun hareket edileceği, vergilerin düşürüleceği, denk bütçe ilkesinin benimseneceği iş yaşamını engelleyen bürokratik engellemelerin kaldırılacağına karar verildi. Devlet müdahalelerinin en aza indirileceği, özel girişimin hızla geliştirileceği, yabancı sermaye ve tekniğin memlekete süratle getirileceği, buna şiddetle gereksinim duyulduğu savunuldu. İşçi ve köylü meselelerinin Batı demokrasilerindeki örneklerine uygun olarak çözümleneceği, siyasî rejimin demokratik bir zihniyetle yeniden düzenleneceği, devr-i sabık yaratılmayacağı ifade edildi. İktidarın değişmesinden dolayı yurttaşların hiçbir zaman sıkıntıya düşmeyecekleri, millete mal olmuş devrimlerin ve son demokratik devrimin sonuçlarının korunacağı belirtildi. Anayasa’da yurttaş hak ve özgürlüklerinin ve millet iradesine dayanan güçlü, verimli bir devlet yönetiminin kurulabilmesini sağlamak amacıyla, değişiklikler yapılacağı üzerinde duruldu. Memurların kanunî güvence altına alınarak “şahıs ve zümrelerin emir ve amaçlarına tâbi” olmaktan kurtulacağı, devlet hizmetlerinin rasyonel bir anlayışla düzenleneceği dile getirildi. Dış politikada ise Amerikan, Fransız, İngiliz dostluklarına bağlı kalınacağı ve barışçı bir politika izleneceği belirtildikten sonra seçim beyannamesi “söz milletindir...” sloganıyla sona eriyordu.³²⁰

3- Millet Partisi ve Seçim Beyannamesi

Millet Partisi Seçim beyannamesi 2 Nisan 1950’de Mareşal Fevzi Çakmak adıyla ilân olundu. M.P. aday listesini 22 Nisan 1950’de açıkladı. “Türk Milleti” hitabıyla başlayan Beyanname’de ilk önce 1946 seçimlerinden bahsedilmiş, daha sonra da her gün ağırlaşan baskılardan söz edilmiştir. İnönü’nün amacının kendi konumunu sağlamlaştırmak olduğu, onun anayasanın yetersizliğinden bahsetmeye hakkının olmadığı, anayasanın değiştirilmesi ile ilgili hakkı, M.P.’nin, millî iradenin hâkimiyet ve takdirine bıraktığı belirtilmiştir. CHP’nin dürüst bir seçim yapıldığı takdirde kazanma

³²⁰ Demokrat parti 1950 Milletvekili Seçim Beyannamesi; Yücel, a.g.e., s.80; Yeşil, a.g.e., s.133.

şansının olmadığı, “memleket için kurtuluş çaresinin CHP’nin seçimleri kaybetmesi,” olduğu ifade edildi. Ayrıca M.P.’nin muhalif olan bütün kitlelerle beraber olduğu söyleniyordu.

M.P.’nin seçim beyannamesinde; öncelikle insanların en tabii hakkı olan hürriyet ve saadetin, hükümet, zabıta baskısından uzak bir şekilde temin edileceği, iktidardan korkan bir halk yerine onu seven bir halk oluşturmaya çalışacakları, herkesin hayatını devam ettirecek düzeyde bir seviyeye ulaştıracakları, tasarruf tedbirleri alacakları, memleketin en önemli ihtiyacının maddî ve manevî güven olacağı vaad edilmekteydi. Ayrıca şef usulünün kaldırılması gerektiğinden, vatandaşlardan da oylarını kullanırken herhangi bir usulsüzlüğe izin vermemelerinden, seçimlerde görevli yargıçların dürüst bir seçim için çalışmaları gerektiğinden bahsedilmiştir. Beyanname’nin sonunda ise yine Türk Milleti’ne hitap edilmiş ve:

“Tarihimizde iyiye veya daha fenaya doğru gidişi tespit edecek olan 14 Mayıs gününde yurdun refaha, saadet ve hürriyete kavuşması için Allah’ın yardımı ve senin en karanlık günlerde gevşememiş iraden sayesinde çok esaslı bir adımın atılacağına inanıyoruz. Bunu elde etmek için savaşlarda gösterdiğin kahramanlığı medenî sahada sandık başında da göstermen yeter,”³²¹ şeklindeki sözlerle beyanname tamamlanmıştır.

Beyannamede ayrıca M.P.’nin seçimi kazandığı veya büyük bir çoğunluğu elde ettiği takdirde neler yapacaklarının programlarında yer aldığından bahsedilmiştir. Bu seçimde M.P.’nin amacının, “halk tarafından halkın yararına denetlenebilen bir idareyi gerçekleştirebilmek,”³²² olduğu ifade edilmiştir.

4-Millî Kalkınma Partisi ve Seçimle İlgili Çalışmaları

Millî Kalkınma Partisi, içindeki huzursuzluklar ve bölünmeler sebebiyle 1947 ve 1948’deki genel ve yerel seçimlere katılamamıştı. MKP,14 Mayıs

³²¹ Tuncer, **a.g.e.**, s.83-84.

³²² Karpat, **a.g.e.**, s.201.

1950 seçimlerine katılacağını bildirdi ve çalışmalarını başlattı. Propaganda faaliyetleri için “İrşad Heyeti” adı altında bir heyet oluşturuldu.³²³ Bu heyet seçimle ilgili propagandaları yürüttü. Başlangıçta MKP’nin altı ilde seçime gireceğine dair haberler çıkmışsa da, yalnız İstanbul’da seçimlere katılmıştır. MKP, tespit ettiği 20 milletvekili adayının ismini 24 Nisan 1950’de, Yüksek Seçim Kurulu’na bildirdi.

C- SEÇİM ORTAMI VE SEÇİM KAMPANYALARI

Seçimlerin 14 Mayıs’ta yapılması kararlaştırılmış olmasına rağmen seçim mücadelesi çok daha erken bir tarihte, 1950 yılı başlarından itibaren başlamıştı. İktidar taraftarı basın, D.P.’lileri acemilikle suçlayarak, partiye dâhil olan halktan temsilcileri küçümseyen bir tavır takınarak aslında büyük bir hata yaptı.³²⁴ Aslında bu tavır D.P.’nin kurulduğu günden itibaren rejimin sınırları içinde iktidarı etkileyen D.P.’den duydukları rahatsızlıktan kaynaklanmaktaydı. Uzun yıllardır devam eden tek parti iktidarından bıkmış olan ve her ne kadar II. Dünya Savaşı’na girilmemişse de yaşanan ekonomik sıkıntılar halk kitlelerini D.P.’ye doğru kaydırmıştır. Bu nedenle siyasî tarihte ilk ve en önemli seçim sloganı arasında yer alan “Yeter, Söz Milletindir”in bu kadar etkili olmasında bu sebebin payı büyük olmuştur. Genel seçimlere giderken mevcut atmosfer D.P.’yi daha önde göstermekteydi. Fakat CHP’nin, seçim yatırımı olarak devreye soktuğu ve bu zamana kadarki ana çizgisinden uzaklaşarak yeni kararlar aldığı, işçi hakları, laiklik, idarî baskı konusunda izlediği politikalar, D.P.’lilerin şikâyetlerine sebep oldu.³²⁵

D.P.’liler seçim öncesi yapmış oldukları propagandalarda dini siyasete alet etmemeye özen gösterdiler. Ancak iktidarın D.P.’nin gösterdiği bu hassasiyete rağmen dinî çevrelerin sempatisini kazanmak için 1 Mart 1950’de “Tekke Zaviye ve Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Bir Takım

³²³ Haytaoğlu, **a.g.m.**, s.791.

³²⁴ **Ulus**, 7 Ocak 1950.

³²⁵ **Zafer** 10 Ocak 1950.

Unvanların Men ve İlgasına dair 677 sayılı Kanunun” birinci maddesine bir fıkra ekleyerek, Türk büyüklerine ait sanat değeri olan türbelerin açtırılmasına yönelik tasarıyı kanunlaştırdı.³²⁶ Ayrıca Türk devrimine karşı olan Ticanî Tarikatı Şeyhi de, CHP’ye kaydoldu.³²⁷

D.P.’liler, CHP’nin bu kararları üzerine Atatürk İnkılâpları’na karşı çıkanların bu hareketlerini cinayet ve hıyanet olarak nitelendirerek, inkılâpları koruyacaklarını belirttiler.³²⁸ Bütün bunların yanında iktidar bir de 22 Mart 1950’de yeni bir seçim yatırımı daha yaptı ve sınırlı bir af yasası çıkardı. Bununla beraber iktidar, grev hakkına karşı çıkmaya devam etti, bu da işçi kesiminin sert tepkilerine sebep oldu. D.P.’liler ise ısrarla grev hakkını savundular, hatta çok sert bir şekilde iktidara yüklendiler. Böylece işçi kesiminin desteğini de aldılar.³²⁹ İktidar seçim öncesinde memurları da unutmamış, vergi indirimine giderek memurlara bir maaş tutarında ikramiye vermiştir. Böylece onların ekonomik sıkıntılarını biraz da olsa hafifletmeyi ve seçim öncesinde oylarını kazanmayı amaçlamıştır. CHP’liler, bu faaliyetlerinden dolayı kendilerinin bir hayli güçlü olduklarına inanmalarına rağmen, siyasî ortamdaki hareketlilik ve D.P.’nin kısa sürede elde ettiği başarılarından dolayı da endişelenmekteydiler.

CHP’liler, seçim öncesinde cumhurbaşkanı ve parti genel başkanı İsmet İnönü başta olmak üzere yurt gezilerine çıkarak vatandaşları kendi partilerine oy vermeye çağırdılar. İnönü ilk seçim konuşmasını Polatlı’da yaptı ve mümkün olduğu kadar siyasî havadaki gerginliği yatıştırma niteliğinde sözler kullandı.³³⁰ İnönü, 5 Nisan’da Konya’da yaptığı konuşmada, D.P.’lilerden Millî Husumet Andı gibi şiddet kararlarından vazgeçmelerini istedi. Bu arada Adalet Bakanı da bir genelge ile seçim propagandasının kanunî kurallarını yayınladı.

³²⁶ Zafer, 2 Mart 1950; Ulus, 2 Mart 1950; Turan, a.g.e., s.272; Yücel, a.g.e., s.77.

³²⁷ Zafer, 20 Nisan 1950.

³²⁸ Nazmi Sevgen, Celal Bayar Diyor ki, (1920-1950), İstanbul, Tan matbaası, 1951, s.417-418.

³²⁹ Zafer, 30 Ocak 1950; Turan, a.g.e., s.273-274.

³³⁰ Karakuş, a.g.e. s.155.

İnönü, 2 Mayıs'ta Eskişehir'de yaptığı seçim konuşmasında “seçimlerde onurlu bir savaş vereceğimize inanıyorum” dedi. 4 Mayıs'ta İzmir'deki konuşmasını; “seçimlerin sonucu ne olursa olsun kadere boyun eğeceğim” diyerek bitirecek, 7 Mayıs'ta ise Bursa'da, farklı partilerde olmanın düşmanca ayrılık olmadığını anlatmaya çalışarak; “karşımızdaki başlıca partinin liderine derim ki, fırkanın tefrika olmadığını tarihe, millete ve dünyaya karşı ispat zorundayız. Bunu ispat ancak her türlü şiddet usullerinin kesin olarak bırakılmasına bağlıdır,” demiştir.³³¹ Aslında ortada çok ilgi çekici bir durum söz konusudur. İki parti de birbirinin şiddet politikasından şikâyetçi bir durumdaydı.

D.P.'lilerde de durum pek farklı değildi. Seçimlerde iktidarın, 1946'da olduğu gibi hile yapmasından hatta daha ileri giderek kendilerini siyasî hayattan silmek için çaba sarf etmesinden endişelenmekteydiler. D.P.'liler de yurt gezilerinde İnönü'nün konuşmalarına cevap verdiler, Adnan Menderes, İzmir'de, Genel Başkan Celâl Bayar da Çankırı'daki konuşmalarında şiddet politikasının iktidarın uygulamaları olduğunu belirttiler. Yargıtay Başkanlığından ayrılarak D.P.'ye giren ve İzmir listesinden aday olan Halil Özyörük de; “Halk Partisi, ilkelerini gerçekleştiremiyor, her yıl yapacağız, edeceğiz diye tekrarlanan kelimelerden ülkeye bir yarar gelmeyeceği kanısına vardım” diyerek D.P.'nin propaganda çalışmalarına katıldı. Celâl Bayar, Bolu'daki seçim konuşmasında: “Biz olmayacak şeylere, yapamayacağımız işlere söz vermeyiz, söz verdiklerimizi de kesin yaparız,” demiştir. Bayar, Diyarbakır ve Elazığ'da yaptığı seçim konuşmalarında da CHP'lilere inanılmaması gerektiğini belirtti.³³²

M.P.'deki durum daha da farklıdır. M.P., İnönü'yü sürekli “diktatör” diyerek eleştirmiştir. İnönü de; “seçim zamanında diyar diyar dolaşarak, vatandaşa kendini beğendirmeye çalışan diktatör işitilmiş midir?”³³³ sözleriyle cevap vermiştir. M.P.'liler CHP ve D.P. ileri gelenlerini oldukça sert ifadelerle

³³¹ Goloğlu, a.g.e., s.305.

³³² Goloğlu, a.g.e., s.307; Erer, a.g.e., s. 521-522

³³³ Yücel, a.g.e., s.78.

tenkit etmiş ve seçimlerde önde olacakları inancıyla hareket etmişlerdir. İktidarın, totaliter rejimlerden hiç farkı olmadığını savunarak, D.P.'yi de "muvazaa partisi" olarak gördüklerini tekrarlamışlardır. Ayrıca M.P.'liler, seçim mücadelesi sırasında devletçiliği ve partilerin milletvekili aday listelerini de eleştirerek, tanınmış kimselerin değil işin ehillerinin tercih edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

M.P.'liler için bu dönem oldukça şanssız bir dönem oldu. M.P. onursal başkanı, milletin babası olarak bilinen Mareşal Fevzi Çakmak ile M.P. kurucularından Avukat Kenan Öner vefat etti. Ayrıca yine M.P. kurucularından emekli General Sadık Aldoğan'ın, 24 Mart 1950'de yasama dokunulmazlığı kaldırılmış, ertesi gün de tutuklanmıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı M.P.'nin yükünü omuzlarında taşıyan Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı olmuştur. M.P.'liler sadece 22 ilde seçime girebildiler.³³⁴

MKP sadece İstanbul'da seçime katıldı. 20 kişilik bir aday listesi verdi ve bütün çalışmalarını İstanbul'da topladı.

1950 Milletvekili genel seçimlerine katılacak dört siyasî parti ve bağımsızlara rağmen en yoğun mücadele D.P. ile CHP arasında yaşandı. Milletvekili aday listelerinin açıklanmasından sonra siyasî partilerin seçim kampanyaları daha da yoğunlaşmış ve siyasî atmosfer bir hayli gerginleşmiştir. Bu gerginlik Eskişehir'de yaşanan sel felâketi ve D.P.'nin bunu iktidarın ihmali olarak nitelendirmesi, iktidarın ise böyle bir felâketin seçim malzemesi yapılmasından duydukları hoşnutsuzluktan dolayı muhalefete çok ağır saldırısıyla daha da artmıştır. İktidar, muhalefeti şiddet politikası yapmakla suçlamaktaydı. Muhalefet ise iktidarın bu konuşmalarının bir taktik olduğunu, seçimlerde D.P.'nin, milletin haklarına müdahale edenlerin kanunla haklarından geleceğini belirtiyordu.

D.P.'liler gittikleri her yerde büyük kalabalıklar tarafından karşılanmaktaydı. Parti ileri gelenlerinin konuşmalarının konusunu halka

³³⁴ Goloğlu, a .g.e, .s.307-308 ; Yalman, a .g.e., Cilt IV, s.213 ; Karakuş , a.g.e., 151-153.

verilen vaatler oluştuyordu. Halkın büyük bir çoğunluğu için D.P. kendilerinin siyasî arenada sözcüleri oluyordu.³³⁵ CHP'liler ise siyasî hayattaki bu ortamın kendileri tarafından oluşturulduğunu sürekli tekrarladılar. D.P.'yi de husumet ortamı oluşturmakla suçlamaya devam ettiler. Ayrıca Türkiye'nin çeşitli yerlerinde CHP ocakları açıldılar ve basında da açılışlara yer verdiler.

CHP, D.P. ve M.P. arasındaki seçim mücadelesi kapalı salon ve açık hava mitingleriyle devam ederken, yeni seçim kanununa dayanarak siyasî partilerin radyodan da faydalanma haklarından dolayı, partilerin hangi gün ve saatte konuşacakları 25 Nisan 1950'de noter huzurunda belirlendi. 1946 seçimlerinde muhalefeti, radyonun yanına yaklaştırmayan iktidar, şimdi kendisinin dışındaki siyasî partilerin de faydalanmasını sağlamıştır. Partiler 4–10 Mayıs 1950'de radyodan seçim propagandası yaptı. Radyo konuşmalarında seçim beyannamelerindeki konular üzerinde duruldu.³³⁶

10 Mayıs 1950 akşamı yürürlükte olan Milletvekili Seçim Kanunu'nun 134. maddesi gereği seçim propagandaları sona erdi. Bütün gazeteler propaganda yasaklarının sürdüğü bugünlerde seçimlerin huzur içerisinde geçmesini temenni ettiklerini belirttiler.

D- 1950 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI VE MECLİSİN YAPISI

1- 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

14 Mayıs 1954 milletvekili genel seçimleri bütün ülkede oldukça sakin ve huzurlu bir şekilde geçti.³³⁷ 5545 sayılı milletvekilleri seçim kanunuyla seçimin yönetimi ve denetimi bağımsız yargıya yani Yüksek Seçim Kurulu'na

³³⁵ Halk dağarcıklarına yeni giren ve söylemekte güçlük çektikleri demokrat yerine “demirkırat” daha sonra da AP'nin ve DYP'nin amblemi olarak “kırat” siyasî literatürümüze girmiştir. Yücel, **a.g.e.**, s.78.

³³⁶ **Zafer**, 11 Mayıs 1950; Yücel, **a.g.e.**, s.78.

³³⁷ **Karpat**, **a.g.e.**, s.202.

bırakıldığı için yargı tarafından yönetilen ve denetlenen Türk siyasî tarihinin ilk seçimi oldu. Bu nedenle 14 Mayıs seçimlerine ilk demokratik seçimler de demek mümkündür. Çünkü bu siyasî tarihin demokratikleşmesinde önemli bir adımdır. Seçime katılım oranı da bir hayli yüksek idi. 14 Mayıs seçimlerinde, tek turlu liste usulü çoğunluk sistemi kullanıldı. Seçim sonuçları merkeze gelmeye başlayınca halkın büyük çoğunluğunun D.P. lehine oy kullandığı anlaşıldı. Sonuçlar D.P. için büyük bir zafer, CHP için de ağır bir yenilgi oldu.³³⁸

CHP'liler bu kadar ağır bir yenilgiyi akıllarına bile getirmediklerini ifade etmekteydiler.³³⁹ Aslında 1950 genel seçimleri aynı zamanda tepki seçimi idi. Yıllardır devam eden tahakküme, keyfiliğe karşı çıkan vatandaşlar bir çeşit isyan oyu verdi. İktidara yeni gelenler bunu tam manasıyla anlayamamışlar, şahsî meziyetleri ve üstünlükleri sebebiyle tercih edildiklerini düşünmüşlerdi. Bütün bunların yanında 14 Mayıs genel seçimleri, Türk halkının güven duyduğu şartlarda nasıl bilinçli oy kullanacağını ispatlayan ilk büyük seçimdi.

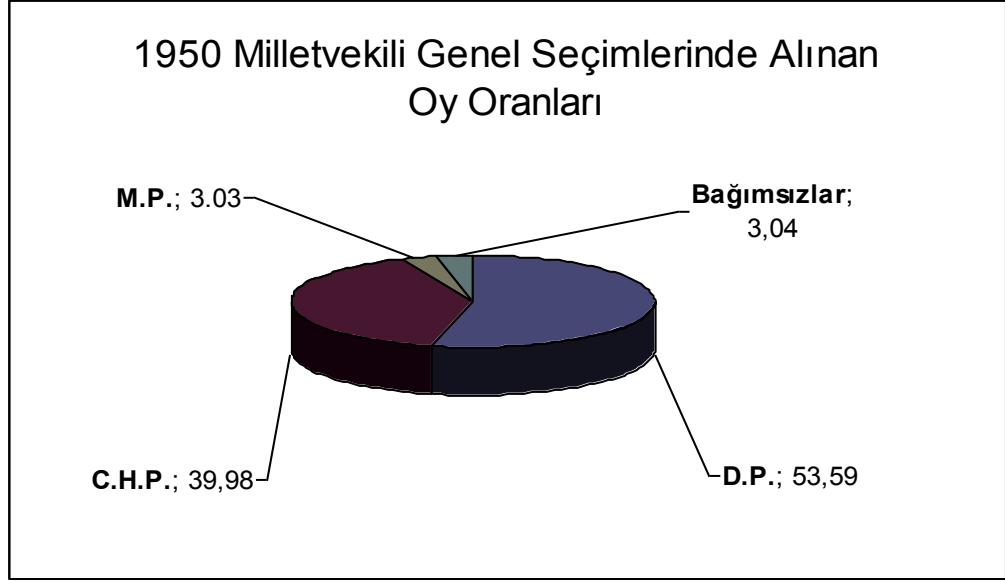
Kayıtlı seçmen sayısı: 8.905.743, oy kullanan seçmen sayısı ise: 7.953.055'dir. Seçime katılma oranı % 89,3 gibi oldukça yüksek bir rakamdır. Katılımın bu kadar yüksek olmasında pek çok değişik etken rol oynamıştı. Ama ortak etkenlerden biri doğrudan doğruya oy hakkının vatandaş için taşıdığı değerde bulunabilir.³⁴⁰ D.P. aldığı 4.241.393 oyla 487 milletvekilliğinin 408'ini kazandı. CHP 3.176.561 oyla sadece 69 milletvekilliği alabildi. M.P. 250.414 oyla 1, bağımsızlar ise 383.282 oyla 9 milletvekili

³³⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s.85; Armağan, **a.g.m.**, s.78; Yeşil, **a.g.e.**, s.135-138; Nimet Arzık, **Bitmeyen Kavga**, Ankara, Kurtuluş Matbaası, 1966, s.12, 34; Yeşilyurt, **a.g.e.**, s.172; Burçak, **a.g.e.**, s.46-47; Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, İstanbul, 1948

³³⁹ Erim, **a.g.e.**, s.448; Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.114; Uğur Mumcu, "Türkiye'nin Yapısal Özellikleri ve Anayasal Düzeni" **A.Ü.H.F.D.** Cilt XXVI, sayı 3-4, Ankara, 1969, s.169; Bülent Nuri Esen, "Türkiye'de Anayasal Gelişmeler" **A.Ü.H.F.D.**, Cilt XXV, sayı 1-2, Ankara, 1968, s.41; Feyzioğlu, **a.g.e.**, s.62-63.

³⁴⁰ Hikmet Sami Türk, "Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı" **A.Ü.H.F.D.**, Cilt XXIV, sayı 3-4, Ankara, 1969, s.80.

çıkardı. MKP ise 9257 oy alarak milletvekili çıkaramadı. 36.964 oy da geçersiz sayıldı.³⁴¹

Grafik: 1

Parti adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı %	Çıkardığı Milletvekili Sayısı ve Oranı
D.P.	4.242.831	53.59	408- %84
C.H.P.	3.165.096	39.98	69- %14
M.P.	240.209	3.03	1- %--
BAĞIMSIZLAR	267.955	3.40	9- %2

Tablo: 1

Seçim sonuçlarını o dönemde aynı gün almak mümkün olmadığı için ertesi gün bütün gazeteler sonuçlarla ilgili genel temayülü şöyle ifade etmişlerdir. Vatan: “Türk milleti büyük seçim imtihanını şerefle geçirdi. Seçim şuur ve olgunluk içinde cereyan etti.” Zafer: “Dünkü seçimlerin ilk neticeleri

³⁴¹Seçim sonuçlarıyla ilgili dönemin taradığımız gazeteleri ve kaynakları farklı sayılar belirtmesinden dolayı Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerini almayı daha uygun bulduk. Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2007, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2008, s.4; Araslı, **a.g.e.**, s.186; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.89; **Türkiye’de Seçim Sistemi ve Uygulamaları**, s.94; Erer, **a.g.e.**, s.269-272; Fersoy, **a.g.e.**, s.247; Ergun Özbudun, **Çağdaş Türk Politikası**, İstanbul, 2007, s.23.

alındı. Demokrat Parti zafer yolunda,” Cumhuriyet: “Seçim tam bir sükûn içinde geçti, iştirak nispeti bütün tahminleri aştı. Yurtta dün baskısız bir seçim yapıldı.”³⁴² CHP’nin yayın organı Ulus Gazetesi: “CHP İktidar Devrediyor, CHP Meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkit partisi olarak vazifesine devam edecektir,” şeklinde başlıklar atmaya ve değerlendirmeler yapmaya başladı.³⁴³ 17 Mayıs 1950’de de CHP bir genelge yayınlayarak seçimi kaybettiğini açıkladı.³⁴⁴

Seçim atmosferine girildiği dönemde Vatan Gazetesi siyasî tarihimize bir ilki gerçekleştirerek bir anket düzenledi. Anketin sonucunda da D.P.’nin seçimi kazanacağını açıkladı. Halkın büyük bir çoğunluğunun oy kullanacağını ama sonucun sağlıklı alınıp alınmayacağından endişeli olduklarını da ifade ettiler.³⁴⁵ Bu kaygılara rağmen ufak tefek bazı hâdiseler dışında seçim gününde ciddi bir sıkıntı yaşanmadı.³⁴⁶

14 Mayıs seçimlerini anlamlı kılan bir başka husus ise halkın oyları ve barışçı yöntemlerle siyasî iktidarın el değiştirmesidir.³⁴⁷ Bu nedenle bu seçimler: “Beyaz İhtilâl”, “Ak Devrim”, “Heyelan” veya “Kansız İhtilâl” olarak da nitelendirilmiştir.³⁴⁸ Demokrasinin milâdı sayılan 14 Mayıs seçimi, yıllardır devam eden baskı yönetimine, kitlelerin isyanı olarak da değerlendirilmiştir. Ayrıca 27 yıllık iktidarı değiştiren genel seçim, şeflik sistemini de tasfiye etmiştir.³⁴⁹

Seçim sonuçları sadece yurt içinde değil yurt dışında da yankılar uyandırdı. 16 Mayıs’tan itibaren seçimin kesin sonuçlarına ulaşılmamakla birlikte seçimi D.P.’nin kazandığı anlaşıldı. Bu sonuçtan özellikle ekonomik

³⁴² **Vatan, Zafer, Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1950.

³⁴³ **Ulus**, 16 Mayıs 1950.

³⁴⁴ **Bila, a.g.e.**, s.137.

³⁴⁵ Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.211; Yücel, **a.g.e.**, s.80.

³⁴⁶ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1950; **Zafer**, 17 Mayıs 1950.

³⁴⁷ Nadi, **a.g.e.**, s.276; Us, **a.g.e.**, s.767; Ahmet Hamdi Başar, **Demokrasi Buhranları**, İstanbul, 1956, s.11.

³⁴⁸ Çolak, **a.g.m.**, s.781; Akşin, **a.g.e.**, s.218-219; Vecdi Bürün, **Kansız İhtilal**, Ankara, Ekicigil Yayınevi, 1960, s.152; Ahmet Demirel, “50 . Yıldönümünde 1950 Seçimleri” **Tarih ve Toplum**, sayı 197, İstanbul, s.294; Tunaya, **Siyasi Müesseseler...**, s.445.

³⁴⁹ Tökin, **a.g.e.**, s.86; Seyhan, **a.g.e.**, s.36; M.Cavit Ersen, **Beyaz İhtilal**, s.7 ;Zeki Kuneralp; **Sadece Diplomat Anılar-Belgeler** ,İstanbul,1999 ,s.51.

yardım aldığımız ABD memnun oldu. ABD Dışışleri Bakanlığı'nın resmî çevreleri, seçim sonucunu, demokrasinin Yakındoğu'da gelişmesinin bir işareti olarak değerlendirdi. Ayrıca Türkiye ile ABD arasındaki samimi dostluk bağlarının eskiden olduğu gibi devam edeceğini bildirdi.³⁵⁰

Seçim sonuçlarının netleşmesinden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, D.P. Genel Başkanı Celâl Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne davet etti ve iktidarın sandıktan çıkan partiye devrinin şartlarını görüştü. İnönü-Bayar ikilisinin ılımlı davranışları geçiş dönemi gerilimini de azaltmıştır.³⁵¹

Dönemin ulusal basını 1950 genel seçimlerini ve sonrasındaki gelişmeleri değerlendirirken aynı zamanda hükümetin Adnan Menderes ya da Fuad Köprülü 'nün kuracağını ifade etmeye başladı.³⁵² 18 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet Gazetesi 'nde ise Celal Bayar 'ın D.P. Genel Başkanı kalmasının olası olduğunu, Cumhurbaşkanlığı adaylığı için üç isim üzerinde durulduğunu ve bunların; Ali Fuat Cebesoy, Halil Özyörük ve Sadri Maksudi Arsal olduklarını yazmıştı.³⁵³ Zafer Gazetesi 'de, Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar ile Halil Özyörük 'ün aday olacağını iddia etmişti. Dönemin diğer gazeteleride farklı yorumlar yaparak, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis Başkanlığına kimlerin getirileceği konusunda kendilerine göre tahminlerde bulunmuşlardı.³⁵⁴ 20 Mayıs 1950 'de, D.P. Meclisi Grubu ilk toplantısını yaparak Ali Fuat Cebesoy 'un kendisinin ısrarla Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmesini istemesine karşın, bu makam için oylamaya katılan 379 grup üyesinden 345 'nin oyunu alan Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı için aday gösterilmişti.³⁵⁵ Ayrıca Cumhurbaşkanlığı için İsmet İnönü ve Halil Özyörük 'te aday olmuştu. TBMM, 22 Mayıs günü, en yaşlı üye Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında toplandı ve milletvekillerinin yemin töreni yapıldı. Aynı gün

³⁵⁰ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara, Sevinç Matbaası,1979; R.Melih Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Ankara, 1998, Basılmamış Doktora Tezi.

³⁵¹ *Ayın Tarihi*, Mayıs ,1950.

³⁵² *Vatan* ,17 Mayıs 1950.

³⁵³ *Vatan* ,17 Mayıs 1950.

³⁵⁴ *Cumhuriyet* , 18 Mayıs 1950.

³⁵⁵ *Cumhuriyet* ,21 Mayıs 1950 ;*Zafer* ,21 Mayıs 1950 ; *Vatan* , 21 Mayıs 1950 .

³⁵⁶ Burçak , a.g.e.s.228; Jenkins , s.116.

yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, D.P. adayı Bayar, oylamaya katılan 453 üyeden 387 'sinin oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçilirken; İnönü'ye 64, Halil Özyörük 'e 1 oy verildiği 1 üyeninde çekimser oy kullanıldığı anlaşıldı.³⁵⁶ IX. Dönem TBMM, Cumhurbaşkanlığına Celâl Bayar'ı getirdi. Böylelikle ilk sivil cumhurbaşkanı göreve başladı.

TBMM Başkanlığı için yapılan seçimlere ise 387 üye katılmış ve üyelerden 385 'nin oyunu alan İçel milletvekili Refik Koraltan, Meclis Başkanlığına; 376 'şar oy olan Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı ile Bursa Milletvekili Hulusi Köymen ve 375 oy alan İstanbul milletvekili Fuat Hulusi Demirelli 'de Başkan yardımcılıklarına seçildiler.³⁵⁷

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'da 19.Hükümeti kurma görevini Adnan Menderes 'e verdi.³⁵⁸ Böylece Meclis 22 Mayıs'tan itibaren çalışmaya başladı.³⁵⁹

2-DP'nin İktidara Gelmesinin Sebepleri

- CHP'nin 27 yıllık iktidarından dolayı halkta meydana gelen bıkkınlık DP'ye yönelimi arttırdı.
- D.P.'nin kurucuları arasında uzun süre Atatürk'ün yanında yer alan ve onun başbakanlığını yapan Celâl Bayar gibi bir ismin bulunması, halkın D.P.'ye güveninde etkili oldu.
- Tek parti sisteminin uygulaması olarak milletvekillerinin nerdeyse atanarak göreve gelmesi, CHP'nin benimsemiş olduğu Halkçılık ilkesinden bir hayli uzaklaşmış olduğunu göstermiştir. D.P.'nin ise halkla iç içe olması bu seçimlerden kazançlı çıkmasını sağladı.

³⁵⁶ TBMMTD ,Dönem IX ,Cilt I ,s2-.5.

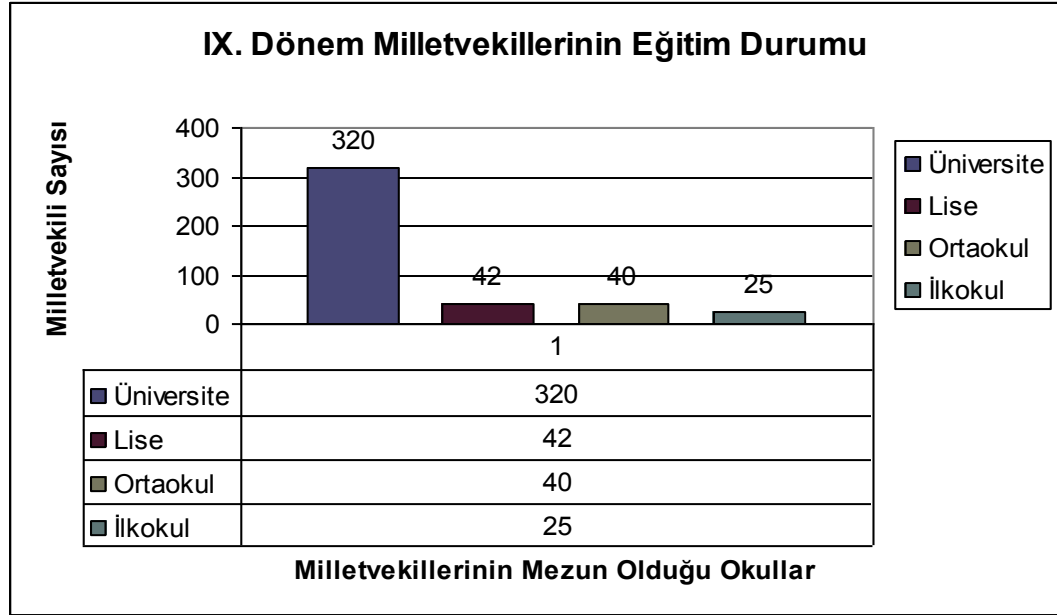
³⁵⁷ TBMMTD ,Dönem IX ,Cilt I ,s.5-7.

³⁵⁸ Adnan Menderes ,Başbakanlık görevine getirilmeden önce ,Cumhurbaşkanı Bayar 'a giderek Fuad Köprülü 'yü bu göreve ataması için ricada bulundu.Ancak Bayar , Menderes 'in bu isteğine “Başvekil sizsiniz Adnan Bey...” diyerek karşılık verince Başbakanlığa Adnan Menderes getirildi.Bayar ,a.g.e.s.103.

³⁵⁹ Zafer, 22 Mayıs 1950; Vatan, 23 Mayıs 1950; Cumhuriyet, 22 Mayıs 1950.

- CHP eskiden gelen bir alışkanlıkla tavan partisi konumunda bulunmaktan vaz geçmedi, D.P. ise kurulduğu andan itibaren ocak bucak teşkilâtlarıyla tabanın partisi oldu.
- Seçim propagandalarında CHP'nin siyasî vaatlerine rağmen, D.P. daha çok halkın ihtiyaçlarına, özellikle ekonomik vaatlere ağırlık verdi. Bu da büyük halk kitlelerini D.P.'ye kaydırıldı.
- CHP işçilerle ilgili grev hakkına tepki gösterirken, D.P. grev hakkını destekledi ve bu şekilde işçilerin desteğini aldı.
- CHP iktidarı döneminde her ne kadar II. Dünya Savaşı'na girilmemişse de, savaş sonrasında ekonomiyi rahatlatabilmek için çıkarılan, Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Millî Koruma Kanunu gibi kanunlardan halk rahatsız oldu ve CHP'den uzaklaştı.
- 1946 genel seçimlerinde yaşanan olumsuz hâdiselerden ve D.P.'nin muhalefet partisi olarak bulunduğu dönemlerde girmediği seçimlere halk da katılmayarak iktidarı ikaz etmişti.
- D.P. kuruluşundan itibaren Atatürk'e ve inkılâplarına saygı göstererek sahip çıktı.
- D.P. laikliğin din ve vicdan özgürlüğü olduğunu bu nedenle halkın özgür iradesiyle hareket etmesi gerektiğini savundu.
- D.P. basının özgür olması gerektiğini söyleyerek o kesimin de desteğini aldı. Ayrıca dönemin önde gelen gazetelerinin başyazarlarının, D.P.'den milletvekili adayı olması, partinin tanıtımında önemli ölçüde etkili oldu.
- Çok partili hayata geçtikten sonra da, CHP içinde ve dışında bazı kesimlerin özellikle de yöneticilerin tek parti zihniyetini devam ettirmeye çalışmalarındaki ısrar, geniş halk tabakasının D.P.'ye kaymasındaki en önemli etkidir.

- 1949 yılında yaşanan mahsül kıtlığı ve ABD'nin etkisi de halkın D.P.'ye yönelmesinde etkili oldu.

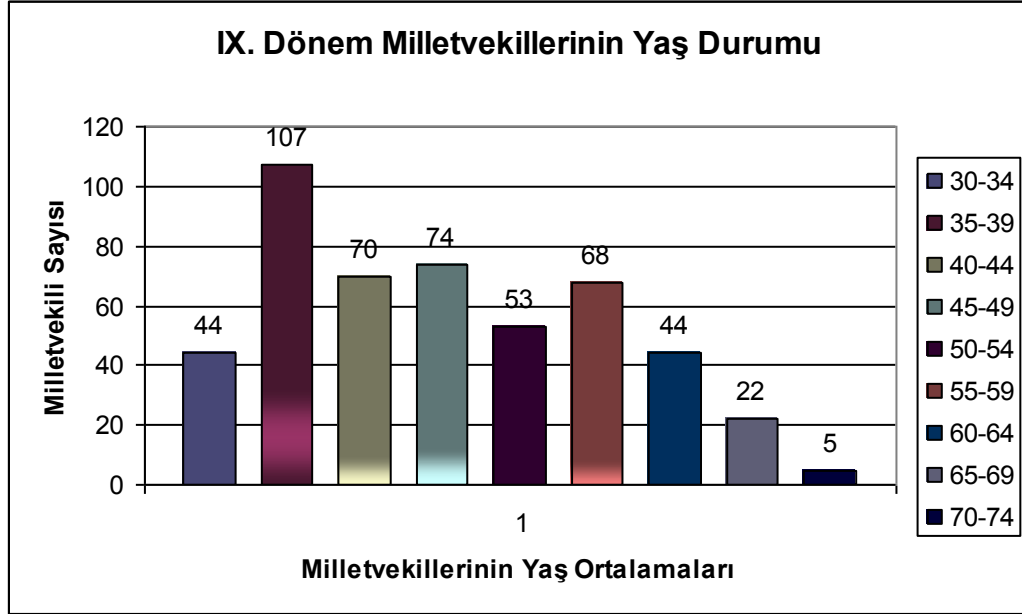

Grafik:2

IX. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	
Üniversite	320
Lise	42
Ortaokul	40
İlkokul	25

Tablo:2

Eğitim: IX. Dönem TBMM Milletvekillerinin eğitim durumları açısından incelendiğinde yüksek öğretim yapmış milletvekillerinin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi açısından değerlendirdiğimizde 1950 meclisinin, eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

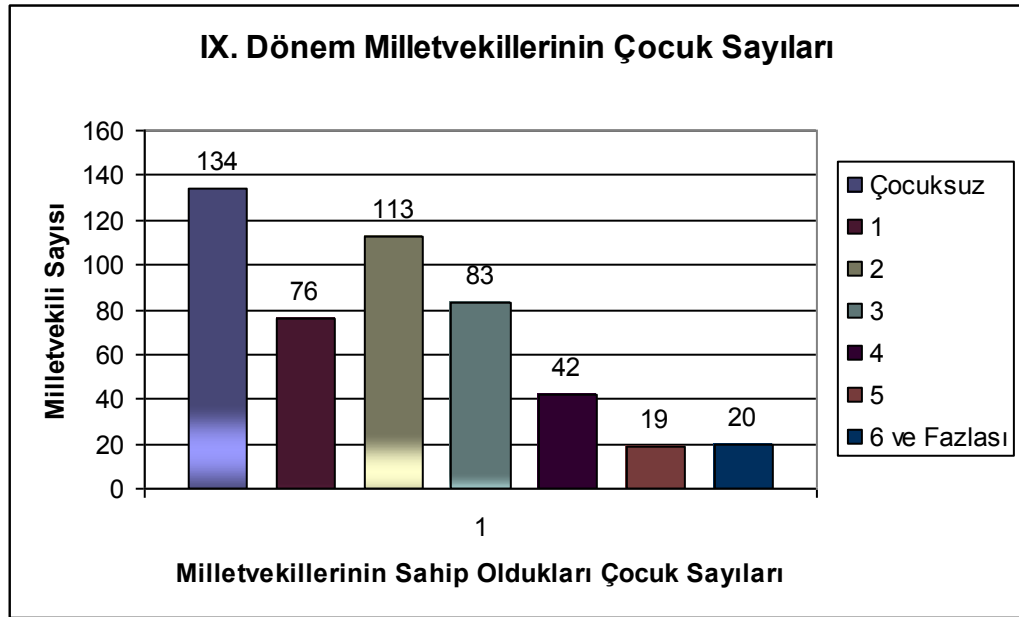
Grafik:3

IX. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	
30-34	44
35-39	107
40-44	70
45-49	74
50-54	53
55-59	68
60-64	44
65-69	22
70-74	5

Tablo:3

IX. Dönem Parlamentosunun yaş ortalaması oldukça gençtir. Toplamda 487 milletvekilliğinin 107'sinin 35-39 yaş arasında olması bunu açıkça göstermektedir. Bunda etkili olan sebeplerden birisi çok partili siyasî hayata geçilmesidir. Bir başka sebep de uzun yıllardır devam eden CHP iktidarından bıkan halkın yeni yüzlere ve yeni sözlere duyduğu ihtiyaçtır. Bunların yanında

dönemin tanınmış simaları, yaş ortalamaları yüksek olan İsmet İnönü, Celal Bayar, Hamdulah Suphi Tanrıöver, Faruk Nafiz Çamlıbel gibi isimlerde IX. Dönem parlamentosunda görev yapmışlardır. D.P. kuruluşundan itibaren dört genel seçim yapılmış bu seçimlerin üçünde iktidar oldukları için iktidar çoğunluğu ellerinde olmuştur. Bu nedenle VIII, IX, X, XI. Dönem milletvekilliğini aynı kişilerin yapması parlamento yaş oralamasını yükseltmiştir.

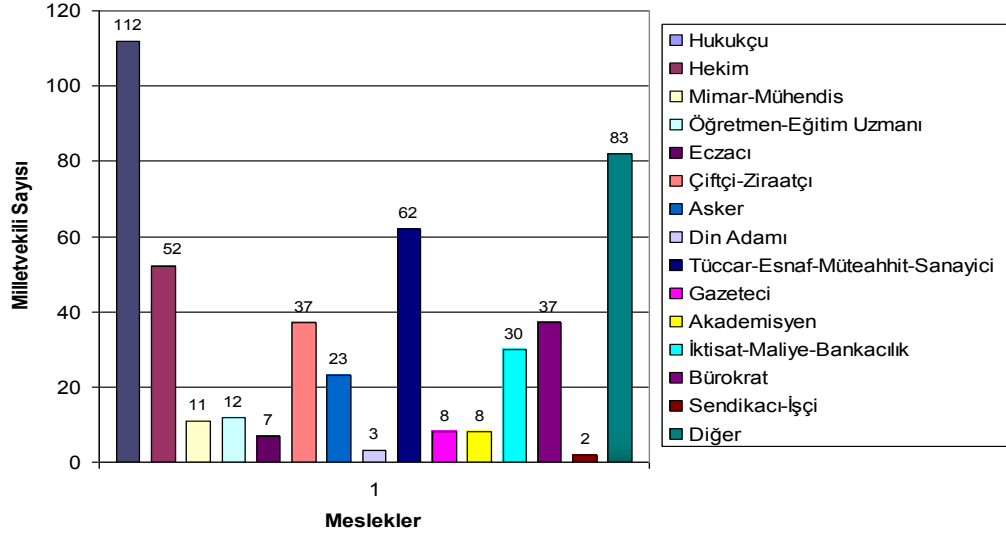
Grafik: 4

IX. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	
Çocuksuz	134
1	76
2	113
3	83
4	42
5	19
6 ve fazlası	20

Tablo: 4

IX. Dönem TBMM’de görev yapan milletvekilleri çocuk sayıları bakımından incelendiğinde çocuksuz milletvekillerinin sayısının bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun bilgi eksikliğinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Çünkü TBMM albümünde bazı milletvekilleriyle ilgili çocuk sayısı bilgisine ulaşamamıştır. 1950 meclisie ağırlıklı olarak 2 çocuk üzerinde yoğunlaşmıştır. İkinci sırada 3 daha sonrada 1 çocuk yer almıştır. 6 ve fazlası çocuk sayısının ise milletvekili genel sayısı itibariyle değerlendirildiğinde oldukça küçük bir oran olduğu görülmektedir.

IX. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Yapıları

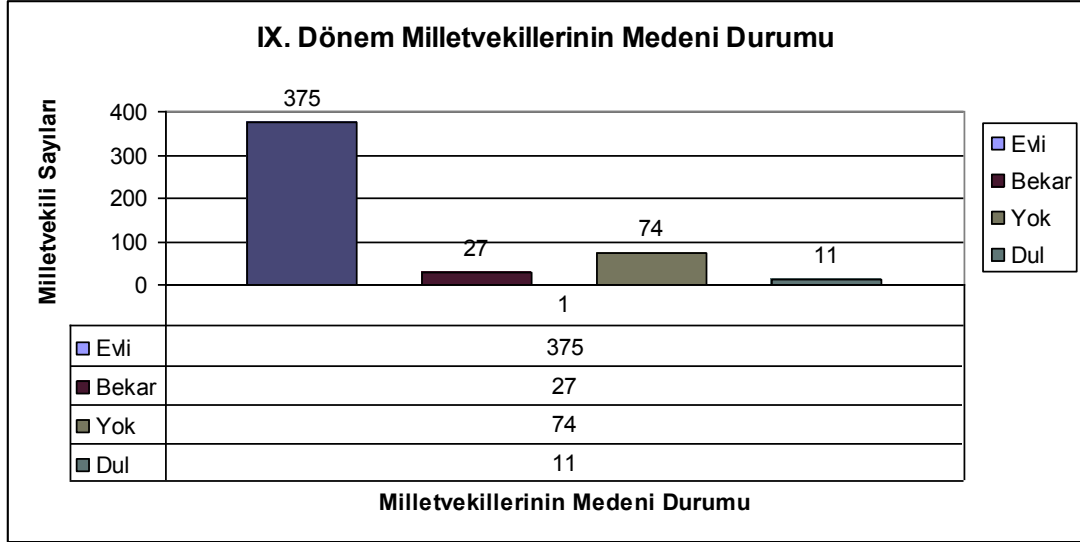
Grafik: 5

IX. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Yapısı	
Hukukçu	112
Hekim	52
Mimar – Mühendis	11
Öğretmen-Eğitim Uzmanı	12
Eczacı	7
Çiftçi-Ziraatçı	37
Asker	23
Din Adamı	3
Tüccar-Esnaf-Müteahhit-Sanayici	62
Gazeteci	8
Akademisyen	8
İktisat-Maliye-Bankacılık	30
Bürokrat	37
Sendikacı-İşçi	2
Diğer	83

Tablo: 5

IX. dönem parlamentosunun büyük bir çoğunluğu hukukçulardan oluştu. Hukukçuların bu kadar yüksek oranda parlamentoda yer almalarının sebebi yapılan faaliyetleri kanuna uygun bir şekilde izah edebilmelerinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Hukukçuların arkasından tüccarlar, esnaf ve sanayiciler gelmektedir. Bunda en önemli etken D.P.'nin benimsemiş olduğu Liberalizm anlayışıdır. Ayrıca D.P.'nin siyaseti bürokrat tabakadan uzaklaştırıp tabana yayma teşebbüsü de etkili idi. Parlamentoda üçüncü sırayı ise doktorlar aldı. Bu dönemde de doktorlar popülarlığını korudu. Sıtma, verem ve tifo gibi hastalıkların yaygın olması da doktor adayların tercih edilmesinde etkili oldu. IX. dönemde D.P.'nin siyaseti tabana yayma politikasından dolayı çiftçi ve ziraatçılar da önemli bir yer tutuyordu. Daha

sonra da askerler gelmekteydi. Emekli olan ve CHP'nin 27 yıllık iktidarından bunalan askerlerin büyük bir çoğunluğu parlamentoda özellikle de D.P. saflarında yerlerini aldı.

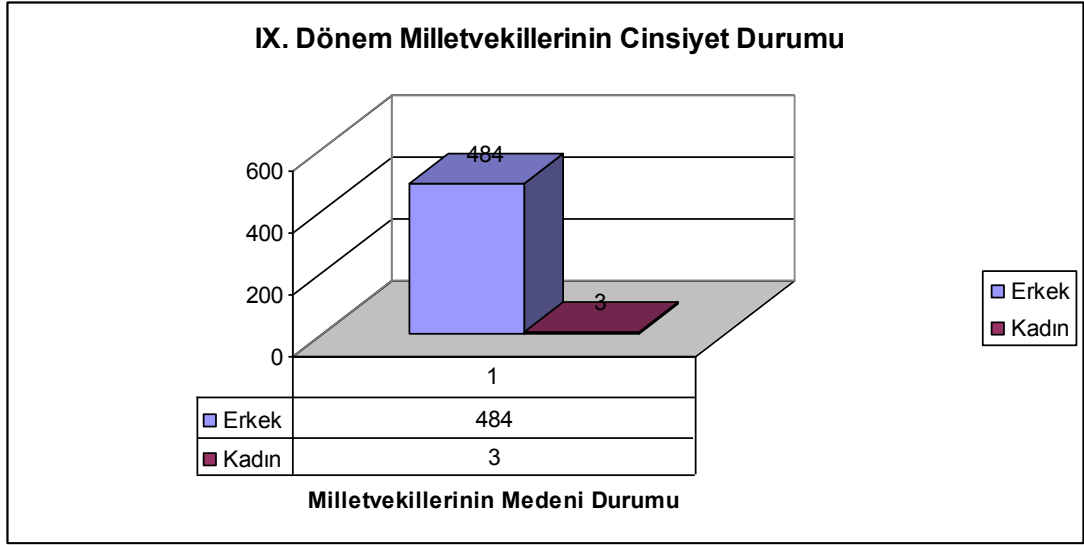

Grafik: 6

IX. Dönem Milletvekillerinin Medeni Durumu	
Evli	375
Bekâr	27
Yok	74
Dul	11

Tablo: 6

IX. Dönem Parlamentosundaki milletvekillerinin medenî durumlarını değerlendirdiğimizde büyük bir çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir. Ancak parlamentoya ait düzgün kayıtların 1950'den itibaren oluşturulmaya başlandığından 74 kişinin medenî durumlarıyla ilgili bilgiye ulaşamamıştır.

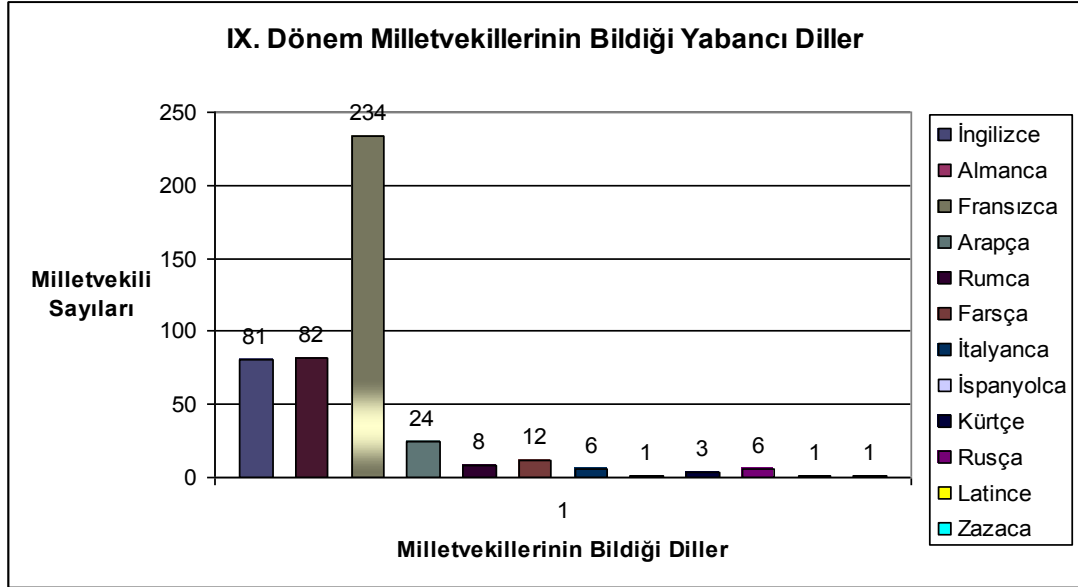

Grafik:7

IX. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	
Erkek	484
Kadın	3

Tablo: 7

IX. Dönem TBMM'de görev yapan milletvekilleri cinsiyet itibarıyla değerlendirildiğinde hemen hemen hepsinin erkeklerden oluştuğunu söyleyebiliriz. 1950 meclisinde sadece 3 kadın milletvekili vardır. Bunlar; Tezer Taşkiran, Halide Edip Adivar, Nazlı Tılabar'dır. Bu da %0,61 gibi oldukça küçük bir oranı kapsamaktadır.

Grafik: 8

IX. Dönem Milletvekillerinin Bildiği Yabancı Diller	
İngilizce	81
Almanca	82
Fransızca	234
Arapça	24
Rumca	8
Farsça	12
İtalyanca	6
İspanyolca	1
Kürtçe	3
Rusça	6
Latince	1
Zazaca	1

Tablo: 8

IX. Dönem Parlamentesindeki milletvekillerinin bildikleri yabancı dillerle ilgili oluşturduğumuz grafik ve tabloya göre oldukça yüksek bir oranda Fransızca bilindiğini görüyoruz. Bu durum IX. dönem parlamenterlerinin eğitim gördükleri okullarda Fransızca eğitimin hâkim yabancı dil olmasından

kaynaklanmıştır. Arkasından Almanca gelmektedir. Bunda da etkili olan sebep Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanya ile olan ilişkiler, ayrıca 1930'lu yıllardan itibaren Almanya'dan Türkiye'ye gelen Alman profesörlerinin Türk üniversitelerinde görev yapmalarıdır. Parlamenterlerin bildikleri yabancı dil konusunda üçüncü sırayı İngilizce alıyordu. Türkiye'nin siyasî hayatında meydana gelen gelişmeler doğal olarak bilinen yabancı dili de etkilemiştir.

III.BÖLÜM

1954 GENEL SEÇİMLERİ

A- 1954 GENEL SEÇİMİNE GİDEN SÜREÇTE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1-I. Adnan Menderes Hükümeti'nin Faaliyetleri

Menderes Hükümeti, iktidarının ilk aylarından itibaren çok önemli kararlar aldı. Öncelikle ordunun üst kademesinde değişiklikler yapıldı. Çok sayıda üst rütbeli ordu mensubu görev değişikliğine maruz kaldı veya emekliye sevk edildi.³⁶⁰ Böyle bir kararın alınmasında ise iktidar değişikliğinden sonra meydana gelen gelişmeler etkili oldu. Tek parti döneminde CHP'nin tabanının büyük bir bölümü bürokrat ve asker çoğunluğuna dayanmaktaydı. Parti içinde bu kesimin etkinliği 27 yıl süresince devam etmişti. Çok partili düzene geçildikten sonra da bu kimseler, parti ve ülkenin yönetiminde eski geleneği önemli ölçüde koruyarak parti-devlet ayrılığını bir türlü kabullenememişlerdi. CHP genel başkanlığını üstlenen Atatürk ve İnönü'nün de asker kökenli olması bu geleneğin doğal bir hale dönüşmesinde en önemli sebep idi. Bu nedenle milletvekilliği genel seçimlerinin D.P. tarafından kazanılmasından rahatsız oldular.³⁶¹ Aslında D.P.'nin, daha iktidarının başında aldığı bu karar sivil demokrasinin yerleşebilmesi için stratejik olarak sağlıklı, fakat zamanlama ve taktik olarak hatalıdır.

D.P. daha iktidara gelmeden önce bazı vali ve bürokrasinin önemli noktalarında yer alan kişilerin değiştirilmesini düşünmekteydi. Bu durum hükümet programının D.P. Meclis Grubu'nda görüşülmesi sırasında üzerinde

³⁶⁰ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul, Baha Matbaası, 1968 , s.347-363; Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, 1963, s.33; Toker, *a.g.e.*, s.347-349; Barutçu, *a.g.e.*, s.67; Eroğul, *a.g.e.*, s.67; Mete Tunçay, “*Siyasal Tarih (1950-1960)*”, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, Cem yayınevi, 1995, s.178; Turan, *a.g.e.*, s.29.

³⁶¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.191; Nurşen Mazıcı, “Türkiye ‘de ordu ve Siyaset’” *Türkler*, Cilt XVII, Ankara ,Yeni Türkiye Yayınları , 2002 , s.50-51; İrfan Neziroğlu, “Çok partili Türk Siyasi Hayatında Askeri Müdahaleler 1946-1997 ,*Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II* ,Eylül –Aralık 1998, sayı 23-24, yıl.4 , Ankara,Yeni Türkiye Yayınları, 1998; Karakuş, *a.g.e.*, s.168-169.

durulan bir konu oldu. Hükümet kurulduktan sonra vatandaşlara ve özellikle D.P.'lilere baskı ve işkence yaptığı iddia edilen yöneticilerin ve memurların değiştirilmesi için parti teşkilâtlarından ve vatandaşlardan çok sayıda şikâyet geldi. Kamuoyunun beklentilerine uygun olarak hükümet, bürokratik kadrolarda da değişiklik yapmaya karar verdi. Yapılan çalışmalar sonunda valiler arasında da geniş bir tasfiye hareketi başladı.³⁶² D.P. iktidarı, programına uygun olarak devletçi ve merkezîyetçi bürokratik zihniyetin yerine daha liberal ve demokratik bir yönetim anlayışını yerleştirmek için harekete geçti.

I. Menderes Hükümet Programı'nın, Parti Meclis Grubu'nda görüşülmesi sırasında, bazı milletvekilleri tarafından, Arapça ezan yasağının kaldırılması konusu gündeme getirildi.

1941 yılında 4055 sayılı kanunla TCK'nın 526. maddesine eklenen fıkralar arasına "...Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır" bölümü konmuştu. Böylece getirilen yasakla ezanın ülke genelinde Arapça okunması yasaklanmış Türkçe okunması sağlanmıştı. Ezanın Arapça okunmasının yasaklanmasının bir diğer nedeni de, Arapçanın halkı eski zihniyete ve eski ananelere bağlayan etkisinden kurtarmak olduğu ifade edilmiştir. Ezanın Arapça okunmamasını sağlayan kanun ve Arapça ezan okuyanların cezaevlerine atılmaları halk arasında genellikle kötü karşılandı. Bu durum laiklik açısından din ve vicdan özgürlüğüne aşırı bir müdahale olarak görüldü.

Ezan yasağının kaldırılması yönünde kamuoyunda oluşan baskı D.P. iktidarı ile doruk noktasına ulaştı. Daha sonraki günlerde hükümet, bu konuda bir deklarasyon kabul etti. Bundan sonra mesele TBMM gündemine geldi. D.P.'nin iktidara gelir gelmez bu konuyu ele almasındaki gerekçe ise "Anayasa'da mevcut bulunan laiklik ilkesinin tam mânâsıyla uygulanabilmesi" şeklinde değerlendirilmiştir. Mesele mecliste görüşüldü ve 16 Haziran 1950'de; "hangi lisanla Tanrıya hitap ederse etsin hiç kimsenin hapiste

³⁶² Cumhuriyet, 11 Haziran 1950.

yatamayacağı” esası kabul edildi. Bu kanunla ilgili CHP grup sözcüsünün de olumlu görüş belirtmesi üzerine bu sorun çözüldü.³⁶³

Hükümet din ve vicdan özgürlüğü konusundaki bu ilk icraatından başka, dinî eğitim ve öğretim ilkokul dördüncü sınıftan itibaren çocuğun anne babasının isteğine bağlı olarak yeniden kabul etti. Bütün bunların yanında yeni iktidar bir de Anayasanın dili ile ilgili düzenleme yaptı.³⁶⁴ 1924 Anayasa metninin dili İsmet İnönü döneminde değiştirilmişti. D.P. ise Anayasa metninin dilini ilk kaleme alındığı haline getirerek yeniden düzenledi. Ancak daha sonraki dönemlerde CHP’nin bütün bunları unutarak D.P.’yi “memleketi irticaya sevk ettiği” şeklinde suçlamasına neden oldu.³⁶⁵ Bunu da sürekli politik malzeme olarak kullanmayı ihmal etmediler.

D.P. iktidarının ilk aylardaki bir başka faaliyeti de 14 Temmuz 1950’de genel af çıkararak CHP döneminde tıka basa dolmuş olan cezaevlerini boşaltmak oldu. Genel af D.P. taraflarınca yeni dönemde sosyal barışın sağlanması için atılan önemli bir adım olarak değerlendirilirken, muhalifler ve özellikle de CHP; “siyasî suçlular uğruna, casusları, hırsızları, katilleri, vatan hainlerini bu ekspres kanunla affettiler” şeklinde değerlendirildi.³⁶⁶

14 Temmuz’da kabul edilen kanunlardan birisi de Basın Kanunu oldu. Yeni Basın Kanunu’nun liberal bir kanun olduğu görülmektedir. Bununla 1931 Matbuat Kanunu ve sonrasındaki değişikliklerle kurulan güdümlü rejim yıkılmış, hükümetin basın üzerindeki denetimi hemen hemen kaldırılmıştır. Yeni Basın Kanunu’na göre, artık gazete çıkarmak için hükümetten izin almak gerekmiyordu. Gazete çıkarmak için ilgili birimlere haber vermek yeterli olacaktı. Ayrıca basın suçları, Toplu Basın Mahkemeleri’nde

³⁶³ TBMMTD, Dönem IX, Cilt. I, s.180-187.

³⁶⁴ **Aydın Tarihi**, Haziran 1950; **Zafer**, 17 Haziran 195 ; **Vatan**, 17 Haziran 1950; **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1950; **Ulus**, 17 Haziran 1950; Cihad Baban; **Politika Galerisi Büstler ve Potreler**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s.54; Barutçu, **a.g.e.**, s.443; Eroğul, **a.g.e.**, s.68; Erer, **a.g.e.**, s.43-46; Tunçay, **a.g.m.**, s.178; Turan, **a.g.e.**, s.38-44.

³⁶⁵ Erer, **a.g.e.**, s.45; Sevgi Kocaçimen, **Demokrat Parti Döneminde TBMM ‘nde Laiklik Tartışmaları**, Antalya ,2008, s.37-42; Başgil, **a.g.e.**, s.75-76 ; Karakuş, **a.g.e.**, s.166-167

³⁶⁶ **Zafer**, 15 Temmuz 1950; **Ulus**, 15 Temmuz 1950; Erer, **a.g.e.**, s.47; Tunçay, **a.g.m.**, s.178. Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.192-193; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.258; Erer, **a.g.e.**, s.47.

yargılanmaya başlamış bu da basın için bir güvence niteliği taşımıştır. D.P. iktidarının ilk dönemlerinde basınla ilgili yapılan bu gelişmelerden dolayı bu döneme “Basının altın devri” de denmiştir.³⁶⁷

I. Adnan Menderes Hükümeti, iç siyasetin meseleleriyle meşgul olduğu dönemde 25 Haziran’da Kore Savaşı başladı. O dönemlerde Batı yanlısı bir politika izleyen Türk Hükümeti ve basını tarafından bu savaş tepkiyle karşılandı. Bu arada Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, B.M.’ye üye olan ülkelerden yardım talep etti. Kore Savaşı ve B.M. Genel Sekreterinin talebi, 30 Haziran’da TBMM gündemine getirildi.³⁶⁸ Türkiye, Kore’ye yardım konusunda ABD’den sonra olumlu cevap veren ilk devlet oldu. 18 Temmuz 1950’de, Yalova’da yapılan bakanların ve ordu mensuplarının katıldığı toplantıda mesele görüşüldükten sonra Kore’ye asker gönderme kararı alındı.³⁶⁹ 25 Temmuz 1950’de Bakanlar Kurulu, 4500 kişilik bir askerî kuvvetin Kore’ye gönderilmesine karar verdi.³⁷⁰ Bu karar CHP ve M.P. tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirildi. CHP, “askerlik için silâh altına alınan gençler, doğrudan doğruya Türkiye sınırlarını korumakla mükelleftir,” şeklinde eleştirilerini dile getirirken, M.P. de iktidarı, meclisi toplantıya çağdırmaması, halkın böyle bir duruma hazırlanmasının ihmal edilmesi, muhalefete danışmayı düşünmemesi noktasında eleştirmiştir.³⁷¹ Ayrıca muhalefet bu konuda meclise gensoru önergesi de verdi. Gensoruda savaş ve barış kararının meclise ait olduğu, dolayısıyla iktidarın anayasayı ihlâl ettiği iddiasında bulundu.³⁷² İktidar bu kararın B.M. Sözleşmesi’nin 43. maddesi uyarınca alındığını, ayrıca Anayasa’nın 26. maddesi gereğince

³⁶⁷ TBMMTD, Dönem IX, Cilt.I, s.331, 685, 726, 748, 771.

³⁶⁸ TBMMTD, Dönem, IX, Cilt.I, s.310-313.

³⁶⁹ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1950; Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, s.19 ; Bayar, **a.g.e.**, s.118-119; Burçak, **a.g.e.**, s.61-65.

³⁷⁰ **Aydın Tarihi**, Temmuz 1950; Zafer, 26 Temmuz 1950; Tahsin Yazıcı, **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, İstanbul, 1963, s.33; Kunalalp, **a.g.e.**, s.51 ; Barutçu, **a.g.e.**, s.1028 -1044; Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar, Yorumlar**, Cilt I, Ankara, TTK Yayınları, 1980, s.250-254; Sander, **a.g.e.**, s.74; Aktaş, **a.g.e.**, s.45-47; H.Gülşen Doğramacı, **“Demokrat Parti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1949-1960)”** Ankara, 1998 ,Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.32-35.

³⁷¹ Cumhuriyet, 28 Temmuz 1950; Barutçu, **a.g.e.**, s.459; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.227; Kabacalı, **a.g.e.**, s.230; Akşit, **a.g.e.**, s.16.

³⁷² TBMMTD, Dönem IX, Cilt III, s.4-6, 136, 164-199.

savaş ve barış kararının meclise ait olduğu ancak mevcut durumun savaş durumu olmadığını belirttiler. Muhalefetin iddialarının da herhangi bir hukukî dayanağının olmadığı ifade edildi.³⁷³ Hükümet, Kore'ye asker gönderilmesini NATO'ya üyelik için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak değerlendiriyordu.³⁷⁴ İktidar, 1 Ağustos 1950'de NATO'ya üyelik için ikinci başvurusunu yaptı.³⁷⁵ Bu başvuru da Eylül 1950'de, toplanan NATO Bakanlar Konseyi'nde reddedildi.³⁷⁶

D.P. Ağustos ayından itibaren iç politikada bir taraftan yerel seçimlerle meşgul olurken, diğer taraftan da ekonomide liberal atılımlar yapmaya başladı. İlk olarak 13 Ağustos 1950'de Muhtarlık Seçimleri yapıldı ve büyük çoğunlukla D.P. kazandı.³⁷⁷ Buna rağmen iktidar bu sonuçları kendisi için yeterli bulmamış, bunun sebebi olarak da; genel seçimlerin verdiği rahatlık ve propagandaya yeteri derecede ağırlık vermemelerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.³⁷⁸

3 Eylül 1950'de Belediye Seçimleri yapıldı. Bunda da D.P. %90'a ulaşan bir başarı elde etti. Bunun üzerine Başbakan Menderes: "Türk Milleti, Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etmiştir,"³⁷⁹ diyerek bu sonuçtan duyduğu memnuniyeti dile getirdi. İl Genel Meclis Seçimleri ise 15 Ekim'de yapıldı. Bu seçimler de yine D.P.'nin zaferiyle sonuçlandı. Yerel seçimlerden hemen sonra 20 Ekim'de, D.P.'nin Küçük Kongresi toplandı ve bu kongrede delegeler, hükümetin daha sert olması için baskı yaptılarsa da, bu baskılar pek dikkate alınmadı.³⁸⁰

D.P.'lilerin iç politikada meşgul oldukları başka bir gelişme de daha muhalefet yıllarından beri dile getirdikleri "Halkevleri ve CHP'nin mal varlığı" ile ilgili meseleydi. Bu mesele iktidara geldiklerinden kısa bir süre sonra

³⁷³ TBMMTD, Dönem IX, Cilt III, s.5-6.

³⁷⁴ Cumhuriyet, 7 Ağustos 1950; Burçak, a.g.e., s.94-95; Oran, a.g.e., s.545; Gökay, a.g.e.s.74-77.

³⁷⁵ Zafer, 3 -5 Ağustos 1950; Vatan 3 Ağustos 1950.

³⁷⁶ Oran, a.g.e., s.545; Sabit Duman, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960)" Ankara, 1990. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ,s.31-35.

³⁷⁷ Zafer, 1 Eylül 1950; Erer, a.g.e., s.49.

³⁷⁸ Albayrak, a.g.e., s.200.

³⁷⁹ Zafer, 4 Eylül 1950; Erer, a.g.e., s.51; Eroğul, a.g.e., s.70; Turan, a.g.e., s.31-32.

³⁸⁰ Eroğul, a.g.e., s.70; Erer, a.g.e., s.52.

D.P.'nin yayın organı niteliğindeki Zafer Gazetesi'nde dile getirildi.³⁸¹ Daha sonra da mesele D.P. Meclis Grubu'na getirildi. D.P. bu konuda kamuoyu önüne haklı gerekçelerle çıkmak için 16 Aralık 1950'de Atatürk'ün Vasiyetnâmesini açıkladı.³⁸² Basın ve kamuoyu bu meseleye bir hayli ilgi gösterdi. Ancak D.P.'nin iç bünyesinde meydana gelen sıkıntılardan dolayı bu mesele ertelendi. II. Adnan Menderes Hükümeti döneminde bu mesele tekrar ele alınacaktır.

D.P. genel seçimlerden sonra aynı yıl içerisinde yapılan üç yerel seçimde de başarı elde etti. Ancak hükümet içinde meydana gelen anlaşmazlıklar sürekli istifalara neden olmaktaydı. Kabine içinde oldukça önemli bunalımlar yaşanırken muhalefetle ilişkiler de oldukça gerginleşmiş bir durumdaydı. Bu arada Cumhurbaşkanı Bayar ile Başbakan Menderes arasındaki ilişkiler de gerginleşti. Kabine içindeki anlaşmazlığın devam etmesi üzerine 8 Mart 1951'de I. Menderes Hükümeti istifa etti.

2-I. Adnan Menderes Hükümeti Döneminde Muhalefetin Durumu

1950–1954 dönemi iktidar-muhalefet ilişkileri, partilerin rolleri değişmiş olarak, 1946–1950 yıllarındaki gibi siyasî özgürlüklerle ilgili çatışmalarla geçti. 14 Mayıs seçimlerinin yenilgisinden sonra, muhalefet partilerinden ana muhalefet partisi CHP'de ve M.P.'de önemli gelişmeler oldu. M.P. iktidarın el değiştirmesinden, D.P.'nin seçimi kazanmasından ve CHP iktidarının sona ermesinden ilk etapta hoşnuttu. CHP ise bir taraftan bu yenilginin nedenleri üzerinde değerlendirmeler yaparken, diğer taraftan parti teşkilâtının tekrar toparlanmasına çalışmıştır.³⁸³ Bunun yanında muhalefette olmaya da almaktadır.

CHP'de meydana gelen bir başka gelişme de iktidara benzeme çabalarıdır. Bu konudaki ilk faaliyetleri 5 Haziran 1950'de parti teşkilâtını

³⁸¹ Zafer, 8 Eylül 1950.

³⁸² Zafer, 16 Aralık 1950.

yeniden toparlayabilmek için bütün CHP'liler, ülke geneline dağıldılar. Bu dönemde CHP ile ilgili ilgi çekici fikirler de ortaya atmaya başlamışlardır. CHP'yi kurtarmak için bir reform yapılması veya yeni bir işçi-köylü örgütünün kurulması, partinin başına genç elemanların getirilmesi ve İsmet İnönü'nün partiden uzaklaştırılması düşünülmeye başlandı. Bu fikirlere baktığımızda D.P.'ye benzeme çabaları içine girdiklerini görüyoruz. İktidarın ilk icraatlarından biri olan Arapça ezan okunma yasağının kaldırılmasında olumlu oy kullanmışlardı. CHP, yaşadığı bu yenilgiyle halk desteğinin ne kadar gerekli olduğunu da anlamıştı.³⁸⁴ CHP'liler 24 Haziran 1950'de parti divanını topladılar ve halkın partisi haline gelmeyi kararlaştırdılar. Daha sonra yapacakları VIII. Kurultay'ın çalışmalarına başladılar. Kurultay 29 Haziran 1950'de toplandı.³⁸⁵

Kurultayın açılış konuşmasında İnönü seçimle ilgili değerlendirmeler yaparak, ılımlı bir devletçilikten yana olduklarını belirtti. Kurultay'da, CHP Parti Tüzüğü'nde de değişiklikler yapıldı. Parti genel sekreterinin kurultayca seçilmesi, divan üyelerinin sayısının 40'tan 30'a indirilmesine, yönetim kurulu üyelerinin divan üyelerinden seçilmesine karar verildi. Ayrıca partiyi ilgilendiren bütün yetkilerin kurultaydan geçirilip belirlenmesi ve genel başkan vekilliğinin kaldırılması kararı alındı. Böylece CHP parti yönetiminde şef egemenliğinden kurultay egemenliğine giden önemli bir adım atarak, partinin yönetimini parti tabanına yaymaya çalıştı. CHP'nin VIII. Kurultayı 3 Temmuz 1950'de sona erdi. Alınan bu yeni kararlar da CHP içindeki sıkıntıları halletmeye yetmedi.³⁸⁶ 1950 yılı içerisinde arka arkaya yapılan yerel seçimlerin D.P. tarafından kazanılması CHP içindeki mevcut sıkıntıları daha da arttırdı. CHP'nin kendi içinde ikiye üçe bölündüğü anlaşılmaktadır.³⁸⁷ Pek çok milletvekili CHP'den ayrılarak D.P.'ye geçti.³⁸⁸ Bu da demokrasi

³⁸⁴ Shaw, **a.g.e.**, Cilt. II, s.479; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt.III, s.89.

³⁸⁵ Erer, **a.g.e.**, s.46-47; Albayrak, **a.g.e.**, s.490; Birand-vd **a.g.e.**, s.60-61.

³⁸⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.338; Bila, **a.g.e.**, s.141-144; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt.III, s.90-91.

³⁸⁷ **Zafer**, 14, 24 Eylül 1950; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.173.

³⁸⁸ Bila, **a.g.e.**, s.144.

hayatımızda 1950’de başlayan ve günümüzde de devam eden yeni bir geleneği başlattı.

M.P. 1950 seçimlerindeki başarısızlığından sonra yeni metotlar geliştirmeye başladı. Kapatılana kadar da yapmış olduğu bütün kongrelerinde anayasanın değiştirilmesini, demokratik rejimin daha istikrarlı bir şekilde yerleştirilmeye çalışılmasını, halkın daha iyi bir şekilde temsil edileceğine inandıkları nispî temsil sisteminin kabul edilmesini istediler. Ayrıca siyasî sorumluluğun geçmişi de içine alması prensibini savundular. M.P. D.P.’nin ekonomik politikasının sadece Amerikan yardımından faydalanılan alanlarda başarılı olduğunu, bunun dışında da herhangi bir şey yapmadığını belirterek eleştirdi.³⁸⁹ Ayrıca büyük kongresini 17 Haziran 1950’de toplamış ve basını iktidar yanlısı olmakla suçlayarak büyük bir tepki göstermişlerdi.³⁹⁰ Muhalefet partileri CHP ve M.P.’nin iktidara karşı en büyük tepkisi Kore’ye asker gönderilmesi konusunda oldu. Tepki gösterdikleri Kore’ye asker gönderilmesi değil bu kararın kendilerine sorulmadan alınmasıdır.³⁹¹ Ayrıca muhalefet özellikle de CHP, iktidarın sadece muhalefetle meşgul olduğunu onun dışında bir şey yapmadığını iddia etmeye başlamıştı.³⁹²

İktidar ile muhalefet partileri arasındaki ilişkiler II. Adnan Menderes Hükümeti zamanında daha sertleşti ve çok gergin bir hale geldi.

3-II. Adnan Menderes Hükümeti’nin Faaliyetleri

I. Adnan Menderes Hükümeti’nin 8 Mart 1951’de istifa etmesi üzerine, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar yeni hükümeti kurma görevini yine Menderes’e verdi. II. Adnan Menderes Hükümeti de 9 Mart 1951’de kuruldu. Yeni hükümet programını 29 Mart’ta D.P. Meclis Grubu’na sundu. Yeni hükümet programında önemli bir değişiklik olmamakla birlikte uzun ve sert tartışmalar

³⁸⁹ Karpat, **a.g.e.**, s.340.

³⁹⁰ **Cumhuriyet**, 18-19 Haziran 1950.

³⁹¹ **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1950.

³⁹² **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1950.

yaşandı. D.P.'lilerin bazıları istifa etti bazıları da hükümet programına olumsuz oy vereceklerini açıkça dile getirdi.³⁹³ Yeni hükümetin güven oylaması 2 Nisan'da yapıldı. Hükümet hem muhalefetten hem bazı D.P.'lilerden olumsuz oy almasına rağmen güvenoyu alarak göreve başladı.³⁹⁴

a-Malatya Belediye Seçimleri

Malatya'da CHP'li Belediye Başkanı hükümetin devlet dairelerinde yalnızca Atatürk'ün resminin asılması talimatına uymayarak belediye binasından İnönü'nün resmini indirmede. Bunun üzerine de İçişleri Bakanlığı belediye başkanını görevden aldı. Danıştay tarafından suçlu bulunmayan belediye başkanının tekrar göreve başlamasına İçişleri Bakanlığı izin vermedi. Hükümet 11 Şubat 1951'de seçimlerin yeniden yapılmasına karar verdi. Seçimler 22 Temmuz'da yapıldı ve tekrar CHP kazandı.³⁹⁵ İktidarın bu seçimi kaybetmesi ciddi bir uyarı oldu, daha sonra yapılacak ara seçimlere daha sıkı bir şekilde hazırlanmak ihtiyacını duydu.

b-Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun Kabul Edilmesi

CHP iktidarı döneminde başlayan, Atatürk'e, inkılâplarına, fotoğraflarına, heykel ve büstlerine karşı saldırılar D.P. döneminde biraz daha artmaya başladı. D.P. iktidarı döneminde Atatürk ve onun heykellerine yönelik ilk büyük hareket Kırşehir'de görüldü ve Cumhuriyet Meydanı'nda bulunan Atatürk büstü kırılmak suretiyle tahrip edildi. Bu olaylara kamuoyu ve özellikle gençlerin tepkisi büyük oldu. İzmit ve Kırşehir'de miting, Zonguldak'ta da

³⁹³ **Ayın Tarihi**, Mart 1951; **Cumhuriyet**, 29 Mart 1951; **Zafer**, 30 Mart 1951; Öztürk, **a.g.e.**, s.371-386.

³⁹⁴ **TBMMTD**, Dönem IX, Cilt.VI, s. ,96-131 , 124-128.

³⁹⁵ **Ulus**, 23 Temmuz 1951; Albayrak, **a.g.e.**, s.221.

toplantı yapıldı.³⁹⁶ Basın bu olaylar üzerinde önemle durdu ve gericilik tartışmaları yoğunlaşmaya başladı. Başbakan Menderes ise gericiliğin var olmadığını, CHP'lilerin "Atatürk İnkılâplarının bekçileri" olduklarını ilan ederek bu konuyu kötüye kullandıklarını öne sürdü. Menderes'e göre; Atatürk devrimlerinin tek bekçisi Türk Milletidir. Bütün bu gelişmeler üzerine hükümet "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" tasarısı hazırlığına girişti. Tasarısı 29 Mart 1951'de TBMM'ye sunuldu ve Adalet Komisyonu'nda 17 Nisan'da oy çokluğu ile kabul edildi. Başbakan bir konuşma yaparak kanun tasarısının hazırlanış gerekçesini izah etti.³⁹⁷

Hazırlanan kanun tasarısı, TBMM'de 4 Mayıs 1951'de görüşülmeye başlandı. Tasarı görüşülürken bazı milletvekilleri, kişiye yönelik kanun çıkarılmasının demokrasiyle bağdaşmayacağını ve anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek karşı çıktılar.³⁹⁸ Muhalefet ise genel olarak tasarıya taraftar olmakla beraber bu saldırıların cumhuriyeti ve inkılâpları hedef aldığını, dolayısıyla şekli korumaya yönelik bu tasarının değiştirilmesini istediler.³⁹⁹ Anayasaya aykırı olup olmadığı tekrar incelenerek, aykırı olmadığı kararına varıldı.⁴⁰⁰ Kanun tasarısı 25 Temmuz 1951'de oy çokluğu ile kabul edildi.⁴⁰¹ İktidar bu yasa ile ülkede yaratılmak istenen iktidarın gericiliğe güç verdiği iddialarını da çürütmek istemiştir. Ayrıca hükümetin Atatürk ve inkılâplarına bağlı olduğunu ispatlayarak kamuoyunu da rahatlatmayı amaçlamıştır. D.P. iktidarı bunların yanında para ve pullarda tekrar Atatürk'ün resmini basmaya başladı. Anıtkabir'in yapımını hızlandırarak 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün naaşı oraya nakledildi.

³⁹⁶ Hakan Uzun, "1951 Yılında Kırşehir 'de Atatürk Büstüne Saldırı Olayı ve Tepkiler" **"Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi"**, Yıl 4, sayı 8, Ankara, 2008, s.192.

³⁹⁷ **TBMMTD**, Dönem IX, Cilt VII, s.40-92.

³⁹⁸ Yücel, **a.g.e.**, s.90.

³⁹⁹ **Ulus**, 5 Mayıs 1951.

⁴⁰⁰ **TBMMTD**, Dönem IX, Cilt VIII, 1-3.

⁴⁰¹ **TBMMTD**, Dönem IX, Cilt VIII, s.322-324.

c-Halkevlerinin Kapatılması ve CHP'nin Mallarının Hazineye Devredilmesi

Halkevleri 19 Şubat 1932'de Atatürk'ün direktifleriyle kurulmuştu. Kısa zamanda Türkiye'nin dört bir tarafına yayılmış, çok önemli bir kültür kurumu haline gelmiştir. Halkevleri çalışmalarını, CHP'nin parti programındaki ilkeler doğrultusunda yürütmekteydi. Bu kurumlar 1932–1951 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihinde önemli rol oynadı. Başta Atatürk olmak üzere dönemin önde gelen devlet adamları zaman zaman halkevleri çalışmalarına bizzat katılmak suretiyle bu kurumları desteklediler. Böylece geniş halk kitlelerinin halkevlerinde yapılan faaliyetlere katılımını sağladılar.

Halkevleri her şeyden önce halka yeni Türkiye'nin hedeflediği çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacına uygun bir eğitim vermeyi amaçlayan yaygın eğitim kurumlarıdır. Açılışında hem siyasî hem de kültürel sebepler etkili olmuştur. Yapılan inkılâpların halk tarafından anlaşılması ve benimsenmesi için kurulan halkevlerinin yanında bazı mahalle ve köylerde de halk odaları açılmıştır. Türkiye genelinde faydalı çalışmalar yapılmasına rağmen, tipik bir tek parti dönemi kuruluşu olan halkevlerinin durumu II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte sarsılmaya başladı. 7 Ocak 1946'da D.P.'nin siyasî hayata dâhil olması üzerine, halkevlerinin çalışmalarında önemli bir gerileme yaşandı. Çünkü daha önce CHP saflarında ve halkevlerinde çalışan birçok bilim ve siyaset adamı D.P.'ye geçti. Her ne kadar CHP yöneticileri, Halkevlerinin siyaset dışı bir kurum olduğunu söyleseler de, bu kurumların daha çok CHP'nin yan kuruluşları görüntüsünden kurtulamaması yüzünden halk zamanla halkevlerinden uzaklaşmıştır.

CHP kuruluşundan itibaren iktidarının sonuna kadar ülkenin pek çok yerinde menkul ve gayrimenkul sahibi olmuştu. Bu durum çok partili hayata geçtikten sonra da devam etti. CHP devlet, belediye, il ve köy bütçelerinden de kazançlar elde etti. D.P. muhalefet yıllarında sık sık bu konuda CHP'yi eleştirmişti. İktidara gelince de yayın organı niteliğindeki Zafer Gazetesi bu

konuyu dile getirdi.⁴⁰² 12 Aralık 1950'de bu mesele D.P. Meclis Grubu'na getirildi ve yoğun bir şekilde tartışıldı. Basında tartışılırken de bir süre sonra hükümet bu konudan uzaklaştı. Ancak 24 Temmuz 1951'de tekrar D.P. Meclis Grubu'nda görüşülmeye başlandı.⁴⁰³ Hükümet daha sonra Halkevlerinin kapatılması ve CHP'nin mallarına el konulması ile ilgili bir kanun tasarısı hazırladı. Tasarı görüşüldükten sonra 12 Ağustos 1951'de kabul edilip yürürlüğe girdi.⁴⁰⁴ Bu kanuna göre CHP'nin mallarının bir bölümü ile Halkevlerinin bütün mallarına el konulmuş ve bu mallar hazineye devredilmiştir. Böylece halkevleri fiilen çalışamaz hale geldi, yani kapandı. Halkevlerinin kapanmasına yol açan etkenlerden birisi de o devirdeki parti çekişmeleri daha açık bir ifadeyle CHP yetkililerinin bu kurumları, partinin bir yan kuruluşu gibi görerek elden çıkarmak istememeleri veya bağımsız bir kuruluş haline getirmede isteksiz davranmış olmalarıdır.

CHP mallarının geriye kalan bölümü bu kanunun kabul edilmesinden iki yıl sonra yeniden gündeme geldi. Bu konunun ele alınmasının en önemli nedenlerinden birisi de CHP'nin M.P.'yi destekler bir tutum içerisine girmesinden kaynaklanmıştır. D.P. meclis grubunda bazı milletvekilleri CHP binalarının ve Ulus Gazetesi'nin de alınması yönünde düşüncelerini belirtmişlerdir. Ancak Başbakan Menderes onlarla aynı fikirde değildi. Daha sonraki dönemde MP'nin kapatılmasıyla ilgili karar alındığında CHP buna tepki gösterdi. 15 Temmuz 1953'te bir bildiri yayınlayarak iktidarı eleştirmesi iktidarın büyük tepkisine yol açtı. CHP'nin bütün mallarına el konulması ile ilgili bir kanun tasarısı hazırlandı ve 9 Aralık 1953'de meclise getirildi.⁴⁰⁵ Basın ve muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirilen kanun tasarısı 14 Aralık 1953'de, oylamaya sunulurken kabul edildi.⁴⁰⁶ 16 Aralık'ta, CHP'nin genel merkez binasına ve Ulus Gazetesi'ne el konuldu. CHP yeni bir binaya taşındı ve Ulus Gazetesi de Yeni Ulus adıyla yayınlanmaya başladı. Dönemin

⁴⁰² Zafer, 8 Eylül 1950; Karakuş a.g.e., s.193-195; Yücel, a.g.e., s.90; Turan, a.g.e., s.57; Kocaçimen, a.g.e., s.67-68.

⁴⁰³ Albayrak, a.g.e., s.208-211; Bayar, a.g.e.s.144; Çavdar, a.g.e., s.2068.

⁴⁰⁴ Ulus, 12 Ağustos 1951; Kocaçimen, a.g.e., s.97-127; Cahit Kayra, 38 Kuşağı Anılar, İstanbul, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2002 ,s.164.

⁴⁰⁵ TBMMTD, Dönem IX, Cilt.XXVI; s.169-170, 216-236.

⁴⁰⁶ TBMMTD, Dönem IX, Cilt.XXXVI, s.16-17.

gazeteleri bu konuyu eleştirdiler.⁴⁰⁷ Bu eleştirilerin ilgi çekici tarafı ise iktidarın yayın organı ya da iktidar sempatisini gazeteler tarafından da eleştirilmiş olmasıdır.⁴⁰⁸ Bu hâdise iktidar ile muhalefetin arasındaki ilişkileri bir daha kolay kolay tamir edilemeyecek bir boyuta getirdi.

d- Milletvekili Ara Seçimleri

1951 yılı içerisinde milletvekili ara seçimlerinin yapılması anayasal bir zorunluluk olduğu için bazı D.P.'li milletvekillerinin itirazlarına rağmen seçimin yapılmasına karar verildi. Başlangıçta CHP seçimlere girmek konusunda kararsız kalmış, basın da bu konuda kendilerini sert bir şekilde eleştirmiştir.⁴⁰⁹ D.P. ise genel merkezden aday göstermemiş, aday belirleme konusunda parti teşkilâtını serbest bırakmıştır.

D.P. bir taraftan milletvekilleri ara seçimleri için hazırlanırken diğer taraftan da 1 Ağustos 1951'de 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanun 1954 yılına kadar yürürlükte kaldı. Daha sonra da 1954'de 6224 sayılı yeni kanun çıkarıldı.

CHP 1950 seçimlerinde kaybetmiş olan kimseleri tekrar aday listesinde gösterdi. Bu arada ara seçimler öncesinde iktidarın kabul etmiş olduğu halkevlerini kapatma ve CHP'nin mallarına el konulması ile ilgili kanun nedeniyle muhalefetle iktidarın arası oldukça gergin bir durumda idi. Bu nedenle seçim propagandaları oldukça sert bir şekilde geçti.⁴¹⁰ Muhalefet, iktidarı devlet radyosunu tekeline almak ve memurlara baskı yapmakla suçladı. Ayrıca Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türkiye'de komünizmi yayacağını, vergilerin arttırılacağını, Menderes'in toprak ağası olduğunu, iktidar mensuplarının devletin sırtından vurgunlar vurduğunu iddia ettiler.⁴¹¹ MP aday listesini 18, DP ise 25 Ağustos'ta açıkladı. Muhalefet lideri İsmet

⁴⁰⁷ **Yeni Ulus**, 19 Ocak 1954; Yücel, **a.g.e.**, s.102.

⁴⁰⁸ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1953; **Zafer**, 15-20 Aralık 1953.

⁴⁰⁹ **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1951.

⁴¹⁰ **Aydın Tarihi**, Ağustos 1951; **Zafer**, 23 Ağustos 1951; Erer, **a.g.e.**, 85-87.

⁴¹¹ **Zafer**, 8 Eylül 1951.

İnönü, 10 Eylül 1951’de, Ankara radyosunda yaptığı konuşmada; “dış politika konusunda iktidarı desteklediklerini ancak iç politikadaki faaliyetlerinden memnun olmadıklarını, partizanca hareket ettiklerini, seçmenlerin korkutularak ya da baskı altına alınarak sağlıklı bir şekilde oylarını kullanamadıklarını, radyoyu da kendi özel yayın aracı haline getirdiklerini” ifade etti.⁴¹²

Milletvekili ara seçimleri 16 Eylül 1951’de 17 ilde yapıldı. Seçimlere katılma oranı % 54.14 oldu. Oyların %52.69’unu D.P., %38.65’ini CHP, %0,8’ini MP, % 0.58’ini ise Bağımsızlar aldı. 20 milletvekilliğinin 18’ini D.P. 2’sini de CHP kazandı. M.P. ve Bağımsızlar ise milletvekili çıkaramadı.⁴¹³ TBMM’deki sandalye dağılımı ise şu şekle ulaştı; D.P.: 424, CHP: 71, M.P.: 1, Bağımsızlar: 9. Ara seçimlerle D.P.’nin oyları yükselirken CHP’nin oyları düşmüştür.⁴¹⁴ Seçim sonucunda CHP’nin morali iyice bozuldu ve partiden istifalar oldu. İnönü’nün fahri başkanlığa getirilmesi istenmeye başlandı. D.P. ise ara seçimlerde elde ettiği başarıyı, izledikleri politikanın halk tarafından benimsendiği şeklinde yorumladı.

e-D.P.’nin Üçüncü Büyük Kongresi

D.P.’nin iktidara geldikten sonraki ilk büyük kongresi olan Üçüncü Büyük Kongre 15 Ekim 1951’de Ankara’da toplandı. İlk kez D.P. kongresine CHP’den Zihni Betil, Cavit Oral ve Cemil Cahit Barlas gibi ileri gelen bazı isimler de davet edildi. Kongre başkanlığı için seçim yapıldıktan sonra kongrenin açış konuşmasını Başbakan ve Parti Genel Başkanı olarak Adnan Menderes yaptı.⁴¹⁵ Menderes konuşmasında;

“...Hür seçimlerle istediğini iş başına getiren Tütk Milleti, artık hür milletler camiasından layık olduğu yüksek şeref ve itibar mevkiini hiçbir itiraza

⁴¹² Albayrak, **a.g.e.**, s.223-224; Bila, **a.g.e.**, s.144.

⁴¹³ Tuncer, **Osmanlı’dan...**, s.284.

⁴¹⁴ **Ayın tarihi**, Eylül 1951, **Zafer** 19 Eylül 1951.

⁴¹⁵ **Ayın Tarihi**, Ekim 1951; Erer, **a.g.e.**, s.87-89; Eroğul, **a.g.e.**, s.77-78.

mahal bırakmayacak bir açıklık ile pürüzsüz ve kâmil bir şekilde almış bulunuyor. Milletimizin tarihinde ilk defa olmak üzere seçim yolu ile iktidar değişmesinin manasını takdir etmek güç değildir. Bu büyük hadise ile yepyeni bir devir açılmakla beraber; ondan evvelki devir, süratle bir devri sabık halini alabilirdi. Böyle bir intikalin uzak yakın sarsıntılarını izale etmek için genel kurulunuza mühim vazifeler düşmüştür. İşte bir taraftan hal ve şartlar böyle bir nezaket ve ciddiyet arz ederken, diğer taraftan daha iktidarımızın ilk günlerinde derlenip toparlanmamıza fırsat vermemek maksadıyla harekete geçen muhalefetin çok şiddetli ve insafsız hücumları karşısında kaldık. Bundan başka parti bünyemizin yarattığı iç mücadelenin ızdırapları da az olmamıştır. Fakat bütün bunlar genel kuruldaki sıkı teshanüt sayesinde bertaraf edilmiş ve 14 Mayıs 'tan bu tarafa yapılan beş muhtelif seçimde de partimiz ekseriyetle kazanmıştır.”⁴¹⁶

Daha sonra Menderes genel idare kurulu raporunu okudu ve sorulara cevap verdi. Kongrede Dışışleri Bakanı NATO'ya dâhil olmakla ilgili bir konuşma yaptı. Daha sonra parti iç teşkilâtı ile ilgili seçimler yapıldı ve kongre 20 Ekim 1951'de sona erdi.⁴¹⁷

f- Türkiye'nin NATO'ya Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB'nin üstünlük yarışı başlayınca İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 17 Mart 1948'de Bruxelles Anlaşması'nı imzalayarak Eylül 1948'de, SSCB'ye karşı Batı Birliği Savunma Örgütü adında bir askerî örgüt kurdular.⁴¹⁸ Bu anlaşma Batı dünyasının ortak savunma yolunda attığı ilk adım oldu. Savaşın açmış olduğu yaraları daha saramamış olan Batı Avrupa Devletleri'nin, ABD'nin katılımı olmadan bir savunma örgütü kurmaları örgütün caydırıcılığını azaltmıştır. Daha sonraki dönemlerde ABD ulusal güvenliğini tehlikeye

⁴¹⁶ Erer, **a.g.e.**, s.88-88.

⁴¹⁷ Erer, **a.g.e.**, s.87-89.

⁴¹⁸ Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1995)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 224.

düşürecek silahlı bir saldırı durumunda B.M. Antlaşması'nın 51. maddesinde ifadesini bulan bireysel ve toplu savunma hakkını kullanması ve barışa katkıda bulunması amacıyla Avrupa'yı da içine alacak bir savunma paktı kurmaya karar verdi.

ABD'nin kararı üzerine, Bruxelles Antlaşması'nın taraftarları ile ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda Washington'da bir araya gelerek Kuzey Atlantik Antlaşmasını 4 Nisan 1949'da imzaladılar. Antlaşma 24 Ağustos'ta yürürlüğe girdi.⁴¹⁹ Türkiye de bu savunma paktının içinde yer alabilmek için çalışmalara başladı.

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Batı cephesinde yer aldığını kanıtlamış ve B.M.'nin içinde yerini almıştır ama Sovyet tehdidinden dolayı huzursuzdur. Ayrıca ekonomik kalkınabilmek için batının desteğine ihtiyacı vardır. Bu nedenle 1949'da kurulmuş olan NATO'ya girebilmek için çaba sarf etti. Türkiye'nin bu konudaki girişimleri daha CHP iktidarı döneminde başlamıştı. Hatta ABD'nin ve diğer NATO üyesi ülkelerin sempatisini kazanabilmek için 1949'da İsrail'in kuruluşunu tanıyan ilk Müslüman ülkelerden biri oldu. CHP iktidarı döneminde Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi ile ilgili müracaatta bulunulmuş ancak bundan olumlu bir sonuç alınamamıştı.

D.P. iktidara geldiğinde CHP'nin başlattığı bu politikaya devam etti ve Kore'ye asker gönderip arkasından da 1 Ağustos 1950'de NATO'ya üye olabilmek için üye 12 devlete müracaatta bulundu.⁴²⁰ İktidar, muhalefet, kamuoyu, basın da, Türkiye'nin, NATO'ya üye olması konusunda ortak hareket etti.⁴²¹ D.P.'nin müracaatı da, ABD, İngiltere, Fransa tarafından incelendi. Ve 18 Eylül 1950'de reddedildi.⁴²² Bu arada Türkiye, BM'de 53 oy ile Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine kabul edildi. Türkiye NATO'ya üye

⁴¹⁹ Gönlübol – Sar, **a.g.e.**, s.224.

⁴²⁰ **Zafer**, 6-8 Ağustos 1950; Ömer Kürçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s.37-38 ; Burçak , **a. g. e.** s.94-95.

⁴²¹ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950; **Ulus**, 9 Ağustos 1950; Oral Sander, **Türk –Amerikan İlişkileri , 1947-1964**, Ankara, Sevinç Matbaası , 1979, s.79-86; Vanderlippe ,**a.g.e.**s.218.

⁴²² **Zafer**, 19 Eylül 1950; Haluk Ülman, “Nato ve Türkiye” **A.Ü.S.F.D.Cilt.XXII**, sayı 4, Ankara, 1968, s.143-147; Avcıoğlu, **a.g.e.**, s.279.

olmak konusunda çalışmalarına devam etti ve yoğun bir diplomasi trafiği yaşandı. Türkiye'nin önündeki en büyük engellerden biri olan İngiltere'nin politikasında yaptığı değişiklikten sonra diğer devletler de Türkiye'ye olumlu yaklaşıma başladılar.⁴²³ NATO'ya üye devletlerin kabul etmesi üzerine NATO'ya girişi kabul eden kanun tasarısı 17 Şubat 1952'de TBMM'ye sunuldu ve kabul edildi.⁴²⁴ Dış politikada böyle bir başarının elde edilmesi D.P. iktidarına oldukça önemli bir prestij sağladı. Ayrıca Türkiye güvenliği konusunda daha rahat bir duruma geldi.⁴²⁵

4- Türkiye Köylü Partisi'nin Kurulması

D.P. iktidarının ilk yılında Adana İl Kongresi'nde meydana gelen hâdiselerden dolayı partiden istifalar yaşandı. Bundan dolayı basında yeni bir parti kurulacağına yönelik söylentiler dolaşmaya başladı. Muhalif basın da eline geçirdiği bu fırsatı fazlasıyla kullanmayı ihmal etmedi ve bu mesele uzun bir süre tartışıldı.⁴²⁶ Ancak yeni partinin kuruluşu bir yıl sonra gerçekleşti ve 19 Mayıs 1952'de Türkiye Köylü Partisi kuruldu. Partinin yayın organı olarak da Teşkilât Gazetesi çıkarılmaya başlandı.⁴²⁷ TKP kuruluş amacını; “başta köylüler olmak üzere bütün vatandaşları ileri bir refah seviyesine kavuşturmak, dışarıdan ve içerden gelebilecek her türlü tehdit ve tehlikeye karşı koyabilen bir millet haline getirmek, böylece güvenlik ve refahını sağlamak” şeklinde ifade etmiştir.⁴²⁸

⁴²³ Zafer, 19 Temmuz 1951; Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s.37-38.

⁴²⁴ TBMMTD, Dönem IX, Cilt.XIII-1, s.314-343.

⁴²⁵ Erkin, a.g.e., s.229-248; Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973”, **Belleten**, Cilt.XXXIX, Sayı 154, Ankara 1975, s.283; Yusuf Sarınoy, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi**, Ankara, 1988, s.85; Aktaş, a.g.e., s.50-55; Türkkaya Ataöv, **Amerika, Nato ve Türkiye**, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1969, s.205-210; Nazım Berksan, **Bir Tarafsızın Kitabı**, İstanbul, 1957, s.188.

⁴²⁶ **Ulus**, 1 Haziran 1951; **Ulus**, 4-14 Temmuz 1951.

⁴²⁷ **Ulus**, 20 Mayıs 1952; Erer, a.g.e., s.109; Tunaya, a.g.e., s.744; Karpat, a.g.e., s.368; Tökin, a.g.e., s.87.

⁴²⁸ Tunaya, a.g.e., s.746; Aygen, a.g.m., s.209.

TKP'nin parti programı incelendiğinde; “demokratik parlamenter cumhuriyetçi rejimin güçlendirilmesi, bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasının gerekliliği, laikliğin din düşmanlığı değil, din ve vicdan özgürlüğü şeklinde anlaşılması gerektiği, devlet yönetiminde adaletli ve tarafsız olunması” gibi görüşlere yer verdiği görülecektir.⁴²⁹ Ayrıca parti programında; “köycülük, sosyal güvenlik ve reform gibi ilkelerin başlıca ilkeler olması gerektiği, vatandaşlar arasında, din, mezhep, ırk, cins, aile, zümre, meslek farkı gözetmeksizin eşit haklara sahip olması” gerektiği ifade edilmiştir. “Millî ve edebî değerleri korumak, basın ve yayın özgürlüğünü tam olarak sağlamak, köyleri kalkındırmak için ziraat reformu yapmak, devletin ağır sanayi kurması, diğer sanayi kollarının özel teşebbüse bırakılması” gibi prensiplere yer vermişlerdir.⁴³⁰ Bütün bu vaatlerine rağmen TKP siyasî hayatta çok ciddi bir mevkie gelememiştir.

5- Millet Partisi'nin Kapatılması

M.P. 14 Mayıs Milletvekili Genel Seçimleri'nden sonra kendi içinde ciddi bunalımlar yaşamaya başladı. 15 Mayıs 1951'de Dördüncü Büyük Kongresi'ni, Ankara'da yaptı ama parti içi bunalımlarını halledemedi. Bu arada M.P.'nin faaliyetleri, iktidar partisi D.P. tarafından da değerlendirilmekte ve M.P.'yi dini siyasete alet etmekle itham etmekteydi. M.P. de bunu partilerinin değil iktidarın yaptığı iddiasında bulunmaktaydı.⁴³¹ M.P.'nin Beşinci Büyük Kongresi 27-29 Haziran 1953'te yapıldı ve parti içi sıkıntılar daha da belirginleşti.⁴³² Kongre'de bazı partililer, “M.P.'nin gerici ve Kemalizm aleyhtarı bir tutum benimsediği iddiasıyla” istifa ettiler. Daha sonra da bir başkası, M.P.'nin gizli bir dosyasından bahsederek; “onun iktidara geldiğinde, medenî kanunu kaldıracağı, şeriatı, saltanatı ve halifeliği geri getireceği,

⁴²⁹ Tunaya, **a.g.e.**, s.746-748; Karpat, **a.g.e.**, s.368.

⁴³⁰ Tunaya, **a.g.e.**, s.746-748.

⁴³¹ **TBMMTD**, Dönem IX, Cilt.XXIII, s.207-209.

⁴³² **Ulus**, 5 Temmuz 1953; **Zafer**, 9 Temmuz 1953.

İslâm birliğini kuracağı, Arap harflerini yeniden kabul edeceği” yolunda iddialarda bulunarak partisinden istifa etti.⁴³³

Bu hâdiseler üzerine Cumhuriyet Savcılığı 3 Temmuz 1953'te harekete geçerek incelemelere ve soruşturmalara başladı. 8 Temmuz 1953'te partinin merkezleri mühürlendi.⁴³⁴ M.P.'nin geçici olarak kapatılması CHP'de büyük bir panik meydana getirdi ve sıranın kendilerine geleceği endişesini duymaya başladılar. Bu nedenle M.P.'nin kapatılmasını eleştirerek bir bildiri yayımladılar. İktidar ise ana muhalefet partisinin bu tutumunu oldukça sert bir şekilde eleştirdi: “CHP'yi, Atatürk'ün kurduğu bir parti olmasına rağmen O'nun inkılâplarına sahip çıkmamakla” suçladı.⁴³⁵ M.P.'nin yargılanması tamamlandıktan sonra partinin kapatılmasına karar verildi. Bunun üzerine ileri gelenlerden bir bölümü kapatılan partilerinin yerine 10 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurarak siyasî faaliyetlerine devam ettiler.⁴³⁶

Bütün bu gelişmelerin yanında iktidar Millî Selamet Kanunları adı verilen yeni kanunlar da çıkarmıştır. Bunlardan birisi de 21 Temmuz 1953'te kabul edilen üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan kanundur. Bunun yanında başka kanunlarla profesörler Millî Eğitim'e bağlanmıştır. Böylelikle CHP ile yakınlığı bilinen pek çok profesörün siyasetle uğraşması da engellendi. Aynı zamanda Türk Ceza Kanunu'nda, vicdan ve toplanma özgürlüğü konusunda da değişiklik yapılmış, dinin siyasete alet edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴³⁷

6- Genç Demokratlar Teşkilâtı'nın Kurulması

D.P.'nin kuruluş yıllarında bir gençlik teşkilâtının kurulması teklif edilmiş ancak o dönemde bu teklif çok itibar görmemişti. Daha sonraki yıllarda D.P.

⁴³³ Albayrak, **a.g.e.**, s.234.

⁴³⁴ **Zafer**, 8-9Temmuz 1953; **Ulus**, 8 -9Temmuz 1953; **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1953; Burçak, **a.g.e.**, s.136-138.

⁴³⁵ Yücel, **a.g.e.**, s.97.

⁴³⁶ Yücel, **a.g.e.**, s.97.

⁴³⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s.249.

bu boşluğu hissederek gençlik teşkilâtı kurulmasının faydalı olacağına karar vererek çalışmalara başladı. Bunun partinin güç kaynağı hatta siyasetinin okulu olması düşünülmüştür. Genç Demokratlar Teşkilâtı, D.P.'nin dokuzuncu kuruluş yıldönümünde, Ankara'da yüksek öğrenim gençleri tarafından 7 Ocak 1954'de kuruldu.⁴³⁸ Teşkilâtın açılışında konuşma yapan Fuat Köprülü, mücadelenin fikir yolu ile yapılmasını tavsiye ederek “şahsiyetlerle ve muhterislerle mücadele edilmemesini” istedi. Genç Demokratlar Teşkilâtı, D.P.'den ayrı bir siyasî teşkilât olarak kurulmadığı için D.P.'nin benimsemiş olduğu fikirleri benimsedi. Bu teşkilâtın üyelerinin, siyasî yayınları iyi izlemeleri, çok okumaları ve anlamaları ve bu yayınları da başkalarına çok iyi anlatmaları amacına yönelik D.P.'nin bir propaganda teşkilatı niteliğindedir. GDT'ye üye olabilmek için 28 yaşından küçük olmak şartı getirilmişti.⁴³⁹ GDT'ye üye olacak adaylardan D.P. ile birlikte çalışacaklarına dair söz alındı. Bu teşkilâtın amaçları yönetmeliklerinde şu şekilde belirtilmiştir:

- Politika eğitimini, konuşma ve dinleme kurallarını gençler arasında yaymak,
- Memleketin kültürel, sosyal ve ekonomik meselelerini siyasî eğitimin gerektirdiği yöntemler çerçevesinde görüşmek ve tartışmak,
- Bu çalışmalarda elde edilen deneyimi ve bilgiyi yaymak,
- Türk İnkılâplarını korumak,
- Yurt içi ve dışında bulunan gençlik teşkilâtlarıyla ilişkiler kurmak,

Gençlik teşkilâtının idare kurul üyelerinin gizli oy ile seçilmesi ve bu kurulların bir yıl süre ile görev yapması öngörülüyordu.

Genç Demokratlar Teşkilâtı'nın çalışma konuları ise şöyle belirlenmiştir:

⁴³⁸ **Demokrat Parti; Genç Demokratlar Teşkilat ve Esasları, Gençlik ve Siyasi Eğitim**, Ankara, Güneş Matbaası, 1954, s.3-4; **Zafer**, 8 Ocak 1954; Yücel, **a.g.e.**, s.103.

⁴³⁹ Yücel, **a.g.e.**, s.103; Albayrak, **a.g.e.**, s.238-239.

- D.P.'nin tüzük ve programı iyi incelenecek,
- D.P.'nin göndereceği veya teklif edeceği yayınları incelemek,
- Üyelerin semtlerinde duydukları haber ve olayların doğruluğunu arkadaşlarıyla birlikte görüşmek ve tartışmak,
- Memleketi tanımak için ortak geziler, ziyaretler düzenlemek,
- Üyeler arasında bağlılığı arttırmak amacıyla, eğlenceler tertip etmek ve her türlü çalışmalarında “usulü dairesinde” siyasetle uğraşmak.

Bunlardan başka üyelerin görev alacağı kitaplık ve yayın sağlanması, gezi, müzik ve eğlence, spor komiteleri gibi komitelerin kurulması isteniyordu. Böylece D.P.'nin daha etkili propagandasının yapılacağına inanılmaktaydı. Ayrıca teşkilâtın militan yetiştiren yer şeklinde algılanmasını istemedikleri de belirtilmiştir. GDT ilk toplantısını 23 Ocak 1954'te yaptı. Bu toplantıya pek çok D.P. ileri geleni de katılarak bu teşkilâta önem verdiklerini göstermek istediler.⁴⁴⁰ D.P.'liler bir zamanlar CHP'nin, Halkevlerinde yaptığı gibi bu kurumları siyasî bir okul ve parti için potansiyel bir güç olarak kullanmayı amaçlamışlardı.

7-Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Kurulması

M.P.'nin 8 Temmuz 1953'te kapatılmasından sonra bazı üyelerinin Hür Millet Partisi adı altında yeni bir parti kuracaklarına yönelik haberler basında çıkmaya başladı.⁴⁴¹ Daha sonra yeni kurulacak partinin adının Cumhuriyetçi Millet Partisi olması kararlaştırıldı. 10 Şubat 1954'te programlarını ilân ettiler ve ilk şubelerini Kırşehir'de açtılar. Partinin kurucuları; “gerçek başarının

⁴⁴⁰Genç Demokratlar Teşkilat ve Esasları, s.8-15; Zafer, 24 Ocak 1954; Albayrak, a.g.e., s.239-240.

⁴⁴¹Yeni Ulus, 1 Şubat 1954.

gerici faaliyetlere sempati duymak yerine, uygar bir toplumun prensiplerine göre siyasî mücadele yapmak olduğunu” savunmaktaydılar.⁴⁴²

CMP programında, “insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, ikinci bir meclisin ve Anayasa Mahkemesi’nin kurulması, kanunların anayasaya aykırılığı hakkında dava açılabilme hakkının tanınması, kadınlara her türlü hakların sağlanması, emeğin sömürülmesine yol açan çalışmaların durdurulması, yasal ve fiilî tekelciliğe son verilmesi, serbest rekabetteki devlet ayrıcalıklarının kaldırılması, laiklik, din ve vicdan özgürlüğü ve modern devlet ilkelerinin Anayasa’da tanınması” gibi prensiplerden bahsedilmekteydi.⁴⁴³

CMP kurucuları, milletvekili genel seçimlerinin 2 Mayıs 1954’te yapılmasına karar verilmesi üzerine henüz teşkilâtlanmasını tamamlayamadığından sıkıntı yaşadı. CHP ile iş birliği yapabilmek için bir bildiri yayınladı. Bildiride; D.P.’nin rejime yönelik tutumlarını eleştirmişler, seçime bütün partilerin eşit şartlarda katılmasının sağlanmasını, kurulacak yeni meclisin kuvvetler ayrılığına dayanan Batı örneği bir anayasa yapmasını, bu anayasada ikinci meclise, Anayasa Mahkemesine, hâkimler meclisine yer verilmesini böylelikle yargı bağımsızlığının sağlanmasını, yeni meclisin bir nevi kurucu meclis olmasını ve erken seçimlere gidilmesini istemişlerdir.⁴⁴⁴ Daha sonra da ana muhalefet partisi CHP, 14 Mart 1954’te bir bildiri yayınlarak muhalefet partilerini iş birliğine davet etti. CHP, davetinin rejimin korunması için gerekli olduğunu da belirtti.⁴⁴⁵ Ancak bu işbirliği çalışmalarında hem partilerin kendi iç bünyelerindeki tepkiler hem de iktidarın aldığı tedbirlerden dolayı herhangi bir başarı elde edilemedi.⁴⁴⁶ CMP 2 Mayıs 1954 Milletvekilliği Genel Seçimleri’ne bu şartlar altında girdi.

⁴⁴² Erer, **a.g.e.**, s.197; Karpat, **a.g.e.**, s.364; Aygen, **a.g.m.**, s.209; Tökin, **a.g.e.**, s.88; Jenkins, **a.g.e.**, s.120.

⁴⁴³ **Cumhuriyetçi Millet Partisi: C.M.P Ana Nizamnamesi**, Ankara, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O, 1954, s.4-8. **Vatan**, 11 Şubat 1954.

⁴⁴⁴ **Yeni Ulus**, 13 Mart 1954.

⁴⁴⁵ **Yeni Ulus**, 14 Mart 1954.

⁴⁴⁶ **Zafer**, 14-16 Mart 1954 ; Erer, **a.g.e.**, s.207; Barutçu, **a.g.e.**, s.559-561.

B- 1954 GENEL SEÇİMLERİNE KATILAN SİYASÎ PARTİLER VE PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1954 genel seçimlerine giderken iktidarda bulunan D.P. muhalefete göre daha rahat bir konumdadır. Bunda da dört yıllık iktidarları dönemindeki faaliyetlerinin etkisi büyüktür. İktidar iç politikada yerini sağlamlaştırmak ve seçmen oylarını alabilmek için önemli uygulamalara gitti. İşçilere grev hakkını tanımamış ama haftalık paralı tatili kanunlaştırdı. Bunun yanında memurlara da seçim öncesi fazladan üç maaş verdi. Traktör dağıtımına hızla devam edilerek, tarımda makineleşme konusunda önemli bir yükselme oldu. Üretimde önemli ölçüde bir artış sağlandı. İktidar özellikle şeker ve çimento sanayiinde büyük gelişmeler meydana getirdi. Ekonomik alandaki gelişmeler halkı memnun etti. Sağlık, ulaştırma, eğitim alanlarında halka önemli hizmetler götürüldü. Bu da büyük halk kitlelerinin D.P.'den hoşnut olmalarına sebep oldu. Dış politikada ise Kore Savaşı'na asker gönderilmesi sonucu NATO'ya girildi ve ABD'den de önemli ölçüde ekonomik yardım geldi. Dolayısıyla D.P. dört yıllık iktidarı döneminde halkın yararına önemli aşamalar kat etti.

D.P.'nin genel seçimlerin Mayıs ayında yapılacağına dair beyanatlar vermesi üzerine 1953 yılının Kasım ayının sonlarından itibaren siyasî partiler arasında seçim rüzgârları esmeye başladı. Başbakan Menderes, 21 Kasım 1953'de Samsun'da halka hitaben yaptığı konuşmada genel seçimlerin 4-5 ay içerisinde yapılacağını belirtti.

CHP'li eski başbakan Şemseddin Günaltay ise 23 Kasım 1953'de Fatih ilçe kongresinde genel seçimlerle ilgili bazı prensipler açıkladı ve 1954 genel seçimi öncesinde bütün CHP'lilerin bu prensipler etrafında seçim propagandasını yürütmelerini istedi. Böylece siyasî partiler arasında resmî olmayan seçim mücadelesi başladı. Bu arada iktidar çalışmalarına devam etti. 8 Aralık 1953'te, CHP'nin mallarının hazineye devredilmesiyle ilgili 7 maddelik bir kanun tasarısı hazırladı. Tasarı TBMM'de görüşülmüş

muhalefetin ve muhalif basının sert eleştirisi ve tepkilerine rağmen 14 Aralık 1953'te ilgili kanun kabul edildi.⁴⁴⁷

İktidar, 27 Ocak 1954'te, 6234 sayılı kanun ile Köy Enstitülerini, Köy Öğretmen Okulları adı altında öteki öğretmen okullarıyla birleştirilerek Köy Enstitülerinin varlığına da son verdi.⁴⁴⁸ Bu gelişmelerin yanında D.P. Meclis Grubu 11 Şubat 1954'te yaptığı toplantıda, Milletvekili Genel Seçimlerinin 2 Mayıs 1954'te yapılması kararlaştırdı. Ayrıca iktidar 5545 sayılı kanunun bazı maddelerinde değişikliğe gitmiş bu değişiklikler 17 Şubat 1954'te 6272 sayılı kanunla kabul edilmişti.⁴⁴⁹ 9 Mart 1954'te ise Radyo ve Basın Kanunu ve radyonun kullanılmasıyla ilgili değişiklik yapıldı.⁴⁵⁰ Muhalefet, iktidarın bütün bu çalışmalarını kendilerini güçsüz duruma getirmek için yapıldığını iddia etti ve yeni kurulan CMP, 12 Mart 1954'te bir bildiri yayınlayarak muhalefeti iş birliğine çağırdı. CHP de, CMP'ye 14 Mart 1954'te cevap verdi.⁴⁵¹ Ancak partilerin kendi içlerindeki anlaşmazlıklar yüzünden birbirleriyle anlaşmaları da mümkün olmadı.

Dokuzuncu Dönem TBMM, 12 Mart 1954'te Milletvekili Genel Seçimlerinin 2 Mayıs'ta yapılmasına oy birliğiyle karar vererek kendi kendini fesh etti. DP milletvekili aday listesi ilan edildiği zaman daha önce milletvekili olan 150 kişinin yeni listede yer almadığı görüldü. Bu durum karşısında bazı DP'liler partilerini eleştirdiler.

2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerine, D.P., CHP, CMP, İşçi Partisi (İ.P.) ve Köylü Partisi (K.P.) katıldı ve bu seçimde de Liste Usûlü Çoğunluk Sistemi uygulandı.⁴⁵² Siyasî partiler 12 Nisan'da kesin aday listelerini ilân etti.⁴⁵³ Böylelikle seçimle ilgili pek çok hazırlık da tamamlanmış oldu.

⁴⁴⁷ **TBMMTD**, Dönem IX, Cilt.XXVI, s.169.

⁴⁴⁸ Karpaz, **a.g.e.**, s.323; **Yeni Ulus**, 17 Aralık 1953; Erdem, **a.g.e.**, s.238-241.

⁴⁴⁹ **TBMMTD**, Dönem IX, Cilt.36, s.220-224.

⁴⁵⁰ Topuz, **a.g.e.**, s.195-197; Muammer Aksoy, **Partizan Radyo ve Demokrat Parti**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960, s.32-33.

⁴⁵¹ **Yeni Ulus**, 13-14 Mart 1954.

⁴⁵² **Milletvekili Genel seçimleri 1923-2007**, TİK, s.4.

⁴⁵³ Eroğul, **a.g.e.**, s.96.

1-5545 Sayılı Seçim Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler

17 Şubat 1954'te TBMM'de yapılan görüşmeler sonucunda 5545 Sayılı Seçim Kanunu'nun 16, 19, 27, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 125 ve 126 maddelerinde değişiklik yapılmış, üç tane de geçici madde eklenmiştir. Milletvekili genel seçimi ile ilgili yapılan bu değişiklikler aynı gün 6272 Sayılı Kanun olarak kabul edildi. 13 Mart 1953'te de yürürlüğe girdi. Bu maddeleri genel hatlarıyla şu şekilde ifade edebiliriz:⁴⁵⁴

16- Seçmenler hangi yerleşim merkezinde bulunuyorlarsa o bölgelerdeki mülkî âmirlerin görevlendireceği kimseler vasıtasıyla kayıtlarının yapılması, seçmen kütüklerinin düzenlenmesinde siyasî partilerin temsilci bulundurmalarıyla ilgili yapılan değişikliklerdir.

19- Seçmen kütük listeleri okunaklı bir şekilde düzenlendikten sonra, tasdikli birer sureti o seçim bölgesinde teşkilâtı bulunan siyasî partilere makbuz karşılığında verilir. Bu listeler halkın görüp okuyabileceği bir yere asılmalıdır.

27- Kütük listelerinde bir değişiklik yapılırsa bu değişiklikler listesi de yine siyasî partilere makbuz karşılığında verilir.

117- İl seçim kurulları merkez ilçe de dahil olmak üzere ilçe seçim kurullarından gelen tutanakları kanunda belirtilen şekliyle birleştirerek oy kazananların adlarını ve soyadlarını yazarak kazandıkları oy sayısını bir tutanakla belirtir. En çok oy alanların da milletvekili seçildiklerini başka bir tutanakla tespit eder.

119- İtiraz edilmiş oy pusulaları, sayım cetvelleri ve milletvekilliğine seçilme tutanakları ve diğer seçim evrakları milletvekili tutanakları kesinleşinceye kadar muhafaza edilir. YSK veya mahkeme kararı olmadıkça bir yere gönderilemez ve dağıtılamaz.

⁴⁵⁴ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 35, s.409.

120- Yüksek Seçim Kurulu bir başkan ve 10 üyeden oluşur. Yargıtay başkanı, kurulun başkanıdır. Kurul üyeleri Yargıtay ve Danıştay üyelerinden beşer asil ve üçer yedek olmak üzere kura ile belirlenir.

122- YSK'nın seçimlerle ilgili itirazları araştırmak ve karara bağlayabilmek için 11 kişi toplanması şarttır.

123- YSK'nın görev yetkileri beş maddeden oluşan esaslarla belirlenmiştir.

124- Seçim sonuçlarına itirazların nasıl yapılacağına yönelik esaslar belirlenmiştir. Bu esaslara uygun yazılmayan dilekçelerin reddedileceği belirtilmiştir.

125- YSK'nın seçim sonuçlarına yönelik yapılan itirazlarla ilgili nasıl çalışmalarda bulunacağının esaslarına yönelik kararlar belirtilmiştir.

126- YSK tarafından bir milletvekili tutanağının iptaline karar verilirse o milletvekilliği için yeniden seçim yapılır.

Bu kanunla kabul edilen üç geçici maddenin ilkinde ise seçmen kütüklerinin 30 gün çerisinde tamamlanıp asılmasına karar verilmiş, bu süre içinde seçmen kütükleri hazırlanamazsa gerekçesiyle birlikte İçişleri Bakanlığı'na bildirilmesi istenmiştir.⁴⁵⁵

İkinci geçici madde de, İl Genel Meclisi, belediye meclisi, köy muhtar ve ihtiyar heyetlerine ait seçmen kütüklerinin yeniden düzenlenmesine 1954 yılının Haziran ayının ilk haftasında başlanır.

Üçüncü geçici maddede ise 1954 Genel Seçimi'nde seçilecek milletvekili sayısının tespitinde 1950 genel nüfus sayımı esastır.

⁴⁵⁵ Erdem, **a.g.e.**, s.238-241.

Milletvekili Genel Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikleri değerlendirdiğimizde, seçimin daha düzenli ve sıkıntısız yapılabilmesi için bazı düzenlemeler yapılmış olduğunu görmekteyiz.⁴⁵⁶

2-Cumhuriyet Halk Partisi ve Seçim Beyannamesi

2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri için partiler arasında mücadele oldukça erken tarihlerde başlamıştı. CHP'li eski başbakan Şemseddin Günaltay, 23 Kasım 1954'te Fatih İlçe Kongresi'nde seçimler için bazı prensipler ortaya koydu. Bunlarla ilgili uzun uzun açıklamalar yapıldı ve 1954 seçim propagandasının bu prensipler etrafında toplanacağı ilan edildi. Bu prensipler:

1-Rejimin temeli olan insan hakları ve başta basın özgürlüğü olmak üzere bütün özgürlükler kutsal sayılacak ve bunların korunmasına büyük bir titizlik gösterilecektir.

2-İnkılâplar korunacaktır.

3-Özgürlük ve demokrasi rejimimizin kesin teminatı altına alınacaktır.

4-Seçimlerin tamamıyla özgür ve kimsede şüphe bırakmayacak bir şekilde yapılması için seçim kanunundaki boşluklar ortadan kaldırılacaktır.

5-Partiler arasında düşmanlık ve nifak oluşturmak vatan için tehlike sayılacak ve partiler arasında kardeşlik kurulacaktır.

6-Partizanlık kaldırılacaktır.

7-Adalet mekanizması her türlü etkinin dışında tutulacaktır.

⁴⁵⁶ Erdem, **a.g.e.**, s.238-241; Türkiye 'de Seçim Sistemleri ve Uygulamaları, s.95; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.90; Sait Aşgın, **Türkiye'nin Demokrat Parti'li Yılları**, Karaman, yay.y., 2001, s.62.

8-İktidar ve muhalefeti “İktidarda zorla kalınmaz, iktidara zorla gelinmez” prensibi üzerinde birleştirerek rejimin bu temel zihniyeti üzerinde hassasiyetle durulacaktır.⁴⁵⁷

2 Mayıs Genel Seçimleri’ne bu prensipleri halka vaat ederek girerse iktidarda bulunduğu dönemdekinden daha farklı davranacağını ifade ederek halkın tekrar güvenini kazanma şansını elde edebilirdi. Ancak CHP’liler, bu prensipleri seçim propagandalarında hiç dikkate almayarak sürekli iktidarı kötöleme yoluna gitmişlerdir.⁴⁵⁸ CHP daha sonra 25 Şubat 1954’te olağanüstü kurultayını toplayarak seçimlerle ve adaylarla ilgili değerlendirmeler yaptı.⁴⁵⁹ 28 Mart’ta adayların listesi belli olmuş ancak CHP’nin pek çok önemli ismi Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi isimler D.P.’ye geçmiştir.

CHP 1954 Seçim Beyannamesini ilan etti ve bu beyannamede; önce birlik ve beraberlik mesajları verildi. Arkasından D.P.’nin faaliyetleri eleştirildi. Dört yıllık muhalefetleri döneminde iktidarın bütün engellemelerine rağmen görevlerini yaptıklarını ve vatandaşların huzuruna vicdanları rahat olarak çıktıklarını belirttiler. Beyannamede, iktidara gelirlerse memleket sevgilerinden dolayı, siyasî partilerden intikam alma yoluna gitmeyeceklerini açıkladılar. Anayasa’da değişiklik yapacaklarını, kanunların ve uygulamaların Anayasa’ya uygun olup olmadığını denetlemek için bir Anayasa Mahkemesi kuracaklarını belirttiler. Ordu ve adaleti siyasetin dışında tutmak için çalışacaklarını, hâkim ve savcılar politik makamların etkisinden kurtaracaklarını, memurlarla, seçim sistemi ve basın özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler yapacaklarını ifade ettiler. Kaliteli ve ucuz üretimi sağlayacaklarını, israfı önleyeceklerini, ziraatte makineleşme, toprak ve yol meseleleriyle yakından ilgileneceklerini, özel teşebbüsü destekleyeceklerini savundular. İşçilerin sosyal hakları ile ilgili yeni düzenlemeler yapacaklarını,

⁴⁵⁷ Erer, **a.g.e.** s.179-180.

⁴⁵⁸ Erer, **a.g.e.**, s.179-180.

⁴⁵⁹ Bilâ, **a.g.e.**, s.153-154.

eğitime, Doğu'nun kalkınmasına, özerk üniversite kurulmasına ve her aileye bir ev verecekleri vaadinde bulundular.

CHP dış politikada barışçı bir politika izleyeceklerini belirtti.⁴⁶⁰ Beyannamenin sonunda memleket meselelerinin sadece CHP iktidarı ile çözülebileceğini ifade ederek; “seçimlerin memleketimiz için hayırlı ve uğurlu olması, milletimizin mesut ve müreffeh bir istikbale doğru hızlı adımlarla yürümesi en büyük emelimizdir,” cümleleriyle de sonlandırılmıştır.

3- Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Seçim Beyannamesi

CMP'nin kurucuları, Milletvekili Genel Seçimleri'nin 2 Mayıs'ta yapılacağı kararı üzerine yeni kurulmasından dolayı ülke genelinde teşkilatlanma konusunda ciddi sıkıntılar yaşadı. Genel seçimler öncesi CMP bütün mallarının hazineye devredilmesiyle zor durumda olduğunu düşündükleri CHP ile işbirliği yapabilmek için 12 Mart 1954'te bir bildiri yayınladı. CMP'nin bu işbirliği çağrısına 14 Mart'ta CHP'den cevap geldi;

“Lâik Cumhuriyet ve inkılâp umdelerini programlarında kabul ve seçim beyannamelerinde ilân edecek olan partilerle ve bağımsızlarla seçimlerde işbirliği yapmayı CHP rejimin selâmeti için faydalı sayar,” denilerek işbirliğine açık olduğunun mesajını verdi.⁴⁶¹ Bu gelişmeler sonrasında partiler kendi aralarında seçimle ilgili görüşmelere başladı. İktidar ise bu hâdiseye tepki gösterdi. CHP içerisinden bazı milletvekilleri de buna karşı çıktı.⁴⁶² CMP, her ilde adayların yarı yarıya olmasını isterken CHP, CMP'ye %30 oranında bir hak teklif edince işbirliği görüşmelerinden olumlu bir sonuç çıkmadı.⁴⁶³

Bunun üzerine CMP seçime yalnız girme kararı alarak beyannamesini yayınladı. CMP seçim beyannamesine; “Aziz Vatandaş” hitabıyla başlamış ve

⁴⁶⁰ **1954 CHP Seçim Beyannamesi**, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası; Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1973, s.260-261.

⁴⁶¹ **Yeni Ulus**, 14 Mart 1954.

⁴⁶² **Zafer**, 14-16 Mart 1954; Barutçu, **a.g.e.**, s.561; Bilâ, **a.g.e.**, s.155.

⁴⁶³ Erer, **a.g.e.**, s.207.

kuruluşlarından kısa bir süre sonra seçime gidilmesinden bahsedildikten sonra halkın ne mevcut ne de daha önceki iktidardan umduğunu bulamadığını belirtmiştir. İktidarın antidemokratik kanunları çıkarmasını tarih mahkemesi değerlendirecektir, demişlerdir. Batı modelinde bir hukuk devletinin kurulabilmesi için kuvvet ayrılığının gerektiğini, Anayasa’da da değişiklikler yapılmasını savundular. İkinci bir meclisin, Hâkimler Meclisi ve Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasının gerekliliğinden bahsettiler. Laiklik kavramının doğru anlaşılıp uygulanmasını, kişi hak ve hürriyetlerinin Anayasa’nın teminatı altında bulunması gerektiğini belirttiler. Millî iradenin tam anlamıyla uygulanabilmesi için seçim sisteminin değiştirilmesini ve liste usûlü çoğunluk sistemi yerine nispî temsil usûlünün benimsenmesini istediler. İktidarın ekonomide plânsız, programsız ve partizanca hareket ettiğini dile getirdiler. Hayat pahalılığından ve iktidarın halkın tamamına değil sadece bir kısmına hizmet ettiğini, millî varlık ve menfaatlerimizin çığnendiğini söyleyerek, Yabancı Sermaye Kanunu’nu da eleştirdiler. İktidarın köy kalkınması ile esaslı bir şekilde meşgul olmadığını, sadece oy için gösterişle meşgul olduğunu ifade ettiler. İşçi ve sanayi meseleleriyle de meşgul olunmasını, dış politikada ise bağımsızlığımız ve toprak bütünlüğümüzün korunmasını, milletlerarası işbirliği ve dayanışmaya önem verilmesini savundular.

CMP’nin Seçim Beyannamesi’nin sonunda da “Son Sözümlümüz: Bu memlekette söz, mutlaka milletin olacaktır” denilmekteydi.⁴⁶⁴

4- Türkiye Köylü Partisi’nin Seçim Çalışmaları

TKP siyasî hayatta çok fazla etkili olan bir parti değildir. Mecliste iktidara karşı en etkili muhalefet, bu partinin Seyhan milletvekili Cezmi Türk tarafından yapıldı. TKP 30 Ekim 1953’te ikinci büyük kongresini yaptı ve bu kongrede genel başkanlığa Remzi Oğuz Arık seçildi. Arık’ın, 3 Nisan 1954’te

⁴⁶⁴ Cumhuriyetçi Millet Partisinin Seçim Beyannamesi, Ankara, Yıldız Matbaası; Tanör, a.g.e., s.296.

bir uçak kazasında hayatını kaybetmesi üzerine, TKP ciddi bir sarsıntı geçirdi. 2 Mayıs seçimlerinde de % 0,56 oy aldı.⁴⁶⁵

C- SEÇİM ORTAMI VE SEÇİM KAMPANYALARI

1953 yılının Kasım ayının sonlarından itibaren henüz resmî olarak seçimin hangi tarihte yapılacağı belli olmamasına rağmen seçim mücadelesi başlamıştı. TBMM'nin genel seçimin tarihini 2 Mayıs olarak belirtmesinden ve kendini fesh etmesinden sonra seçim mücadelesi biraz daha yoğunlaştı. Basın, iktidar, muhalefet bu mücadeleyi yürütürken seçim mitinglerini başlatan da muhalefet partisi CHP oldu. Seçim mitingleri boyunca CHP'nin dile getirdiği konular, İsmet İnönü'nün şahsiyeti, Başbakan Menderes'in partizanlığı ve ekonomik konular üzerinde yoğunlaştı.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ilk seçim konuşmasını 9 Nisan 1954'te Malatya'da yaptı. Burada iktidarı eleştiren İnönü, demokratik rejimi kendilerinin getirdiklerini, dolayısıyla eksiklerini de kendilerinin tamamlayacağını söyledi. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'ni de kuracaklarını ifade etti. Daha sonra Adapazarı, Balıkesir, İstanbul, Manisa, Mersin, Niğde ve Sivas'ta seçim mitingleri düzenleyen İnönü, 1954 seçimlerinde CHP'nin iktidarı kazanacağını ve bütün vatandaşlara eşit davranacağını belirtti. CHP, iktidarın çıkarmış olduğu Yabancı Sermaye Kanunu, Petrol Kanunu ve Basın Kanunu'nu bütün seçim mitinglerinde sert bir şekilde eleştirdi.⁴⁶⁶

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 1954 seçim kampanyalarındaki bu sert eleştirilerine baktığımızda adeta bir yabancı sermaye düşmanı gibi hareket ettiğini görüyoruz. Bu mitinglerdeki cümleleri de bunu doğrular niteliktedir. Bu cümlelerden bazıları:

“Yabancı Sermaye özel kanunların himayesinde yaşayacaksa, kendi elimizle yerli sermayeyi yabancı olaya zorlamış oluruz.” “Bunlar bizde

⁴⁶⁵ **Ayın Tarihi**, Mayıs 1954.

⁴⁶⁶ **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954; Erer, **a.g.e.**, s.209-213.

eskiden de vardı. Zorla çıkardık memleketten... Girdikten sonra çıkması baş belâsıdır. 300 senede zorla çıkardık.” “Petrol kanunu bir kapitülasyon kanunudur.” “Bu memlekette kapitülasyonların yeniden ortaya çıkmasına asla izin vermeyeceğiz ve bu uğurda sonuna kadar mücadele edeceğiz.” “Petrol ve yabancı sermaye kanunları memleketin can evine dokunmaktır. İktidara gelirse düzelterek. Bunlarla her zaman uğraşacağım. Bırakmam yakalarını...”⁴⁶⁷ şeklindedir.

CHP ana muhalefet partisi olarak seçim propagandalarında, Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunu gibi sonuçları uzun vadede alınacak olan meseleleri gündeme getirerek kendileri için tarihî bir hata yaptı. Çünkü bu kanunların günlük hayatta halkın herhangi bir işine yaramayacağının farkına varması gerekirdi kanaatindeyiz. 1950 sonrasında meydana gelen ekonomik gelişmelerden dolayı halk D.P.’den memnun bir durumdaydı ve Demirkırat şahlanmıştı.⁴⁶⁸

İktidar ise seçim kampanyalarında dört yıllık hizmetlerini, yolları, köprüleri, barajları, köy içme sularını, karayoluna kavuşturulan şehirleri, kasabaları, köyleri sıkça dile getirdi ve yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır düsturuyla hareket etti. İktidar partisi ilk seçim mitingini, 10 Nisan 1954’te Erzurum’da yaptı ve iktidarın Malatya mitingine cevap verdi. Ayrıca Cumhurbaşkanı olmasına rağmen Celâl Bayar da seçim kampanyalarına katıldı ve halkın D.P.’yi desteklemesini istedi.⁴⁶⁹ Bayar, İnönü’nün yabancı sermaye ve petrol kanunları ile ilgili eleştirilerine cevap vererek düşüncelerini şu şekilde ifade etti;

“Eğer bu suçlamaların bir tanesinin bile gölgesini görmüş olsaydım, değil iktidarda benim kurduğum partinin bulunmasını, iktidarda öz oğlum olsaydı, onu millete ve parlamentoya şikâyet eder, yakasından tutup sandalyesinden indirirdim. Bizim Atatürk’ten aldığımız devlet terbiyesinin icabı budur.”

⁴⁶⁷ Bilâ, **a.g.e.**, s.155; **Yeni Ulus**, 22,24 Nisan 1954.

⁴⁶⁸ Aydemir, **a.g.e.**, Cilt III, s.154.

⁴⁶⁹ **Zafer**, 21,22,23,24,25 Nisan 1954; Yücel, **a.g.e.**, s.107-108; Burçak, **a.g.e.**, s.202-209.

Bayar böylece çıkarılan bu kanunlarla ilgili muhalefetin suçlamalarının haksız olduğunu açıkladı.⁴⁷⁰

İktidar Trabzon, Rize, Çanakkale, İzmir, Giresun, Samsun, Bolu, Ordu, Adana, Diyarbakır, Bursa, Bandırma, Mersin, Ordu'da seçim kampanyalarını sürdürdü.⁴⁷¹

Muhalefet, Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunu dışında iktidarı, TBMM'ye danışmadan Kore'ye asker gönderdiği, Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasının iç politika malzemesi olarak kullanıldığı, hayat pahalılığı, basına getirilen sınırlamalar, radyonun iktidar tarafından kullanılması, işçiye grev hakkının verilmeyişi gibi konularda da seçim kampanyası boyunca sert bir şekilde eleştirmeye devam etti.

İktidar ise muhalefeti memlekette barış ve gelişmeyi engellemekle suçladı.⁴⁷² CHP'nin iktidarı kötülemekten başka işinin kalmadığını belirtti. D.P. seçim günü yaklaştıkça temel atma ve hizmete açma faaliyetlerine de hız verdi. Böylelikle Türk siyasi hayatına bir başka ilki daha getirerek temel atma, kurdele kesme geleneğini de bu dönemde başlatmıştı. 4 Nisan'da Samsun Limanı'nın temeli atıldı, 22 Nisan'da, İzmit'te üçüncü kâğıt fabrikası hizmete açıldı, 26 Nisan'da da Mersin Limanı'nın inşaatına başlandı. Bu törenler vesilesiyle iktidar yaptığı konuşmalarda kalkınma faaliyetleriyle övünmüş, halkın kafasında D.P. lehindeki hava daha da kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır.⁴⁷³

İktidarın temel atma törenleri muhalefet tarafında eleştirilince; “palavra atmayız, temel atarız,” diyerek muhalefete cevap vermişlerdir. D.P. seçim

⁴⁷⁰ Bayar, **a.g.e.**, s.155-156.

⁴⁷¹ Karakuş, **a.g.e.**, s.237-242.

⁴⁷² **Ayın Tarihi**, Nisan 1954.

⁴⁷³ Aydemir, **a.g.e.**, Cilt.III, s.161-162; Bu arada Vatan Gazetesi, 1950 seçimleri öncesi yaptığı gibi 1954 seçimleri öncesinde de seçimle ilgili bir anket yapmış ve sonuçlarını 24 Nisan tarihli sayısında açıklamıştır. Bu anketin sonuçlarına göre; ankete katılanları %97,2'si seçimlere katılacaklarını belirtmişlerdir. Yine ankete göre seçmenlerin %59,9'u DP'ye,%25'i CHP'ye,% 14,5'i karışık aday listesine, % 0,4'ü CMP'ye ve TKP'ye oy vereceklerini bildirmişlerdir. **Vatan**, 24 Nisan 1954; Kayra, **a.g.e.**, s.169.

propagandaları süresince bu sloganı kullanmayı ihmal etmedi.⁴⁷⁴ Tarihler 1 Mayıs'ı gösterdiğinde bütün parti liderleri Ankara'ya döndüler seçimi ve sonuçlarını beklemeye başladılar.

D- 1954 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI VE MECLİSİN YAPISI

1-2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

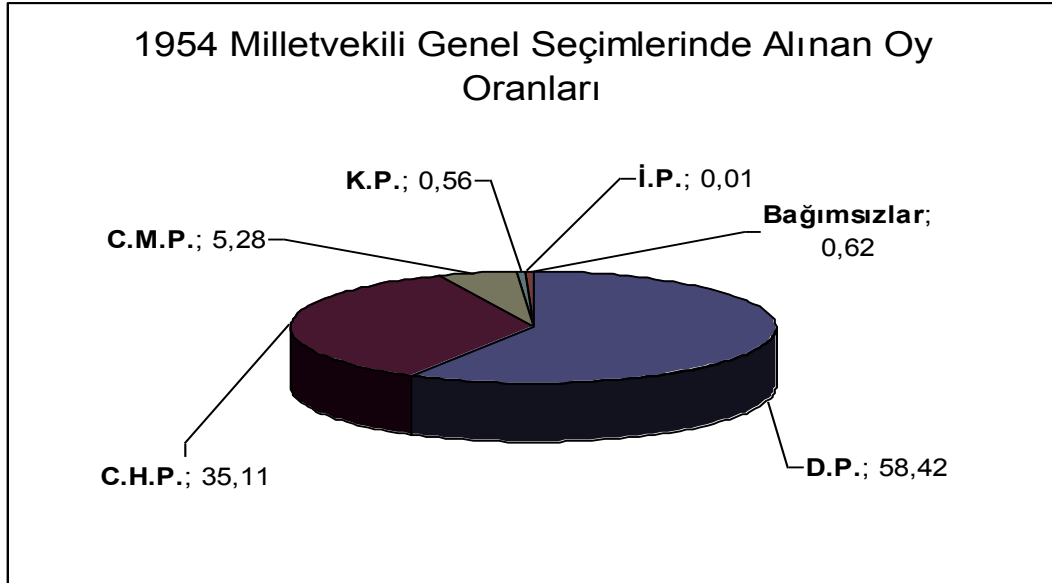
Genel seçimler sakin bir ortamda yapıldı. Türkiye genelinde toplam 10.262.063 seçmenden, 9.095.617'si, 43.174 sandıkta oy kullandı. Bu dönemde kanunî bir zorunluluk olmamasına rağmen seçimlere çok yüksek bir oranda katılımın olması halkın demokratik yaşama alışması ve onu sevmesi şeklinde izah edildi. Seçime katılma oranı, % 88.63 gibi oldukça yüksek bir orana ulaştı. Bu seçimde kadınların da diğer seçimlere göre daha yüksek bir oranda katıldıkları tespit edildi.

D.P. oylarını 1.000.000 dolayında arttırarak 55.22 olan oy oranını %58.42'ye çıkardı. Aldığı 5.313.659 oy ile 541 milletvekilliğinden 503'ünü kazandı. Meclisteki 541 milletvekilliğinin 537'sini erkek 4'ünü de kadınlar kazandı.

CHP 3.193.471 oy aldı ve 31 milletvekili çıkardı. Oy oranı ise % 39.59'dan %35.15'e düştü. Fakat Kars, Malatya ve Sinop'tan tam liste kazandı. CMP 480.249 oy ile %5.28 oranında kaldı ve 5 milletvekilliği kazandı. Bağımsızlar 56.392 oy alarak % 0,62 oranında bir başarı elde etti ve 2 milletvekili çıkardı. TKP 50.935 oy alarak, % 0.56 oranında bir başarı elde etmiş ancak milletvekilliği kazanamamıştı. Böylelikle 1954 genel seçimlerine katılan beş siyasî parti olmasına rağmen D.P., CHP, CMP ve Bağımsızlar meclise girebildi.⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ **Forum I**; sayı 4, 15 Mayıs 1954; Erer, **a.g.e.**, s.221.

⁴⁷⁵ **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007**, TİK, s.4-5; **Aynı Tarihi**, Mayıs 1954, **Cumhuriyet, Vatan**, 25 Nisan 1954.

Grafik: 9

Seçmen Sayısı:	10.262.063		
Oy Kullanan:	9.095.563		
Katılım Oranı:	%88.63		
Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Aldıkları Oy Oranı %	Kazandıkları milletvekili Sayısı
D.P.	5.313.659	58.42	503
C.H.P.	3.193.471	35.11	31
C.M.P.	480.249	5.28	5
K.P.	50.935	0.56	--
İ.P.	910	0.01	--
BAĞIMSIZLAR	56.393	0.62	2
TOPLAM	9.095.563	100	541

Tablo: 9

1954 genel seçim sonuçlarını verebilmek için gazeteler günde iki ya da üç baskı yaptılar. Seçim gününün ertesinde iktidar sonuçlardan son derece memnun oldu. Adnan Menderes memnuniyetini 3 Mayıs 1954'te Vatan

Gazetesi'nin üçüncü baskısındaki demecinde şöyle dile getirdi; "1950 genel seçimlerine göre daha büyük bir çoğunluk elde ettiklerini belirterek; "bunun mânâsı bütün devlet faaliyetlerine şâmil olmak üzere, her sahadaki icraatımızın Türk milletince tamamen tasvip edildiğidir," demişti.⁴⁷⁶ Gerçekten de 1950–1954 dönemi, Türkiye ve D.P. için oldukça başarılı bir dönem oldu. D.P. de bu başarıdan payına düşeni almış ve meclisteki sandalyelerin % 93,2'sini kazanmıştır. Türk siyasî tarihinde henüz bu orana ulaşabilen başka bir siyasi parti olmadı.⁴⁷⁷ Ancak D.P. elde ettiği bu başarıya rağmen Malatya ve Kırşehir'in, CHP de Adana seçim sonuçlarına itiraz etti ve seçimin dürüst yapılmadığı iddiasında bulundu. Fakat seçim sonuçlarında bir değişiklik olmadı. 1954 seçimleri tıpkı 1950 seçimleri gibi dürüst yapılan bir seçim oldu.

Ana muhalefet partisi CHP seçim sonuçlarındaki bu ağır yenilginin şaşkınlığını belli bir dönem üzerinden atamadı. Daha sonra tekrar D.P.'yi eleştirmeye başladı. Çünkü onlara göre 1950'de halk aldatılmış ve bir hata yapmış, 1954'te bu hatalarını düzelteceklerine inanmışlardı. Ancak 1954 seçimlerinin sonucu daha ağır bir yenilgi oldu. CHP'den seçimde aldıkları yenilgiyi sağduyulu değerlendirenler de oldu. Bunlardan biri de CHP'nin önemli isimlerinden Nihat Erim'di. Erim;

"1950 seçimlerini değerlendiremedik, halk aldandı sandık. Oysa 1954 seçimlerini de onlar kazandılar. O halde bilmemiz gerekir ki, halk onlarla (D.P.) beraberdir.... İktidarlarını normal kabul etmeliyiz. Biz de normal muhalefet yapmalıyız. Dağa çıkacak değiliz ya !..." demişti.

CHP iktidarın seçimlerde 60 milyon harcadığını ve bu nedenle kazandıklarını, kendilerinin ise 158 bin lira harcadığını bundan dolayı seçimi kaybettiklerini belirttiler.⁴⁷⁸ Ayrıca CHP, Kars ve Trabzon'da seçimi

⁴⁷⁶ **Vatan**, 3 Mayıs 1954.

⁴⁷⁷ **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007**, TİK, s.1.

⁴⁷⁸ **Yeni Ulus**, 4, 5 Mayıs 1954.

kaybettiğine çok üzölmüş İnönü: “Bir Trabzonlular’ı bir de Karslılar’ı affedemiyorum....” diyerek bu konudaki görüşünü ifade etmiştir.⁴⁷⁹

D.P. 6 Mayıs 1954’te bir bildiri yayınlayarak bu iddiaların tutarsızlığından bahsetti. Seçimlerde 1,5 milyon harcadıklarını, bu iddia ile “Türk Milletinin vicdanını para ile satın alma manasını vermeye kalkışmak, her şeyden önce Türk Milletine hakarettir,” demişlerdir.⁴⁸⁰

1950–1954 Milletvekili Genel Seçimlerinin Sonuçları

1950				1954			
Seçmen Sayısı: 8.905.743				Seçmen Sayısı: 10.262.063			
Oyunu Kullanan: 7.953.085				Oyunu Kullanan: 9.095.617			
Katılım Oranı: %89.30				Katılım Oranı: %88.63			
Partiler	Aldıkları Oy	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Aldıkları Oy	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı	Oy Kazancı Oy Kaybı
D.P.	4.391.694	55.22	408	5.133.659	58.42	503	+921.965+ %3.2
C.H.P.	3.148.626	39.59	69	3.193.471	35.11	31	-44.845 -%4.48
M.P. C.M.P.	368.537	4.63	4	480.249	5.28	5	+111.712 +%0.65
K.P.	Kurulmamıştı	--	--	50.935	0.56	--	--
İ.P.	Kurulmamıştı	--	--	910	0.01	--	--
BAĞIMSIZLAR	47.537	0.56	9	56.393	0.62	2	+11.856 +%0.06

Tablo: 10

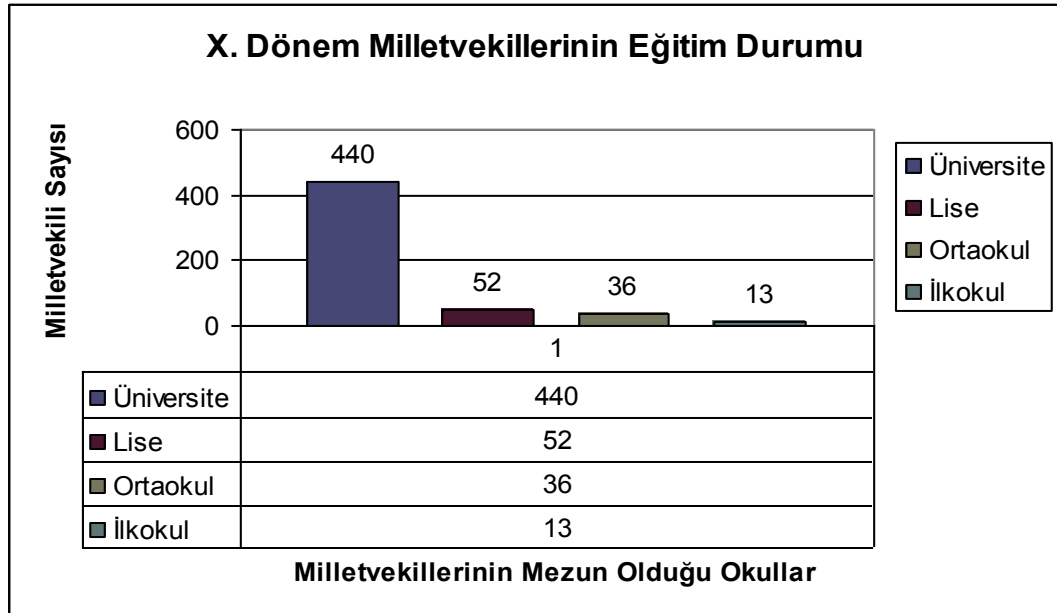
⁴⁷⁹ Barutçu, **a.g.e.**, s.563.

⁴⁸⁰ Burçak, **a.g.e.**, s.216; Yücel, **a.g.e.**, s.105-106, Erer, **a.g.e.**, s.233-235.

1950 ve 1954 genel seçimleri mukayese edildiğinde öncelikle 1954’de seçmen sayısında 1.000.000’luk bir artış meydana gelmiş olmasına rağmen seçime katılma oranında % 0.67 oranında bir düşüş yaşandı. 1950 genel seçimine 4, 1954 genel seçimine ise 5 siyasî parti katılmıştı. D.P. 1950 genel seçimlerinde aldığı % 55.22 oranını 1954’de biraz daha yükselmiş ve % 58.42 oranında bir başarı elde etmiştir.

D.P. 1954’de 541 milletvekilliğinin 503’ünü kazanarak ana muhalefet partisi CHP’nin oylarını % 39.59’ dan % 35.11’e düşürmüştür. Böylelikle D.P., iktidarının ilk dönemindeki uygulamalarının olumlu sonucunu 1954 genel seçimleriyle almıştır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde diğer partilerin 1954’de M.P.’nin ve MKP ve Bağımsızların önemli ölçüde bir varlık gösteremediğini aynı şekilde 1954 genel seçimlerinde de CMP, K.P., İ.P. ve bağımsızlar da aynı sonu yaşamışlardır.

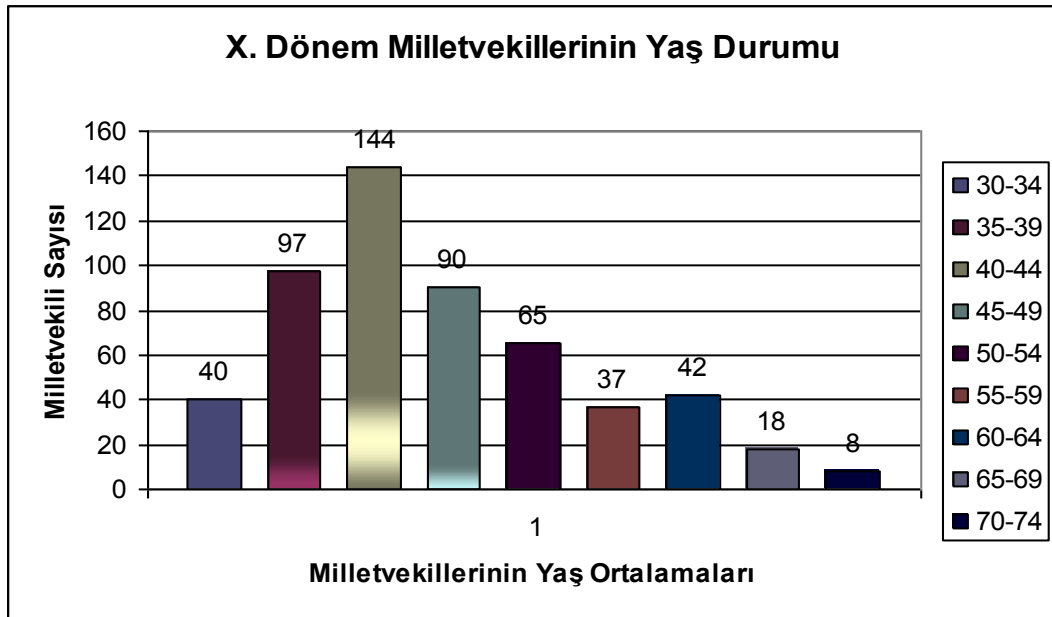

Grafik: 10

X. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	
Üniversite	440
Lise	52
Ortaokul	36
İlkokul	13

Tablo: 11

X. Dönem TBMM’de görev yapan milletvekillerinin büyük bir çoğunluğunun yüksek öğrenim yapmış olduğu görülmektedir. İlkokul mezunu da oldukça azdır. Bu nedenle X. Dönem milletvekillerinin eğitim seviyesinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

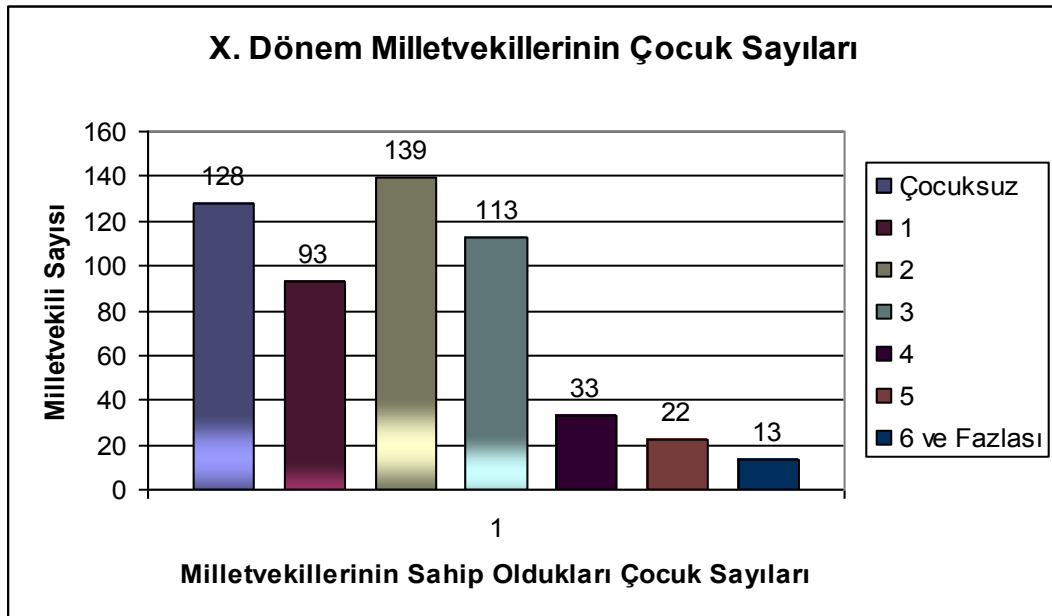

Grafik: 11

X. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	
30-34	40
35-39	97
40-44	144
45-49	90
50-54	65
55-59	37
60-64	42
65-69	18
70-74	8

Tablo: 12

X. Dönemde TBMM’de görev yapan milletvekillerinin yaş ortalamaları değerlendirildiğinde 35-49 arasında yoğunlaştığını görüyoruz. Bu nedenle X. Dönem milletvekillerinde yaş ortalamasının da genç olduğunu söyleyebiliriz.

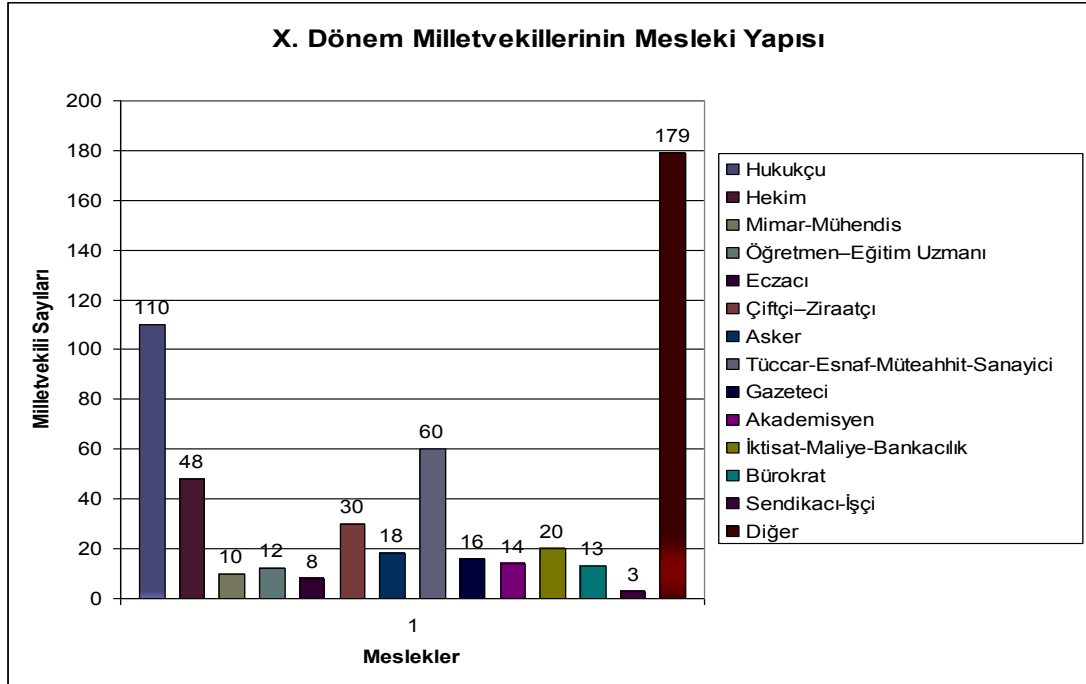

Grafik: 12

X. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	
Çocuksuz	128
1	93
2	139
3	113
4	33
5	22
6 ve fazlası	13

Tablo: 13

X. Dönem milletvekillerinin çocuk sayısı açısından incelendiğinde 2 çocuk üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Arkasından çocuksuz milletvekillerinin sayısının da önemli bir oranda olduğu görülmektedir. Daha sonrada üçüncü sırayı 3 çocuklu milletvekilleri almıştır. X. Dönem milletvekillerinin altı ve daha fazla sayıda çocuk sayısına sahip milletvekili sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

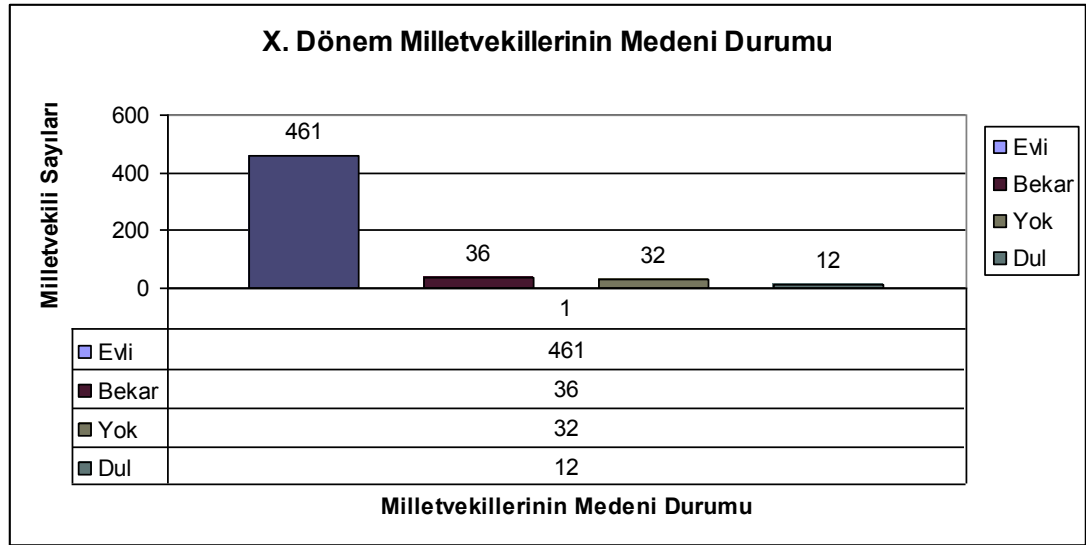

Grafik: 13

X. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Yapısı	
Hukukçu	110
Hekim	48
Mimar – Mühendis	10
Öğretmen-Eğitim Uzmanı	12
Eczacı	8
Çiftçi-Ziraatçı	30
Asker	18
Tüccar-Esnaf-Müteahhit-Sanayici	60
Gazeteci	16
Akademisyen	14
İktisat-Maliye-Bankacılık	20
Bürokrat	13
Sendikacı-İşçi	3
Diğer	179

Tablo: 14

X. Dönem milletvekilleri meslek dağılımları açısından değerlendirildiğinde ilk sırayı hekimlerin aldığı görülmektedir. İkinci sırada hukukçular, üçüncü sırada ise tüccarlar, esnaflar, müteahhitler ve sanayiciler yer almış onları da çiftçiler ve ziraatçılar takip etmiştir.

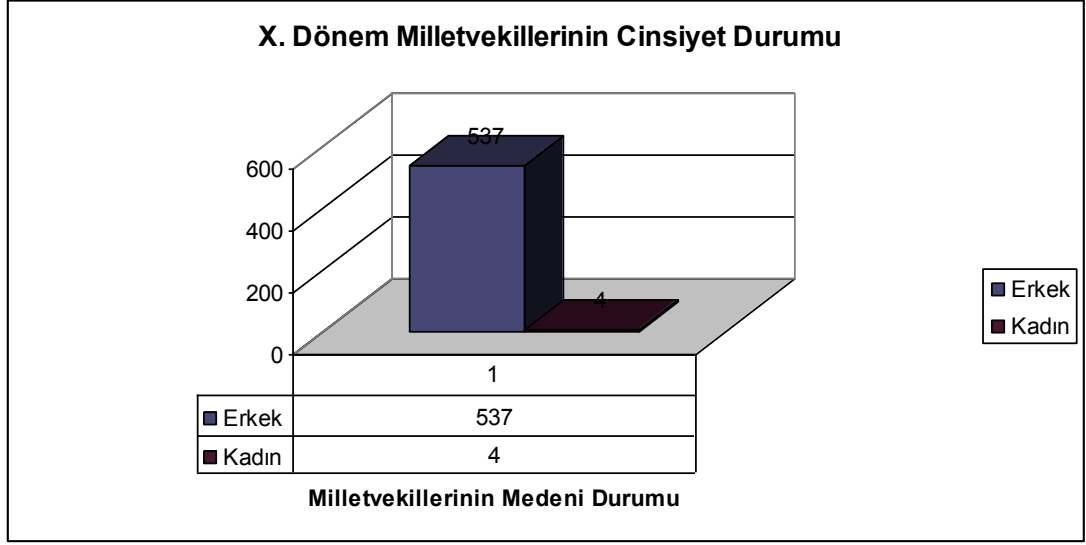

Grafik: 14

X. Dönem Milletvekillerinin Medeni Durumu	
Evli	461
Bekâr	36
Yok	32
Dul	12

Tablo: 15

X. Dönem milletvekillerinin medenî durumu değerlendirildiğinde büyük bir oranın evli olduğu görülmektedir. Bekâr milletvekillerinin sayısının 36'dır. Milletvekili genel sayısına göre değerlendirildiğinde oldukça az olduğu görülmektedir. Medenî durumları hakkında bilgi edinemediğimiz milletvekilleri de mevcuttur.

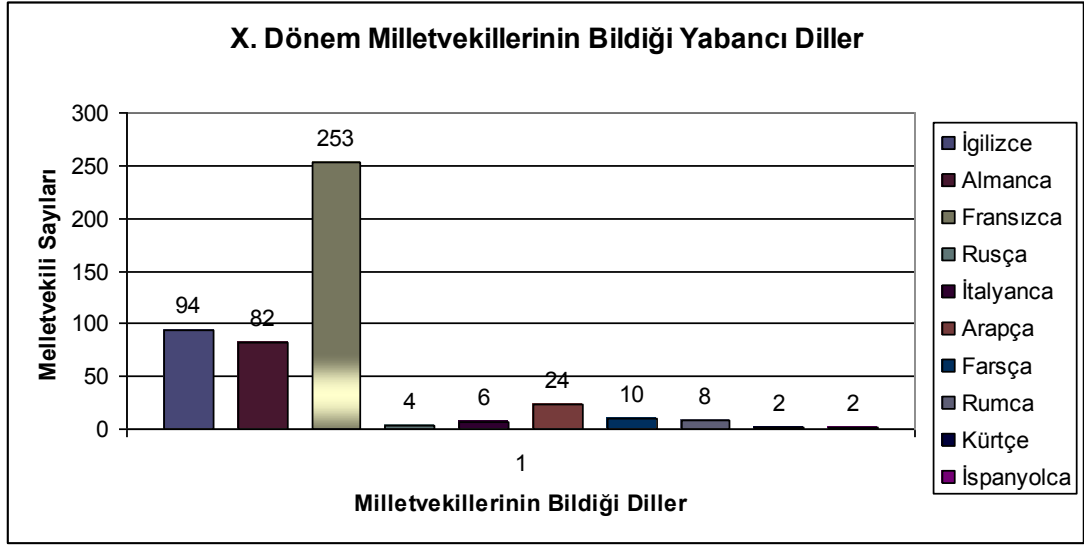

Grafik: 15

X. Dönem TBMM'nin Cinsiyet Durumu	
Erkek	537
Kadın	4

Tablo: 16

X. Dönem TBMM'de görev yapan milletvekilleri büyük bir çoğunlukla erkek milletvekillerinden oluşmuştur. X. Dönem kadın milletvekillerinin sayısı oldukça azdır. Bunlar; Nazlı Tıbar, Aliye Coşkun, Edibe Sayar, Nuriye Pınar'dır. X. Dönem TBMM'de kadın milletvekilleri % 0,73 gibi küçük bir oran oluşturmuşlardır.

Grafik:16

X. Dönem Milletvekillerinin Bildiği Yabancı Diller	
İngilizce	94
Almanca	82
Fransızca	253
Rusça	4
İtalyanca	6
Arapça	24
Farsça	10
Rumca	8
Kürtçe	2
İspanyolca	2

Tablo:17

X. Dönem TBMM’de görev yapan milletvekillerinin bildikleri yabancı dil açısından değerlendirme yaptığımızda ilk sırayı Fransızca bilenlerin aldığı görülmektedir. İkinci sırada İngilizce, üçüncü sırada ise Almanca bilenler yer almıştır. Bazı milletvekilleri başka bir yabancı dil bildiklerini beyan etmişlerdir. Bu bilgiler milletvekillerinin kendi beyanları olduğu için ifade ettikleri dilleri hangi seviyede bildiklerini tespit etmek mümkün değildir.

IV. BÖLÜM

1957 GENEL SEÇİMLERİ

A- 1957 GENEL SEÇİMİNE GİDEN SÜREÇTE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1-Adnan Menderes Hükümeti ve Faaliyetleri

2 Mayıs genel seçimlerinin sonuçları kesinleştikten sonra D.P. meclis grubu 12 Mayıs 1954'te toplandı; grup başkanlığı, cumhurbaşkanı adaylığı ve meclis başkanı adayı belirlendi. X. Dönem TBMM ise çalışmalarına 14 Mayıs'ta başladı. Bu tarih D.P.'nin iktidara gelişinin yıl dönümü olduğu için milletvekilliği yemin töreni de oldukça görkemli geçti. Celâl Bayar tekrar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan da TBMM başkanlığına seçildi.⁴⁸¹

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, yeni hükümeti kurma görevini yine Menderes'e verdi. Yeni kabine 17 Mayıs 1954'de açıklandı.⁴⁸² III. Hükümetin programı, 24 Mayıs'ta TBMM'ye sunuldu. Hükümet, 26 Mayıs'ta güvenoyu alarak görevine başladı.⁴⁸³ 2 Mayıs genel seçimlerinden sonra, Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'in değerlendirmelerinde iktidarlarının bu döneminde daha farklı olacaklarının mesajları verildi.⁴⁸⁴

Bu farklılığın sadece muhalif siyasî partilere değil aynı zamanda, basına, üniversitelere, memurlara yönelik olacağını da açıkça ifade ettiler.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ TBMMZC, Dönem X, Cilt.I, s.6-21.

⁴⁸² Öztürk, **a.g.e.**, s.389-397; Yücel, **a.g.e.**, s.107; Albayrak, **a.g.e.**, s.264;

⁴⁸³ TBMMZC; Dönem X, Cilt. I, 21-34, 49-50, 83-86.

⁴⁸⁴ Yücel, **a.g.e.**, s.107-108; Erer, **a.g.e.**, s. 235-238; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Türkçesi: Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s.64.

⁴⁸⁵ Ahmet Emin Yalman, 2 Mayıs seçimi sonucunda Başbakan Menderes'le yaptığı görüşmenin ilgi çekici olduğu kanaatindeyiz. Bu görüşmede Menderes, "seçimler vatandaşların benim tuttuğum yolu ne kadar beğendiğini açığa vurdu. Şimdiye kadar ben siz gazetecilere danışmaya değer veriyordum. (ashaba ilaç diye aspirin mi yoksa optalidon mu kullanmak münasiptir?) diye fikrinizi soruyordum. Halkın coşkun güveni şimdi şunu belli ediyor ki, böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin, dilersem optalidon kullanacağım. "Yalman, **a.g.e.**, IV, s.317; Baban, **a.g.e.**, s.74; Burçak, **a.g.e.**, s.223. Ayrıca Başbakan Menderes, 24 Mayıs'da, hükümet programını açıklarken muhalefeti de ikaz etmeyi ihmal etmemiş ve "Bu itibarla 2 Mayıs'ta hiçbir şey olmamış gibi devr-i sabıkın bütün kötü arazi ile şuursuz, yıpratıcı ve haysiyetsiz kavgaları ile yalan ve iftiraya dayanan sözde siyasî mücadele usûlleriyle devamına müsaade etmeyeceğiz.

Yeni hükümet bu doğrultuda icraatlarına başladı ve kendilerine oy vermeyen iki ille ilgili yeni kararlar aldı. 14 Haziran 1954'te Malatya ikiye bölünerek Adıyaman adında yeni bir il kuruldu.⁴⁸⁶ 30 Haziran'da da Kırşehir ilçe haline getirildi ve Nevşehir'e bağlandı.⁴⁸⁷ Bu karara hem kamuoyunda hem de mecliste oldukça sert tepkiler oldu. İktidar, bu kararını ekonomik ve coğrafi gerekçelerle izah etmeye çalışmışsa da aslında bu illerdeki seçmenlere gözdağı vermek istemiştir. Bu karara tepki gösteren CMP'li Kırşehir milletvekillerinden Osman Bölükbaşı'na kınama, Osman Alişiroğlu'na da, meclis toplantılarına katılmama cezası verildi.⁴⁸⁸

D.P. iktidarı, muhalefetin seçimin hemen arkasından ısrarla talep ettiği seçim sisteminin değiştirilmesine ve nispî temsil sistemine geçilmesine yönelik isteklerini hiç dikkate almadı. Kendi istekleri doğrultusunda 5545 sayılı seçim kanunun, 35, 71, 89, 91, 109, 110, 135, 136'ncı maddelerini değiştiren ve 45, 46, 47 ve 48'nci maddeleri de yürürlükten kaldıran kanunu, 30 Haziran 1954'te, 6428 sayılı kanunla kabul etti.⁴⁸⁹ Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikler ise şu şekildedir; bir seçim bölgesinden, bir siyasî partinin aday listesine giren adayların, başka bir siyasî partinin listesine girmesi ya da başka bir yerden bağımsız aday olması imkânı ortadan kaldırıldı. Bir partiye başvuruda bulunup da o partinin listesinde herhangi bir nedenle yer alamayan adayın, başka bir partiden aday olması ya da bağımsız olarak adaylığını koyabilmesi mümkün değildir. Ayrıca devlet memurlarının aday olabilmeleri için, seçimden altı ay önce görevlerinden istifa etme zorunluluğu getirildi. Bunların yanında siyasî partilerin ortak liste

Çünkü son seçimler neticeleri memleketin kaderi üzerinde çok ehemmiyetli ve devamlı tesirleri görülecek olan bir büyük hâdisedir ve son seçimler ondan evvelki intikal devriyle şimdi başlamakta olan safhayı birbirinden kesin surette ayırmış bulunuyor. İki Mayıs'ın mânâsını biz böyle anlamaktayız. Ahmad, **a.g.e.**, s.65 ; Öztürk, **a.g.e.**, s.396-397.

⁴⁸⁶ Turan, **a.g.e.**, s.93-94; Aşgın, **a.g.e.**, s.65; Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)", **Türkler**, Cilt 16, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.915-916; Türk, **Türk Seçim...**, s.80.

⁴⁸⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s.114; Tanör, **a.g.e.**, s.291; Turan, **a.g.e.**, s.95; Birand-vd., **a.g.e.**, s.75; Aygen, **a.g.m.**, s.209; Toker, **a.g.e.**, s.24; Aydemir, **a.g.e.**, Cilt III, s.261; Aydemir, **İhtilalin ...**, s.271 ; Karakuş, **a.g.e.**, s.262-265. Feyzioğlu, **a.g.e.**, s.163; **Halkçı**, 1 Temmuz 1954 ; Turan, **a.g.e.**, s.95-97; Erer, **a.g.e.**, s.239-240 ; Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.117; Aşgın, **a.g.e.**, s.66.

⁴⁸⁸ **TBMMZC**; Dönem X, Cilt.I, s.343-378.

⁴⁸⁹ **TBMMZC**, Dönem X, Cilt.I, s.42.

ile seçimlerde aday göstermeleri de yapılan değişikliklerle engellendi. Radyodan muhalefetin yararlanmasını sağlayan 47. ve 48. maddeler seçim kanunundan çıkarıldı. Seçim kanununda yapılan bu değişiklikler, muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirildi. Ancak iktidar bu eleştirileri dikkate almadan yasayı oy çokluğuyla kabul etti.

Haziran ayı içerisinde D.P. iktidarının TBMM gündemine getirdiği başka bir kanun da, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve Üniversite öğretim üyelerinin, 60 yaş ve 25 yıllık hizmet yılını tamamlayanların re'sen emekliye sevk edilmeleri ile ilgilidir. Bunlar “Muhafif, Tasfiye Kanunları” olarak adlandırılmış CHP Kars milletvekili Turgut Göle, D.P.’yi tek partili sisteme doğru gittiği şeklinde eleştirilmişti.⁴⁹⁰ Bu kanun basın tarafından da ağır eleştirilere uğradı. Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman’da, iktidara yönelik eleştirel yazısında uyarılarda bulunarak, D.P.’nin alelacele çıkardığı Kırşehir Kanunu, Memurların Tasfiye Kanunu ve radyo konusunda izlediği politikayı “Yanlış Yoldasınız” başlıklı yazısında değerlendirdi. Yalman, memurların tasfiyesi ile ilgili kanun tasarısının kabul edilmemesinden yana olduğunu açıkça ortaya koydu ve;

“Başvekil ve D.P. lideri Adnan Menderes, bu devrin en ilerde devlet adamları arasında müstesna bir mevki sahibi olmuştur. Bu yüksek mevkiinin seviyesine hiç de uymayan şu son hareketleri derin zekâ ve sezisiyle mutlaka yadırganacak ve düzeltilecektir “

diyerek Menderes ‘i bu kararları doğrultusunda oldukça nezaketli bir şekilde ikaz etmiştir.⁴⁹¹ Zorunlu emeklilik kanun tasarısı D.P. içerisinde bulunan bağımsız milletvekili Hikmet Bayur tarafından da eleştirildi. Bütün bu eleştirilere rağmen zorunlu emeklilik kanunu, 5 Temmuz 1954’de oy çokluğuyla kabul edildi.⁴⁹² D.P. iktidarı 1954 seçimlerinden önce 5 Temmuz

⁴⁹⁰ **Halkçı**, 22 Haziran 1954 ; **Vatan**, 22 Haziran 1954.

⁴⁹¹ **Vatan** , 3 Temmuz 1954.

⁴⁹² **TBMMZC**; Dönem X, Cilt.I, s.252-255.

Vatan, 3 Temmuz 1954; Bernard Levis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, çev.Hamdi Aydoğan – Esra Ermert, İstanbul, 2003, s.14; Ahmad, **a.g.e.**, s.66 Tanör, **a.g.e.**, s.291; Turan, **a.g.e.**, s.97-98;

1954'de çıkardığı 6435 sayılı kanunla öğretim üyelerini, Millî Eğitim Bakanlığı'nın emrine vererek üniversiteleri, iktidar karşısında pasifize etmeyi amaçlamıştır. D.P. çıkarılan bu kanunla aydınlar arasında itibar kaybetmeye başladı.⁴⁹³

İktidarın arka arkaya çıkardığı bu kanunlar sonrasında, CMP ve TKP, 16 Ağustos'ta, 7 Kasım 1954'de yapılacak muhtar seçimlerine katılmama kararı aldıklarını açıkladılar.⁴⁹⁴ CHP ise seçimlere katılmalarının kendi partilerinin yararına olacağı kanaatini bildirdi. Bütün bu kararlara ve katılım oranının düşük olmasına rağmen muhtarlık seçimi de D.P.'nin zaferiyle sonuçlandı. 25-30 Eylül 1954'de yapılan belediye seçimlerine de, CHP ve CMP katılmadı. Bu seçimleri de D.P. kazandı.⁴⁹⁵

Bu seçimlerde iktidar değiştirilen seçim kanunundan dolayı muhalefetin radyodan faydalanmasına izin vermediği gibi, CHP'ye ağır suçlamalarda bulundu. İktidar sahip olduğu çoğunluğa rağmen hırçınlaşmaya ve sürekli anti-demokratik kanunlar çıkarmaya devam etti. Belediye seçimlerine muhalefetin girmemesinden iktidar bir hayli rahatsız oldu ve bunu konuşmalarında sık sık dile getirdi.⁴⁹⁶ CHP'nin belediye seçimlerine katılmama kararı kendi içinde de eleştirilere maruz kaldı.

Aynı zamanda İktidar kendisine muhalif olan gazeteleri ve gazetecileri cezalandırmaya, kendisine taraftar gazeteleri de desteklemeye devam etti. Bu da muhalefetin "besleme basın" tabirini kullanmasına sebep oldu.⁴⁹⁷ D.P. 2 Mayıs seçimlerine gitmeden önce 9 Mart 1954'de kabul ettiği Basın Kanunu ile zaten muhalif gazetelere önemli ölçüde kısıtlamalar getirmişti. Ayrıca Basın Kanunu'nun 36. maddesini de değiştirerek ağır cezayı gerektiren basın suçlarının Ağır Ceza Mahkemeleri'nde görülmesini de kanunlaştırdı. Yapılan

Shaw, **a.g.e.**, s.485; Zürcher, **a.g.e.**, s.334-335; Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.117; Başgil, **a.g.e.**, s.89; Aşgın, **a.g.e.**, s.66; Akın, **a.g.m.**, s.915; Tunçay, **a.g.m.**, s.181; Feyzioğlu, **a.g.e.**, s.183.

⁴⁹³ Erdem, **a.g.e.**, s. 244-248; Turan, **a.g.e.**, s.95-97; Varlık- Ören, **a.g.e.**, s.91; Akın, **a.g.m.**, s.915-916.

⁴⁹⁴ **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1954; Erer, **a.g.e.**, s.245.

⁴⁹⁵ **Ayın Tarihi**, Kasım 1954; **Zafer**, 20 Eylül 1954; Ahmad, **a.g.e.**, s.119; Eroğul, **a.g.e.**, s.120 .

⁴⁹⁶ Yücel, **a.g.e.**, s.108.

⁴⁹⁷ Turan, **a.g.e.**, s.105-112; Erer, **a.g.e.**, s.248-249; Çavdar, **a.g.m.**, s.2069.

bu değişikliklerle basının ispat hakkı da ortadan kaldırıldı. Basın kanununda yapılan bu değişiklikler sonrasında muhalif basına yönelik bir yığın ceza yaptırımı uygulanmaya başlandı.⁴⁹⁸ Bu durum D.P. içerisindeki mevcut bunalımı daha da arttırdı. Bunun üzerine başta Fethi Çelikbaş olmak üzere on D.P.'li, 2 Mayıs 1955'de İspat hakkı ile ilgili TBMM'ye kanun teklifi sundular.⁴⁹⁹ Kanun teklifinde ismi bulunan D.P.'liler bundan sonra "İspatçılar" olarak tanımlanmışlardır. Basın bu hâdiseye büyük ilgi gösterdi. Hatta ispatçıların yeni bir parti kuracakları iddiası ortalıkta dolaşmaya başladı. İspat hakkını savunanlarının arasına daha sonra Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu da katıldı. Hatta Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü de ispatçıları savundu.⁵⁰⁰ İspatçılar 15 Ekim 1955'te partiden istifa ettiler.⁵⁰¹

2- 6/7 Eylül Hâdiseleri

D.P. iktidarı, Ağustos 1954'ten itibaren ortaya çıkan Kıbrıs meselesiyle meşgul olmak zorunda kaldı. Yunanistan, B.M.'ye başvurarak Kıbrıs adasını ilhak etmeyi istemişti. Ayrıca yaptığı propagandalarla bu mesele ile ilgili olarak ülkesinde kamuoyu da oluşturmuştu. Türkiye bu konuda son derece duyarlı davrandı. İngiltere meseleyi çözüme kavuşturmak için Haziran 1955'te bir konferans düzenleyeceğini Yunanistan ve Türkiye'ye bildirdi. Türkiye, konferans davetini kabul etti ve Kıbrıs konusunda kararlı olduğunu göstermek için Yunanistan'a da sert bir nota göndererek kışkırtmalarına son vermesini istedi.⁵⁰²

Konferans, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında 27 Ağustos'ta Londra'da başladı.⁵⁰³ Konferansta Türkiye'yi Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir heyet temsil etti. Fatin Rüştü Zorlu'nun savunduğu Türk

⁴⁹⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.139.

⁴⁹⁹ **TBMMZC**, Dönem X, Cilt XI, s.526-527.

⁵⁰⁰ **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1955; Birand-vd., **a.g.e.**, s.83-84; Aşgın, **a.g.e.**, s.71; Tansel, **a.g.e.**, s.8; Aygen, **a.g.m.**, s.210.

⁵⁰¹ **Zafer**, 16 Ekim 1955; Burçak, **a.g.e.**, s.337; Erer, **a.g.e.**, s.258-259; Çavdar, **a.g.m.s.**2069

⁵⁰² Yücel, **a.g.e.**, s.109; Bozdağ, **a.g.e.**, s.47-51.

⁵⁰³ Mehmet Arif Demirer, **6 Eylül 1955, Yassıada 6/7 Eylül Davası**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1995, s.18; Erer, **a.g.e.**, s.254-259.

tezine göre ada Türkiye'ye verilmelidir. Yunanistan ise Enosis'te direniyordu.⁵⁰⁴

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin ve konferansta görüşmelerin oldukça gergin olduğu bir ortamda 6 Eylül 1955'te, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türkiye'nin Selanik Konsolosluğuna bomba atıldığı haberi İstanbul Ekspres Gazetesi'nde yayımlandı.⁵⁰⁵ Bu haber üzerine zaten hâdiselerden dolayı gergin olan Türk kamuoyu harekete geçti. Özellikle Ankara, İzmir, İstanbul'da halk sokağa döküldü. İzmir ve İstanbul'da, Rumlara ait mağazalar, dükkânlar ve kiliseler yağma edildi, yakılıp yıkıldı. Rumlar aleyhinde gösteriler yapıldı ve sonra da bu gösteriler taşkınlıklara ve mal tahribine yol açtı. Bu gelişmeler üzerine hükümet, Anayasa'nın 86. maddesine dayanarak 7 Eylül'de sıkıyönetim ilân etti. Bu olaylara karışanlar hakkında soruşturma açıldı.⁵⁰⁶ Bu soruşturmalarda çok sayıda sol görüşlü kimse ve Kıbrıs Türktür Derneği yöneticileri tutuklandı. Ayrıca sıkıyönetim komutanlığı aracılığı ile de basına sansür uygulandı. Bu hâdiseler üzerine, Cumhurbaşkanı Bayar TBMM'yi, 12 Eylül 1955'te olağanüstü toplantıya çağırdı. Hükümet, değerlendirmesinde bunu komünistlerin yaptığı iddiasında bulundu. Aynı gün 6/7 Eylül hâdiseleri D.P. Meclis Grubu'nda görüşüldü. Olağanüstü toplanan TBMM, sıkıyönetim süresini altı ay olarak belirlemiş, ayrıca bu hâdiselerde zarar görenlere maddî yardımda bulunacağını belirtmiştir.⁵⁰⁷

Muhalefet, iktidarın bu konuda yaptığı açıklamayı yeterli bulmayarak 26 Aralık 1955'de gensoru önergesi verdi. Ancak önerge oy çokluğu ile 13 Ocak

⁵⁰⁴ Yücel, **a.g.e.**, s.109; Burçak, **a.g.e.**, s.438-447; Eroğul, **a.g.e.**, s.125-127. Bu dönemde Türkiye'de, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'dür. Ancak dış politikada pek çok mesele Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından yürütülmüştür.

⁵⁰⁵ **Zafer**, 7 Eylül 1955; Eroğul, **a.g.e.**, s.125-127; Topuz, **a.g.e.**, s.198; Zürcher, **a.g.e.**, s.335; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.92; Behramoğlu, **a.g.e.**, s.95 ;Berkşan, **a.g.e.**, s.195-196 ; Burçak , **a.g.e.**, s. 313-324; Karakuş , **a.g.e.**, s.276-277.

⁵⁰⁶ **Ulus**, 7-8 Eylül 1955; **Zafer** 7-8 Eylül 1955; Ahmad, **a.g.e.**, s.66-67; Erkan Şenşekerci, **Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)**, y.y., Alfa Yayınları, y.t., s.222; Birand-vd, **a.g.e.**, s.85; Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.92; Burçak, **a.g.e.**, s.313-324; Akın, **a.g.m.**, s.916; Bozdağ, **a.g.e.**, s.47-51.

⁵⁰⁷ **Ayın Tarihi**, Eylül 1955; **Zafer**, 11-14 Eylül 1955; Erer, **a.g.e.**, s.256-257; Ahmad, **a.g.e.**, s.66-67; Turan, **a.g.e.**, s.99; Kısakürek, **a.g.e.**, s.345-358. Tunçay, **a.g.m.**, s.1967-1990.

1956'da reddedildi.⁵⁰⁸ 6/7 Eylül hâdiseleri uzun bir süre hem D.P.'nin kendi içinde hem de muhalefet cephesindeki ilişkilerde sürekli gerginliğe sebep oldu.⁵⁰⁹ Muhalefet seçim mücadelelerinde de bu meseleyi kullanmayı ihmal etmedi. Ayrıca bu olaylar D.P.'nin itibarını bir hayli sarstı. 6/7 Eylül Hâdiseleri, Türkiye'nin dış dünyada saygınlığını da önemli ölçüde zedeledi. İç politikada da, DP iktidarına karşı bir güvensizliğin oluşmasında etkili oldu.

3-D.P.'nin Dördüncü Büyük Kongresi

D.P. Genel İdare Kurulu, 13 Ağustos 1955'te yaptığı toplantıda, dördüncü büyük kongresini 15 Ekim 1955'te yapmaya karar verdi. Parti tüzüğüne göre büyük kongrenin iki yılda yapılması gerekiyordu. Fakat kongre 1953'te değil, iki yıl gecikmeli olarak 1955 yılında yapılabilmıştır.⁵¹⁰ Kongrenin açılış konuşmasını genel başkan Menderes yaptı ve İspatçıları sert bir şekilde eleştirdi. Dördüncü büyük kongrenin en önemli konusu İspatçılar oldu. Kongrede 19 kişinin D.P.'den ihraç edilmesine karar verildi.⁵¹¹ Daha sonra da seçimler yapıldı ve genel başkanlığa tekrar Adnan Menderes getirildi. Arkasından parti idare kurulunun seçimleri yapıldı. Bu kongre, D.P. içerisinde kurucuların, özellikle de Menderes'in gücünü göstermesi açısından önemlidir. Muhalefet Menderes'i "kurtulunması gereken adam" şeklinde değerlendirmeye başladı. Hatta eleştirilerini daha da ileriye götürerek onu, Arjantin lideri diktatör Peron'a benzetti.⁵¹² Peron 1943'de, Arjantin'de yönetimi ele geçirmiş ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlayabilmek içinde çaba sarf etmişti. Yabancı sermayeye fazlasıyla yönelmesi üzerine ülke Amerikan, İtalyan ve Alman sermayesi fazlasıyla girmişti. Bu da Arjantin'de ekonomik durgunluğa sebep olmuştu. Ekonominin bozulması iktidarı otoriter

⁵⁰⁸ TBMMZC, Dönem X, Cilt IX; 93-96;

⁵⁰⁹ Mehmet Gönübol – Cem Sar, **a.g.e.**, s. 347; Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s.63-71; Sarol, Cilt II, **a.g.e.**, s.542; Kim Dergisi, Cilt IX, sayı 168, s.18-22.

⁵¹⁰ Yücel, **a.g.e.**, s.113; Tunçay, **a.g.m.**, s.183.

⁵¹¹ Erer, **a.g.e.**, s.259; Shaw, **a.g.e.**, Cilt II, s.486 ; Şenşekerci, **a.g.e.**, s.222.; Burçak , **Yassıada ve Öncesi**, Ankara, 1976, Çam Matbaası, s.26.

⁵¹² Karakuş, **a.g.e.**, s.295-296.

politikaya sevk etmiş bu da halkı, orduyu ve kiliseyi rahatsız etmişti. Bu hoşnutsuzluklar 1955 'de Peron 'un iktidardan darbe ile uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Mualefet, Menderes 'in de sonunun Peron gibi olacağını iddia etmeye başlamıştı.⁵¹³

III. Adnan Menderes Hükümeti'nin çıkarmış olduğu kanunlar, ülke içinde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve dış politikada meydana gelen gelişmelerden dolayı D.P. Meclis Grubu'nun, 12 Eylül 1955'te yaptığı toplantıda yoğun tartışmalar yaşandı. 15 Eylül'de, Devlet Bakanı ve Millî Savunma Bakanı görevlerinden istifa etti. D.P. Meclis Grubu, 29 Eylül 1955'deki toplantısında duruma el koyarak hükümeti ağır bir şekilde eleştirdi. Bunun üzerine hükümetten arka arkaya istifalar oldu. Meclis grubu istifalarla yetinmemiş, bütün kabineyle ilgili güvensizliklerini bildirmişlerdir.⁵¹⁴

Bütün bunların üzerine Mükerrer Sarol, Başbakan Menderes'le görüşerek daha sonra "Sarol Formülü" olarak adlandırılan anlayışla, meclis grubundan Menderes sadece kendisi için güvenoyu istemiştir. Menderes: "Ben istifa etmiyorum. Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki, şu anda isterseniz anayasayı bile değiştirebilirsiniz. Kendimi tamamen grubun takdirine terk ediyorum" demiştir. D.P. Meclis Grubu, Menderes'e güvenoyu verdi. Basında yer alan bazı haberlere göre başbakanın "dilerseniz hilafeti bile geri getirebilirsiniz" deme pahasına tepkileri yatıştırmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Adnan Menderes, meclis grubundan güvenoyu aldıktan sonra, Hükümet, 30 Kasım 1955'te istifa etti.⁵¹⁵

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, 1 Aralık 1955'de yeni hükümeti kurma görevini yine Adnan Menderes'e verdi.⁵¹⁶ Menderes, hükümeti, 8 Aralık'ta açıkladı. Hükümet programı 13 Aralık'ta D.P. Meclis Grubuna sunuldu. 14

⁵¹³ Albayrak ,a .g.e.s.275.

⁵¹⁴ Erer ,a.g.e.s,260 ; Albayrak , a.g.e.s.282.

⁵¹⁵ Eroğul, a.g.e., s.131; Gevgili, a.g.e., s.113;Çavdar,a.g.m.s.2069; Karakuş,a.g.e.s.299-300.

⁵¹⁶ Zafer, 2 Aralık 1955.

Aralık'ta da TBMM'de kendisi tarafından okundu. 16 Aralık'ta, dördüncü Menderes Hükümeti güvenoyu alarak göreve başladı.⁵¹⁷

4-Hürriyet Partisi'nin Kurulması

D.P. içerisinde ispat hakkı meselesinden dolayı anlaşmazlığa düşen, içinde eski bakanların da bulunduğu 19 kişi partiden ayrılmıştı. İspatçılar olarak da bilinen bu kişilerin yeni bir parti kuracaklarına ve kendilerine parti içinden ve dışarıdan önemli katılmalar olacağına yönelik basında haberler çıkmaya başladı.⁵¹⁸ Bu arada D.P.'den Hatay milletvekili Şekip İnal'ın istifa ederek ispatçılara katılması üzerine sayıları 20 oldu. İspatçı milletvekilleri 19 Kasım 1955'te bir bildiri yayınlayarak Hürriyet Partisi adı altında yeni bir siyasî parti kuracaklarını kamuoyuna duyurdular. Bir aylık bir çalışmadan sonra 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi resmen kuruldu. H.P. demokrasi tarihimizde geçirilmiş şiddetli bunalımların birinin sonucunda ortaya çıkmıştı. Parti Genel Başkanlığına da Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu seçildi. Yeni Gün Gazetesi H.P.'nin yayın organı oldu.⁵¹⁹

H.P.'ye dâhil olan milletvekilleri Turan Güneş, Cihat Baban, İbrahim Öktem gibi, D.P.'nin en iyi elamanları arasında sayılanlardı ve CHP ile hiçbir alâkaları olmayan D.P.'nin, aydın ve liberal görüşlü milletvekillerinden oluşmaktaydı.⁵²⁰ H.P. mensuplarının bu özelliklerinden dolayı ülke genelinde pek çok aydın kendilerine katıldı. H.P. bir bildiri yayınlayarak kuruluş amacını kamuoyuna açıkladı ve bu bildiri de;

⁵¹⁷ TBMMZC, Dönem X, Cilt VIII, s.251-258.

⁵¹⁸ **Ulus**, 24 Ekim 1955; Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.197; Ahmad, **a.g.e.**, s.119; Bozdağ, **a.g.e.**, s.53-54; Sarol, Cilt II, **a.g.e.**, s.594 ;Varlık –ören, **a.g.e.**, s.92.

⁵¹⁹ **Zafer**, 23 Aralık 1955 ; Albayrak, **a.g.e.**, s.506; Tökin, **a.g.e.**, s.89; Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.197; Zürcher, **a.g.e.**, s.336; Mete Kaan Kaynar, **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partiler**, Ankara 2007, s.107; Feridun Ergin, "Hürriyet Partisi "CDTA, Cilt VIII, s.2087 ;Kabasakal, **a.g.e.**, s.189; Özdağ, **a.g.e.**, s.53-54; Teziç, **a.g.e.**, s.274-279; Burçak, **a.g.e.**, s.26; Karakuş, **a.g.e.**, s.289.

⁵²⁰ Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.328; Karpat, **a.g.e.**, s.268; Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.197; Akın, **a.g.m.**, s.917; Tunçay, **a.g.m.**, s.1979; Feroz Ahmad, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri "CDTA, Cilt.VII, s.1991-2004; Gevgili, **a.g.e.**, s.112 ; Çavdar, **a.g.e.**, s.93.

“Asırlık mücadele safhalarının hepsinden fazla olarak, Türk Milleti’nin bir kitle halinde on seneden beri hürriyetlerini her türlü tecavüz ve tasalluttan kat’i surette masum kılmak kararıyla yaşamakta bulunduğu...” anımsatıldıktan sonra ; “Hürriyet Partisi, bu inhisarın elemiini duyan Türk cemiyetinin hürriyet aşkıındaki yeni hamlesinden doğmuştur. Daha doğmadan umum efkârın şevk ve muhabbetine mazhar olan Hürriyet Partisi, o derece cemiyetin duygu ve arzularının mahsulüdür ki, onun adını bile doğmasından aylarca evvel Türk umum efkârı koymuştur,” denilmiştir.⁵²¹

Aynı bildiride, partinin programı ve genel ilkeleri hakkında bilgi verilmiş, H.P.’nin, demokrasinin bütün kurumlarıyla işlemesine çalışacağı ve mevcut iktidarın engel olduğu meseleleri halletmek için kurulduğu belirtilmiştir. Yine H.P.’nin, ekonomik ve sosyal rahatsızlıklarımızın, hürriyet ve demokrasiden uzaklaşmış keyfî davranan iktidarın suçu olduğu da ifade edilmiştir. H.P.’nin 117 maddeden oluşan programında, Türkiye’de tam anlamıyla demokratik, insan hak ve özgürlüklerine dayanan, tekelsiliği reddeden bir rejimin kurulması savunulmaktaydı. Bunun yanında kişi hak ve özgürlüklerinin daha iyi korunacağı bir anayasa yapılması ve seçmen yaşının 18’e indirilmesi talep ediliyordu. H.P. ayrıca nispî temsil sisteminin benimsenmesi, 60 000 nüfusa bir milletvekili ile ikinci bir meclisin kurulması, cumhurbaşkanının iki defa üst üste seçilmemesini istemişlerdi. Bunların yanında siyasî partiler arasında hukukî eşitliğin sağlanması, Anayasa Mahkemesinin kurulması, üniversitelerin bilimsel, idarî ve malî özerkliğe kavuşturulması, basın özgürlüğünün sağlanması, anti-demokratik kanunların kaldırılması, yargının bağımsızlığı ve yargıç güvencesi, tarafsız bir yönetimin kurulması ilkelerini benimsemişlerdir. H.P.’nin kabul ettiği diğer ilkeler arasında merkeziyetçiliğin ortadan kaldırılması, lâikliğin uygulanması, grev hakkının tanınması, ekonomik alanda özel girişimin temel alınması yer almıştır.⁵²²

⁵²¹ **Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi**, Ankara, Örnek Matbaası,1956, s.4-7; Albayrak, **a.g.e.**, s.507.

⁵²² **Hürriyet Partisi’nin Kuruluş Beyannamesi**, s.4-7; Albayrak, **a.g.e.**, s.507-508; Bozdağ, **a.g.e.**, s.53-54.

H.P.'nin kurulmasından muhalefet partileri, özellikle CHP ve basın memnun oldu. Kısa sürede milletvekili sayısı 36'ya ulaştı. Böylece 31 milletvekilli CHP'yi geçerek ana muhalefet partisi haline geldiler.

5-IV. Adnan Menderes Hükümeti'nin Faaliyetleri ve Muhalefetin Durumu

Türkiye'de 1956 yılında iç ve dış politikada meydana gelen gelişmeler ve ekonomik sıkıntıların daha da artması üzerine, muhalefet partileri ve basın tarafından iktidar daha sert eleştirilmeye başlandı. Muhalefetin tepkilerini genellikle meydanlarda mitingler şeklinde dile getirmesi, iktidarı fazlasıyla rahatsız ediyordu. Bu nedenle iktidar, Haziran 1956'da, Basın Kanunu'nun, 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 25, 29, 30, 32, 34 ve 39'uncu maddelerinin değiştirilmesine ve üç yeni madde eklenmesine yönelik bir kanun tasarısı hazırladı. Hazırlanan kanun tasarısına göre; gazetelerin sorumlu müdürlerinin de bazı niteliklere sahip olması gerektiği belirtilmiş, suçlu görülen gazetecilerle birlikte sorumlu müdürler ve gazetenin sahibinin de cezalandırılmasına karar verilmiştir. Basın suçlularına verilen cezalar da arttırılmıştır.⁵²³ Ayrıca 6334 sayılı "yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek bazı suçlar konusundaki kanun"da da değişiklik yapılmış ve cezaları ağırlaştırılmıştır. Dolayısıyla D.P. iktidara geldiğinde çıkarmış olduğu kanunlardan eser kalmamıştır. Basına getirilen bu kısıtlamalar ve ağır şartlar doğal olarak muhalefetin tepkisini çekti ve iktidar ağır bir şekilde eleştirildi.⁵²⁴ Basın kanunundaki değişikliğe sadece muhalefet ve basın tepki göstermemiş aynı zamanda Uluslararası Basın Enstitüsü de, Temmuz 1956'da "Türk Basını Vesayet Altındadır" yazısıyla durumu eleştirmiştir.⁵²⁵ Buna rağmen iktidar ne tepkileri ne eleştirileri dikkate almayarak, Basın kanunu 6733 sayılı kanun olarak 6 Haziran 1956'da kabul etti.

⁵²³ TBMMZC, Dönem X, Cilt.XII, s.205-207.

⁵²⁴ **Ulus**, 1 Haziran 1956; **Vatan**, 6 Haziran 1956; **Forum**, Cilt IV, sayı 46, 15 Şubat 1956 ; **Topuz**, **a.g.e.**, s.200-201; **Eroğul**, **a.g.e.**, s.136.

⁵²⁵ **Topuz**, **a.g.e.**, s.201- 202.

D.P. iktidarının muhalefete karşı aldığı tedbirlerden bir başkası ise, toplantı ve gösterileri kısıtlamaya yönelik “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu”dur. Başbakan Menderes, böyle bir kanun tasarısı hazırlamalarının muhalefetten kaynaklandığını, seçimlere iki yıl olmasına rağmen muhalefetin sürekli mitingler yaptığını, onlara cevap vermekten çalışmadıklarını ifade etmiştir. CHP lideri İnönü, eleştiriler sonrasında: “Biz mutlakiyetten geldik, siz mutlakakiyete gidiyorsunuz” demiştir. Tasarının anayasaya aykırı olduğunu belirterek reddedilmesi için bir önerge verdi, ancak önerge red edildi. Ayrıca CMP’den Osman Bölükbaşı, H.P.’den de Fevzi Lütü Karaosmanoğlu iktidarı ağır bir şekilde eleştirdiler. Daha sonrada CHP’liler, H.P.’liler ve muhalif basın mensupları meclisi terk ettiler. Bütün bunlara rağmen tasarı oy çokluğu ile kabul edildi.⁵²⁶

D.P. iktidarının bu uygulamaları üzerine, CHP, CMP ve H.P. 8 Temmuz 1956’da ortak bir bildiri yayınlayarak “İktidarın rejimi kapalı bir idareye dönüştürme çabasında olduğunu” kamuoyuna açıkladılar. Çünkü çıkarılan kanunlar siyasî rejimin demokratik ruhuna aykırı bir nitelikteydi.⁵²⁷ Memlekette, iktidar, muhalefet, halk, ordu, basın herkeste bir rahatsızlık ve huzursuzluk hâkimdi.

Muhalefet, D.P. iktidarına karşı güç birliği yapmanın gerekli olduğuna kanaat ederek çalışmalarına başladı. Bu konuda ilk harekete geçen CHP oldu. Parti meclis grubunda ve 12. Kurultayında bu meseleyi görüştü.⁵²⁸ Temmuz ayının başından itibaren üç muhalefet partisi görüşmelere başlamış Ekim ayının başına kadar devam eden görüşmelerden başarılı bir sonuç alınamamıştır. Bu dönemde muhalefet ile iktidar arasındaki ilişkiler de biraz yumuşamıştır. Ancak bu durum pek uzun sürmedi. Kırşehir’in yeniden il yapılmasına yönelik kanun tasarısı mecliste, 25 Haziran 1957’de görüşülürken, muhalefet liderlerinden Osman Bölükbaşı, iktidara hakaret ettiği gerekçesiyle salondan çıkarıldı, 2 Temmuz’da da tutuklanarak Ankara

⁵²⁶ TBMMZC; Dönem X, Cilt XII, Kısım I, s.554-555.

⁵²⁷ Forum, Cilt VII, sayı .80; Bozdağ, a.g.e., s.58 ;Tekeli,a.g.m.s.1803; Eroğul, a.g.e., s.138; Levis, a.g.e., s.14-15.

⁵²⁸ Ulus, 25 Mart 1956; Ahmad, a.g.e., s.198-200; Yücel, a.g.e., s.125; Karakuş , a.g.e.s.353.

Cezaevine gönderildi. Bu durum muhalefet partilerinin iktidara karşı Millî Muhalefet Cephesi kurma düşüncesine sebep oldu.⁵²⁹ 5 Temmuz'da, CHP, CMP ve H.P. kendi aralarında işbirliği konusunda yeniden görüşmelere başladılar ve CHP lideri İsmet İnönü, 21 Ağustos'da, muhalefet partilerinin işbirliği konusunda anlaştıklarını kamuoyuna duyurdu.⁵³⁰ İktidarın yayın organı olan Zafer Gazetesi ise bunu millî iradeye ihanet şeklinde değerlendirdi. Ayrıca Zafer Gazetesi, muhalefetin seçimlerde, CHP'nin %40, CMP'nin %22, H.P.'nin %20, Bağımsızların ise %18 oranında milletvekili çıkarmaları konusunda anlaştıkları şeklinde yazılar yazdı.⁵³¹

Muhalefet partilerinin işbirliği ile oluşturdukları Millî Muhalefet Cephesi, 4 Eylül 1957'de bir bildiri yayınlayarak; genel seçimlerde muhalefet iktidara geldiği takdirde; "yargı bağımsızlığı, yargıç güvencesi, söz, basın, sendika ve toplanma özgürlüğü, üniversite özgürlüğü, grev ve meslek örgütleri kurma hakkı, idarî tasarrufları üzerinde yargı denetimi, tarafsız bir yönetim kurulması, anti-demokratik kanunların kaldırılması, Anayasa değişikliği ve seçim sisteminin iyileştirilmesi, iki yıl içerisinde seçime gidilmesi, basına ispat hakkının tanınması" gibi konularda anlaştıklarını açıkladılar.⁵³²

Millî Muhalefet Cephesi, bu kararları alırken iktidar, genel seçimlerin erkene alınmasının kendileri için daha faydalı olacağı inancı içerisindeydi. 5 Eylül 1957'de, D.P. Meclis Grubu'nda, genel seçimlerin 27 Ekim'de yapılmasına oy birliği ile karar verildi.⁵³³ Seçimlerin bir yıl erkene alınması siyasî tarihimizde bir başka bir ilki, "erken seçim" kavramını getirdi. Yine iktidar, 9 Eylül 1956'da, 5545 sayılı seçim kanununa, 7037 sayılı geçici bir madde ekleyerek, muhalefetin seçimde iş birliğini önleyebilmek için, seçimle

⁵²⁹ **Zafer**, 3 Temmuz 1956; Toker, **a.g.e.**, s.84-89, 90-97.

⁵³⁰ **Ulus**, 21 Ağustos 1957; Aygen, **a.g.m.**, s.211; Varlık- Ören, **a.g.e.**, s.91-92; Eroğul, **a.g.e.**, s. 200; **Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Uygulamaları**, s.96; Bozdağ, **a.g.e.**, s.58.

⁵³¹ **Zafer**, 21-22 Ağustos 1957.

⁵³² **Ulus**, 5 Eylül 1957; Ahmad, **a.g.e.**, s.121; Toker, **a.g.e.**, s.204-206; Erer, **a.g.e.**, s.295-298.

⁵³³ Genel seçimlerin erken yapılacağı söylentileri dolaşmaya başladığında, CHP lideri, İsmet İnönü, "bunlar kendiliklerinden seçimi öne almazlar, zorlamak lazım..." muhalefet bu politikayı iktidara karşı sert eleştirileriyle uygulamış ve erken seçime gidilmesine sebep olmuştur. , Toker, **a.g.e.**, s.157; Sarol, Cilt II, **a .g .e.**s.745-746.

ilgili yeni bir kanun tasarısını, Meclis'e sundu.⁵³⁴ Bu maddeye göre; her seçim çevresi için tespit edilecek milletvekili sayısı 1954 seçiminde bu çevreler için tespit edilmiş bulunan milletvekili sayısından aşağı olamayacağı zorunluluğu getirilmekteydi.⁵³⁵ Kanun tasarısı mecliste sert tartışmalara sebep olsa da oy çokluğu ile kabul edildi. TBMM,11 Eylül 1956'daki, toplantıda 1924 Anayasası'nın, 25. maddesine dayanarak seçimin yenilenmesine karar verdi. Böylelikle seçimler bir yıl erkene alınmış oldu. Ve genel seçimlerin yenilenmesi ile ilgili karar oy çokluğu ile kabul edildi.⁵³⁶ CHP Kurultay'ında İnönü de, partiler arasındaki işbirliğinin süreceğini belirterek "Hürriyet Andı" içmiştir.⁵³⁷ D.P. 11 Eylül'de, 5545 sayılı kanunun 35. ve 39. maddelerini, 7053 sayılı başka bir kanunla değiştirdi. Yapılan bu değişikliğe göre; seçim, zamanında yapıldığı takdirde, seçim zamanından en az altı ay önce mensup oldukları siyasî partilerden ayrılmayanlar başka bir partiden aday olamayacaktır. Ayrıca seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde karar tarihinden iki ay önce mensup oldukları partilerden ayrılanlar için de aynı hüküm geçerli olacaktır. Bunların yanında siyasî partiye mensup bir kişi, diğer bir siyasî parti tarafından onay almış olsa da aday gösterilemez. Siyasî partiler seçimlere ortak listeyle katılamazlar.⁵³⁸ Bu düzenlemelerle, Millî Muhalefet Cephesi'nin, seçimlere ortak liste ile girmeleri engellenmiştir

D.P. iktidarının bu engellemelerine karşılık muhalefet partileri, 13 Eylül'de toplanarak son durumu görüştüler. 14 Eylül'de toplanan H.P. Kongresi, muhalefetin iş birliğini onayladı.⁵³⁹ 18 Eylül'de toplanan CMP Kongresi'nde de aynı karar alındı. CHP'de 4 Eylül'de alınan kararın geçerli olduğunu belirtti.⁵⁴⁰ Buna rağmen İnönü, 21 Eylül'de yaptığı açıklamada son çıkan

⁵³⁴ **Ulus**, 6 Eylül 1957; Zürcher, **a.g.e.**, s.337; Eroğul, **a.g.e.**, s.141; Akın, **a.g.m.**, s.916; Teziç, **a.g.e.**, s.115; Aydemir, **İhtilalin ...**, s.273.

⁵³⁵ **TBMMZC**, Dönem X, Cilt.XX; 672-697.

⁵³⁶ Armağan, **a.g.m.**, s.80; Orhan Aldıkaçtı, "27 Ekim 1957 Milletvekili Seçimi", **İ.Ü.H.F.M.**, Cilt 24, sayı, 1-4, s.14-17; Erdem, **a.g.e.**, s.248.

⁵³⁷ **Ulus**, 12 Eylül 1957; Akın, **a.g.m.**, s.916-917; Armağan, **a.g.m.**, s.80.

⁵³⁸ **Düstur**, 3. Tertip Cilt 38, s.1813.

⁵³⁹ **Cumhuriyet**, 14, 15, 16 Eylül 1957; **Ulus**, 14, 15, 16 Eylül 1957; **Hürriyet Partisinin İşbirliği Mevzusunda Vatandaşlara Tebliği**, Ankara 1956, s.3-6; Erdem, **a.g.e.**, s.249-250; Eroğul, **a.g.e.**, s.142; Tuncer, **Osmanlı'dan...** s.116 ;Türk, **a.g.e.**, s.80; Tekeli, **a.g.m.**, s.1805.

⁵⁴⁰ **Ulus**, 19 Eylül 1957; Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s.14-17; Sarol, Cilt II, **a.g.e.** s.724.

kanunlar doğrultusunda işbirliğinin mümkün olmadığını açıkladı. Ayrıca İnönü, CHP'nin iktidara gelmesi halinde demokratik rejimin kurtarılacağını ve muhalif partilerin isteklerini yerine getireceğini dile getirdi.⁵⁴¹ İnönü'nün bu açıklaması, CMP ve H.P. tarafından "tek başına iktidar olmak" isteği şeklinde yorumlandı. CHP lideri İnönü'nün önce işbirliği için uğraşması daha sonra da bunun mümkün olamayacağını açıklaması bir seçim taktiği olarak nitelendirilmiştir. İnönü, seçim öncesinde böyle bir taktik uygulayarak öncelikle seçimlerde sadece iktidara karşı mücadele edecek ve diğer muhalefet partileriyle uğraşmak zorunda kalmayacaktı. Bu nedenle diğer iki muhalefet partisinin yani CMP ve H.P.'nin muhalefetinden kurtulmuştur. CMP ve H.P. parti kongrelerinde iş birliği kararını aldıkları için seçim kampanyalarında CHP'den bahsetme şanslarını da kaybetmişlerdi. Ayrıca bu kararlarından dolayı bir de CHP'yi desteklemek zorunda kalmışlardı. CHP'nin bir başka kazancı da, CMP ve H.P.'de, D.P.'ye hücum edecekler ve iktidarın daha fazla zayıflamasına sebep olacaklardı. Diğer taraftan işbirliği çalışmaları aylardır devam ettiği için seçmenler işbirliği yapıldığına inanmışlardı. Bundan dolayı seçmenler oylarını kuvvetli partiden yana kullanacaklar bundan da CHP kazançlı çıkacaktı. İnönü, bu taktiği çok ustaca kullanmış, işbirliğinden vaz geçildiğini belirtirken de çok yumuşak bir üslup kullanarak diğer iki muhalefet partisini küstürmemeye özen göstermiştir. İnönü'nün bir başka hesabı da CMP'ye yönelik idi. Eğer ittifak gerçekleşmiş olursa CMP bundan önemli ölçüde kazançlı çıkacak ve bu da CHP'nin istemediği bir şey olacaktı.⁵⁴² Çünkü işbirliği fikri ilk önce uygulayan CMP, 20 Eylül 1957'de, bir tebliğ yayınlayarak; "Cumhuriyet Halk Partisi'nin müşterek karardan dönmesi üzerine teşebbüs akamete uğramıştır," demiştir. H.P. de, aynı tarihte bir tebliğ yayınladı ve; "İşbirliğine büyük bir itimat beslemekte idik. İşbirliği teşebbüsü, 19 Eylül 1957 gecesi CHP'nin merkezimize getirdiği bir muhtıra ile neticesiz kalmıştır" diyerek işbirliği girişimin gerçekleşmediğini

⁵⁴¹ Erer, **a.g.e.**, s.298; **Forum**, Cilt VII, sayı 77; Armağan, **a.g.m.**, s.80; Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s.14-17; Sarol, **a.g.e.**, Cilt II, s.724.

⁵⁴² **Forum**, Cilt VIII, s.86 ; Çavdar, **a.g.e.**, s.94.

açıklamıştır. Bu olanlardan sonra, 27 Ekim genel seçimlerine bütün partiler tek başlarına girdiler.⁵⁴³

B- 1957 GENEL SEÇİMLERİNE KATILAN SİYASÎ PARTİLER VE PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İktidarın 11 Eylül 1957’de erken genel seçim kararı alması, seçim hazırlıklarını hızlandırdı. Çünkü özellikle muhalefet partilerinden CHP, çok erken bir tarihte erken seçime hazır olduklarını belirtmişti. Zaten 1954 seçimlerinden sonra iktidar bütün söylemlerinde erken seçim isteklerini dile getiriyordu.⁵⁴⁴ Bu arada iktidar partisinin içerisindeki huzursuzluklar ve arka arkaya istifalar da devam etti. 28 Nisan’da seçim kütükleri askıya çıkarıldı. Bu da resmen ilân edilmemesine rağmen erken seçimin ilk işareti sayıldı. Muhalefet partileri kendi aralarında işbirliği görüşmelerini yaparken partilerine katılım da giderek arttı.

D.P. iktidarı da seçim hazırlıklarına başladı ve seçim yatırımı olarak Kırşehir’i tekrar il haline getiren kanunu, 12 Haziran’da kabul etti. Aynı zamanda 78 bucağı da ilçe haline getirdi. Böylece D.P. iktidarı popülist bir oy toplamının yeni bir yöntemini daha siyasî literatürümüze dahil etti. Hangi ilçeye gitseler “vilayet isteriz” levhalarıyla karşılaşmışlar, onlar da kitlelerin bu isteğini geri çevirmemişlerdir. D.P.’liler, verdikleri vaatlerin gerçekleşmesinin kolay olmadığını bilmelerine rağmen oy için bu vaatte bulunmayı ihmal etmediler. Böylece seçim dönemlerinde siyasî partilerin oy için boş vaatlerde bulunma geleneği de başladı.⁵⁴⁵

Parti içinde devam eden bunalımlar yüzünden D.P.’nin kurucularından, eski Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü de istifa etti. Köprülü’nün istifası herkesi şaşırttı. Onun istifa gerekçesini açıklarken D.P.’yi anti-demokratik uygulamalarından dolayı eleştirenlerle aynı fikirde olduğunu görüyoruz.

⁵⁴³ Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s.14-17; Atar, **a.g.e.**, s.45.

⁵⁴⁴ **Ulus**, 13 Nisan 1957.

⁵⁴⁵ Erer, **a.g.e.**, s.292; Toker, **a.g.e.**, s.154.

Köprülü; “hayatımın on yılından fazlasını sarf ettiğim Demokrat Parti, programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü D.P. zihniyeti ile uyuşmak, benim için imkânsız olduğu cihetle D.P.’den çekiliyorum... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilâfları bir tarafa atarak, bu gaye uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur.” Köprülü’nün, genel seçim öncesi istifa etmesi ve partisini ağır bir şekilde eleştirmesi, ayrıca muhalefeti desteklemeye başlaması D.P. için ağır bir darbe idi. Bu durum seçmenlerinin gözünde puan kaybetmesine sebep oldu.⁵⁴⁶

Köprülü, D.P.’ye yönelik eleştirilerine devam ederek seçmenlere şu şekilde hitap etmiştir: “Bu seçim mücadelesi tek parti tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir.”⁵⁴⁷ Köprülü’nün istifasından sonra D.P.’den yeni istifalar yaşandı. D.P. içerisindeki görüş ayrılıkları arka arkaya gelen istifalar, halkın partiye güvenini sarstı.

Millî Muhalefet Cephesi’nin kurulmasından rahatsız olan iktidarın CMP lideri Osman Bölükbaşı’yı tutuklayıp hapse atması da pek çok çevreyi rahatsız etti. Muhalefet taraftarı gazeteler bu hâdiseye çok büyük tepki gösterdi.⁵⁴⁸ Ana muhalefetin yayın organı niteliğindeki Ulus Gazetesi ve Forum Dergisi’nde bu tür faaliyetlerin muhalefetin sesini kismaya yönelik olduğu ifade edilmişti.⁵⁴⁹ Daha sonra da CHP genel sekreteri Kasım Gülek, Rize’de gözaltına alındı. H.P. genel başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ankara’da evindeki bir toplantıdan dolayı valilik tarafından ikaz edildi.⁵⁵⁰

D.P. iktidarı meşgul olduğu ekonomik, dış politika, sosyal ve siyasî meselelerden, çıkarmış olduğu anti-demokratik kanunlar ve uygulamalarından dolayı bir hayli yıprandı. Bu nedenle oy potansiyelini elinde tutabilmek için Başbakan Menderes, 1954 seçimlerinde olduğu gibi temel

⁵⁴⁶ *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1957.

⁵⁴⁷ Aydemir, *İhtilalin ...*, s.274; Gevgili, *a.g.e.*, s.117;

⁵⁴⁸ *Ulus*, 26 Temmuz 1957; *Forum*, VII, Sayı 80.

⁵⁴⁹ *Ulus*, 5 Temmuz 1957; *Forum*, VII, Sayı 81.

⁵⁵⁰ *Ulus*, 9-12 Ağustos 1957.

atma, kurdele kesme geleneğine devam etti. Yeni fabrikaların temelini atma, işçi konutlarının veya gecekondü tapularının dağıtılmasıyla meşgul oldu. Ayrıca elektrik fiyatlarını düşürdü, çiftçi borçlarını taksitlendirdi.⁵⁵¹

Bu arada siyasî partiler aday listelerini belirlemeye başladılar CHP, 5 Ekim'de, CMP ve H.P. 7 Ekim'de aday listelerini açıkladılar. D.P. ise listesini 9 Ekim'de ilân etti.⁵⁵² D.P.'nin açıkladığı aday listesinde milletvekili olan 140 kişinin olmadığı görüldü. Bu da liste dışı kalan kişilerin sert tepkisine neden oldu ve partide yeni istifalar yaşandı.

C- SEÇİM ORTAMI VE SEÇİM KAMPANYALARI

Siyasî partiler hazırlıklarını tamamladıktan sonra seçim kampanyalarına başladılar. Seçim öncesi işbirliği görüşmelerinden bir sonuç alınamayınca bütün siyasî partiler seçime tek tek katıldılar. 27 Ekim 1957 erken genel seçiminde de, Liste Usulü Çoğunluk Sistemi uygulandı. Seçime, CHP, D.P., CMP, H.P. ve V.P. katıldı.⁵⁵³ Bunlardan CHP, CMP, D.P. ve H.P. meclise girmeye hak kazandı.

Seçimle ilgili hazırlıklarını tamamlayan siyasî partiler seçim beyannamelerini yayınlamaya başladılar. Beyannamesini ilk yayınlayan CHP oldu. CMP ve H.P. de beyannamelerini hazırladılar. D.P. ise 1954 seçimlerinde olduğu gibi 1957 seçimlerinde de beyanname yayınlamadı.⁵⁵⁴ Diğer seçimlerde olduğu gibi 1957 seçimlerinde de muhalefete CHP öncülük etti. Hürriyet partisi, milletvekilli adaylarını belirlemedeki seçiciliği ve henüz

⁵⁵¹ **Zafer**, 10 Ekim 1957.

⁵⁵² **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1957, Albayrak, **a.g.e.**, 295-296.

⁵⁵³ Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007 TİK; Vatan Partisi, VP, 22 Ekim 1954'te, İstanbul'da kurulmuştur. Sosyalist eğilimli bir siyasî partidir. VP genel başkanlığı görevini ilk önce Ahmet Cansızoglu daha sonra da Hikmet Kıvılcımlı yürütmüştür. 5 Kasım 1955'te, Hikmet Kıvılcımlı, seçim kampanyası sırasında dini siyasete alet ederek komünizm yaptığı gerekçesiyle tutuklanmıştır. Arkasından parti ile ilgili diğer tutuklamalar gelmiş VP yöneticileri de tutuklanmıştır. VP, 27 Ekim 1957 genel seçimlerine katılmış ve % 0,463 oranında bir oy almıştır. Aldığı oydan dolayı da TBMM'de temsil edilme hakkı kazanamamıştır. VP, Komünist metodu ile çalıştığı ve komünist şahıslar tarafından sevk ve idare olduğu anlaşıldığından İstanbul Sulh Ceza Hâkimliğinin 30 Aralık 1957 tarih ve 57/227 sayılı kanunu ile kapatılmıştır. Kaynar, **a.g.e.**, s.105; Aygen, **a.g.m.**, s.211.

⁵⁵⁴ **Forum**, Cilt VIII, Sayı 86.

teşkilatlanmasını tam anlamıyla gerçekleştirememiş olsa da, özellikle Manisa, Burdur ve Ankara’da, başarılı seçim kampanyaları gerçekleştirdi.⁵⁵⁵ O zamana kadar meydan mitingleri ve kahve toplantılarından ileriye gitmeyen kampanyalara H.P. ev toplantılarıyla renk kattı. Liderleri Osman Bölükbaşı hapiste olduğu için, CMP’liler diğer partilerin kampanyalarına göre biraz daha geride kaldı. 1957 seçimleri, bayrak, afiş ve el ilânlarının o güne kadar görülmedik bir biçimde kullanıldığı seçimlerden biri olmuştur.⁵⁵⁶ Bu nedenle 1957 seçimleri propaganda teknikleri bakımından da Türk siyasî hayatına katkıda bulunmuştur diyebiliriz.

1-CHP’nin Seçim Kampanyaları

27 Ekim 1957’de erken genel seçimlerin yapılması kararı alınınca CHP yıllardır devam eden çizgisinden ayrılmış adeta yeni bir kimliğe bürünmüştür. Onlar geç de olsa halka gitme ve somut vaatlerde bulunmanın oldukça önemli olduğunun farkına vardı. CHP seçim beyannamesinde insan hakları, anayasa, çift meclis, tarafsız idare, adliye, üniversite muhtariyeti, basın hürriyeti ve radyo meselelerinden bahsetti.⁵⁵⁷

İsmet İnönü, 1957 kampanyasına seçim bölgesi olan Malatya’dan başladı. 21 Eylül 1957’de, D.P.’yi tenkit ederek, çıkarılan kanunları, radyoyu, hâkimlerin durumunu, ekonomiyi eleştiren bir konuşma yaptı. Malatya’dan sonra Elazığ’a geçen İnönü, burada da iktidara gelirlerse seçim sistemini değiştireceklerini ve iktidarın değişmesi gerektiğine yönelik bir konuşma yaptı. Daha sonra Trabzon, Rize ve Giresun’da, kampanyalarını sürdürerek iktidara geldiklerinde köylünün omuzlarındaki ağır yükü kaldıracaklarını belirtti. CHP lideri İnönü, Samsun’da yaptığı seçim konuşmasında ise iktidara geldikten sonra ülkenin yaşadığı sıkıntıların hepsini altı ay içerisinde

⁵⁵⁵ Sibel Demirci, “Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasal Hayatındaki Yeri”, Ankara 2002, Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.66-68.

⁵⁵⁶ Yücel, **a.g.e.**, s.125.

⁵⁵⁷ **Forum**, Cilt.VIII, Sayı 86.

halledeceklerini savundu.⁵⁵⁸ İnönü, 16 Ekim'de Konya'da; "bu iktidarın şansı varsa benim sağlığında iktidardan çekilmeyi görür. Demokrat Parti'nin bu günkü haksızlıklarının yarınki akıbetlerinden kurtaracak adam benim..." diyerek manidar bir açıklama yaptı. Böylece ileride ortaya çıkacak olan olumsuzluklara karşı D.P. iktidarını uyardı. Ancak D.P. iktidarı bu uyarıları dikkate almadı ve yoluna devam etti. Sonunda İnönü'nün bu ifadesi "sizi ben bile kurtaramam"a dönüştü.⁵⁵⁹

İnönü, 17 Ekim'de Lüleburgaz'da yaptığı konuşmada halkın D.P. gidiyor diye sevinç ve heyecan içinde olduğunu, herkesin oylarının değerini bilmesi gerektiğini belirterek "yuvalarınızı kurtarınız" demiştir. Kırklareli, Sinop, Tekirdağ'daki konuşmalarında da D.P.'yi ağır bir şekilde eleştirmeye devam etti. Manisa ve Balıkesir konuşmalarından sonra İnönü, 23 Ekim'de Ankara'ya döndü. CHP, 1954 seçimlerinde Yabancı Sermaye Kanunu ve Petrol Kanununu seçim kampanyalarında diline dolamıştı. Bu sefer de, memleketin altın durumunu seçim kampanyalarında kullandı.⁵⁶⁰

2-D.P.'nin Seçim Kampanyaları

D.P. 1957 seçimlerine giderken bir seçim programından söz etmek pek mümkün olmamıştır. Aday listelerinin tespiti konusunda yine D.P. içinde bunalımlar yaşandı.⁵⁶¹ D.P. 1950 ve 1954 seçimlerinde olduğu gibi seçmenlerini ikna etme ve onların sevgisine dayanmayı prensip olarak kabul etmişti.⁵⁶² 1957 seçimleri öncesi D.P. seçim kampanyasına Celâl Bayar, Adnan Menderes ve bakanlar, memleketin değişik yerlerinde yaptıkları konuşmalarla halktan destek istediler. D.P.'nin seçim kampanyasının ilgi çekici bir başka yönü de, parti yetkililerinin ayrı ayrı birbirinden bağımsız

⁵⁵⁸ Erer, **a.g.e.**, s.299-305.

⁵⁵⁹ Turan, **a.g.e.**, s.132; Eroğul, **a.g.e.**, s.142-143; Gevgili, **a.g.e.**, s.118.

⁵⁶⁰ CHP, seçim kampanyalarında, DP'nin hazinedeki mevcut bütün altınları sattığı iddialarında bulunmuştur. Bu nedenle hazinenin boş olduğunu belirttiler. DP'liler ise, 7 yıllık iktidarlarında bir gram dahi altın satmadıklarını ifade ettiler. Ülkenin altın durumunun iktidarı devraldıkları dönemdeki halinde olduğunu yani 127 ton 678 kilo olduğunu söylediler. Erer, **a.g.e.**, s.312-313.

⁵⁶¹ Toker, **a.g.e.**, s.213; Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s.18-19.

⁵⁶² 1957 Seçimlerinde İktidar Konuşuyor, İstanbul, 1958, s.5-11.

olarak geziler yapmasıdır. Seçim kampanyasının böyle olmasını Cumhurbaşkanı Bayar istemiştir. Böylelikle daha çok şehre daha kısa sürede ulaşma imkânına sahip olunacağı düşünülmüştü.⁵⁶³

D.P.'nin Kıbrıs meselesindeki faaliyetleri ve komünistlikle ilgili yaptırımları da seçim kampanyaları esnasında sıkça söz ettiği konularından oldu. D.P.'nin seçim kampanyalarına diğer seçimlerde olduğu gibi Bayar da destek vermek için katıldı. Bayar, 16 Ekim'de, Gaziantep ve Urfa'da yaptığı konuşmalarda "iktidarın şehirli ve köylü arasındaki farkı kaldırdığını" belirterek DP'nin ekonomik siyasetini övdü. Ayrıca Urfa konuşmasında "Bize demirkıratı çok koşturuyorsunuz diyorlar. Biz çok koşturmaya devam edeceğiz. Korkmasınlar. Bu at çatlamaz. İdmanı yerindedir. Mütemadiyen koşacak. Menzil-i maksuduna erişecek, birinci gelecektir" demiştir.⁵⁶⁴

Bayar, daha sonra Diyarbakır, Konya, Bursa ve İstanbul'da seçim konuşmaları yaptı. Bu konuşmalarında da D.P.'nin ekonomik başarılarını anlattı.⁵⁶⁵ Bayar, seçim kampanyaları esnasında ülkenin refah seviyesinin artırıldığını belirtmek için "Küçük Amerika" tabirini kullandı, ancak muhalefet bunu farklı bir boyutta değerlendirdi.

Başbakan Adnan Menderes ise, "her sokakta bir milyoner oluşturmak" sözünü seçim mücadelesi esnasında sıkça kullandı. Aynı zamanda seçim kampanyaları sırasında İnönü'nün, konuşmalarına cevap verdi. 11 Ekim'de, Afyon'da çimento fabrikasının açılışında yaptığı konuşmada, ekonomik faaliyetlerinden bahsetti ve seçim kampanyası devresinde partilerin ve liderlerin birbirlerine tahammül etmelerini, kötü söz söylememelerini ve halkın arasında uçurumların açılmamasını istedi.⁵⁶⁶ Erzurum, Kars, Gaziantep'te İnönü'yü cevaplandırdı; "memleketin bütün meselesini altı ayda halledeceğini söylüyor o kadar kolaysa 27 yıllık iktidarlarında neden yapmadılar" diyecektir. Menderes, 13 Ekim'de, Trabzon'da yaptığı konuşma da ise İnönü'ye çok ağır

⁵⁶³ Yücel, a.g.e., s.126.

⁵⁶⁴ 1957 Seçimlerinde İktidar Konuşuyor, s.108-159.

⁵⁶⁵ Zafer, 17-21 Ekim 1957.

⁵⁶⁶ 1957 Seçimlerinde İktidar Konuşuyor, s.12-18; Cem, a.g.e., s.360; Gevgili, a.g.e., s.117; Çavdar, a.g.m., s.2069.

eleştirilerde bulundu; “İsmet Paşa, buhran var diyor. Buhran İsmet Paşa’nın kendi kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Bir nevi hastalığa müptelâdır. Bu hastalığın adı da “iktidar hastalığı”dır.”⁵⁶⁷

Menderes ve ekibi seçim kampanyalarına devam ederek; Antalya, Malatya, Mersin, Ankara, Tarsus, Giresun, İzmir, Ordu ve Samsun’da halkın karşısına çıktılar. Menderes bu arada seçim gezileriyle özellikle de Karadeniz gezileriyle ilgili basını da eleştirdi.⁵⁶⁸ Adana’da yaptığı konuşmasının muhalefet tarafından dini siyasete alet etmesi şeklinde değerlendirilmesi üzerine, D.P. iktidarının din konusunda yaptıklarını anlattı ve CHP’yi iktidarları döneminde Müslümanlığa önem vermemek ve dinî özgürlüklere saygı duymamakla suçladı.⁵⁶⁹

D.P.’nin en büyük seçim mitinglerinden birisi İstanbul’da gerçekleştirildi. Normalde bu mitingin, Taksim Meydanı’nda yapılması gerekirken Fatih Camii’nin avlusunda 21 Ekim 1957’de yapıldı. Bu miting dönemin en kalabalık mitingi sayılmış ve Menderes, 200.000’in üstünde bir seçmen kitlesine hitap etmiştir. Oldukça uzun konuşmasında İnönü’yü eleştirerek, seçim güvenliğinin olmadığı konusundaki iddialarına;

“...tekrar ediyorum biri çıkar da size, acaba Demokrat Parti serbest seçim yapacak mı? gibi feci bir isnad ve iftirada bulunursa, İsmet Paşa değil, paşaların paşası olsa, böyle söyleyen insanın ahlâk, vakar ve haysiyetten hiçbir surette nasibi olmadığını haykırmak vatan borcudur,” diyerek bu konuşmasında CHP döneminde yapılan seçim yolsuzluklarını da hatırlatmayı ihmal etmedi.⁵⁷⁰ D.P. seçim kampanyalarında kullandıkları sloganlarla da seçmenin dikkatini çekmeye çalıştı. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

“Nurlu Ufuklara Doğru”

⁵⁶⁷ Gevgili, **a.g.e.**, s.117.

⁵⁶⁸ Erer, **a.g.e.**, s.308-309; Yücel, **a.g.e.**, s.126-127.

⁵⁶⁹ **Zafer**, 23 Ekim 1957.

⁵⁷⁰ **Zafer**, 22 Ekim 1957; Erer, **a.g.e.**, s. 318-325; **1957 Seçimlerinde İktidar Konuşuyor**, s.215.

“Köylü Vatandaş D.P. seni kimseye ezdirmez. Pahalılık var diyorlar, şekerin kilosunu 5 liraya yedirdiklerini unutma. Reyini Demokrat Parti’ye ver.”,

“Rey Çalanı, Mazbata sahtekârlığı yapanları, Dayak atanı... Unutma. Oyunu DP’ye ver.”,

“D.P. Yedi Yılda Türkiye’yi Büyük Devlet Yapan Parti, 5 Misli Artan Sanayi, 1 Misli artan Ekim Sahası, 5 Misli Artan İşçi, 3 Misli Artan Elektrik, Oyunu DP’ye ver.”,

“Ucuzluk Dedikleri Şey: Senin Ücretinden Senin Kazancından Kesmektir. Reyini Demokrat Parti’ye Ver.”,

“Daha Çok Yol, Daha çok Fabrika, Daha Çok Refah İstiyorsan Reyini Demokrat Parti’ye Ver.”,

“Türkiye’de İş Azaltacaklara, Yapılan İşleri Durduracaklara Rey Verme. Reyini Demokrat Parti’ye Ver.”,

“Dağlar Yol, Viraneler Bağ Oldu. Demokrat Parti.”,

“Daha İleri, Daha Kuvvetli, Bir Türkiye İçin Demokrat Parti Reyini Hak etti.”,

“Başlanan İşlerin Bitmesi Lâzım. Kalkınmaya Devam! Reyini Demokrat Parti’ye Ver.”,⁵⁷¹

D.P. lideri Menderes, İstanbul mitinginden sonra, 22 Ekim 1957’de Ankara’da seçmenlerine hitap etti ve konuşmasının sonunda İnönü’ye meydan okudu: “Paşam iktidara mı gelmek istiyorsun? O halde gel seçimlere. İşte meydan görelim seni” dedi.

3- CMP’nin Seçim Faaliyetleri

CMP lideri Osman Bölükbaşı tutuklu bulunduğu için seçim faaliyetlerini diğer parti mensupları sürdürdüler. CMP aday listesini 7 Ekim 1957’de

⁵⁷¹ Cumhuriyet ,21 Ekim 1957 ; Zafer , 17-21 Ekim 1957.

açıkladı. CHP ile işbirliği hususundaki kararlarını kongrelerinde açıkladıkları için ona yönelik bir muhalefette bulunamamışlardır. CMP de, seçim kampanyalarında D.P.'ye yüklendi. Ekim ayının ilk haftalarında bütün partiler seçim afişlerini duvarlara asmaya başladılar. CMP seçim afişlerinden birinde “Keyfi İdareye son, pahalılığa son, haksızlığa son ve D.P. iktidarına son” diyerek kampanyalarını yürüttü.

4- Hürriyet Partisi’nin Seçim Faaliyetleri

1957 seçimleri H.P. için bir talihsizlik oldu. Parti henüz ülke genelinde teşkilatlanmasını tamamlayamadan genel seçime girmek zorunda kaldı. Ayrıca aday belirlemede seçiciliği esas aldıkları için genel seçimlerin erkene alınması H.P.’yi oldukça zor durumda bıraktı. Bunun yanında kongre kararlarında işbirliğini kabul ettiklerini açıkladılar. H.P. genel seçimlerle ilgili aday listesini 7 Ekim 1957’de açıkladı. H.P. daha sonra da seçim beyannamesini yayınladı. Beyannamesinde; H.P. seçimin normal zamanında yapılacağıının haberlerinin arkasından erken seçim kararı alınmasından dolayı olağanüstü şartlarla seçime girdiklerini belirtti. Seçimle ilgili de hürriyet isteyen bir kitle ile her ne pahasına olursa olsun hürriyeti tahribe karar vermiş bir zümre arasında son hesaplaşmayı ifade etti.⁵⁷²

H.P. seçim beyannamesinin başlangıcında D.P.’yi eleştirerek, onları parti programı, hükümet programı veya seçim beyannamesi gibi kavramlara itibar etmeyen, iktidarı da ellerinden bırakmak istemeyen bir parti olarak değerlendirdi. Beyannamesinde seçimle ilgili vaatleri de belirtilerek, anayasayı ve seçim kanununu değiştireceklerini, nispî temsil sistemini benimseyeceklerini, Cumhurbaşkanlığını partiler üstü bir hale getireceklerini ve iki kez üst üste seçilmesine izin vermeyeceklerini dile getirdiler. Anayasa mahkemesi kuracaklarını, üniversitelere özerklik ve basına da özgürlük vereceklerini belirttiler. Türk köyünü ve köylüsünü kalkındırmayı

⁵⁷² **Hürriyet partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1957, s.3; Demirci, **a.g.e.**, s.66.

amaçladıklarını, dış politikada ana ilkelere, barış ve güvenlik esaslarına uygun politikalar yürüteceklerini söylediler.

Seçim beyannamesinin sonunda da kongrelerinde ortaklaşa aldıkları Hürriyet Andı'nı, Türk Milleti'ne bir kez daha arz ediyoruz sözleriyle: "Biz Hürriyet Partililer, demokrasi ve hürriyet rejimine sadık kalacağımıza, insan haklarına ve demokratik müesseselere tam saygı göstereceğimize, vatandaşlar arasında parti farkı gözetmeyerek memleket ve millet menfaatlerini parti menfaatlerinin daima üstünde tutacağımıza, iktidarı muhafaza için hürriyetleri tehdit ve tahrip yollarına asla sapmayacağımıza tarih ve Büyük Türk Milleti önünde ant içeriz,"⁵⁷³ demişlerdir. Seçim kampanyaları esnasında H.P. de diğer muhalefet partileri gibi iktidar partisinin devrilmesini her şeyin üstünde tuttular. Bu nedenle CHP'den daha fazla milletvekiline sahip olmalarından dolayı ana muhalefet partisi konumlarını sağlıklı değerlendiremediler.⁵⁷⁴

H.P. bütün bunlara rağmen seçim kampanyası boyunca D.P.'ye yüklenmeye devam etti. Seçim afişlerinde de D.P. iktidarına eleştirilerine devam ettiler. Seçim afişleri de bu doğrultudadır. "Adı Demokrat, Bayrağı İstibdat, korkusu hakikat, sonu milletten tokat." 27 Eylül 1957'de, Mersin'de, H.P. adına bir konuşma yapan Feridun Ergin, konuşmasını şöyle bitirmiştir: "Bu seçimlerde memleketini seven vatandaş, Demokrat Parti'ye oy vermemelidir."⁵⁷⁵

H.P. seçim propagandaları esnasında hayat pahalılığına ve ekonomik pahalılığa yönelik olarak da D.P.'yi eleştirdi. Mevcut ekonomik sıkıntıların iktidarın yanlış uygulamalarından kaynaklandığını belirttiler. Ayrıca H.P.'liler, Menderes'in iktidar hırsından memleketin büyük zarar gördüğünden bahsetti.⁵⁷⁶

⁵⁷³ Hürriyet Partisi Seçim Beyannamesi, s.5-6.

⁵⁷⁴ Forum, Cilt.VIII; Sayı 87; Tökin, a.g.e., s.90.

⁵⁷⁵ Erer, a.g.e.,s.300 ; Turan, a.g.e.s.133.

⁵⁷⁶ Hürriyetçi Ne Diyor? Ankara, 1957, Hürriyet Partisi Yayınları:6, s.4-19; Erer, a.g.e., s.300.

1957 seçimleri genel olarak değerlendirildiğinde hırçınlık bakımından bu döneme kadar yapılmış en sert seçim mücadelesi olmuştur. Seçim Kanunu'na göre; 23 Ekim 1957'den itibaren bütün Türkiye'de propaganda yasağı başladı. Bu nedenle bütün siyasî partilerin liderleri Ankara'ya döndüler ve seçim gününü beklemeye koyuldular.

D- 1957 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI VE MECLİSİN YAPISI

1-27 Ekim 1957 Seçimlerinin Sonuçları

27 Ekim günü oy verme işlemi tamamlanmadan saat 14.30'da, radyodan seçim sonuçları yayınlanmaya başladı. Radyonun yayınına, İnönü'nün itirazı üzerine, Yüksek Seçim Kurulu, uygulamanın suç olduğunu ilân etmiş olmasına rağmen radyo yayınına devam etti. Radyo yayınlarıyla, D.P. iktidarın kazanacağına yönelik bir hava yaratılmaya çalışılmıştır.⁵⁷⁷ Dönemin şartlarından dolayı seçimin sonuçlarının aynı gün alınması mümkün olmadığından sonuçlar iki gün sonra belli olmaya başladı.⁵⁷⁸

23 Ekim 1955'te yapılan sayımda Türkiye'nin nüfusu 24.064.763 olarak belirlenmişti.⁵⁷⁹ Ülke genelinde seçimlerde, 12.078.623 kayıtlı seçmenden 9.250.949'u oy kullandı ve seçime % 76,6 oranında bir katılım oldu.⁵⁸⁰ D.P. 4.303.190 oy alarak, %47.70 oranında başarı elde etti ve 424 milletvekilliği kazandı. CHP, 3.768.043 oy alarak, %40.82'de kaldı ve 178 milletvekilli çıkardı. CMP, 663.295 oy alarak, %7.19 oranında bir başarı elde etti ve 4 milletvekilliği kazandı. H.P. 356.419 oy alarak, % 3.86 oranında bir başarı elde etti ve 4 milletvekilliği kazandı. Bağımsızlar ve öteki partiler ise, 39.867 oy alarak, % 0.43 oranındaki oylarıyla 4 milletvekilliği kazandılar.

⁵⁷⁷Türk, **a.g.e.**, s.81;Başgil, **a.g.e.**, s.107-109; Cüneyt Arcayürek, **Darbeler ve Gizli Servisler**, Ankara, 1995, s.22.

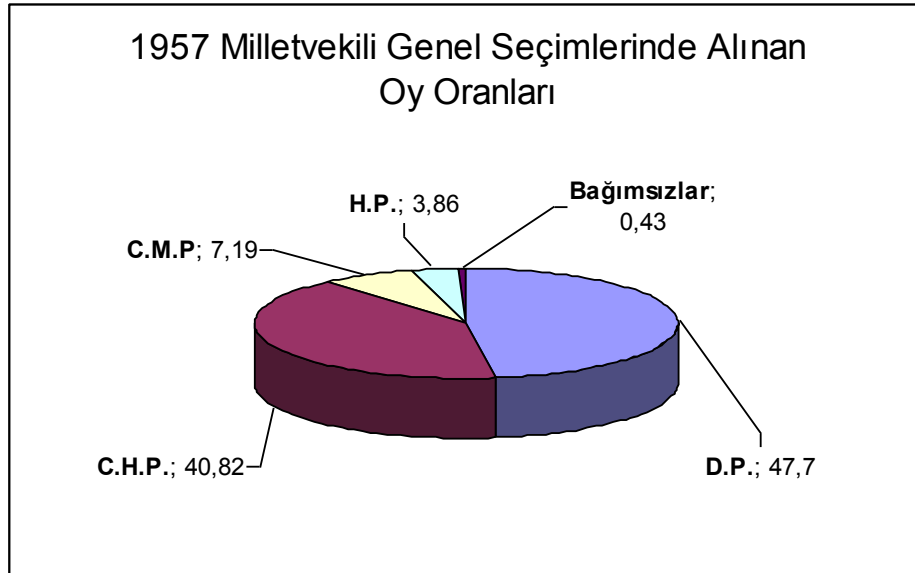
⁵⁷⁸ Başgil, **a.g.e.**, s.107-109; Varlık-Ören, **a.g.e.**, s.92-93; Toker, **a.g.e.**, s.218 ; Çavdar, **a.g.e.**, s.98.

⁵⁷⁹ Turan, **a.g.e.**, s.133.

⁵⁸⁰ Tunçay, **a.g.m.**, s.1967-1990; Yalman, **a.g.e.**, Cilt.IV, s.336-337; Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s.24.

Seçim sonuçlarına baktığımızda D.P.'nin önemli ölçüde oy kaybına uğradığını görüyoruz. Başbakan ve D.P. genel başkanı Adnan Menderes, “Allah 27 Ekim gecesini bir daha göstermesin” diyerek üzüntüsünü dile getirdi.⁵⁸¹ 1950'den beri ilk defa muhalefet, iktidarın oylarını adet ve nispet olarak aşmıştır.

Muhalefet partileri nispî temsil sisteminin getirilmesini sürekli istemişler ama iktidar buna sıcak bakmamıştı. 1957 seçimlerindeki oy kaybı üzerine bazı D.P.'liler de nispî temsil sistemini düşünmeye başladılar.⁵⁸²

Grafik:17

⁵⁸¹ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.283; Yücel, **a.g.e.**, s.127; Akın, **a.g.m.**, s.917; Araslı, **a.g.e.**, s.186; Yalman, **a.g.e.**, Cilt.IV, s.336-337; **Forum**, Cilt VIII, sayı 87;

⁵⁸² **Forum**, Cilt.VIII, Sayı,87; Karpat, **a.g.e.**, s.343; Zürcher, **a.g.e.**, s.337-338; Shaw, **a.g.e.**, Cilt II, s.486; **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007**, TİK, s.5; Tunçay, **a.g.m.**, s.182; Aldıkaçtı, **a.g.m.**, s.118; Teziç, **a.g.e.**, s.173; Tökin, **a.g.e.**, s.90; **Türkiye’de Seçim Sistemi Ve Uygulamalar**, s.97; Yücel, **a.g.e.**, s.126-127; Akın, **a.g.m.**, s.917; Seyhan, **a.g.e.**, s.65; Armağan, **a.g.m.**, s.82; Atar, **a.g.e.**, s.45; Gevgili, **a.g.e.**, s.118; Aydemir, **İhtilalin...**, s.274.

27 Ekim 1957 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı: 12.077.413				
Oyunu Kullanan: 9.230.814				
Katılım Oranı: %76.43				
Partiler	Aldıkları Oy Sayısı	Oyların Yüzde Oranı %	Kazandıkları Milletvekili Sayısı	Milletvekili % Sayısı
D.P.	4.303.190	47.70	424	69.50
C.H.P.	3.768.043	40.82	178	29.18
C.M.P.	663.295	7.19	4	0.66
Hür P.	356.419	3.86	4	0.66
BAĞIMSIZ VE ÖTEKİLER	39.867	0.43	4	--
TOPLAM	9.230.814	100	610	100

Tablo:18

Seçimlere, “Büyük Türkiye İçin desteğinizi istiyorum” posteriyile giren Menderes beklediği desteği bulamadı.⁵⁸³ Gerçi TBMM’de 2/3 çoğunluğu elde etti ama 1954 seçimleriyle mukayese edildiğinde %10.72 oranında önemli oranda bir oy kaybına uğradığı görülmektedir.⁵⁸⁴

Muhalefet partilerinden CHP ve CMP’nin oylarının toplamı D.P.’nin oylarından fazla idi. CHP, 1954’e göre oylarında önemli ölçüde bir yükselme yaşamış, milletvekili sayısını yaklaşık altı kat arttırmıştır. CHP’nin aldığı oylarda dikkati çeken bir başka nokta da Doğu Anadolu ve Güneydoğu

⁵⁸³ Turan, **a .g .e.s.**133.

⁵⁸⁴ Cem Çakmak, “1950 Seçimler ve Demokrat parti”, **Tarih ve Toplum**, Cilt IX, Mayıs 1988, sayı 53, s.283-284; Abadan, **a.g.e.**, s.376; Araslı, **a.g.e.**, s.11; Erer, **a.g.e.**, s.328; Aşgın, **a.g.e.**, s.79; Sarol, **a.g.e.**, Cilt II, s.784.

Anadolu'dan oy almasıdır. Ancak, Trakya, Marmara, Karadeniz ve Ege bölgelerinde D.P.'nin kalelerine girmeyi başaramamıştır.⁵⁸⁵ Ankara'nın batısında kazandıkları tek il Uşak oldu. CHP'nin Ankara'da elde ettiği başarı da oldukça önemlidir. Çünkü bu başarı, bürokrasinin de D.P.'den uzaklaştığının göstergesidir. CHP 1957 seçimlerinde aydınların da desteğini tekrar almayı başardı. Ayrıca yeni yüzler ve yeni sözler isteyen seçmenlerin yedi yıldır süren D.P. iktidarından bıkmaları da oy kayıplarında etkili oldu. Bunların yanında bazı seçim çevrelerinde yaşanan olumsuzluklar da oy kayıplarında etkilidir. CHP'nin aldığı bu oylarda seçim öncesinde diğer muhalefet partileriyle işbirliği teşebbüsü önemli bir rol oynamıştır kanaatindeyiz.⁵⁸⁶ CHP, seçimde elde ettiği başarıdan memnun olmuş ve İnönü "seçimleri manen kazandık" demiştir. CMP'de ise parti lideri Osman Bölükbaşı hapiste olmasına rağmen seçimi kazandı. H.P. ise kadrosunda önemli isimler bulunmasına rağmen parti teşkilatlanmasını tamamlayamadığı ve benimsemiş olduğu prensipleri halka tam mânâsıyla anlatamadığı için tam bir hayal kırıklığı yaşadı. Seçimde CMP ile H.P. arasında bir benzerlik ortaya çıkmış her iki parti de birer ilden milletvekili çıkarmıştır.⁵⁸⁷

1957 genel seçimlerinde H.P.'nin beklediğinin çok altında oy alması siyasî yaşamlarının da sonunu getirdi. H.P. 27 Ekim 1957 seçimlerinden kısa bir süre sonra 24 Kasım 1958'de, CHP'ye katıldı.⁵⁸⁸

1957 seçimlerinin dikkati çeken bir başka özelliği, toplam milletvekili sayısının artmasına rağmen kadın vekili sayısının artmaması oldu. 1957 seçimlerinde, ülke nüfusunun artışına göre seçilen 610 milletvekilinden 7'si kadındı. Bunun oranı da %1.33'tür.⁵⁸⁹ Bu da D.P. iktidarları döneminin en yüksek seviyesi olmuştur.

⁵⁸⁵ Erer, **a.g.e.**, s.328.

⁵⁸⁶ **Ulus**, 17 Kasım 1957; Ahmad, **a.g.e.**, s.122; **Forum**, Cilt VIII, s.87; Eroğul, **a.g.e.**, s.144; Yücel, **a.g.e.**, s.128-129.

⁵⁸⁷ Yücel, **a.g.e.**, s.126-127.

⁵⁸⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s.123; Karpat, **a.g.e.**, s.342; Demirci, **a.g.e.**, s.70 ; Sarol, **a.g.e.**, Cilt II, s.677; Ergin, **a.g.m.**, s.2087.

⁵⁸⁹ Turan, **a.g.e.**, s.133.

1957 seçimleri sırasında bazı yerlerde olay çıktı. Kayseri’de çıkan olaylarda 16 kişi yaralandı. Van-Başkale, Konya-Ilgın, Kastamonu, Çanakkale, Samsun, Giresun’da da yaralananlar oldu. Birçok yerde de haksızlıklar ve usulsüzlükler yapıldığı iddia edildi.⁵⁹⁰ Gaziantep’te patlak veren olayların sebebi ise seçimi önce CHP’nin kazandığının ilân edilmesine rağmen daha sonra köylerden gelen sandıklara dayanarak seçimi D.P.’nin kazandığının açıklanması oldu. Bunun üzerine galeyana gelen halk gösteriye başladı ve adliye binasına yürüyerek burayı ateşe verdi. Hâdiseleri kontrol altına alabilmek için şehir üzerinde askerî uçaklar uçuruldu. Seçim sonuçlarına CHP, Balıkesir, Bilecik, Diyarbakır, İstanbul, İzmit, Kastamonu ve Konya başta olmak üzere 11 ilde itiraz etti. D.P. de Adana’daki seçim sonuçlarına itiraz etti. YSK incelemeleri sonucunda Diyarbakır ve Adana’da seçimlerin yenilenmesine karar verdi, diğer illerin itirazları ise reddedildi.⁵⁹¹

1957 genel seçimlerinden sonra, XI. Dönem TBMM, 2 Kasım 1957’de ilk toplantısını yaptı.⁵⁹² Anayasa gereği IV. Adnan Menderes Hükümeti istifa etmişti. Yeni hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Bayar tarafından yine Menderes’e verildi. Başbakan, D.P. içindeki sıkıntılardan dolayı yeni hükümetini ancak 25 Kasım 1957’de önce radyodan ilan etti.⁵⁹³ V. Hükümetin programını 4 Aralık 1957’de TBMM’ye sundu. Hükümet programı, daha öncekilerden çok büyük farklılık ve yenilik getirmemiştir. Hükümet aynı gün güvenoyu alarak XI. Dönem TBMM çalışmalarına başladı.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Turan, **a.g.e.**, s.133-134.

⁵⁹¹ **Zafer**, 8-16 Aralık 1957 ; Turan, **a.g.e.**, s.133-135; Albayrak, **a.g.e.**, s.299; Erer, **a.g.e.**, s.328-329.

⁵⁹² **TBMMZC**, Dönem XI, Cilt.I, s.15.

⁵⁹³ **TBMMZC**, Dönem XI, Cilt I, s.42-43.

⁵⁹⁴ **TBMMZC**, Dönem IX, Cilt.I, s.57-72, 121-124.

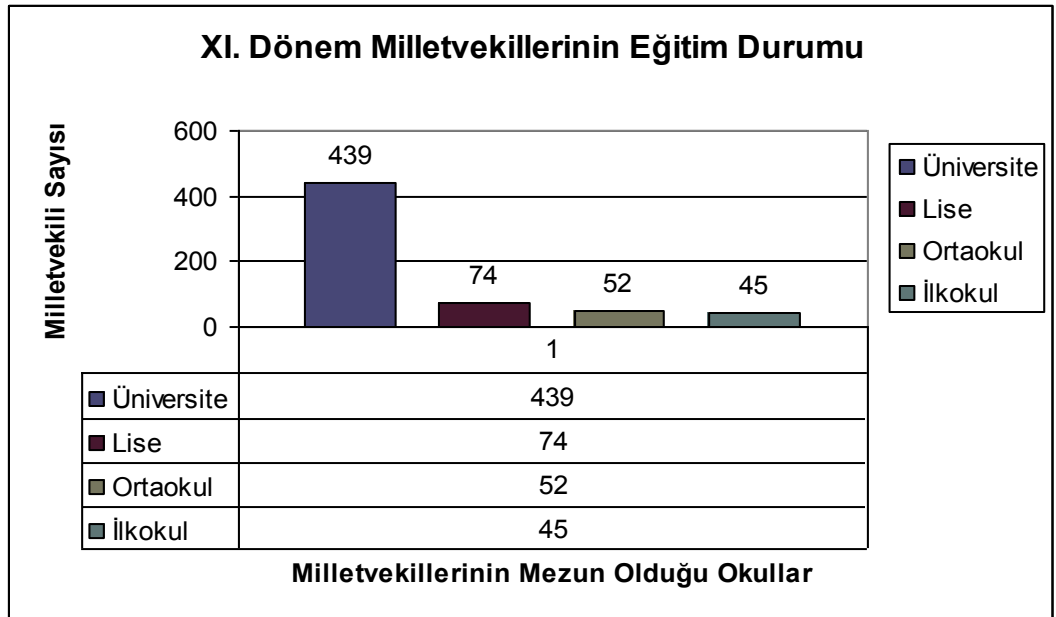
1954 ve 1957 Genel Seçimlerinin Sonuçları

Seçmen Sayısı	10.262.063			Seçmen Sayısı	12.077.413		
Oy Kullananlar	9.095.563			Oy Kullanma	9.230.814		
Katılım Oranı	% 88.63			Katılım Oranı	% 76.43		
Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Aldıkları Oy Oranı %	Kazandıkları Milletvekili Sayısı	Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Aldıkları Oy Oranı %	Kazandıkları Milletvekili sayısı
DP	5.313.659	58.42	503	DP	4.303.190	47.70	424
CHP	3.193.471	35.11	31	CHP	3.768.043	40.82	178
CMP	480.249	5.28	5	CMP	663.295	7.19	4
TKP	50.935	0.56	—	HP	356.419	3.86	4
İP	910	0.01	—	BAĞIMSIZLAR Ve ÖTEKİLER	39.867	0.43	4
BAĞIMSIZLAR	56.393	0.62	2				
TOPLAM	9.095.563	100	541	TOPLAM	9.230.814	100	610

Tablo: 19

1957 genel seçimlerinde 1954'e göre seçmen sayısında 2.000.000'lük bir artışa rağmen oy kullanma oranı hemen hemen 1954'le aynı orandadır.

Seçime genel katılım oranında da 1954'e nazaran % 12,20 düşüş yaşandı. Bu düşüşten D.P. de nasibi almış iktidarının üçüncü dönemine oylarında % 70 düşüşle girmiştir. İktidarın oy kaybında, başta ekonominin bozulması, bunun yanında çıkarılan antidemokratik kanunlar da muhalefetle arasındaki gergin havada etkili olmuştur. CHP ise 1957 genel seçimlerinde 1954'e oranla %5.71 oranında bir yükselişle girmiştir. CHP, aydınların, üniversitelerin, ordunun, basının desteğini önemli ölçüde yeniden arkasına almayı başarmıştı. 1954 seçimlerine CMP tam teşkilâtlanmasını tamamlanmadan girmişti. 1957'de de H.P. aynı şeyi yaşamıştır. Ayrıca H.P. milletvekili sayısı itibariyle 1957 seçimi öncesinde ana muhalefet konumuna gelmiş olmasına rağmen seçim sonunda başarısız oldu. 1957 seçimlerinde CMP birçok olumsuzluk yaşadı.

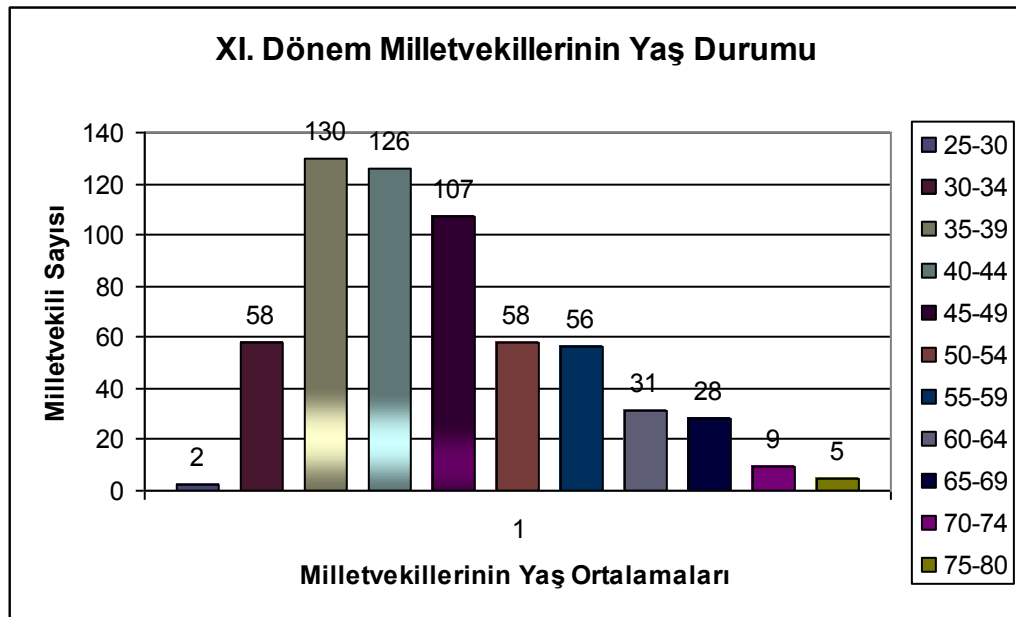

Grafik:18

XI. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	
Üniversite	439
Lise	74
Ortaokul	52
İlkokul	45

Tablo:20

XI. Dönem milletvekillerinin büyük bir çoğunluğunun yüksek öğrenim görmüş olduğunu anlıyoruz. Arkasından da lise mezunları gelmiştir. Dolayısıyla XI. Dönemde TBMM’de görev yapan milletvekillerinin eğitim seviyelerinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

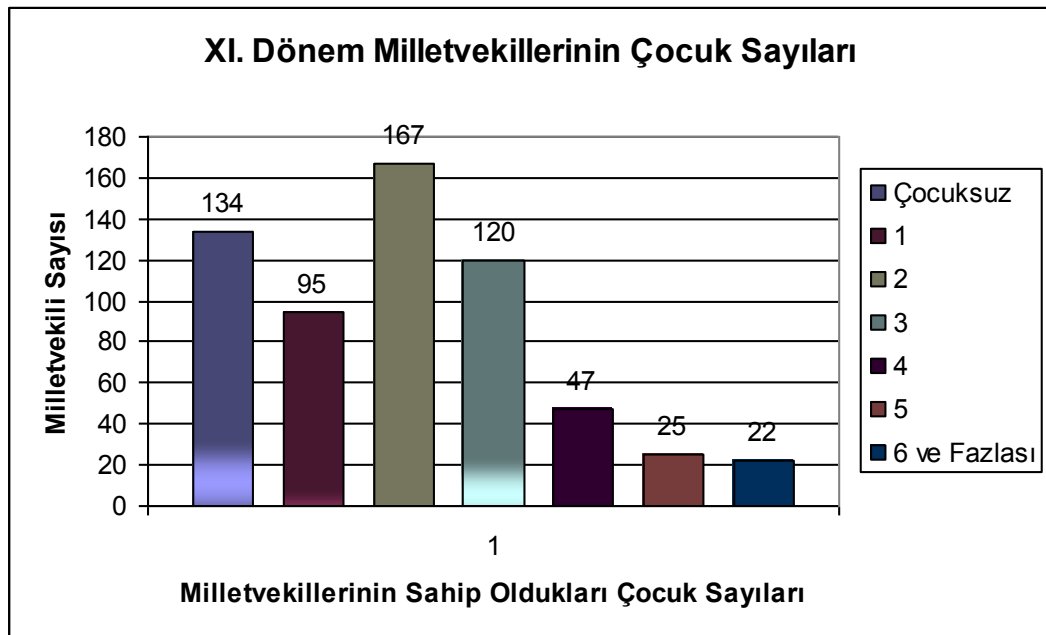

Grafik: 19

XI. Dönem Milletvekillerinin Yaş Durumu	
25-30	2
30-34	58
35-39	130
40-44	126
45-49	107
50-54	58
55-59	56
60-64	31
65-69	20
70-74	9
75-80	5

Tablo: 21

XI. Dönem milletvekillerinin yaş ortalaması 30-44 yaşları arasında yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla XI. Dönem Meclisi bir hayli genç milletvekillerinden oluşmuştur diyebiliriz.

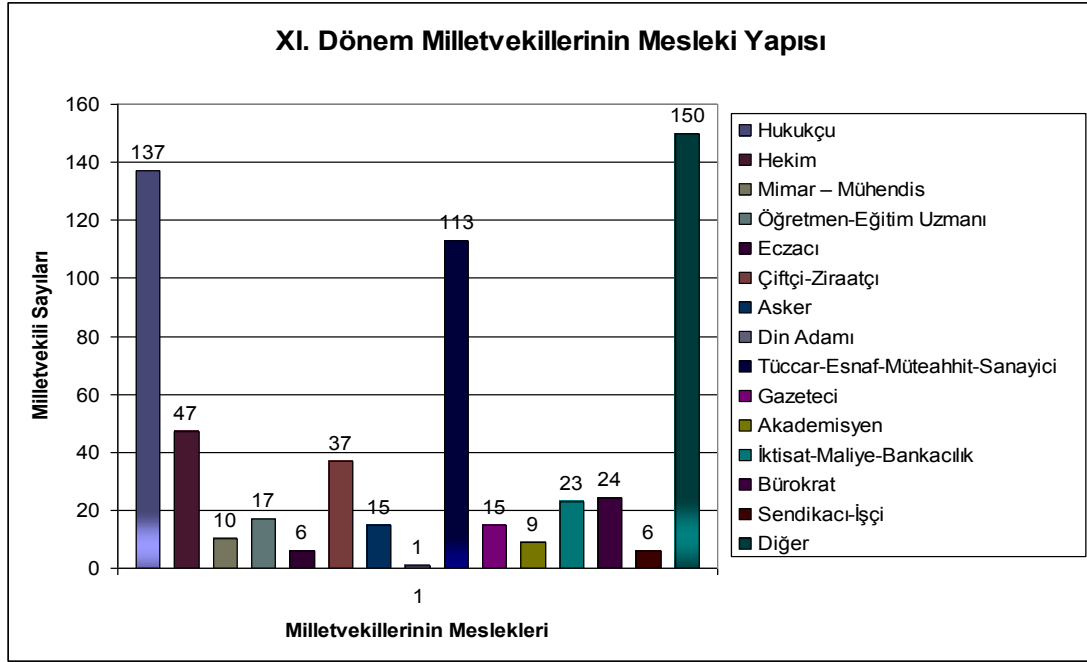

Grafik: 20

XI. Dönem Milletvekillerinin Çocuk Sayıları	
Çocuksuz	134
1	95
2	167
3	120
4	47
5	25
6 ve fazlası	22

Tablo: 22

XI. Dönem TBMM’de görev yapan milletvekilleri çocuk sayısı açısından incelendiğinde ilk sırada 2 çocuklu milletvekilleri yer almıştır. İkinci sırada çocuksuzlar, üçüncü sırada ise 3 çocuklu milletvekilleri var idi. XI. Dönemde 6 ve daha fazla çocuk sayısına sahip milletvekillerinin sayısı genel sayı itibariyle değerlendirildiğinde oldukça azdır.

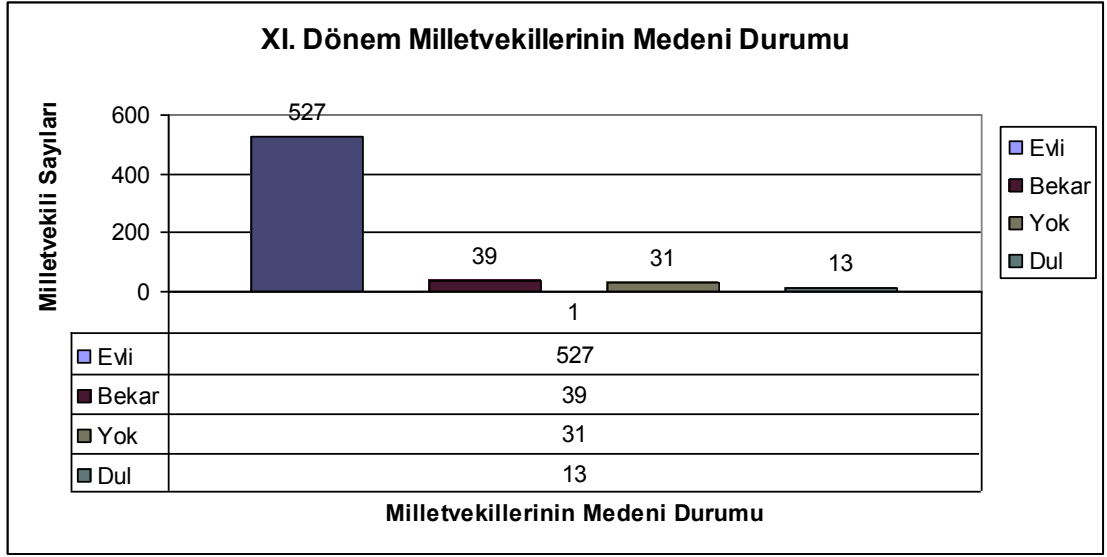

Grafik: 21

XI. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Yapısı	
Hukukçu	137
Hekim	47
Mimar – Mühendis	10
Öğretmen-Eğitim Uzmanı	17
Eczacı	6
Çiftçi-Ziraatçı	37
Asker	15
Din Adamı	1
Tüccar-Esnaf-Müteahhit-Sanayici	113
Gazeteci	15
Akademisyen	9
İktisat-Maliye-Bankacılık	23
Bürokrat	24
Sendikacı-İşçi	6
Diğer	150

Tablo: 23

XI. Dönem milletvekillerinin meslekî durumuna baktığımızda büyük bir oranın sınıflamaya tâbi tutmadığımız mesleklerden oluşan milletvekilleri oluşturmuştur. İkinci sırayı hukukçular, üçüncü sırayı tüccarlar, esnaflar, müteahhitler ve sanayiciler oluşturmaktadır.

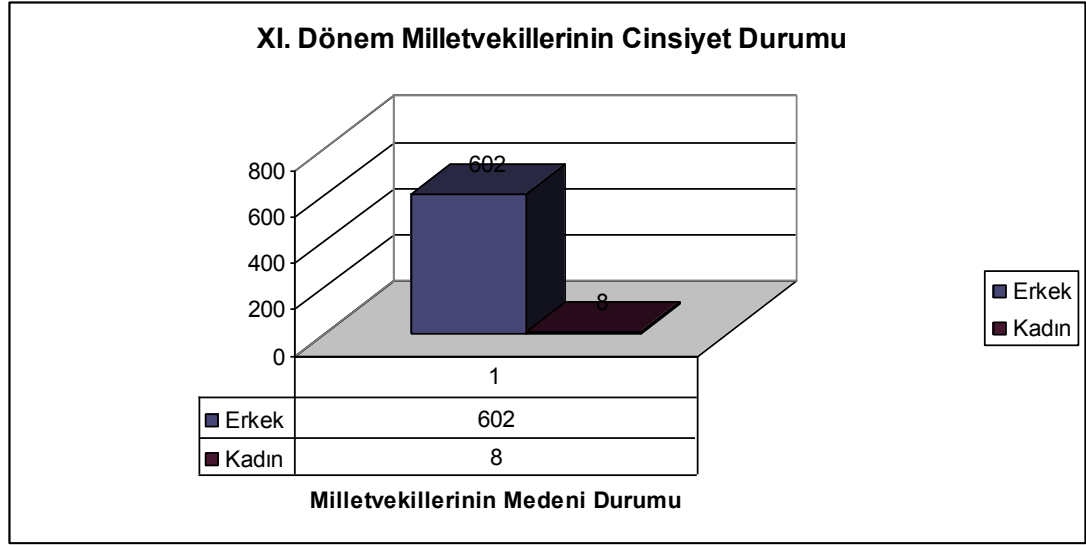

Grafik: 22

XI. Dönem TBMM'nin Medeni Durumu	
Evli	527
Bekâr	39
Yok	31
Dul	13

Tablo: 24

XI. Dönemde TBMM'de görev yapan milletvekillerinin büyük çoğunluğu evlidir. İkinci sırada da genel sayıya göre değerlendirdiğimizde bekâr sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

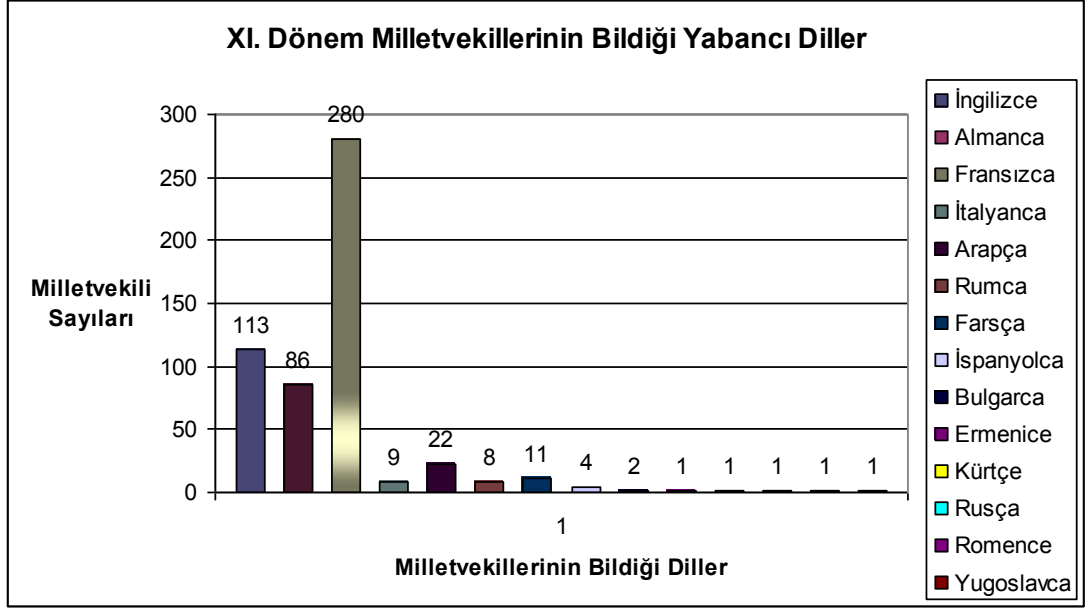

Grafik: 23

XI. Dönem Milletvekillerinin Cinsiyet Durumu	
Erkek	602
Kadın	8

Tablo: 25

XI. Dönem milletvekilleri büyük bir çoğunlukla erkeklerden oluşmuştur. Sadece 8 kadın milletvekili görev yapmıştır. Bunlar; Nazlı Tıabar, Nuriye Pınar, Hilal Ülman, Piraye Levent, Ayşe Günel, Necla Tekinel'dir. Bu oran genel sayıya oranla değerlendirildiğinde % 1,31'tür.

Grafik:24

XI. Dönem Milletvekillerinin Bildiği Yabancı Diller	
İngilizce	113
Almanca	86
Fransızca	280
İtalyanca	9
Arapça	22
Rumca	8
Farsça	11
İspanyolca	4
Bulgarca	2
Ermenice	1
Kürtçe	1
Rusça	1
Romence	1
Yugoslavca	1

Tablo: 26

XI. Dönem TBMM'de görev yapan milletvekilleri bildikleri yabancı diller açısından değerlendirildiğinde ilk sırada Fransızca vardır. İkinci sırada İngilizce,    nc  sırada da Almanca bilenler yer alır.

V. BÖLÜM

1957 GENEL SEÇİMLERİ SONRASI TÜRKİYE'DE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1- V. Adnan Menderes Hükümeti'nin Faaliyetleri ve Muhalefetin Durumu

1957 seçimleri sonunda, D.P. Meclis Grubu, seçimdeki oy kayıplarının sebeplerini araştırmaya başladı. V. Adnan Menderes Hükümeti kurulmadan önce 14 Kasım 1957'de yaptığı toplantıda yeni kararlar aldı. Bu kararlardan biri; üniversitelerin siyasetten uzak tutulmasıdır. Ayrıca memurların da siyasetle uğraşmaları halinde mevcut kanunların devreye sokulmasına kanunlar yeterli olmazsa yeni kanunlar çıkarılmasına karar verildi. Ekonomiyi düzeltebilmek için Millî Koruma Kanunu'nun tekrar ele alınması, basının yeniden bir düzene sokulması, meclis iç tüzüğünde değişikliğe gidilmesi kararlaştırıldı. Üniversite kanununda da değişiklik yapılmasına karar verildi.⁵⁹⁵ D.P. Meclis grubunda alınan bu kararlar oy çokluğu ile kabul edildi. Bu kararlar, 1957–1960 yılları arasındaki D.P. iktidarının uygulamalarında etkili oldu. Bu nedenle 1957 genel seçimlerinden sonra Türkiye'nin siyasî hayatı yeni bir döneme girdi. Bu seçimle önemli bir güce kavuşan muhalefet iktidara karşı daha sert eleştirilerde bulunmaya başladı. Muhalefetin ağır eleştirilerine iktidar da sert karşılık verince siyasî ortam iyice gerginleşti.

D.P. iktidarı 14 Kasım 1957'de yayınladığı bildiride; “memleketimizin maddî ve manevî huzurunun iadesi, vatanın ve rejimin selâmeti ve amme hizmetlerinin iyi ve süratli yürütülmesi için, lüzum görülecek kanun ve idarî bütün tedbirlerin derhal alınmasının ittifakla karara bağlandığını ...”⁵⁹⁶ açıkladı. Bu açıklamayı muhalefete gözdağı olarak yapmaları, muhalefetin ve basının daha ağır eleştirilerine maruz kalmalarına sebep oldu. Muhalefet hem

⁵⁹⁵ Albayrak, a.g.e., s.512.

⁵⁹⁶ Zafer, 15 Kasım 1957.

basında hem de mecliste her geçen gün iktidara karşı eleştirilerini daha da sertleştirerek sürdürdü.⁵⁹⁷

Bu hâdiseler üzerine D.P. Meclis Grubu, 12 Aralık 1957'de yaptığı toplantıda muhalefeti daha sıkı denetim altına almayı amaçlayan meclis iç tüzüğünde değişiklik yapılmasını öngören kanun tasarısını kabul etti. TBMM iç tüzüğünün değiştirilmesine yönelik kanun tasarısı, 26 Aralık 1957'de, mecliste görüşüldü, fakat muhalefetin sert tepkisiyle karşı karşıya kalındı. CHP, meclis iç tüzüğünde yapılan değişikliğin milletvekillerinin özgürlüklerini sınırladığını belirtti. Ayrıca meclis iç tüzüğünde meydana gelen değişikliklerle anayasanın şartsız bir şekilde halka devrettiği hâkimiyet hakkı hükümetin eline geçmiş oluyordu.⁵⁹⁸

Meclis iç tüzüğünün bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik kanun tasarısı görüşmelerinde CHP adına konuşan Faik Ahmet Barutçu, milletvekillerinin mecliste hiçbir tehdit altında bulunmadan çalışabilmesi gerektiğine yönelik açıklamalarından sonra yeni iç tüzüğün kusurlarını saymış ve: “Hürriyetsiz bir meclis, güneşsiz dünyaya benzer. Biz, güneşli dünya istiyoruz. Siz zulmet getiriyorsunuz,” diyerek sözlerini bitirmiştir. Kanun tasarısının görüşülmesi esnasında olaylar çıktı ve muhalefet meclisi terk etti.⁵⁹⁹

Muhalefetin göstermiş olduğu sert tepkilere rağmen meclis iç tüzüğündeki değişiklik 27 Aralık 1957'de oy çokluğu ile kabul edildi. İçtüzüğün 22, 25, 26, 46, 67, 80, 81, 85, 91, 93, 147, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 180, 185, 187, 188, 190, 191, 214 ve 219. maddelerinin değiştirilmesi sonucu getirilen en önemli yenilikler şunlardır;

1-TBMM'de toplam milletvekili sayısının %1 oranında milletvekiline sahip olmayan partiler grup kuramayacaklardı. Buna göre CMP ve H.P. grupları ortadan kalkıyordu.

⁵⁹⁷ **Forum**, Cilt VII, sayı 88; **Ulus**, 26 Kasım 1957.

⁵⁹⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.156-157; Ahmad, **a .g . e.** s.72.

⁵⁹⁹ **Cumhuriyet** , 26 Aralık 1957; **Ulus**, 26 Aralık 1957 ; Erer, **a.g.e.**, s.329.

2-Komisyon toplantılarında, sükûneti bozan milletvekilleri önce ihtar edilecek, sonra oturumu terk etmeleri istenecekti.

3-Kanun tekliflerinde sözlü ya da yazılı sorularda, açık saçık sözler, aşağılayıcı sözler ve üçüncü kişiler hakkında isim değişimi yoluyla isnatta bulunulmayacaktı.

4-Görüşmelerde parti grupları adına yalnız grup başkanı veya sözcülerinden biri, bir defa konuşabilecekti.

5-Konuşma yapan milletvekillerinin, bu sırada “lisan nezaketinden ayrılmaları halinde” sözleri genel kurul kararı ile tutanaktan çıkarılabilecekti.

6-Mecliste görüşmelere başlanabilmesi için çoğunluk bulunması şartı aranacak, ancak görüşmeler sırasında çoğunluk olmasa bile konuşmalar sürecekti. Yalnız kararlarda yani oy vermede çoğunluk esası aranacaktı.

7-Sözlü sorularda bakanlar, genel çıkarlara aykırı gördükleri konularda açıklama yapmaktan kaçınabileceklerdir. Sözlü sorular yalnız cuma günleri cevaplandırılacak ve cevaplandırma süresi bir saatle sınırlı tutulacaktı. Bu sorularda her sorunun cevap ve görüşme süresi beş dakika olacaktı.

8-Hazırlık encümeninin yapacağı soruşturma sonucunda, bir milletvekiline yöneltilen suçlamanın takibi gereğine karar alması halinde dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verilecekti.

9-Sövmek suçunun cezası uyarı, kabine üyelerinden bir veya bir kaçını “tahkir veya tehdit” etmenin cezası ise meclisten geçici olarak çıkarılma şeklinde belirlenmişti.

10-Geçici çıkarma cezası 3–12 oturum olarak sınırlandırılmış, ancak milletvekilinin ısrarı halinde cezanın bir kat arttırılabileceği kabul edilmiştir.

11-Uyarı cezasında milletvekillerinin aylık ödeneğinin beşte birinin; geçici çıkarmada yarısının, milletvekilinin meclisten çıkmamakta direnmesi halinde ise ödeneğin tamamının kesilebilmesi kuralı getirilmişti.

12-Suç oluşturan veya yargı makamlarınca yayınlanması yasak edilen konuların, meclis kürsüsünden söylenmesi durumunda, bunlar tutanaklarda yer almış olsalar dahi gazetelerde yayınlanması yasaklanıyordu.⁶⁰⁰

Tüzük değişikliğine getirilen maddelere baktığımızda muhalefetin meclisteki durumunun daha da zorlaştırıldığını görmekteyiz. Muhalif milletvekillerinin denetim imkânları iyice kısıtlanmış, dokunulmazlıkların kaldırılması kolaylaştırılmıştır. Ayrıca muhalif milletvekillerine verilebilecek cezalar da arttırılmıştır. Meclis iç tüzüğünde yapılan bu değişiklikler iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirdi.⁶⁰¹ CHP Meclis Grubu 28 Aralık'ta bir bildiri yayınlayarak iç tüzük değişikliğini eleştirdi ve kısa bir süre sonra da meclis başkanının tarafsız davranmadığını iddia etti.

Meclis iç tüzüğü değişikliği bazı anayasa profesörleri tarafından da eleştirildi. Hüseyin Nail Kubalı'nın yapılan değişikliğin anayasaya aykırı olduğunu belirten açıklaması üzerine 3 Şubat 1958'de Millî Eğitim Bakanlığı emrine alındı.⁶⁰² Profesör Kubalı'ya yapılan bu muamele yine iktidara sert tepki olarak döndü. Siyasî partiler, üniversiteler ve basın bu konudaki şikâyetlerini dile getirdiler. CMP adına Osman Bölükbaşı iktidarı sert bir şekilde eleştirerek: "Kubalı, hak bildiği yoldan dönmeyen bir insandır," diyerek tepkisini belirtti.⁶⁰³

İktidar, muhalefetin özellikle de CHP'nin, ordu, basın ve üniversitelerin desteğini arkasına almasından rahatsız oldu. Oysa 1957 genel seçimlerinde oy kaybetmiş olmasına rağmen hâlâ önemli ölçüde halk desteğini elinde

⁶⁰⁰ Servet Armağan, **Memleketimizde İç Tüzükler**, İstanbul, Falülteler Matbaası, 1972, s.278-287.

⁶⁰¹ Tunçay, **a.g.m.**, s 184.

⁶⁰² **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1958 ;, 2 Şubat 1958 ; Ahmad ,**a.g.e.**, s .73; Tunaya , **Siyasi Müesseseler ...**, s.172-181; Kabacalı , **a .g. e.**s.254-255.

⁶⁰³ Erer, **a.g.e.**, s.334-335.

bulunduran D.P.'nin rahatsızlık duymasının anlamsız olduğu kanaatindeyiz. Zaten muhalefete duyulan öfke, iktidarın daha çok hata yapmasına sebep oldu.

Meclis iç tüzüğünde yapılan bu değişiklikler iktidarla muhalefet arasında ilişkileri gerginleştirdi. İlişkileri sıkıntıya sokan bir başka konu da muhalefetin çok sayıda soru önergesi vermesi oldu. Ayrıca muhalefetin yayın organı niteliğinde olan Ulus Gazetesi'ne, 19 Mayıs 1958'de savcılığın soruşturma açması, iktidara daha fazla yüklenmeye başlamalarında etkili olmuştur. İktidar, Ulus Gazetesi'nin yayınlarının "muhalefetin memlekette bir isyan havası yarattığını" ifade ederek eleştirecektir.⁶⁰⁴ Muhalefet taraftarı basın da özellikle Forum Dergisi iktidara yönelik sert eleştirilerini sürdüreceklerdir.

D.P. iktidarı ile muhalefet arasında ilişkilerin oldukça gergin olduğu dönemde Irak'ta meydana gelen ihtilâl, muhalefet ve basın tarafından ele alındı. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Irak'taki ihtilâli Ulus Gazetesi'nde değerlendirirken; "Irak'taki son hâdiseler neticesinde ölenler bizimkilerin akıl hocası idi. Onlar Irak'ta yaptıklarını bizimkilere tavsiye ederlerdi. Partilerden mi şikâyetiniz var? Kapatın gitsin, basından mı şikâyetiniz var? Susturun gazeteleri olup bitsin derlerdi. Onların büyük akıbeti ders olmalıdır..."⁶⁰⁵ diyerek iktidarı iyice öfkelenlendirmiştir. Bu nedenle iktidar, CHP'yi sürekli ihtilâlcilikle suçlamıştır. Aslında iktidar bu konuda haksız da sayılmazdı. D.P. iktidarının ilk dönemlerinden itibaren ihtilâl sürekli olarak basında ve muhalefetin açıklamalarında dile getirilmiştir. Bütün bunların yanında Irak'ta yaşanan İhtilâl de muhalefetin iktidara karşı kullandığı politik malzemelerden biri olmuştur.

2- Dokuz Subay Olayı

Türkiye'de çok partili siyasî hayata geçilmesi, arkasından da iktidarın el değiştirmesi, tek parti iktidarına ve İsmet İnönü'ye kayıtsız şartsız bağlı olan bazı ordu mensuplarının rahatsızlığına sebep oldu. Ordu hâlâ İsmet İnönü'yü

⁶⁰⁴ TBMMZC, Dönem XI , Cilt IV, s.173-174.

⁶⁰⁵ Ulus, 4 Ağustos 1958.

CHP'nin genel başkanı değil, itaat edilecek bir orgeneral olarak görmeye devam ediyordu. Bu nedenle İnönü'ye yapılmış saldırılar direkt orduya yapılmış sayılmaktaydı.⁶⁰⁶ 1950 Genel Seçimlerinden D.P.'nin galip çıkması üzerine bazı subayların İnönü'yü ziyaret ederek bir emirleri olup olmadığını sordukları yönünde iddialar ortaya atılınca D.P. iktidarının ilk aylarında ordu kademelerinde bazı değişikliklere gitmişti.⁶⁰⁷

D.P. iktidarının Arapça ezan yasağını kaldırması, okullara din dersi koydurması, anayasa metninin dilinin değiştirilmesi, CHP'nin mallarının hazineye devredilmesi, Halkevlerinin kapatılması gibi faaliyetleri ordu mensuplarının bazıları tarafından Atatürk İnkılâplarına yapılan ihanet şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca iktidarın muhalefete karşı sert tutumu ve 1954 yılının sonlarından itibaren yaşanmaya başlayan ekonomik sıkıntılar orduda bazı subayların istifasına sebep oldu. Bazı subayları rahatsız eden bir başka mesele de Marshall Planı çerçevesinde eğitmen olarak Türkiye'ye gelen Amerikalı subaylar oldu. 1950'lere kadar Türk subayları hiçbir zaman yabancı bir komuta altında görev yapmamışlardı. Bu tarihten itibaren yapılan yeni ittifak antlaşmaları yeni şartları da beraberinde getirince subaylar rahatsız oldular. Bütün bunların yanında bir de Menderes'in 1954'te sarfettiği: "Paşalar saltanatını yıkacağım. Ben orduyu yedek subaylarla idare ederim, kravatlı şövalyelerin burunlarını kıracağım" sözleri askerin D.P.'ye tepkisini iyice arttırdı.⁶⁰⁸

1955 yılına gelindiğinde ordu içinde önceleri bireysel olan tepkiler artık teşkilâtlanmaya başladı. D.P. iktidarına karşı tepkili olan subaylar gizli ihtilâl komiteleri kurdular. İlk gizli ihtilâl komitesi 1954 yılının sonbaharında kuruldu. Kurucuları Yüzbaşı Dünder Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay'dır.⁶⁰⁹ İstanbul Tuzla Uçaksavar Okulu'nda temelleri atılan bu gizli komite kısa sürede geniş bir taraftar kitlesi toplamayı başardı. Bu gizli komite Harp

⁶⁰⁶ Birand vd, **a.g.e.**, s.77.

⁶⁰⁷ Neziroğlu, **a.g.m.**, s.1239.

⁶⁰⁸ Hale, **a.g.e.**, s.94 ; Erkanlı, **a.g.e.**, s.347; Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, İstanbul , Remzi Kitabevi, 2001,s.319.

⁶⁰⁹ Seyhan, **a.g.e.**, s.42-47; Birand vd,**a.g.e.**, s.76 ; Akşit, **a.g.e.**, s.20 ; Neziroğlu , **a.g.m.**, s.1240-1241.

Akademisi kurmay subaylarından önemli isimlerin dahil olmasıyla bir hayli güçlendi. Harp Akademisi'nde öncülüğünü Binbaşı Faruk Güventürk'ün yaptığı komiteciler, Dünder Seyhan, Faruk Ateşdağı, Naci Asutay, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Suphi Gürsoytrak, Necati Ünsalan, Şükrü İlkin, Kemal Güner, Mükerrrem Erensü, Necmi Bek, Rıza Akaydın, Rifat Baykal, İhsan Gürkan'dan oluşmaktaydı.⁶¹⁰ 1956'dan sonra bu gruba, Talat Aydemir, Osman Köksal, Sezai Okan, Adnan Çelikoğlu, Sadi Koçaş, Alpaslan Türkeş, Necdet Üruğ gibi isimler de katıldılar.⁶¹¹

Gizli komite, iktidarın uygulamalarından dolayı yönetime el koymaya karar verdi ve tarih olarak da 29 Ekim 1957 gününü uygun buldu. Komite üyelerinin plânlarına göre, genel seçimler 27 Ekim'de yapılacak ve seçimleri D.P. kaybedecektir. D.P. seçimleri kaybetmesine rağmen iktidarı bırakmak istemeyecek, böylece de müdahale meşrû hale gelecekti. Zırhlı birlikler şeref tribünü önünden geçerken devlet erkânını tutuklayacaklardı. Ancak seçimi D.P. kazanınca bu plan uygulamaya konulamamıştır.⁶¹²

Komiteciler dağınık halde bulunan teşkilâtlarını toplamak ve bir lider belirlemek için harekete geçtiler. Önceleri dolaylı olarak İsmet Paşa'yı liderleri olarak görmek istedilerse de sert bir şekilde terslenmişlerdir. Arkasından DP Millî Savunma Bakanı Şemi Ergin'e giderek kendi iktidarını devirmek için garip bir liderlik teklifinde bulundular.⁶¹³ Bakanın liderlik teklifini reddetmesi üzerine yeni arayışlar içerisine girdikleri bir dönemde komite üyelerinden Binbaşı Samet Kuşçu, korkuya kapılarak 20 Aralık 1957'de, Tümgeneral Kazım Demirkan aracılığı ile İçişleri Bakanı Namık Gedik'e ihtilâl komitesini ihbar etti. Bu ihbarın Başbakan Menderes'e bildirilmesi üzerine de soruşturma başlatıldı. Samet Kuşçu'nun ihbarına dayanılarak dokuz subay

⁶¹⁰ Seyhan, **a.g.e.**, s.53 ; Birand vd, **a.g.e.**, s79-81.

⁶¹¹ Albayrak, **a.g.e.**, s.542.

⁶¹² Hale, **a.g.e.**, s.96; Birand vd, **a.g.e.**, s.96-97; Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İcyüzü**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1965, s.59.

⁶¹³ İpekçi-Coşar, **a.g.e.**, s.63-65 ; Neziroğlu, **a .g.m.**, s.1241.

tutuklandığı için bu olaya Dokuz Subay Olayı adı verildi.⁶¹⁴ Bunlar; Albay İlhami Barut, Emekli Albay Cemal Yıldırım, Albay Naci Aşgun, Binbaşı Samet Kuşçu, Yarbay Faruk Güventürk, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Binbaşı Ata Tan, Binbaşı Asım Ural ve Hasan Sabuncu idi.⁶¹⁵

Bu mesele kamuoyunda duyulunca Millî Savunma Bakanlığı temsil bürosu tarafından 16 Ocak 1958'de Anadolu Ajansı vasıtasıyla bir tebliğ yayınlandı; "Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasında büyük sayıda tevkiflerin yapılmış olduğu ve binaenaleyh geniş ölçüde bir takım tertiplere girilmiş bulunduğu yolunda ortada mübalağalı şayialar dolaşmakta ve bu şayialar ecnebi memleket ajansları tarafından neşredilmeye başlanmış bulunmaktadır. Hakikat şudur ki, tevkif edilenlerin hepsi İstanbul'da olmak üzere dokuz kişidir. Bunlardan biri emekli olarak üç albay, bir yarbay, dört binbaşı ve bir yüzbaşidan ibarettir. Bu hâdise bir subayın ihbarıyla ortaya çıkmış bulunmakta ve alâkalıların ifadesiyle teyyüt etmektedir. Askerî ceza mercilerince el konulmuş bulunan hâdisenin hakiki mahiyet ve şümülü ile ortaya çıkarılacağı tabiidir."⁶¹⁶

Subaylarla ilgili soruşturma 1958 Haziranı'nın sonlarına doğru sonuçlanmış, ihbar yapan Samet Kuşçu'nun dışında diğer subaylar serbest bırakılmıştır. Kuşçu'nun iddialarını yeterince ispatlayamaması ve tutukluların sorgulama esnasında gösterdikleri direnç, subayların serbest bırakılmasında etkili olmuştur. Subayların serbest kalmasında etkili olan bir başka sebep de dokuz subay olayının hemen arkasından 19 Ocak 1958'de istifa eden Millî Savunma Bakanı Şemi Ergin'in: "Ben subaylarımdan eminim. Türk ordusunda ihtilâl yapacak ve İsmet Paşa'nın arkasından gidecek subay yoktur," sözleridir. Böylelikle dokuz subay olayı sonuçlanmıştır.

⁶¹⁴ Birand vd, **a.g.e.**, s.98; Hale, **a.g.e.**, s.97; Başgil, **a.g.e.**, s.117; Anadol, **a.g.e.**, s.103; Sıtkı Ulay, **Harbiye Silah Başına (27 Mayıs 1960)**, İstanbul, 1968, s.41; Turan, **a.g.e.**, s.189 ; Tunçay, **a.g.m.**, s.185; Başgil, **a.g.e.**, s.117 ; Akşit, **a.g.e.**, s.21.

⁶¹⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s.543; Tunçay, **a.g.m.**, s.1981; İpekçi –Coşar, **a.g.e.**, s.66-77.

⁶¹⁶ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1958 ; Erer, **a.g.e.**, s.330; Yücel, **a.g.e.**, s.132-133; Ahmad, **a.g.e.**, s.158; Neziroğlu, **a.g.m.**, s.1241.

Başbakan Menderes, ordunun kendi kumanda zinciri içinde politikadan uzak yaşadığını kabul ettiği için bu olay kendisini üzmüştür. Çünkü başbakan Atatürk ordusunun günlük politikaya girmeyeceğine ve hele millet iradesine dayanan bir hükümete karşı silahlı bir hareketi aklından bile geçiremeyeceğine inanmaktaydı.⁶¹⁷

Millî Savunma Bakanlığı'na Ethem Menderes getirildi. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, bu meselenin ciddiye alınmasını ve etraflıca bir araştırma yapılmasını hükümetten ve Menderes'ten istedi. Ancak Menderes bu olayı sağlıklı bir şekilde değerlendirememiş hatta çok fazla dikkate bile almamıştır.⁶¹⁸ Daha sonraki dönemlerde Celâl Bayar, gazeteci Cüneyt Arcayürek'le yaptığı röportajda; “dokuz subay olayı iyi değerlendirilseydi 27 Mayıs olmazdı,” diyerek bu konudaki düşüncelerinde haklı olduğunu dile getirmiştir.⁶¹⁹

D.P. iktidarı bir taraftan muhalefetin faaliyetleriyle diğer taraftan da dış politikayla uğraşırken ülkenin ekonomik durumu da iyice kötüleşmeye başlamıştı. Aslında ekonomi 1954 yılından itibaren yatırımların fazlalığından, oluşturulan imkânların verimli kullanılmamasından, elverişli hava şartlarının ortadan kalkmasından dolayı bozulmaya başlamıştı. Bütün bunların sonucu olarak da 1950'den sonra uygulanan liberal politikanın yerini kısıtlatıcı bir politika aldı.⁶²⁰

İktidar 1954 yılının ortalarından itibaren Kâr Hadleri Kararnamesi'ni çıkardı. Ancak çıkarılan kararname piyasalarda istikrarı yeterince sağlayamadı. Bunun üzerine piyasaları daha iyi denetlemek ve karaborsacılığı önlemek amacıyla 6 Haziran 1956'da Millî Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklikler yapılarak yeniden yürürlüğe konuldu. Yapılan bu çalışmalar da dış ödemelerde meydana gelen güçlükleri ortadan kaldırmaya yetmedi. Bütün bunlardan dolayı Ankara IMF Heyetlerinin

⁶¹⁷ Bayar , **a.g.e.**, s. 119; Burçak, **a.g.e.**, s.41.

⁶¹⁸ Birand vd, **a.g.e.**, s .100-101.

⁶¹⁹ Bayar , **a.g.e.**, s.119.

⁶²⁰ Tunç Tayanç, **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1973,138.

uğrak yeri haline geldi.⁶²¹ Alınan bu tedbirlere rağmen ülkede döviz sıkıntısı, karaborsa ve mal darlığı devam etti. İktidar, ekonomik bunalımın çözümsüzlüğü karşısında uzun bir süredir direndiği, IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmalarını kabul etmek zorunda kaldı. Çünkü dış borç alma konusunda başka seçeneği kalmıyordu. 1958 yılında bu ekonomik sıkıntılar had safhaya ulaştı ve büyük bir devalüasyon yaşandı. Bu Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin en büyük devalüasyonu idi. Türk parası üçte bir oranında değer kaybetti.⁶²² Ekonomik durumu düzeltebilmek için iktidar 4 Ağustos Kararları adı verilen bir istikrar programını kabul etti.⁶²³ İstikrar programının kabul edilmesi üzerine fiyatlar büyük oranda yükseldi ve bundan da halk bir hayli muzdarip oldu.

3-Millî Muhalefet Cephesi'nin Kurulması

Başbakan Menderes 20 Eylül 1958'de İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşmada muhalefet partilerine seslenerek D.P.'ye dönmelerini ve CHP'nin oyunlarına âlet olmamalarını istedi. Menderes'in bu konuşması üzerine CMP'li ve H.P.'lilerden bazıları partilerinden istifa ederek D.P.'ye katıldı. Bazı muhalefet partilerinin bu şekilde davranmasında etkili olan önemli sebeplerden biri de D.P. iktidarının uyguladığı sertlik politikasıdır. Başta ana muhalefet partisi CHP'nin ve diğer muhalefet partilerinin çalışma şartları oldukça zorlaşmıştı. Bu durum karşısında 1957 genel seçimleri öncesinde başlatılan güç birliği teşebbüslerine yeniden dönüşmüştür.⁶²⁴

⁶²¹ TBMMZC, Dönem X, Cilt XII ,Kısım I.,s.222-226.

⁶²² Hıfzı Oğuz Bekata, **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Ankara,Yeni Matbaa, 1960, s.72; Korkut Boratav , “DP Döneminde Ekonomi”,**Tarih ve Toplum**, sayı 53, s.292-293.

⁶²³ DP iktidarı ekonomiyi düzeltebilmek için kabul ettiği bu istikrar programında;

-ekonomik kredilerin daraltılması,

-Dolaşımdaki paranın artmasını önlemek için bazı kararlar alması,

-Yabancı sermayenin kazançlarının döviz olarak yurt dışına çıkarılmasına engel olunmasını,

-Kredi zorlukları ve dondurulmuş sermayenin harekete geçirilmesi,

-Aşırı tasarrufa gidilmesi,

-Millî Koruma Kanunu'nun ve Hazine Vergisi'nin kaldırılarak liberasyon sistemine geçilmesini kabul etmiştir. **Ulus**, 24 Ağustos 1958 ;Ahmad , **a.g.e.**, s . 144-147; Akın, **a.g.m.**, s,920; Akşin, **a.g.e.**, s.224.

⁶²⁴ Erer, **a.g.e.**, s.346-347; Albayrak, **a.g.e.**, s.521.

Muhalefet partileri arasında iş birliği oluşturabilmek için ilk harekete geçen H.P. oldu. H.P. 5 Ekim 1958'de bir tebliğ yayınlayarak, 1957 genel seçimleri öncesinde kabul ettikleri işbirliği çatısı altında yeniden birleşmelerinin zorunlu olduğunu belirtti. 7 Ekim'den itibaren muhalefet partileri işbirliği için görüşmelere başladılar.⁶²⁵ CHP lideri İsmet İnönü bu konuda daha da ileriye giderek 9 Ekim'de bir beyanat verdi ve H.P.'nin CHP'ye katılmasını istedi. Ayrıca basın da bu katılmayı desteklemesini, böylece memlekete daha çok hizmet edilmiş olacağını belirtti.⁶²⁶

İsmet İnönü, 12 Ekim'de, İstanbul İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada önce iktidarın uygulamalarından şikâyet ederek muhalefetin işbirliği etmesi gerektiğinden söz etti. İnönü muhalif partilerin birbirinden farklı görüşlere sahip olmalarını doğal karşıladığını belirttikten sonra;

"...CHP dışında hareket etme fikrinde olanların kararlarından asla kırılabilecek değiliz. Bu kararları tabii bir saygı ile karşılayacağız. Bizim içimizde beraber çalışmaya teveccüh gösterecek olanların hareketini, takip ettiğimiz temel konular esasen öteden beri benimsemiş olan idealist insanların ve teşkilâtın, ideal yolunda güçlerini birleştirmelerini asil bir hareket olarak karşılayacağız. İdeal yolunda hiç birimiz için fark, şart ve imtiyaz yoktur. Hepimiz için eşit haklar ve el birliği ile vatan vazifeleri vardır," diyerek siyasî partileri, iktidara karşı işbirliği yapmaya çağırdı.⁶²⁷

CHP ana muhalefet partisi durumunda bulunduğu için diğer partilerin gücüne ihtiyacı yoktu. Buna rağmen Millî Muhalefet Cephesi'ni kurarak muhalefetin tabanını genişletmeyi amaçlamıştır. Ayrıca muhalefet partileri arasında yer alan CMP, H.P. ve K.P. de bu dönemde CHP ile pazarlık yapacak durumda değildi. CHP'nin, H.P.'yi kendisine dâhil etme teklifine 13

⁶²⁵ Cumhuriyet, 7 Ekim 1958.

⁶²⁶ Erer, a.g.e., s.348.

⁶²⁷ Erer, a.g.e., s.348 ; Der. Sabahat Erdemir, **Muhalefette İsmet İnönü**, Cilt II, İstanbul, Ekicigil Matbaası, 1959, s.261-263.

Ekim’de H.P. cevap vererek CHP’ye katılmaya kararlı olduklarını dile getirdiler.⁶²⁸

Muhalefet kanadında meydana gelen en önemli gelişmelerden biri; 16 Ekim’de CMP ile TKP’nin birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almasıdır. Bu birleşme kurulduğu günden beri teşkilâtını genişletemeyen TKP’nin fesh edilmesiyle gerçekleşti. Birleşme ile ilgili yapılan basın toplantısında CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı; “kanı kana canı cana kattık,” derken, TKP Genel Başkanı Tahsin Demiray da bu birleşmeyi; “gönüller ve kalpler birleşmiştir,” sözleriyle değerlendirmiştir. Taraflar bu birleşmeden memnuniyetlerini ifade ettikten sonra CKMP Genel Başkanlığı’na Osman Bölükbaşı seçildi. Muhalefetin işbirliği konusunda yaptığı çalışmalar iktidarın daha da hırçınlaşmasına ve daha sert tedbirlere başvurmaya sebep oldu.⁶²⁹

CHP Meclis Grubu’nun 7 Kasım’da yaptığı toplantıda İnönü; “iç politikanın seyri, güç birliğine varmamızı gerektiriyor. Hürriyet Partisi ile birleşmeliyiz,” diyerek işbirliğinin gerçekleşebilmesi için meclis grubundan bu konuyla ilgili gerekli kararları çıkartmıştır. 24 Kasım’da da H.P. genel kongresi toplandı ve oy çokluğu ile CHP ‘ye katılma kararı alındı.⁶³⁰ Böylece iki parti 24 Kasım’da iş birliği çatısı altında birleştiler. Böylece CHP bünyesindeki liberal görüşlü milletvekili sayısında önemli ölçüde artış oldu. Bu birleşmeye muhalif olan bazı H.P.’liler ise bunu güçbirliği değil suç birliği şeklinde değerlendirdiler. Birleşmeye taraftar olmayan H.P.’lilerden bazıları da D.P.’ye katıldılar.⁶³¹ Muhalefetin bu şekilde güç birliğine girmesi iktidarı harekete geçirdi ve Menderes, D.P.’ye kamuoyundan destek sağlamak amacıyla yaptığı gezilere ve muhalefete yönelik suçlamalarına hız verdi.

⁶²⁸ Erer, **a.g.e.**, s.348-349; Albayrak, **a.g.e.**, s.521-522 ; Tunçay, **a.g.m.**, s.185.

⁶²⁹ Eroğul , **a.g.e.**, s.226 ; Tökin, **a.g.e.**, s.88-89 ; Erer, **a.g.e.**, s.349; Yücel, **a.g.e.**, s.137; Turan, **a.g.e.**, s.191; Aygen, **a.g.m.**, s.212.

⁶³⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s.123 ; Yücel, **a.g.e.**, s.137 ; Erer, **a.g.e.**, s.349; Baban, **a.g.e.**, s.369-371-372; Tökin, **a.g.e.**, s.89.

⁶³¹ Erer, **a.g.e.**, s.349.

Başbakan Adnan Menderes, muhalefetin işbirliğini 24 Kasım'da Lüleburgaz'da yaptığı konuşmada değerlendirerek şunları söyledi:

“Onların güç birliği adı altında giriştikleri faaliyetin maksadı şudur: Bir ehlisalip cephesi ile karşımıza dikilecekler. Seçimlere daha dört yıl varken seçim varmış gibi yakamıza sarılacaklar. Bu hareketler bizim işlerimizi güçleştirmek, vatanın refah ve saadetini geciktirmek, milletimizin ihtiyaçlarını sekteye uğratmak demektir. Seçim zamanlarında karşılıklı mücadeleye çıkılır, herkes fikrini müdafaa eder, fakat bir kere millî iradenin istikameti belli olduktan sonra, sabah akşam iktidarın karşısına çıkıp belâ kesilmek değil, milletin hizmetinde çalışacağı için iktidara yardım etmek lâzımdır. Şeytan nasıl insanı yoldan çıkarırsa, meş'um politikacılar da milleti böyle baştan çıkarmaktadırlar.” Menderes ‘in bu açıklamalarından sonra CHP lideri İnönü, Balıkesir, İzmir, Burdur, Sivas, Tokat, Çorum, Çankırı, Kastamonu, Yozgat, Konya ve Afyon'da yaptığı konuşmalarıyla iktidara sert eleştirilerini devam ettirdi.⁶³² İktidar, millî muhalefet cephesine karşı Vatan Cephesi adı altında yeni bir oluşumla çıktı.

4-Vatan Cephesi'nin Kurulması

Muhalefetin, iktidara karşı millî muhalefet cephesi oluşturmaya yönelik çalışmalar yaptığı dönemde, Başbakan Menderes 12 Ekim 1958'de Manisa İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada; “...politika ve ihtirastan vareste vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı, Vatan Cephesi'ni kurmasını” istedi. Kısa bir süre içerisinde de Türkiye'nin dört bir yanında Vatan Cephesi teşkilâtları kuruldu.

D.P. içerisinde Vatan Cephesi'nin kurulmasının partiye zarar vereceği ve ocak, bucak ve Genç Demokratlar Teşkilâtı'nın bundan zarar göreceğine yönelik eleştiriler ortaya çıktı. Bunun üzerine devreye Cumhurbaşkanı Celâl

⁶³² Erer, **a.g.e.**, s.350-352; Eroğul, **a.g.e.**, 227-228 .

Bayar girerek Vatan Cephesi'nin kuruluşu hızlandırıldı.⁶³³ Muhalefetin sert eleştirileri üzerine Bayar her zaman olduğu gibi yine demokratların yanında yer aldı ve 28 Kasım 1958'de Çorlu'da yaptığı konuşmada memlekette meydana gelen gelişmeleri çekemeyenlerin olduğunu belirterek;

“iyiliğe doğru gitmekteyiz. Hâdiseler ve rakamlar bunu göstermektedir. Milletimizin maneviyatı da her zaman olduğu gibi yüksektir. Bu memleketin daima emniyet içerisinde yaşamasına ne mâni vardır? Ne mâni olabilir? Eğer bir mâni çıkarsa, bu milletin azim ve iradesi, o maniyi bir karınca gibi ayağının altında ezmeye muktedirdir,” diyerek muhalefete gözdağı verdi.⁶³⁴ Muhalefet, Bayar'ın bu ifadelerini kendilerine göre yorumlayarak iktidarın, muhalefeti karınca gibi ezmek isteği şeklinde yorumlamış ve uzun süre bunu politik malzeme olarak kullanmıştır.

Vatan Cephesi Teşkilâtı, 1958 Sonbaharı'ndan itibaren memleketin çeşitli yerlerinde şubeler açmaya başladı ve 1959 yılının ilk aylarından itibaren de bu şubelerin açılışı daha da hızlandı. İktidar yıkılmaya çalışılan siyasî otoritesini koruyabilmek için böyle bir yola müracaat etmiştir. Ancak D.P. yönetimi, Vatan Cephesi'yle ilgili yeterli tanıtım ve propaganda yapılamamasından şikâyetçi oldu. Bu dönemdeki uygulamalarından dolayı D.P. basının desteğini kaybetmiş bir durumdadır. Bu konuda Zafer Gazetesi'nin yayınlarını da yetersiz bulan iktidar, radyoyu Vatan Cephesi'nin propaganda aracı olarak kullanmaya başladı. Radyo her haber saati öncesinde Vatan Cephesi'ne katılanların isimlerini ve memleketlerinin listesini radyodan okumaya başladı. İlk zamanlar radyodan Vatan Cephesi'ne katılanların isimlerinin okunması için 10 dakika ayrılmış, daha sonraları bu süre 30 dakikaya çıkarılmıştır.⁶³⁵ Muhalefet ise bu isimlerin hayalî ve abartılı olduğunu iddia etmiştir. Muhalefet ayrıca vatandaşlara radyo dinlememelerini

⁶³³ Ahmad , **a.g.e.**, s.75 ; Aydemir , **İkinci Adam**, Cilt III ,s.361 -362; Tunçay, **a.g.m.**, s.1981; Seyhan, **a.g.e.**, s.70-71; Akşin, **a.g.e.**, s.226; Tökin, **a.g.e.**, s. 92.

⁶³⁴ **Zafer** , 29 Kasım 1958 ;Erer , **a.g.e.**, s,353 ;Albayrak, **a.g.e.**, s.522 ; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.365 ; Turan, **a.g.e.**, s,186-188.

⁶³⁵ Hikmet Özdemir, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi” **Türkler**, Cilt XVII, İstanbul, s.897; Tunçay, **a.g.m.**, s.185; Seyhan , **a.g.e.**, s.70-71 ; İlkay Sunar , “ Demokrat Parti ve Popülizm” **CDTA**, Cilt VIII, s.2070-2086.

ve bu haberlere itibar etmemelerini tavsiye etmiştir. Hatta Radyo Dinlemeyenler Cemiyeti kurmak istemişlerdir.⁶³⁶

Vatan Cephesi ile ilgili yapılan propaganda radyo ile de sınırlı kalmadı. Birçok ilde Vatan Cephesi adıyla haftalık olarak yayınlanan ve o haftanın iktidarı ilgilendiren olumlu haberlerinin yer aldığı broşürler halka bedava dağıtıldı.⁶³⁷

Muhalefetin oluşturduğu Millî Muhalefet Cephesi ve onun karşısında iktidarın oluşturduğu vatan Cephesi'yle, milletvekillerinin meclisteki kavgaları dışarıya taşınmış, kamuoyundaki siyasî kutuplaşmayı ve sokak kavgalarını körüklemiştir. Bu siyasî gelişmelerden dolayı kamuoyu da ikiye ayrıldı. Bu cepheleşmede ilgi çekici olan nokta ise her iki tarafın “vatanı korumak ve demokrasiyi yaşatmak” iddiasıyla hareket ettiklerine inanmış olmalarıdır.

5-CHP'nin XIV. Kurultayı ile İlk Hedefler Beyannamesi ve İktidarın Tepkisi

D.P. ile CHP'nin söz düellosu çeşitli şehirlerde çok sert bir şekilde devam ederken, CHP bir taraftan da kongre hazırlıklarıyla meşguldü. İnönü kongreye bir takım prensiplerle ve kararlarla geleceğinin mesajını, 7 Aralık 1958'de Gaziantep'te, CHP'lilerle yaptığı bir sohbette; “şiddet yoluna gidenler, ya gereken yola geleceklerdir. Yahut da İnönü'nün canını alacaklardır,” diyerek iktidara bir nevi ültimatı verdi.⁶³⁸

CHP'nin XIV. Kurultayı 12 Ocak 1959'da toplandı. XIV. Kurultay partinin siyasî yaşamında bir dönüm noktası oldu. Bu kurultayda şiddetli kadro tartışmaları, partinin politikasındaki önemli değişikliklerle birlikte ele alınınca yeni bir CHP'nin ortaya çıkmasına sebep oldu.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kurultayın açılış konuşmasında, iktidarın şiddet tedbirlerinden, güç birliği, basın özgürlüğü ve dış politika

⁶³⁶ Eroğul , **a.g.e.**, s.227-228; Erer, **a.g.e.**, s.358;Yücel, **a.g.e.**, s.138; Birand vd , **a.g.e.**, s.193;Tökin, **a.g.e.**, s.92 ; Kabasakal , **a.g.e.**, s.193-195.

⁶³⁷ Yücel , **a.g.e.**, s.138.

⁶³⁸ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.367.

konuları üzerinde durdu. Ayrıca; “işçi hakları hedefimiz olacaktır,” dedi. Kurultay’ın çalışmalarında altı tane komisyon oluşturuldu. Bu komisyonlardan birinin sosyal davalarla görevli olmasına özellikle dikkat edildi. Bu kurultayda artık savunma durumundaki CHP yoktu. Parti iç tüzüğü ile ilgili değişiklikler yapıldı.⁶³⁹ Kurultayı asıl anlamlı kılan alkışlarla gözyaşlarıyla ve marşlarla kabul edilen “İlk Hedefler Beyannamesi” oldu. İlk Hedefler Beyannamesi; daha önce parça parça olan ve zaman zaman ortaya atılan görüş ve hedefleri sistemli bir bütün olarak toplamakta ve bir anayasa görünümü vermekte idi. Bu beyanname ile CHP’nin parti ana ilkelerine yeni bir anlam kazandırıldı. 10 maddeden oluşan İlk Hedefler Beyannamesi’nde yer alan prensipler şunlardır;⁶⁴⁰

1-Antidemokratik kanunlar kaldırılacaktır.

2-Anayasa, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve güvenlik esasına göre değiştirilecektir.

3-Anayasa’da, ırk, cins, mezhep, siyasî fikir, sosyal köken, doğuş ve servet farkı olmaksızın ana hak ve özgürlükler yer alacaktır. Düşünce ve söz, basın, ilim ve sanat, din ve vicdan özgürlüğü, mesken dokunulmazlığı, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, mal ve mülk güvenliği, çalışma ve ekonomik girişim özgürlüğü, grev hakkı, sendika ve meslekî örgütleri kurma hakkı, kanun önünde eşit işlem görme ve kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı, devlet yayın araçlarının tarafsızlığı sağlanacak ve bu hak ve özgürlükler güvence altına alınacaktır. Anayasa Mahkemesi’yle kanunların anayasaya uygunluğu denetlenecektir.

4-Devlet başkanlığı tarafsızlığa kavuşturulacaktır.

5-Yasama organının yürütme üzerindeki denetimi fiilî ve etken hale getirilecektir.

⁶³⁹ **Ulus** ,15 Ocak 1959 ; **Cumhuriyet** ,15 Ocak 1959 ; Toker, **a.g.e.**, s.143-144 ; Erer, **a.g.e.**, s.355 ; Birand vd, **a.g.e.**, s.102.

⁶⁴⁰ Bila, **a.g.e.**, 175 -176 ; Erer, **a.g.e.**, s.356-357 ; Aydemir , **İkinci Adam** , Cilt III, s.367 ; Akşin, **a.g.e.**, s.227 ;Turan , **a.g.e.**, s.191-192 ; Tunçay , **a.g.m.**, s.185.

6-Kanun yapımında uyum ve dengenin sağlanması için ikinci bir meclis kurulacaktır.

7-Yargıç güvencesinin sağlanması için Yüksek Hukuk Şurası kurulacaktır.

8-Yargı denetimi bütün idarî tasarrufları kapsayacaktır.

9-Sosyal adaletsizlik ve dengesizlikten uzak bir Türkiye için herkese bedenî, fikrî ve sosyal gelişme imkânı sağlanacak ve aileyi korumak için sosyal haklar tanınacaktır.

10-Yüksek İktisat Şurasının Kurulması

İlk Hedefler Beyannamesi'nde, daha sonra bu hedeflere ulaşabilmek için, mevzuatın ve meclis iç tüzüğünün değiştirileceği, nispî temsil yönteminin getirileceği, ispat hakkı ve mal beyanı ilkelerinin uygulanacağı vaat edilmekte ve beyannâme şu sözlerle sona ermektedir: "CHP, tahakküm ve baskı zihniyetinin millî irade tarafından tasfiye edileceğine, hakkın, adaletin, özgürlüğün mutlaka zafere ulaşacağına peşin olarak inanmaktadır."⁶⁴¹

CHP'nin XIV. Kurultayı 15 Ocak 1959'da Genel Başkan İsmet İnönü'nün konuşmasıyla sona erdi. CHP bu kurultayla savunma durumundan saldırı durumuna geçmiştir. CHP ilk Hedefler Beyannamesi'yle, nasıl bir rejim, nasıl bir idare kuracağını belli etmişti. Ayrıca İlk Hedefler Beyannamesi, D.P.'nin muhalefetteyken kabul ettiği Hürriyet Misakı ve Millî Teminat Misakı'na da benzetilmiştir. Ancak adı geçen misaklara nazaran İlk Hedefler Beyannamesi daha geniş kapsamlı ve CHP'nin dokuz yıllık muhalefet döneminde kabul ettiği, savunduğu ve geliştirdiği temel ilkelerin daha düzenli hale getirilmişidir. Beyannâmenin diğer önemli bir tarafı da CHP dışındaki muhalefet tarafından da benimsenmiş olmasıdır. CHP'nin XIV. Kurultayı'ndan sonra ülkede şimdiye kadar olanlardan daha keskin bir siyasî mücadele başlamıştır. H.P. ve CKMP de benzer görüşleri savunmuşlardır.

⁶⁴¹ Bilâ, a.g.e., s.179.

İktidar ile muhalefet arasında oldukça sert bir siyasî mücadele devam ederken, bir başka gelişme bu mücadelelere kısa bir süre ara verilmesine sebep oldu. 17 Şubat 1959'da Menderes'i Kıbrıs meselesi ile ilgili antlaşmayı imzalamak için Londra'ya götüren uçak düştü. Uçak kazasında ölenler olmuşsa da Menderes bu kazadan yaralı kurtuldu. Haber ülkede büyük bir şok yarattı, enflasyon, siyasî sıkıntılar, Vatan Cephesi, İhtilâl her şey bir anda unutuldu. 27 Şubat'ta Ankara gelen Menderes muazzam bir törenle karşılandı. Menderes'i karşılamaya İsmet İnönü de geldi. Çok uzun süredir ilk kez iktidar ile muhalefet bir araya gelerek samimi bir şekilde son kez tokalaştılar.⁶⁴²

6-Muhalefetin Bahar Taarruzu ve İktidarın Durumu

Başbakan Menderes'in yaşamış olduğu uçak kazasından dolayı iktidar ile muhalefet arasında meydana gelen yumuşama havası uzun sürmedi. Basının büyük çoğunluğunu, üniversiteleri, orduyu, memurların büyük bir kısmının desteğini arkasına alan muhalefet, rüzgârın yönünün iktidara doğru esmesini istemediğinden faaliyete başladı. Önce Ankara merkezli kampanyalar yürütüldü ve daha sonra da muhalefeti halk hareketi haline dönüştürmek için başta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Genel Sekreter Kasım Gülek ile diğer CHP'liler yurt gezileri düzenlemeye karar verdiler. İlk Ege ve Trakya Bölgesi'ne yönelik geziler yapmayı planladılar. Muhalefet buraları özellikle seçmişti. Çünkü Ege Bölgesi, iktidarın kalesi niteliğindeydi. İnönü, bu gezilere 46'sı partili milletvekili olan 200 kişilik kalabalık bir grupta çıktı. İnönü'nün, yurt gezisine Büyük Taarruz'da, Yunan Başkomutanı General Trikopis'i esir aldığı Uşak'tan başlaması ilgi çekti. Basın da bu gezilere, Büyük Ege Taarruzu adını verdi. Bu da iktidar ile muhalefet arasındaki mevcut gerginliği iyice tırmandırdı.⁶⁴³ İnönü'nün bu gezilerine, araştırma, inceleme veya vatandaşlarla dertleşme şeklinde isimler yerine taarruz gezisi demesi de ilgi çekici ve düşündürücüdür.

⁶⁴²Eroğul, **a.g.e.**, s.165 ; Erer , **a.g.e.**, s.358-360 ;Yücel , **a.g.e.**, s.135-136 ; Birand vd , **a.g.e.**, s.104-107; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.375; Akın, **a.g.m.**, s.920; Tunçay , **a.g.m.**, s. 186.

⁶⁴³Zafer , 2 Mayıs 1959; Yücel , **a. g. e.**, s.138; Birand vd, **a.g.e.**, s.110 ; Hale, **a.g.e.**, s.100 ; Eroğul , **a.g.e.**, s.167 ; Kabacalı, **a.g.e.**, s.257; Karakuş , **a.g.e.**, s.400-402.

İnönü, 29 Nisan'da Uşak'ta kalabalık bir grup tarafından karşılandı. Grup, D.P. il binasının önünden geçerken, iki partinin taraftarları arasında karşılıklı sataşmalarla başlayan kavgada D.P. il binası tahrip edildi. Ertesi gün Uşak'ta, atılan bir taşın İnönü'ye isabet etmesi ve İnönü'nün sendeleyerek yere düşmesi, sonra ayağa kalkması üzerine CHP'liler, D.P. aleyhinde tezahürata başladılar.⁶⁴⁴ Hâdiseler daha fazla büyümeden güvenlik kuvvetleri duruma el koyarak kontrol sağlandı.

İnönü, Uşak'tan sonra Manisa'ya hareket etti ve 1 Mayıs 1959'da halka hitaben yaptığı konuşmada durumu değerlendirdi. İnönü;

“Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine ehlihalip isnadı ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını korumak kararında olan hür vatandaşlar karşısında mutlaka mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımıza hizmet uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın yüksek şerefli, son mükâfatı saymaktayız,”⁶⁴⁵ diyerek iktidarı suçlamış ve kamuoyunu ne kadar mağdur duruma düşürüldükleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Aslında Bu hâdisi İnönü'nün ifade ettiği gibi iktidarın değil muhalefetin bir tertibi şeklindedir kanaatindeyiz. İnönü, 2 Mayıs'ta Manisalılara hitaben konuşmuş, arkasından da İzmir'e geçmiştir.

CHP Genel Başkanı İnönü, İzmir'de de kalabalık bir kitle tarafından karşılandı. Halk İnönü'ye, “hürriyet, hürriyet” diye tezahüratta bulundu. Burada da CHP'liler ile DP'liler arasında bazı hâdiseler meydana geldi.⁶⁴⁶ İnönü, İzmir'e geldiğinde, valiliğin, İçişleri Bakanlığı'nın vermiş olduğu talimat doğrultusunda siyasî partilerin kongrelerinin yasaklandığını öğrendi. Bu

⁶⁴⁴ Zafer, 1 Mayıs 1959 ; Erer, **a.g.e.**, s.361-363; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.372-373; Yücel, **a.g.e.**, s.138-139; Anadol, **a.g.e.**, s106; Tunçay, **a.g.m.**, s. 186; Birand vd , **a.g.e.**, s.109-110.

⁶⁴⁵ Erer, **a.g.e.**, s.361-363; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.374; Yücel , **a.g.e.**, s.138-139; Turan, **a.g.e.**, s, 193.

⁶⁴⁶ Erer, **a.g.e.**, s.364; Turan, **a.g.e.**, s. 193; Karakuş, 402.

nedenle burada toplantı yapılamadı. Yol boyunca verdiği demeçler için de yayın yasağı kondu. Bu arada basına yöneltilen saldırılar ve sık sık konan yayın yasaklarını protesto etmek amacıyla bazı büyük ulusal gazeteler 3 Mayıs'ta, beyaz sütunlarla yayın yaptılar. İzmir'de meydana gelen hâdiselerden sonra İnönü, 4 Mayıs'ta İstanbul'a hareket etmek zorunda kaldı. İnönü'nün İstanbul'a dönüşü sırasında Topkapı surları yakınlarında bazı kişiler, İnönü'nün arabasını taşıdılar ve konvoyu saldırdılar. Oradan geçen binbaşı ve askerler sayesinde bu mesele kontrol altına alındı.⁶⁴⁷

İnönü'nün bu gezileri esnasında meydana gelen hâdiseler D.P. iktidarını fazlasıyla rahatsız etti. D.P. Meclis Grubu 6 Mayıs'ta olağanüstü toplanarak bu durumu değerlendirdi. Bazı milletvekilleri İnönü'yü memleketi ihtilâle sürüklemekle suçladılar. Milletvekillerinin bazıları da İnönü'nün politika dışına atılması gerektiğini savundular. 7 Mayıs'ta İnönü'nün Ankara'da karşılanması esnasında da olaylar çıktı. Halk ile polis arasında küçük bir çatışma yaşandı. Bu arada D.P. Meclis Grubu bir bildiri yayınlarak muhalefete karşı daha tesirli ve esaslı tedbirlerin alınması için Tedbirler Komisyonu'nu faaliyete geçirdi.⁶⁴⁸

CHP 9 Mayıs'ta meclise bir önerge vererek, Uşak, Turgutlu, Akhisar, İzmir ve İstanbul olaylarından dolayı Başbakan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturma açılmasını istedi. Bu önerge Demokratların oyu ile reddedildi. Bunun üzerine muhalefet, meclisi toplu olarak terk etti.⁶⁴⁹ Bütün bunların üzerine iktidar bir de ara seçimleri erteleyince, muhalefet yeniden meclis dışındaki çalışmalarına daha fazla ağırlık vermeye başladı.

11 Eylül 1959'da, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek beraberindeki üç milletvekiliyle Çanakkale'nin Ezine ilçesinin Geyikli bucağına gitti. Burada D.P.'lilerin protestolarıyla karşılaşınca olaylar çıktı. CHP Genel Merkezi bu

⁶⁴⁷ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.374 ;Yücel, **a.g.e.**, s.139; Birand vd , **a.g.e.**, s.110;Anadol, **a.g.e.**, s.106; Hale, **a.g.e.**, s.100; Turan , **a.g.e.**, s.193-194; Tunçay, **a.g.m.**, s.186; Eroğul , **a.g.e.**, s.167-168; Kabacalı, **a .g.e.s.**259; Karakuş, **a.g.e.**, s.403.

⁶⁴⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.168; Albayrak, **a.g.e.**, s.526.

⁶⁴⁹ Zafer, 12 Mayıs 1959; Aydemir , **İkinci Adam**, Cilt III, s.375; Anadol, **a.g.e.**,106.

olayı soruşturmak için milletvekillerinden oluşan bir grubu Çanakkale'ye göndereceğini açıklayınca ortalık iyice karıştı. İktidar isteyeninin istediği yerde soruşturma yapmasının mümkün olmadığını açıkladı. Ayrıca CHP'nin artık tahriklerden vazgeçmesini isteyerek sorumluluğun buna teşebbüs ettirenlere ait olacağını belirtti. Geyikli olayları iktidar-muhalefet uzlaşmazlığını iyice arttırdı.⁶⁵⁰

Muhalefet lideri İsmet İnönü, yurt gezilerine 1960 yılının ilk aylarında da devam etti ve Şubat ayının ilk günlerinde Konya'ya gitti. Burada da her iki parti taraftarları arasında kavga oldu.⁶⁵¹ Daha sonra İnönü, Kayseri'ye gitmeye karar verdi. Çünkü 24 Mart'ta, Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde, polis ile CHP'liler arasında kavga çıktı. İnönü hem Yeşilhisar'da incelemelerde bulunmak hem de 3 Nisan'da yapılacak olan il kongresine katılmak üzere Kayseri'ye gideceğini açıkladı. İnönü'nün her gittiği yerde kavga çıkması Kayseri valisi Ahmet Kınık'ı tedirgin etti. Vali Kınık, İnönü'ye telgraf çekerek; "halkın Yeşilhisar olaylarından dolayı heyecanlı bulunduğunu, il dâhilinde parti kongreleri ve siyasî toplantıların yasaklandığını" bu nedenle Kayseri'ye gelmemesini istedi. İnönü ise; "Beni Said-i Kürdî sanıyor" diyerek programını değiştirmede.⁶⁵² İnönü 2 Nisan'da Ankara'dan hareket etti. Valilik onun geri dönmesini istediye de İnönü valiyi dinlemedi. Ordu da tarafını ve rengini

⁶⁵⁰ Albayrak , **a.g.e.**, s.526 ;Yücel, **a.g.e.**, s.139; Turan, **a.g.e.**, s.194; Eroğul, **a.g.e.**, s.169.

⁶⁵¹ Eroğul, **a.g.e.**, s.170.

⁶⁵²CHP genel Başkanı İsmet İnönü'nün bu sözleri ile neyi kastettiğini burada vermeyi uygun bulduk. İnönü'nün bahsettiği Said Nursî, Bitlis'in Nurs Köyü'nde doğduğu için bu adla anılmıştır. Medrese eğitimi gördükten sonra İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır. Kısa bir süre sonra da Volkan Gazetesi'ne yazdığı yazılarla dikkati çekmiştir. Meşrutiyet düzenime karşı olan 31 Mart Olayı'na karıştığı iddiasıyla yargılanmış fakat berat etmiştir. Daha sonra Sultan V. Mehmed Reşad'ın Balkan gezisine katılmış, Teşkilât-ı Mahsusa'da görev yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda, Ruslara esir düşmüş buradan kaçarak kurtulmuştur. Önce Kürtçülük akımı çerçevesinde kurulan Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti içinde yer almış, İstanbul'un, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesini kinamıştır. Daha sonra da Ankara'ya gelip Milli Mücadele'yi desteklemiştir. Fakat Şeyh Said İsyanı'ndan sonra tutumu değişmiştir. Bu isyan nedeniyle İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanmış ve sürgün cezasına çarptırılmıştır. Bundan sonraki yıllarda da Kastamonu, Burdur, Isparta ve Emirdağ'da sürgün hayatı yaşamıştır. Başbakan Menderes 22 Ekim 1958'de,Emirdağ'da, Said Nursî tatarlarıncı büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Kurmuş olduğu Nur Tarikatı, siyasetle uğraşmayı yasaklamış olmasına rağmen kendisi, DP'yi desteklemiştir. DP lehine çalışmak amacıyla çıktığı yurt gezisinde 23 Mart 1960'da Urfa'da ölmüştür. Turan , **a.g.e.**, s.148-149 ; Kabacalı, **a.g.e.**, s.272.

Kayseri olaylarında net bir şekilde belli etti. Burada ona bir siyasî parti lideri gibi değil komutan gibi davranıldı.⁶⁵³

Bu olay ordunun artık D.P.'nin emriyle hareket etmek istemediğinin ve muhalefeti korumaya yöneldiğinin açık bir göstergesi oldu. İktidarın 1959 yılı içerisinde muhalefete ve CHP'lilere karşı tavrı oldukça sert olmuştu. Zaten CHP'nin amacı da siyasî havayı alabildiğince sertleştirmekti. Oysa iktidar, demokrasinin asgari kurallarını işletebilseydi, hem D.P.'nin gücünü ortaya çıkaracak hem de CHP'nin kamuoyu desteğini kaybettirecekti.

D.P. iktidarı ile muhalefet arasında ilişkilerin iyice bozulup olayların kargaşaya dönüştüğü günlerde Cumhurbaşkanı Bayar ile Başbakan Menderes'in bir araya gelemedikleri durumlarda mektupla haberleştikleri ve alınacak tedbirleri birlikte kararlaştırdıkları anlaşılmaktadır. Yeşilhisar olayları ile ilgili Bayar, Başbakan'a bir mesaj göndererek düşüncelerini açıkladı. Menderes de, 28 Mart'ta cumhurbaşkanına cevap vermiş ve olayların "ihtilâl girişi" ya da en azından "kargaşa çıkarma" niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca başbakan durumun kendilerine yeni tedbirler alma konusunda destek olacağını vurgulamış; "Türk Milleti, bir Balkan Komitesi haline dönüştürülmüş bulunan CHP'nin kötü niyet ve hareketleri hakkında etrafla ve vakit geçirmeden tenvir edilmelidir,"⁶⁵⁴ diyerek muhalefete karşı yeni tedbirler alınması için çalışmaların başlaması gerektiğini belirtmiştir. İlk etapta sıkıyönetim ilân edilmesi düşünülmüşse de daha sonra bundan vaz geçilmiş ve meclis soruşturma komisyonunun oluşturulabilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

7-Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması

İnönü'nün, yurt gezilerine devam etmesi, ordu mensupları ve üniversite rektörleriyle yaptığı toplantılar, basının ağırlıklı olarak muhalefeti desteklemesi D.P.'lileri bir hayli rahatsız etti. Bütün bunların üzerine D.P.

⁶⁵³ **Ulus**, 3 Nisan 1960; Birand vd, **a.g.e.**, s.110; Erer, **a.g.e.**, s.392; Albayrak, **a.g.e.**, s.528-529; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.387 -390; Anadol , **a.g.e.**, 107; Özdemir, **a.g.m.**, s 897 ; Hale, **a.g.e.**, s.100; Turan , **a.g.e.**, s.195; Eroğul, **a.g.e.**, s.171-172; Karakuş, **a.g.e.**s.405.

⁶⁵⁴ Turan, **a.g.e.**, s.195-196 ; İpekçi- Coşar, **a.g.e.**, s.133.

Meclis Grubu, 7 Nisan 1960'da toplanarak ülkenin iç politikasını gözden geçirdi. Ülke genelinde meydana gelen olayların derinliğine inmek ve muhalefetin durumunu tespit etmek amacıyla Anayasa ve iç tüzüğün 177. maddesine dayanarak, meclis üyelerinin içinde yer alacağı bir Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ele alındı. D.P. Meclis Grubu bir de tebliğ yayınladı.⁶⁵⁵ Tebliğde D.P. Meclis Grubu'nun 11 Ağustos 1958'de yayınladığı beyannâme hatırlatılmış ve CHP'lilerin o günlerden daha da ileri gittikleri belirtilmiştir. Tebliğde; "...Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatının nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasî faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini, adil ve idarî mevzuat bunların ne surette tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye bağlamak üzere Meclis tahkikatı açılmasına grubumuz ittifakla karar vermiştir,"⁶⁵⁶ ifadeleriyle muhalefete karşı yeni bir hazırlık içerisinde olduklarını belirtmişlerdir.

Dikkat edilirse grubun ittifakla aldığı karar bir meclis tahkikatı açılmasına yöneliktir. Henüz bir komisyon oluşturma veya komisyonun yetkilerine yönelik bir girişim söz konusu değildir.⁶⁵⁷ Bu konu 12 Nisan'daki grup toplantısında yeniden ele alınmış ve başta İstanbul milletvekili Muhsin Erdener olmak üzere grupta konuşan bazı üyeler içinde bulunulan şartları Takrir-i Sükûn dönemine benzetmişlerdir. Ankara Milletvekili Hüseyin Balık ve Erzurum Milletvekili Şevki Erker başta olmak üzere bazı milletvekilleri, muhalefetin eleştiride bulunma haklarını ortadan kaldırmanın olumlu sonuç vermeyeceğini belirttiler. Konuşmalara cevap veren ve böyle bir komisyonun kurulmamasını savunan Menderes ise muhalefetin yıkıcı çalışmalarının memlekete zarar verdiğini belirttikten sonra olaylar karşısında güvenlik güçlerinin, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun yetersiz kaldığını savunmuştur. Başbakan Menderes konuşmasında; "ister tedbir alırsınız ister

⁶⁵⁵ Erer, **a.g.e.**, s.394; Turan, **a.g.e.**, s.197; Birand vd, **a.g.e.**, s.113; Akşit, **a.g.e.**, s.21.

⁶⁵⁶ Erer, **a.g.e.**, s.394; Turan, **a.g.e.**, s.198.

⁶⁵⁷ Aydemir, **Menderes'in...**, s.358.

almazsınız, bana göre hava hoş, siz bilirsiniz... iş bu raddelere geldikten sonra arkası uçurumdur. Bunu unutmamak lâzımdır. Bir adım geriye atın, görürsünüz memleket nereye gider...?” diyerek parti grubuna karşı oldukça sert bir tavır takınmış ve komisyonun kurulmasının zorunluluğundan bahsetmiştir. D.P. Meclis Grubu’nun toplantısında Başbakan Menderes, birkaç kez söz almış ve komisyonun kurulmasını ısrarla savunmuştur. Toplantı sonunda oy çokluğu ile komisyonun kurulmasına karar verildi.⁶⁵⁸

D.P.’lilerin bu ciddi tutumu karşısında, CHP’liler büyük gürültü kopardılar. Yayınlanan tebliğe basın ve üniversiteler tepki gösterdi. TBMM çoğunluğunun herhangi bir siyasî parti hakkında tahkikat açamayacağı, bunun demokrasi prensiplerine ve anayasaya aykırı olduğu söylenmeye ve yazılmaya başlandı. 15 Nisan’da D.P. Meclis Grubu, yeniden toplandı ve TBMM’ye sunulacak konuyla ilgili önerenin üzerinde çalışılmaya başlandı.

TBMM’nin 18 Nisan’daki toplantısında, D.P. Meclis Grubu, tebliğlerindeki amaca uygun şekilde görev yapması planlanan bir Tahkikat Komisyonu kurulabilmesi için Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit tarafından verilen önerge meclis gündemine alınıp görüşülmeye başlandı. TBMM’ye sunulan ve Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına yönelik önergede; CHP’nin iktidarı sürekli kötülediği, kanunları ihlâl ettiği, orduyu siyasete karıştırdığı, vatandaşları iktidar aleyhine kışkırttığı, basını da kendi emellerine alet ettiği, memleketin ekonomik ve sosyal hayatını tehlikeye soktuğu belirtilmiştir. Ayrıca CHP’nin gayrimeşru hale geldiğinden halkı silahlandırdığından bahsedilmiştir. Bunların yanında komisyonun üç ay içerisinde soruşturmasını tamamlayacağı da ifade edilmiştir.⁶⁵⁹

Bütün bunların önüne geçebilmek için D.P. milletvekillerinden oluşan 15 kişilik bir Tahkikat Komisyonu’nun kurulması önerildi.⁶⁶⁰ Komisyonun

⁶⁵⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s.530; Birand vd, **a.g.e.**, s.113-115; Tunçay , **a.g.m.**, s.186; Sarol, **a.g.e.**, Cilt .II, s.960; Kabacalı , **a.g.e.**, s.261-267.

⁶⁵⁹ Aydemir, **Menderes’in ...**, s.359; Erdem , **a.g.e.**, s.468-469; Tansel , **a.g.e.**, s.10-12; Tökin , **a.g.e.**, s.93; Akın, **a.g.m.**, s.920; Hale, **a.g.e.**, s.101; Birand vd, **a.g.e.**, s.113; İpekçi –Coşar , **a.g.e.**, s.136; Karakuş , **a.g.e.**, s.425-428.

⁶⁶⁰ Tahkikat Komisyonunun kurulmasına yönelik TBMM’ye sunulan önergeyi bilgi edinilmesi amacıyla dipnotta vermeyi uygun bulduk:

kurulmasına yönelik görüşmelerin yapıldığı toplantıda meclisteki havanın oldukça gergin olduğu görülmektedir. İktidar ve muhalefetin karşılıklı birbirine sataştığı bir hava hâkimdir.

Meclis görüşmelerinde oldukça sert bir konuşma yapan muhalefet lideri İnönü, Tahkikat Komisyonu'nun bilgi edinilecek bir merci iken, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir otorite merkezine dönüştürüldüğünü öne sürdü. Bir makamın hem davacı hem hükümcü, hem de uygulayıcı olamayacağını, bunun temel hukuk prensiplerine uygun düşmediğini vurguladı. İnönü'ye göre bütün bu sıkıntıların asıl sebebi, eşitlik hukukunun tanınmamasıdır. İktidar partizandır ve bundan vazgeçmelidir.

İnönü, komisyonun kurulmasının son derece sakıncalı olacağını belirterek; "Bu karar kabul edildiği andan itibaren siyasî hayatımız tamir ve deva kabul etmez bir uçuruma atılacaktır," diyecektir. Ayrıca bu komisyonun seçime gitmeye cesaret edemeyen iktidarın yeni baskı yöntemi olduğundan bahsedecek ve daha sonra: "Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilâl olur. Böyle bir ihtilal bizim dışımızda ve bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz sizi ben de kurtaramam!" İnönü bu cümleleriyle D.P. iktidarı ile ilgili son teşhisini koymuştur. Konuşmasının devamında ise; "şartlar tamam

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine,
Cumhuriyet Halk Partisi'nin gayrimeşru mücadele usullerini terk etmesi için 11 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubu bir tebliğ neşretmiş bulunuyordu. Bu tebliğden sonra CHP'liler faaliyetlerini ve hareketlerini büsbütün arttırmışlardır. Bu itibarla CHP'lilerin:
-meşru iktidarımızı en ağır isnatlarla kötöleme ve halkı kanunları ihlâl, kanunî tedbirlere karşı mukavemete, hükümete karşı mukavemete, hükümete karşı galeyana ve fiilî tecavüzlere tahrik ve teşvik etmek,
-müsait telâkki etikleri mahallerde mensuplarını silahlandırmak suretiyle iktidar mensupları üzerinde baskı yapmak ve kardeş kavgasına müncer olabilecek tertiplere baş vurma,
-orduyu siyasete karıştırmak,
-hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürecek ve gelecek seçimlerin de daha şimdiden mualllemler gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak hükümetler aleyhine vatandaşları tahrik etmek,
-hücre teşkilâtı kurarak yıkıcı ve kanun dışı faaliyetlerde bulunmak,
-CHP ile aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ve faaliyette bulunarak genç demokrasimizin manevî temellerini şantaj ve tehdit suretiyle işlemez hale getirmek, hakikatleri tahrif ve yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin iktisadî, içtimâî hayatını tehlikeye maruz bırakmak,
-Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basının ve yukarıda tafsil edilen hususların sebeplerini ve mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirmek üzere dahilî nizamnâmenin 177. maddesine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını ve bu encümenin mesaisini üç ayda ikmâl etmesini arz ve teklif ederiz. Erer, **a.g.e.**, s.394-395; Akşin, **a.g.e.**, s.228; Turan, **a.g.e.**, s.198; Tökin, **a.g.e.**, s. 93.

olduğu zaman, milletler için ihtilâl, meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır.” İnönü’nün bu konuşmasında sonra bütün CHP’liler Meclisi terk ederek oylamaya katılmadı.⁶⁶¹

TBMM’de bulunan D.P.’li milletvekillerin oy çokluğu ile Tahkikat Komisyonu’nun kurulması kabul edildi.⁶⁶² Daha sonra da D.P.’den 15 milletvekili Tahkikat Komisyonu üyeliğine seçildi. Bunlar: Osman Kavuncu (Kayseri), Bahadır Dülger (Gaziantep), Nüzhet Ulusoy (Samsun), Said Bilgiç (Isparta), A.Hamdi Sancar (Denizli), Vacid Asena (Balıkesir), Kemal Biberoğlu (Çorum), Kemal Özer (Kütahya), Hilmi Dura (Kastamonu), Ekrem Anıt (Samsun), Nusret Kirişçioğlu (Sakarya), Turan Bahadır (Denizli), Selami Dinçer (Sakarya), Himmet Ölçmen (Konya), Necmeddin Önder (Nevşehir)’dir. Tahkikat Komisyonu Başkanlığına A. Hamdi Sancar seçildi. Komisyonun üyeleri ağırlıklı olarak hukukçulardan oluştu.

Komisyon ilk iş olarak siyasî partilerin tüm faaliyetlerini yasakladı. Oysa amaç sadece CHP’yi soruşturmaktır. Komisyon ile ilgi faaliyetlerin yayınlanması da yasaklandı. Ayrıca en ağırı ve en çok eleştirileni TBMM’de Komisyonla ilgili görüşmeler ve bunlarla ilgili yayınların yasaklanması olmuştur.⁶⁶³ Böylece Türk demokrasisi siyasî faaliyetlerin yasaklandığı bir rejim haline getirildi.

Tahkikat Komisyonu’na geniş yetkiler veren ve komisyonun kurulmasını sağlayan 2247 sayılı kanun, 19 Nisan’da, Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkilerini benimseyen kanun ise 27 Nisan’da, TBMM’de açık oylamaya sunularak kabul edildi. Oylama sırasında söz alan muhalefet lideri İnönü: “Biz aldığımız tedbirleri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Snygman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi memuru elinde idi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu, ne memur,

⁶⁶¹ Aydemir, **Menderes ‘in ...**, s.359-360; Yücel, **a.g.e.**, s.144-147; Hale, **a.g.e.**, s.101; Turan, **a.g.e.**, s.199; Akşit, **a.g.e.**, s.22; Karakuş, **a.g.e.**, s.432.

⁶⁶² **TBMMZC**, Dönem XI, Cilt 13, s.198-207.

⁶⁶³ Akşin, **a.g.e.**, s.228; Turan, **a.g.e.**, s.199.

ne üniversite ve hatta ne de polis var. Olur mu böyle baskı rejimi? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti, Kore Milleti'nden daha az haysiyetli değildir." Bu sözler üzerine meclis salonunda milletvekilleri birbirine girdi. İnönü'ye 12 oturum meclisten çıkarılma cezası verildi.⁶⁶⁴ Kanunun oylaması sırasında ise muhalefet meclisi yine terk etti.

Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkilerini belirleyen kanunun kabul edildiği gün CHP Parti Meclisi de bir beyanname yayınlayarak bu kanunu eleştirdi.⁶⁶⁵ Beyannamede: "İktidarın anayasa dışına çıktığı, hukuk devleti prensiplerini çiğnediği, insan hak ve hürriyetlerini gayrimeşru baskılar altına aldığı, Türkiye'de demokratik rejimi ve anayasaya müstenit devlet nizamını tahribe kastettiği müşahade ve tespit edilmiştir," denilmekteydi.

Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkileri sadece muhalefet tarafından değil dönemin önemli anayasa ve hukuk profesörleri tarafından da eleştirildi. Anayasa Profesörü Tarık Zafer Tunaya ve Hukuk Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, komisyonla ve komisyonun görev ve yetkileriyle anayasanın ihlâl edildiğini belirttiler. Başbakan Menderes'in yakın danışmanlarından Ali Fuat Başgil de, Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına karşı çıkmamakla birlikte komisyonun bazı yetkileri ve bazı noktalarda anayasaya aykırı olduğunu bizzat Menderes'e belirtti.⁶⁶⁶ Bütün bu eleştirilere rağmen Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Tahkikat Komisyonu'nun, görev ve yetkilerinin anayasaya uygun olduğu konusunda ısrar ettiler.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ **TBMMZC**, Dönem XI, Cilt XIII, 304-345.

*CHP Genel Başkanı İsmet İnönü bu konuşmasında bahsettiği Kore meselesini kısaca belirtmek gerekirse, "Kore Cumhurbaşkanı, 19 Nisan 1960'da öğrencilerin etkili olduğu bir ayaklanma sonucunda yönetimden çekilmiştir."

⁶⁶⁵ . Yücel, **a.g.e.**, s.147; Erdem, **a.g.e.**, s.470-471; Turan, **a.g.e.**, s.201; Tunçay, **a.g.m.**, s. 187; Sadi Koçuş, **Atatürk 'ten 12 Mart 'a**, İstanbul, Doğuş Matbaası, 1977, Cilt II, s. 601.

⁶⁶⁶ Başgil, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁶⁷ Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Başbakan Menderes'in bu kadar ısrar etmelerinin sebebi 1924 Anayasası'nın 22. maddesine dayanarak hareket etmelerinden kaynaklanmıştır. 22. maddede "sual istihzah ve Meclis-i Tahkikatı, meclisin cümle-i salahiyetinden olup şekl-i tatbiki Nizamnâme-i

Tahkikat Komisyonu ilk iş olarak, iktidarı eleştiren basını susturmaya yöneldi. Ulus, Dünya, Demokrat İzmir, Sabah Postası gazeteleriyle Akis ve Kim Dergileri, 9 Mayıs'ta Adana'da çıkan Yeni Adana ve Türksözü ile Bursa'da çıkan Yeni Ant, 20 Mayıs'ta, Eskişehir'de yayınlanan Bizim Sakarya, Mersin'de çıkan Son Haber ile Dinar Sesi ve Antalya gazeteleri kapatıldı.⁶⁶⁸ DP iktidarı, kurmuş olduğu Tahkikat Komisyonu'nun bu faaliyetiyle kendisine karşı mevcut tepkinin daha da artmasına neden oldu.

D.P. İktidarı, Tahkikat Komisyonu ile kamuoyunun desteğini sağlamak yerine güvensizliğini kazandı. Tahkikat Komisyonu, görev ve yetkileriyle anayasaya aykırı, demokratik düzenin gereği olan kuvvetler ayrılığına karşı bir kurumdur. Bu komisyonun kurulmasıyla DP iktidarının tek parti zihniyetine yöneldiği, kuruluşunda kabul ettiği demokratik prensiplerden bir hayli uzaklaştığı söylenebilir.

8-Ankara ve İstanbul'da Meydana Gelen Öğrenci Olayları

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasından sonra ilk öğrenci olayı Ankara'da meydana geldi. 19 Nisan'da CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Kızılay'dan geçerken lehine gösteri yapıldı. Bu gösteri kısa süre içinde iktidar aleyhine dönüştü. Öğrencilerin başlattığı olaylara halktan da bazı kimseler katıldı. Olaylar sırasında göstericilerin , “hürriyet ...,hürriyet ...!” ve “Yaşa İsmet Paşa ” şeklinde sloganlar atması tepkilere yol açtı. Polis ile göstericiler arasında çıkan olaylar sırasında bir gazeteci, 21 öğrenci olmak üzere 22 vatandaş gözaltına alındı ve bunlardan 5'i tutuklandı.⁶⁶⁹ Bu olaylardan sonra, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, İnönü'yü ziyaret etmiş;

Dahili ile tayin olunur”a dayanılarak hazırlanmıştır. Yücel, **a.g.e.**, s.144; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.411-414.

⁶⁶⁸ Turan , **a.g.e.**, s.202.

⁶⁶⁹ Turan, **a.g.e.**, s.206; Koçaş, **a.g.e.**, Cilt II, s. 601.

“Vatanseverlerin basiretleri, uyanıklıkları ve tesanütleri nöbettedir,” diyerek muhalefetin birlik içinde olduğunu göstermek istemiştir.⁶⁷⁰

Bu olaylar üzerine Tahkikat Komisyonu, başta Ulus Gazetesi yöneticileri olmak üzere bazı basın mensuplarını sorguladı. Bütün bu gelişmeler uzun süredir var olan iktidar ile muhalefet arasındaki gergin ilişkileri zirveye taşıdı. Bu gerginlik, daha önce de iktidara karşı tepkileriyle bilinen Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri’nde yeni kıpırdanmalara sebep oldu. Bazı öğretim üyelerinin basındaki yazılarında Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkilerini düzenleyen kanunları eleştirmeleri, iktidarı tedirgin ettiği için Millî Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü’ne 28 Nisan 1960’da bir yazı yazarak bu öğretim elemanlarının bakanlık emrine alınmasına yönelik üniversite senatosundan görüş sormuştur.⁶⁷¹

İstanbul Üniversitesi Senatosu’nun toplantı yapacağı 28 Nisan günü, Hukuk Fakültesi’nde olaylar çıktı. Bu olaylar sırasında çıkan çatışmada iki öğrenci hayatını kaybetti, 16 kişi de yaralandı. Olaylar sırasında üniversite rektörü de polis tarafından tartaklandı, 150 öğrenci gözaltına alındı.⁶⁷² Aynı gün İstanbul Teknik Üniversitesi’nde de öğrenciler dersleri boykot ederek gösteri yapmışlar, kısa sürede öğrenci olayları İstanbul Tıp Fakültesi’ne de sıçramıştır. Olaylar sırasında tutuklanan öğrenciler kötü bir muameleyle karşılaşmadan bir gece kışlada tutulduktan sonra serbest bırakıldılar. Bu olaylar üzerine D.P. iktidarı 28 Nisan’da Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilân etti. Üniversiteler bir ay tatil edilerek, öğrenci yurtları boşaltıldı. Yayın yasağı getirildiği için olaylar kulaktan kulağa abartılarak anlatılıyordu.⁶⁷³

D.P. Meclis Grubu 29 Nisan’da olağanüstü toplanarak meydana gelen gelişmeleri değerlendirdi ve bütün bunların CHP’nin tahrikleriyle ortaya

⁶⁷⁰ **Ulus**, 21 Nisan 1960; Albayrak , **a.g.e.**, s.535; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.407 -408.

⁶⁷¹ Erer, **a.g.e.**, s.399-404; Turan, **a.g.e.**, s.206 ; Karakuş, **a.g.e.**, s.445.

⁶⁷² Başgil, **a.g.e.**, s.123- 126; Tansel, **a.g.e.**, s.13; Tökin, **a.g.e.**, s.93; Sarol, **a.g.e.**, s.967.

⁶⁷³ Birand vd, **a.g.e.**, s.116.-118; Akşin, **a.g.e.**, s.229; Tökin, **a.g.e.**, s.93; Hale, **a.g.e.**, s.102; Koças, **a.g.e.**, s.602-603 ; İpekçi –Coşar ,a.g.e.s.136.

çıktığını belirttiler.⁶⁷⁴ Ayrıca grup toplantısında Başbakan Menderes'in radyo konuşması yapması konusu da karara bağlandı.

Ankara'da 28–29 Nisan'da meydana gelen öğrenci olayları iktidarın şiddetli tepkisine yol açtı. Buradaki olaylar önce Hukuk Fakültesi'nde başladı, daha sonra da Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne sıçradı. Hukuk Fakültesi öğrencilerinin iktidarı protesto etmeleri üzerine fakülte binası kuşatıldı: "Yaşasın Hürriyet, Menderes istifa!..., Diktatörlük Kahrolsun!..., Kahrolsun Menderes," sloganlarını söyleyen öğrencilerin bulunduğu binaya polis tarafından ateş açıldı. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde de, iktidar aleyhine yapılan protesto gösterilerine polis ve asker müdahale etti. Öğrenci olayları sırasında bina önüne gelen Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Namık Argüç'ün protestocu öğrencilerin bulunduğu binaya ateş emri verdiği iddia edildi. Bu olaylar üzerine Ankara ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlıkları, Ankara ve İstanbul'da, kapalı ve açık yerlerde yapılacak olan her türlü toplantı ve gösterileri yasaklayarak, gece saat 21–05 arası sokağa çıkma yasağı koydu.⁶⁷⁵

Ankara'da yaşanan bir başka öğrenci olayı da Gazi Eğitim Enstitüsü'nde meydana geldi. Burada sessiz yürüyüş yapan öğrencilere polis müdahale etti. Öğrenciler olay yerine gelen Başbakan Menderes aleyhine slogan attılar. Bunun üzerine Menderes olay yerini terk etmek zorunda kaldı.⁶⁷⁶ 30 Nisan'da da, İzmir gençliği sessiz bir yürüyüş yapmış, ancak diğer şehirlerde olduğu gibi büyük olaylara sebep olmamıştır.⁶⁷⁷ Genel olarak baktığımızda ülkenin büyük şehirlerindeki öğrenciler iktidar aleyhine harekete geçmiş durumdaydılar.

⁶⁷⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s.536; Hale, **a.g.e.**, s.101; Tunçay, **a.g.m.**, s.187 ; Birand vd , **a.g.e.**, s 115-117.

⁶⁷⁵ **Ulus**, 29 Nisan 1960; **Zafer**, 29 Nisan 1960; Eroğul, **a.g.e.**, s.246; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.408; Tökin, **a.g.e.**, s.93; Turan, **a.g.e.**, s.207; Koçaş, **a.g.e.**, Cilt II, s.603-604; Ulay, **a.g.e.**, s.66; Tökin, **a.g.e.**, s.93 ; Sarol , **a.g.e.**, Cilt II, s.988; İpekçi –Coşar, **a.g.e.**, s.142-143.

⁶⁷⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s.538; Erer, **a.g.e.**, s .406-408; Karakuş, **a.g.e.**s.471.

⁶⁷⁷ Tökin, **a.g.e.**, s.93.

9-İhtilal Öncesi İktidar ile Muhalefetin Son Durumu

Ankara'da 29 Nisan'da 28-29 Nisan olaylarını görüşmek için Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve bakanların da bulunduğu bir toplantı yapıldı. Toplantıda Tahkikat Komisyonu'nun hukukî durumu ve öğrenci olayları görüşüldü. Başbakan Menderes'in hukuk danışmanı Prof. Ali Fuat Başgil, iktidarın bazı uygulamalarını eleştirerek Menderes'in istifa etmesinin daha doğru olacağını belirtti. Cumhurbaşkanı Bayar ise başbakanın istifasının zayıflık olarak niteleneceğini belirterek buna karşı çıktı.⁶⁷⁸

Türkiye'de yaşanan bu gelişmelere bir de ordudan gelen tepki eklendi. 1958'de Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in, Kayseri Yeşilhisar olayları sırasında İnönü'yü koruduğu ileri sürülen ve olaylardan sonra istifa eden üç subayın tutuklanmasına karşı çıkması iktidar ile arasının açılmasına sebep oldu. Bu nedenle Orgeneral Gürsel, emeklilik süresinin bitim tarihi olan 15 Temmuz 1960'a kadar izin almak için Millî Savunma Bakanlığı'na başvuruda bulundu. Ancak kendisine uzun süre cevap verilemedi. Gürsel, İstanbul'da, harp oyunlarını izlediği sırada, acele olarak Ankara'ya çağrıldı. Orgeneral Gürsel'e, 3 Mayıs'ta izin yazısı verildi.⁶⁷⁹

Cemal Gürsel, izne ayrılmadan önce Millî Savunma Bakanı Etem Menderes'e hitaben bir mektup yazdı. İhtilâl Komitesi üyelerinden olan Alpaslan Türkeş tarafından üç nüsha olarak hazırlanan mektupta Orgeneral Gürsel; Cumhurbaşkanlığına Başbakan Menderes 'in getirilmesini, hükümette değişiklik yapılmasını, İstanbul ve Ankara valilerinin değiştirilmesini, Ankara emniyet müdürünün ve sıkıyönetim komutanının değiştirilmesini istedi. Bunların yanında gazeteciler için bir af kanununun çıkarılması, Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması, daha önceki olaylarda tutuklanan öğrencilerin serbest bırakılması, üniversitelerin açılması, vatandaşlara eşit davranılması ve antidemokratik kanunların kaldırılması isteniyordu. Ayrıca Orgeneral

⁶⁷⁸ Başgil, **a.g.e.**, s.138.

⁶⁷⁹ Aydemir, **İhtilalin ...**, s.346-349; Aydemir, **Menderes 'in ...**, s.386-388; Albayrak, **a.g.e.**, s.546 ; Turan, **a.g.e.**, s.212; Birand vd, **a.g.e.**, s.118-119.

Gürsel, din istismarcılığına son verilmesini, özel günler dışında hükümet ileri gelenlerinin memleket gezilerinde büyük kalabalıklar tarafından karşılanma yöntemine son verilmesini istemiştir. Gürsel, son dönemde meydana gelen öğrenci olaylarında da iktidarı suçlamıştır.⁶⁸⁰

Orgeneral Gürsel'in mektubu değerlendirildiğinde bir kuvvet komutanının hükümete yönelik eleştirisinden ziyade sert ve bir ihtilâl bildirisi niteliğinde olduğu görülmektedir. İhtilâlin yaşanmaması içinde son ikaz şeklinde de değerlendirilebilir. Ancak Başbakan Menderes, mektubu çok fazla dikkate almadı. Ve mektubu Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'dan, İçişleri Bakanı Namık Gedik'ten ve Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'dan gizledi. Menderes, ordunun kendisine karşı bir müdahaleye girişeceğine asla inanmamıştır. Menderes; "Silahlı Kuvvetler benimle beraberdir. Karşıma Bayar çıkarsa onu, İnönü çıkarsa İnönü'yü, grup aleyhime geçerse partiyi susturmaya azimlidir. Maksat bana verimli ve başarılı surette çalışma imkânını vermektir," şeklinde yorum yaparak değerlendirmiştir.⁶⁸¹

Bütün bu gelişmelere rağmen iktidar uzlaşma yolu yerine yeni sert tedbirlere başvurmayı daha uygun buldu. İktidar bu toplantıda bir de 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay Meydanı'nda iktidarı destekleyen bir gösteri yapılmasını kabul etti. DP iktidarının yapacağı bu mitinge karşı, iktidara muhalif kesimler de 555-K (5 Mayıs'ta, saat 5'te, Kızılay Meydanı'nda) parolasıyla bilinen gösteriyi düzenlemeye karar verdiler. 555-K parolasına uyarak Kızılay Meydanı'nda büyük bir kalabalık toplandı. Kalabalık sürekli olarak "Menderes İstifa!..." sloganını tekrar etti. Dikkati çeken bir nokta da bu kalabalığın içinde küçümsenemeyecek sayıda subayın bulunmasıdır. Bu gösteriler akşam saat 20.00'ye kadar devam etti. Bu olayların haber ve fotoğraflarını yayınlayan iktidarın yayın organı niteliğindeki Zafer Gazetesi 6

⁶⁸⁰ Aydemir , **Menderes 'in ...**, s.389-393 ; Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s.356 ; Turan, **a.g.e.**, s 212-213 ; Sarol, **a.g.e.**, Cilt II, s.1030; Birand vd, **a.g.e.**, s.118 -119; Koçaş, **a.g.e.**, Cilt II, s.632-635; İpekçi – Coşar , **a.g.e.**s.149.

⁶⁸¹ Yalman, **a.g.e.**, Cilt IV, s. 357; Albayrak, **a.g.e.**, s.546; Burçak, **a.g.e.**, s.37-38.

Mayıs'tan 14 Mayıs'a kadar kapatıldı.⁶⁸² Böylece oldukça kritik bir zamanda iktidar partisi yayın organından mahrum kaldı. Daha sonra yine iktidara karşı 14 Mayıs'ta Ankara'da akşamüzeri öğrenci subay ve halkın katıldığı büyük bir gösteri yapılmış, iktidar aleyhine sloganlar atılarak bildiriler dağıtılmıştır.⁶⁸³

Başbakan Menderes meydana gelen son olayların CHP tarafından düzenlendiğini ve halkın kendisini desteklediğini göstermek amacıyla yurt gezileri yapmaya karar verdi. Ve 5 Mayıs'ta İzmir'e gitti. İzmir'de 200.000 kişilik büyük bir kalabalık tarafından karşılanan Menderes, CHP'lileri ve basını ağır bir dille eleştirerek kendilerine karşı yöneltilen bütün suçlamaları reddetti. Başbakan Menderes'in İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşma oldukça uzundur. Menderes:

“Kimi istemiyorsunuz? Bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? İktidarı iş başına getiren siz değilsiniz ki, Menderes'i başvekil yapan siz değilsiniz ki! Gelin de görün İzmir'deki şu manzarayı... Yüzbinlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla “isteriz” diye haykırıyorlar. Bizi bağırırlarına basıyorlar. Bu memleketin siyasî kaderi sokaklardaki ayak patırtıları ile mi kararlaştacak? Bu nümayişçiler bilmelidir ki bu memlekette seçim rejimi hâkimdir,” diyerek muhalefetin bazı faaliyetlerini çok fazla önemsemediğinin de mesajını vermiştir.⁶⁸⁴

Başbakan Menderes'in İzmir konuşmasına İsmet İnönü,16 Mayıs'ta cevap vererek her zaman olduğu gibi yine iktidarı eleştirmiş ve;

“...18 günden beri Türkiye'de yapılmakta olan şerefli ve çetin mücadele milletin şükranını kazanmıştır. Bu mücadele halkın ruhuna işlemiştir. Demokrat Parti başkanı idare etmek mes'uliyetinde bulunduğu memleketi bu teşhiste görmezse, gelecek günlerde halkın başına ve aynı zamanda kendi başına getireceklerinin daha da hüznü verici olmasından endişe edilir.

⁶⁸² Erer, **a.g.e.**, s.419; Aydemir, **İkinci Adam**; Cilt III, s.414-415; Turan , **a.g.e.**, s.214; Koçaş, **a.g.e.**, Cilt II, s.605; Tökin , **a.g.e.**, s.94; Karakuş , **a.g.e.**s.479-480.

⁶⁸³ Albayrak, **a.g.e.**, s.538; Turan, **a.g.e.**, s.214-216 ; Birand vd , **a.g.e.**, s.120 – 121; İpekçi- Coşar, **a.g.e.**, s.153-155.

⁶⁸⁴ Erer, **a.g.e.**, s.422-431; Yücel , **a.g.e.**, s.152-153; Koçaş, **a.g.e.**, Cilt II, s.608.

Memleketi huzura götürecek tek yol dürüst seçim yoludur. Ancak D.P. başkanının bunu söylemiş olmasıyla samimi ve ciddi bir çare olarak kabul etmiş olması, hele dürüst tatbikata ciddi olarak karar vermiş bulunması arasında büyük mesafeler vardır,” demiştir. İnönü, D.P.’nin 1957 seçimlerinde de yolsuzluk yaptığını, muhalefet partileri karşısında azınlık durumuna düştüğünü belirtmiştir.⁶⁸⁵

Başbakan Menderes 17 Mayıs’ta Manisa’da yaptığı konuşmada: “Türkiye’nin Irak’tan ve Güney Kore’den farklı olduğunu” belirtti. 18 Mayıs’ta Salihli’de bir konuşma yaparak bazı üniversite öğretim üyelerini eleştirmiş ve onlara “kara cüppeliler” demiştir. Daha sonra Menderes, hatasının farkına varmış ve; “istemeyerek oldu, fakat düzelteceğim,” demiştir.⁶⁸⁶ Başbakan 20 Mayıs’ta da Hindistan Başbakanı Nehru’yu karşılamak için Ankara’ya döndü. 21 Mayıs’ta ise sıkıyönetim kararına rağmen saat 14:00’te, Kızılay’da çok sayıda Harp Okulu Öğrencisi Zafer Anıtı’na kadar sessiz bir yürüyüş yaptı. Burada İstiklal ve Harbiye Marşı’nı söyleyerek dağıldılar. Bu davranışla ordu ayaklanmış olduğunu açık bir şekilde iktidara göstermiştir.⁶⁸⁷ Harp Okulu’nun yürüyüşü aynı zamanda bir alarm niteliği de taşımaktadır.

D.P. ile muhalefet arasındaki ilişkilerin siyasî mücadele sınırını fazlasıyla aşmış olduğunu gören bazı D.P.’li milletvekilleri 22 Mayıs’ta siyasî ortamı yumuşatmak amacıyla D.P. Meclis Grubu’na sunulmak üzere bir önerge hazırladılar. Önergede iktidarın sert tutumu eleştirilmiş, D.P. grubu toplantıya davet edilmiş, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu ile Tahkikat Komisyonu’nun kaldırılması teklif edilmiştir. Bu durum bize D.P.’nin de kendi içerisinde artık fazlasıyla fikir ayrılığı içerisinde olduğunu göstermektedir. D.P. idare Kurulu 24 Mayıs’ta toplandı. Menderes muhalefete karşı politikalarında herhangi bir değişiklik yapılmayacağını ve bunu talep edenleri

⁶⁸⁵ Erdemir, **a.g.e.**, s.108-110; Erer, **a.g.e.**, s.431-434.

⁶⁸⁶ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.431.

⁶⁸⁷ Birand vd, **a.g.e.**, s.122-123; Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt III, s.419; Yücel, **a.g.e.**, s.155; Aydemir, **Menderes’in ...**, s.361, 404-405; Akşin, **a.g.e.**, s.230; Tökin, **a.g.e.**, s.94; Hale, **a.g.e.**, s.102; Turan, **a.g.e.**, s.214-216; Tunçay, **a.g.m.**, s.187; Koçaş, **a.g.e.**, Cilt II, s.607-608 ; Ulay, **a.g.e.**, s.73-76 ; Tökin, **a.g.e.**, s.94; Kayra, **a.g.e.**, s.191; İpekçi –Coşar, **a.g.e.**, s.171.; Karakuş, **a.g.e.**, s.484-485.

ağır bir şekilde eleştirdikten sonra toplantıyı terk etti.⁶⁸⁸ Daha sonra D.P. Meclis Grubu 25 Mayıs'ta toplanmış burada da bir fikir birliğine varılamamıştır. Zaten bu toplantı da DP Grubu'nun son toplantısı, Menderes'in de grupta son konuşması olmuştur.⁶⁸⁹

Başbakan Menderes 25 Mayıs'ta Eskişehir'e gitmeye karar verdi. Başbakanın ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve havadan dolayı yakınlarından hiç kimse bu seyahati doğru bulmadı. Bütün bunlara rağmen Menderes, yanında Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve 20'den fazla milletvekili ile birlikte Eskişehir'e gitti. Başbakan Eskişehir'de hiç beklemediği bir protesto ile karşılaştı. Havaalanında Başbakan Menderes'e saygı duruşu için görevlendirilen subaylar, o yanlarına geldiğinde aldıkları "geriye dön" emriyle başbakanı protesto ettiler. Eskişehir'de kalabalık bir halk tarafından karşılanan Menderes'in konuşması sırasında hoparlörlerin telleri kesildi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Başbakan konuşmasını sürdürmeye çalışmış ve Tahkikat Komisyonu'nun görevini belirlenen süreden önce tamamladığını ve iktidara gelmenin tek yolunun seçim olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁰ Bu konuşma Menderes'in başbakan olarak halka hitap ettiği son konuşması oldu. 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gecede Başbakan Menderes'e üniversite profesörlerinin sessiz yürüyüşü haber verildi. Bu haber üzerine Başbakan Menderes daha önce "kara cüppeliler" dediği ama bunun bir hata olduğunu belirttiği üniversite profesörlerini bu defa daha sert bir şekilde eleştirdi. Menderes: "Memlekette hürriyet olmadığından bahsediyorlar. Bizim hürriyeti yok ettiğimizi söylüyorlar. Hâlbuki bütün hürriyetler o derece suiistimal ediliyor ki, sokaklarda kabadayılar en açık tahrikâtı yapmakta, kendileri için en küçük bir tehlike dahi görmemektedirler. Bu kahraman profesörler, 1950'den evvel neredeydiler? Bir zümre tarafından kiralanan bir takım kara cüppe giymiş kuklaların, aldatılmış, iğfal edilmiş masum vatandaşların milletin iradesine rağmen harekete geçmeye teşebbüs

⁶⁸⁸ Aydemir, **Menderes 'in ...**, s.406; Birand vd, **a.g.e.**, s . 124.

⁶⁸⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s.540; Birand vd , **a.g.e.**, s.124-125 ;Yücel, **a.g.e.**, s.155; Aydemir, **Menderes 'in ...**, s.411.

⁶⁹⁰ Erer, **a.g.e.**, s.11; Eroğul, **a.g.e.**, s.248; Aydemir, **İkinci Adam** , Cilt III, s.438;Yücel, **a.g.e.**, s.156; Aydemir, **Menderes 'in ...**, s.414; Hale , **a.g.e.**, s.104; Turan, **a.g.e.**, s.215 ; Akşit , **a.g.e.**, s.22.

etmelerinin akıbeti, elbette ki Türk Milleti tarafından tayin edilecektir,” demiş bu da kendisinin başbakan olarak son konuşması olmuştur. 27 Mayıs'ta Türk Silahlı Kuvvetleri, radyodan bir bildiri yayınlayarak yönetime el koydu ve böylece 10 yıl, 13 gün iktidarda kalan D.P. dönemi kapandı.

SONUÇ

Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen gelişmeler ve Batılı devletler yanında yer alma zorunluluğu yüzünden çok partili siyasî hayata geçebilmek için çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî baskılar ve zorunluluklar da çok partili siyasî hayata geçilmesinde etkili olan önemli faktörlerdi. Türkiye’de demokratik anlayış benimsenmiş olduğundan, siyasî partilerin varlığına ihtiyaç duyulmuş, ilk olarak da Cumhuriyet Halk Partisi kurulmuştu. Daha sonra da çok partili siyasî hayata geçilebilmesi için bazı denemelerde bulunulmuş, ancak ülkenin şartlarının henüz buna hazır olmamasından dolayı başarılı olunamamıştı.

II. Dünya Savaşı ve sonrası Batılı devletlerin tek parti ve tek lider kavramının oluşturduğu sıkıntıların bedelini fazlasıyla ödedikleri bir devir oldu. Bundan dolayı demokrasinin prensiplerini uygulayabilmek için bir çaba içerisine girdiler. Türkiye’de de, devletin kuruluş temelinde var olan rejimin millî egemenlik ilkesine dayandırılmasına yönelik çalışmalar başladı. Tek parti iktidarına karşı ilk ciddi muhalefet hareketinin öncülüğünü uzun yıllardır siyasetin içinde bulunan Celal Bayar yapmıştı. Bayar, TBMM’de dönem dönem iktidara karşı çok sert eleştirilerde bulunmuş kanun tasarılarının oylamalarında da duyduğu rahatsızlıklardan dolayı red oyu kullanmıştır. Kısa bir süre sonra başta Celal Bayar olmak üzere tek partili sistemden memnun olmayan, siyasî ve ekonomik özgürlük isteyen, dünyadaki gelişmelerin liberalizme daha çok şans tanıdığına inanan kimseler bireysel olarak başlattıkları muhalefet hareketini yeni bir siyasi yapılanmaya dönüştürerek Demokrat Parti’yi kurdular. Başlangıçta Celal Bayar ve arkadaşları tek partinin demokratik bir hale getirilmesini istemişlerdi. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi de kendi karşısında bir muhalefet partisinin varlığını istediği için bu partinin kuruluşunu destekledi. Zaten Demokrat Parti de Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılanlar tarafından kurulmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısına ana muhalefet partisi olarak çıkan Genel başkanlığını Celal Bayar'ın yaptığı Demokrat Parti'liler, mevcut seçim sisteminin değiştirilmesi konusunda iktidara karşı bir hayli ısrarcı oldu. 1946 Genel Seçimleri her ne kadar şaibeli bir seçim olarak nitelendirilse de, tek turlu seçim sistemi ilk kez burada uygulandı. 1950 Genel Seçimleri'ne gitmeden önce de kapsamlı ve demokratik yeni bir seçim kanunu kabul edildi. 1950 Genel Seçimleri, çıkarılan bu yeni seçim kanuna uygun olarak yapıldı.

Demokrat Parti kuruluş amacı ve parti programında belirtildiği gibi ekonomide ve siyasi hayatta özgürlüğü bayrak edinmişti. Bu yaklaşım dolayısıyla basın, aydınların, tüccarların, eşrafın, işçilerin ve köylülerin desteğini arkasına aldı. DP siyaseti tabana yayma ve tabanın gücüyle hareket etme anlayışının da öncüsü oldu. Bu nedenle bu zamana kadar önemli bir güç olmadığına inandırılan halk, en büyük siyasî gücün kendisi olduğuna inandırıldı.

Demokrat Parti, tek parti yönetiminin laiklik ilkesini uygulamadaki tavırlarından rahatsız olanların da sempatisini kazanan bir parti idi. Laiklik konusunda daha liberal uygulamalarda bulunması, din ve vicdan özgürlüğüne saygı duyacaklarını belirtmeleri, bağnazlık ve gericilikle mücadele edeceklerini söylemelerine rağmen Cumhuriyet Halk Parti'liler tarafından ağır bir şekilde eleştirildiler. Bu sebeplerden dolayı dini siyasete alet eden hatta daha ileriye götürülerek irticayı başlatan parti olduğu iddia edildi. Fakat iddia edildiği gibi Demokrat Parti, sağ görüşlü bir parti olarak kurulmamıştı. Hatta kuruluş safhasında kuruculardan Adnan Menderes , “ Cumhuriyet Halk Partisi'nin solunda mı? sağında mı? yer alıyorsunuz sorusuna Cumhuriyet Halk Partisi'nin iki parmak solunda yer alıyoruz .” demişti.

Demokrat Parti, devletçilik sistemiyle ülkeyi yöneten, kendi içindeki çatışmalarla meşgul olan ve 27 yıldır otoriter bir yönetimle iktidarda bulunanlara bıkkınlık duyan kesimlerin de desteğini aldı. Ayrıca savaş esnasında ve savaş sonrasında toplumda meydana gelen bunalımları özellikle de ekonomik alanda yaşanan sıkıntıları oldukça akıllıca

değerlendirdi. Bu nedenle “sessiz devrim” olarak da adlandırılan büyük bir çoğunluğun desteğini alarak iktidara geldi. Böylece çok partili siyasî hayatın daha başlangıcında iktidar seçimle el değiştirdi. Böylece Atatürk’ün, Celal Bayar için “...Bu memlekette bir gün kansız bir ihtilal olacaksa ve bu ihtilale biri de liderlik edecekse, o adam Celal Bayar olacaktır.” düşüncesi de doğrulanmıştı. Aslında demokrasinin henüz kökleşmediği toplumlarda bunun gerçekleştirilmesi çok kolay değildir. Ama Demokrat Parti ve temsilcileri oluşturmaya çalıştığı siyaseti tabana yayma politikasıyla bunu başarmıştır.

Türkiye’nin bölgenin tarihinde ilk defa olarak serbest seçimlerle iktidara gelen bir parti tarafından yönetilmeye başlaması, Batılı devletler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. Daha sonraki dönemlerde Batılı devletlerle olumlu ilişkiler kurulmasında bu gelişmenin önemli katkısı olmuştur.

Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde (1950–1954) desteğini aldığı halk kitlesinin ihtiyaçlarına cevap vermeye çalıştı. Basını, özel girişimi, işçileri memnun edecek kanunlar çıkardı. Diğer taraftan da yıllardır ihmal edilmiş köylünün kalkındırılmasına özen gösterildi. Özel girişime büyük önem verildi. Kişi başına düşen millî gelirin arttırılması için çalışıldı. Bu dönem Demokrat Parti’nin “altın çağı” olarak nitelendirilebilir. Çünkü Türk siyasî hayatına yeni bir dinamizm gelmiş, hızlı büyüme gelir artışı sağlamış, üretim artmış, aktif bir dış politika uygulanmıştır. Bu gelişmeler sebebiyle elde edilen başarılar, 1954 Genel Seçimleri’nde, 1950 Genel Seçimleri’ne oranla daha büyük bir başarıyla ikinci kez iktidara gelmesinde etkili oldu.

1954 Genel Seçimleri, 1950 yılında çıkarılan 5545 sayılı Seçim Kanunu’nda bazı küçük değişikliklerle yapıldı. Ama yine tek turlu çoğunluk sistemi uygulandı. Muhalefet, Demokrat Parti’nin seçim başarısını seçim sistemine bağladı ve nispî temsil sistemine geçilmesini savunmaya başladı. Aslında roller değişmişti; Demokrat Parti muhalefetteyken dönem dönem nispî temsil sisteminin olumsuzluklarından bahsetmiş, iktidardaki Cumhuriyet

Halk Partisi bunu dikkate almamıştı. Bu defa da iktidarda bulunan Demokrat Parti, muhalefetin bu söylemine itibar etmedi.

Demokrat Parti'nin ikinci dönemi (1954–1957) birinci döneme göre oldukça şanssız geçti. Bu yıllarda rüzgâr tersine esmeye başladı. Ekonomi bozulurken, dış politikada sıkıntılı meseleler ortaya çıkmaya başladı. Yine bu dönemde muhalefete ve basına karşı kısıtlayıcı tedbirler alındı.

İktidar partisinin kendi içinde de krizler görölüyordu. Aydınlardan oluşan bir grup partilerinden ayrılıp Hürriyet Partisi'ni kurarak Demokrat Parti'ye karşı muhalefete geçti. Hatta Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha fazla sandalye sayısına sahip olarak ana muhalefet konumuna geldiler. Bu gelişmeler üzerine iktidar mevcut sıkıntılı meseleleri çözmek yerine hırçınlaşmaya başladı. Bu hırçınlık sebebiyle de arkasındaki büyük halk desteğini doğru değerlendiremiyordu.

Demokrat Parti, muhalefetin ağır eleştirileri ve her geçen gün artan sıkıntılar üzerine erken seçime gitme kararı aldı. Böylece çok partili siyasî hayatın bir ilki daha, “erken seçim” kavramı ortaya çıktı. Genel Seçim öncesinde, muhalefet partileri işbirliği yaptılar. Demokrat Parti bu ittifakı bozmak için 5545 Sayılı Seçim Kanunu'nda önemli değişiklikler yaptı. Bu seçimlerde de yine tek turlu çoğunluk sistemi uygulandı.

1957 Genel Seçimlerini yine Demokrat Parti kazandı. Türkiye'de bir siyasî partinin arka arkaya üç kez iktidara gelmesi günümüze kadar bir daha yaşanmadı. Muhalefet ise diğer seçimlere nazaran bu seçimden bir hayli güçlenerek çıktı. Bu başarılarına rağmen muhalefet, iktidarı elde edememelerinin sebebini yine seçim sistemine bağladı. Bu yüzden nispî temsil sisteminin yürürlüğe girmesini bir kez daha dile getirdiler.

Demokrat Parti iktidarının üçüncü dönemi (1957–1960) en çok yıprandıkları yıllardır. Demokrat Parti, kaybettiği prestijini yeniden kazanabilmek ve koruyabilmek için muhalefete karşı daha sert tedbirler almak zorunda kaldı. İktidar partisinin bu uygulamaları karşısında

Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafsız kalamamış partiler üstü bir tavır sergileyememişti. Bayar, milletvekili genel seçimlerinde, Demokrat Parti lehine seçim gezileri düzenlemiş, antidemokratik uygulamalarda, basına getirilen kısıtlamalarda, Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasında iktidarı desteklemişti. Demokrat Parti'nin muhalefete karşı bu uygulamaları, kendi içlerinde de büyük krizlerin yaşanmasına sebep oldu. Bu gerginlikler dolayısıyla meclis çalışamaz hale geldi. Meclis çalışamayınca da kavga sokağa taşındı ve bu da halkın siyasî olarak kutuplaşmasına sebep oldu. Aslında ilgi çekici ve anlaşılmaz olan her iki tarafın da “vatani korumak ve demokrasiyi yaşatmak” iddiasıyla hareket etmesidir.

Demokrat Parti'nin muhalefete karşı kısıtlayıcı uygulamalarında muhalefetin özellikle de ana muhalefetin payını unutmamak gerekir. Muhalefet ekonomik sıkıntı ve özgürlük meseleleri üzerinde durmuş ama somut çözümler üretmekten uzak kalmıştır. Bu da bütün olumsuzluklarına rağmen kitlelerin Demokrat Parti'yi desteklemeye devam etmelerinde etkili oluyordu.

Bir türlü geniş halk desteğini arkasına almayı başaramayan muhalefet, 1955 yılından itibaren siyaseti ince ince işleyerek iktidarı sürekli hırçınlaştırmayı ve öfkelenlendirmeyi başararak hata yapmalarını sağladı. Muhalefet, üniversitelerin, basının, aydınların ve ordunun desteğini arkasına almayı başardı. Muhalefetin ordu desteğini arkasına almasında İsmet Paşa faktörü bir hayli etkili olmaktaydı. Oysa D.P. muhalefete öfkelenmek yerine sahip olduğu gücün farkına vararak demokrasinin asgari prensiplerini uygulamaya çalışsa bütün bunlar yaşanmayabilirdi.

Türk siyasî tarihinde, katılımcı demokrasinin gerçekleştirilmesinde, çağdaş ve sivil bir toplum yapısının oluşturulmasında Demokrat Parti bir dönüm noktasıdır. Ayrıca seçmenlerin ayağına gitme, vaatlerde bulunma, seçim mitingleri düzenleme, halkı etkileyecek seçim afişleri ve seçim sloganları oluşturma, temel atma ve kurdele kesme geleneği de Demokrat Parti'yle siyasî hayatımıza girmiştir. Meydanlarda yapılan seçim mitinglerinde

siyasî partilerin birbirleri aleyhinde söylemlerde bulunma ve birbirine cevap verme geleneği de bu dönemde başladı. Türkiye’de her on yılda bir askerî darbe ya da muhtıra yaşama geleneği de bu dönemde ortaya çıktı.

14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri’yle iktidara gelen Demokrat Parti, 10 yıl 13 gün iktidarda kaldı. 27 Mayıs 1960 ihtilâliyle de siyaset sahnesinden çekildi. Parti 29 Eylül 1960’da da kapatıldı.

KAYNAKÇA

A- RESMİ YAYINLAR

Düstur, 2. Tertip, Cilt III, s.37

Düstur, 2. Tertip, Cilt VI, s.698

Düstur, 3. Tertip, Cilt 1, s.196–199

Düstur,3.Tertip, Cilt V, s.1019–1031

Düstur,3.Tertip, Cilt XVI, s.35

Düstur, 3. Tertip, Cilt XXIV, s.105

Düstur, 3. Tertip, Cilt 31, s.847

Düstur, 3. Tertip, Cilt XXXV, s.409

Düstur, 3. Tertip, Cilt XXXVII, s.1243

Düstur, 3. Tertip Cilt XXXVIII, s.1813

Resmi Gazete, 1950–1960

TBMMZC, Dönem, VII, C.X. s.422

TBMMZC, Dönem ,VII, C.XVII, s.510–514

TBMMZC, Dönem , VII, C.XVIII, s.36–41

TBMMZC, Dönem ,VII, C.XVIII, s.232–235

TBMMZC, Dönem , VIII, Cilt I, s.74

TBMMZC, Dönem X, Cilt XII, Kısım I.s.222–226

TBMMZC, Dönem XI, Cilt IV, s.173–174

TBMMZC, Dönem IX, Cilt. I, s.57–72, 121–124

TBMMZC, Dönem X, Cilt. I, s.6–21

TBMMZC; Dönem X, Cilt.12, Kısım I, s.554–555

TBMMZC, Dönem X, Cilt.20; 672–697

TBMMZC, Dönem X, Cilt. I, s.42

TBMMZC, Dönem X, Cilt.8, s.251–258

TBMMZC; Dönem X, Cilt. I, 21–34, 49–50, 83–86

TBMMZC; Dönem X, Cilt. I, s.343–378

TBMMZC; Dönem X, Cilt. I, s.252–255

TBMMZC, Dönem X, Cilt.11, s.526–527

TBMMZC, Dönem X, Cilt.12, s.205–207

TBMMZC, Dönem XI, Cilt. I, s.15,42–43

TBMMZC, Dönem XI, Cilt 13, s.198–207

TBMMZC, Dönem XI, Cilt 13; 304–345

TBMMTD, Dönem VIII, Cilt 25, s.1038–1046, 1107–1110

TBMMTD, Dönem VIII, Cilt. XII, s.590–632.

TBMMTD, Dönem VIII, Cilt. XII, s.1097–1110

TBMMTD, Dönem VIII, Cilt 24, s.149–405

TBMMTD, Dönem VIII, Cilt. XV, s.165–169

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.26; s.169–170, 216–236.

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.36, s.16–17

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.7, s.40–92

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.6, s.124–128.

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.3, s.4–6, 136, 164–199.

TBMMTD, Dönem IX, Cilt 3, s.5–6

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.9, 1–3.

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.9, s.322–324

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.13, s.314–343

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.23, s.207–209

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.26, s.169

TBMMTD, Dönem IX, Cilt.36, s.220–224

TBMMTD, Dönem IX, Cilt. I, s.180–187

TBMMTD, Dönem IX, Cilt. I, s.331, 685, 726, 748, 771

TBMMTD, Dönem, IX, Cilt. I, s.310–313

B- KİTAPLAR

ABADAN, Nermin; **Anayasa Hukuku Ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966

AĞAOĞLU, Samet; **Siyasi Günlük-Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, Hazırlayan, Cemil Koçak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992

_____ **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, y.y, 1973

AKANDERE, Osman; **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998

AKBIYIKOĞLU, Ali Rıza; **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara, Filiz Kitabevi, 1986

AKKERMAN, Naki Cevat; **Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar**, Ankara, Ulus Basımevi, 1950

AKSOY, Muammer; **Partizan Radyo ve Demokrat Parti**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960.

AKŞİN, Sina; **İstanbul Hükümetleri ve Milli mücadele**, (Mutlakiyete Dönüş,1918-1919) Cilt.I, İstanbul Kültür Yayınları, 2004

_____ **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Ankara, 1996

_____ **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Ankara, İmge Kitapevi,2001

AKŞİT, Baha; **Kısaca Celal Bayar**, İstanbul,1987

ALBAYRAK, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004

ALDIKAÇTI, Orhan; **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, Fakülteler Mabaası, 1982

ANADOL, Cemal; **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti**, İstanbul, Kuvay-ı Milliye Yay., 2004

ARAS, Tevfik Rüştü, **Görüşlerim**, İstanbul , Yörük Matbaası , 1958

ARASLI, Oya; **Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekilliği Adaylığı**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972

ARCAYÜREK, Cüneyt; **Darbeler ve Gizli Servisler**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1995

ARMAĞAN, Servet, **Memleketimizde İç Tüzükler**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1972

ARMAOĞLU, Fahir H.; **Seçim Sistemleri**, Ankara, A.Ü.S.B.F.Y, 1946

ARZIK, Nimet; **Bitmeyen Kavga**, Ankara, Kurtuluş Matbaası, 1966

AŞGIN Sait; **Türkiye’nin Demokrat Parti’li Yılları**, Karaman, yay.y., 2001

ATALAY, Mustafa; **Adnan Menderes ve Hayatı**, Ankara, Balkanoğlu Matbaacılık, 1959

ATAR, Yavuz; **Seçim Sistemleri ve Türkiye ‘de Uygulaması**, Konya 1988

ATATÜRK, Kemal; **Nutuk**, (sadeleştiren Zeynep Korkmaz), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000

ATAÖV, Türkkaya; **Amerika, Nato ve Türkiye**, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1969

AVCIOĞLU, Doğan; **Türkiye’nin düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Cilt. II, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, Cilt II., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991

İkinci Adam, Cilt III., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991

_____ **Menderes 'in Dramı**, İstanbul, Remzi
Kitapevi, 2001

_____ **İhtilalin Mantığı**, İstanbul, Remzi
Kitapevi, 1973

BABAN, Cihad; **Politika Galerisi Büstler ve Potreler**, İstanbul, Remzi
Kitapevi, 1970

BAĞCI, Hüseyin; **Türk Dış Politikasında 1950 'li Yıllar**, Ankara, ODTÜ
Yayıncılık

BARUTÇU, Faik Ahmet; **Siyasi Hatıralar**, Ankara, 21.Yüz Yıl Yayınları, 2001

BAŞAR, Ahmet Hamdi; **Demokrasi Buhranları**, İstanbul, Türkiye Basımevi,
1956

_____ **Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz**, İstanbul,
Türkiye Yayınevi, 1959

BAŞGİL, Ali Fuat; **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, çev. M. Ali Sebük- İ. Hakkı
Akın, İstanbul, 1966

_____ **Esas Teşkilat ve Hukuk Dersleri**, İstanbul, İstanbul,
İsmail Akgün Matbaası, 1948

BARAN, Tuncer; **Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara, Sevinç
Matbaası, 1968

BAYAR, Celal; **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der. İsmet Bozdağ), İstanbul,
Baha Matbaası, 1969

_____ **Bende yazdım (Milli Mücadeleye Gidiş)**İstanbul, Baha
Basımevi ,1965

BEKATA, Hıfzı Oğuz, **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Ankara, Yeni Matbaa,
1960

BELEN, Fahri; **Ordu ve Politika**, İstanbul, Bakış Matbaası, 1971

BERKSAN, Nazım; **Başvekil Bir Tarafsızın Kitabı**, İstanbul, Yeni Matbaa,
1957

BERKES, Niyazi; **Siyasi Partiler**, İstanbul, Kenan Matbaası, 1946

BİLA, Hikmet; **Cumhuriyet Halk Partisi (1919–1999)**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999

BİRİNCİ, Ali; **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1990

BORATAV, Korkut; **Türkiye’de Devletçilik (1923–1950)**, Ankara, yay. y.1962

BOZDAĞ, İsmet; **Demokrat Parti ve Ötekiler**, İstanbul, Kervan Kitapçılık, 1975

BOZKURT, Celal; **Siyaset Tarihimizde CHP**, y.y., t.y

BURÇAK, Rıfki Salim; **On Yılın Anıları (1950–1960)**, Ankara, Demokratlar Kulübü, 1998

_____ **Yassıada Ve Öncesi**, Ankara, Çam Matbaası, 1976

BÜRÜN, Vecdi; **Kansız İhtilal**, Ankara, Ekicigil yayınevi, 1960

CEM, İsmail; **Türkiye ‘de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1998

COTTERET, Jean Marie; **Seçim Sistemleri**, çev. Tanju Gökçöl, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1975

Cumhuriyetçi Millet Partisinin Seçim Beyannamesi, Ankara, Yıldız Matbaası

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Tüzük Tasarısı, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1959

1954 CHP Seçim Beyannamesi, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası

ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1839–1950**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004

_____ **“Müntehib-i Sani’den “ Seçmene**, Ankara, V Yayınları , 1987

ÇEÇEN, Anıl; **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981

DEMİREL, Ahmet; **Birinci Meclis’te Muhalefet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

DEMİRER, Mehmet Arif; **6 Eylül 1955, Yassıada 6/7 Eylül Davası**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1995

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Ankara, Doğu Matbaası, 1949.

Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildiler, Hazırlayan, Müstakil Demokratlar Grubu

Demokrat Parti: Genç Demokratlar Teşkilat ve Esasları, Gençlik ve Siyasi Eğitim, Ankara, Güneş Matbaası, 1954

DOĞAN, Avni; **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, İstanbul, yay. y. 1964

DUMONT, Paul; **Mustafa Kemal**, Türkçesi Zeki Çelikkol, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005

DUVARGER, M.; **Siyasi Partiler**, çev. Ergun Özbudun, Ankara, Bilgi Yay., 1994

EFEM, A. Şükrü, KÖKNER, Nejat; **Bütün Değişiklikleriyle Seçim Kanunları**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1968

EKİNCİ, NECDET; **Türkiye 'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997

ERDEM, Tarhan; **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, (1876–1982), İstanbul, Milliyet Yayınları, 1982

ERDEMİR, Sabahat; **Muhalefette İsmet İnönü**, Cilt II, İstanbul, Ekicigil Matbaası, 1959

ERER, Tekin; **Türkiye 'de Parti Kavgaları**, İstanbul, Çınar Matbaası, 1966

_____ **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, 1963

ERDOĞAN, Mustafa; **Türkiye 'de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, 1997

ERİM, Nihat; **Günlükler (1925-1979)**, Hazırlayan, Ahmet Demirel, Cilt. I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005

ERKANLI, Orhan; **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972

ERKİN, Feridun Cemal; **Dış işlerinde 34 Yıl, Anılar, Yorumlar**, Cilt I, Ankara, TTK Yayınları, 1980

EROĞUL, Cem; **Demokrat Parti (Tarihi ve ideolojisi)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970

ERSEN, M. Cavit; **Beyaz İhtilal**, yy; ty

EZHERLİ, İhsan; **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992

FERSOY, Orhan; **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, İstanbul, Garanti Matbaası, 1971

FEYZİOĞLU, Turhan; **Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair** .,İstanbul,İstanbul Matbaacılık T.A.O ,1957

GOLOĞLU, Mahmut; **Milli Şef Dönemi (1939–1945)**, Ankara, Kalite Matbaası, 1974

————— **Demokrasiye Geçiş 1946-1950** , Ankara,Kaynak Yayınları, 1968

GÖKAY,Bülent ,**Soviet Eastern Policy and Turkey ,1921-1991** ,Newyork ,2006.

GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem; **Olaylarla Türk Dış Politikası , (1919–1995)**, Ankara, Siyasal Kitabevi,1996

GÜNVER, Semih; **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985

GÜNDOĞAN, Saim S; **Seçim ve Demokrasi**, Ankara, Gündoğan yayınları, 1994

Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi, Ankara, Örnek Matbaası,1956.

Hürriyet Partisinin İşbirliği Mevzusunda Vatandaşlara Tebliği, Ankara 1956

Hürriyet Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1957

Hürriyetçi Ne Diyor? Ankara, 1957, Hürriyet Partisi Yayınları:6

İNAN, Süleyman; **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Ankara, Liberte Yayınları, 2006

İPEKÇİ, Abdi – COŞAR, Ömer Sami; **İhtilalin İcyüzü** ,İstanbul ,Milliyet Gazetesi Yayınları, 1965

JÄSCHKE ,Gotthard ,**Die Türkei in den Jahren 1942-1951** , Wiesbaden ,1955.

JENKINS,Gareth, **Political İslam in Turkey** ,3008

KABACALI, Alpay; **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi,1994

KABASAKAL, Mehmet; **Türkiye ‘de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908–1960**, İstanbul, Tekin Ofset, 1991

KAPANI, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970

KARACA,Taha Niyazi; **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri** ,Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,2004

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, Cilt VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988

_____ **Osmanlı Tarihi**, Cilt. IX, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996

KARAKUŞ,Emin; **İşte Ankara** ,Ankara ,Hürriyet Yayınları,1978

KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer; **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1980

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

KARPAT, Kemal H.; **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996

KAYNAR, Mete Kaan; **Cumhuriyet Dönemi Siyasal Partiler**, Ankara 2007

KAYRA ,Cahit ;**38 Kuşağı Anılar** ,İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ,2002

KEMAL, Mehmet; **Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi**, İstanbul, Abece Yayınları, 1980

KIRÇAK, Çağlar; **Cumhuriyet’ten Günümüze Gericilik** , İstanbul ,Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık,2001

KISAKÜREK, Necip Fazıl; **Benim Gözümde Menderes**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1986

KOCAÇİMEN, Sevgi; **Demokrat Parti Döneminde TBMM’nde Laiklik Tartışmaları** ,Antalya ,2008

KOÇAŞ, Sadi; **Atatürk’ten 12 Mart’a**, c.II, İstanbul, Tomurcuk Matbaası, 1977

KONGAR, Emre; **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Cilt.I-II, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994

KUNERALP, Zeki; **Sadece Diplomat Anılar-Belgeler**, İstanbul, İsis Yayınları ,1999

KURTCEPHE, İsrail, BEDEN, Aydın; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, Alp Yayınevi, 2007

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Türkiye’nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972

LEWİS, Bernard; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991

_____ **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, çev.Hamdi Aydoğan – Esra Ermert, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları ,2003

LİNZ,Juan J ;**Totaliter ve Otoriter Rejimler** ,Çev :Ergun Özbudun ,Ankara, Liberte Yayınları, 2008

MARDİN , Şerif ,**Jön Türklerin Siyasi Fikirleri** ,İstanbul , İletişim Yayınları , 2003

Millet Partisinin Genel Yürütme Kurulunun II.nci Büyük Kongreye Sunduğu Rapordur, Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası,1951

Milletvekili Genel Seçimleri 1923–2007, TİK

Milletvekili Genel Seçimleri, 1923–2007, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2008

NADİ, Nadir; **Perde Aralığından**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1964

ORAN, Baskın; **Türk Dış Politikası**, Cilt. I, (1919–1980) İstanbul, İletişim Yayınları, 2005

ÖNER, KENAN; **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1948

ÖKE, Mim Kemal, MÜTERCİMLER, Erol; **Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Parti'nin Dış Politikası**, Ankara, Demokratlar Kulübü, 2000

ÖZ, Esat; **Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923 -1945)** Ankara, Yetkin Yayınları, 1996

ÖZBUDUN, Ergun; **Çağdaş Türk Politikası**, İstanbul, 2007

ÖZDAĞ, Ümit; **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu Siyaset İlişkisi**, İstanbul, Bilgeoğuz, 2006

ÖZTÜRK, Kazım; **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Baha Matbaası, 1968

PAYASLIOĞLU, Arif T.; **Seçimler ve Oy Verme Üzerinde Yapılan Araştırmalarda Kullanılan Metotlar**,Ankara, Yeni Matbaa ,1956

SANDER, Oral; **Türk-Amerikan İlişkileri 1947–1964**, Ankara, Sevinç Matbaası,1979

SARINAY, Yusuf; **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi**, Ankara,1988

SAROL, Mükerrrem; **Bilinmeyen Menderes**, Cilt.I, II., İstanbul, Kervan Yayınları,1983

SAYILGAN, Aclan; **Solun 94 Yılı**, 1871–1965, Ankara, Mars Matbaası, 1968

Seçim Hürriyeti, Dün ve Bugün, Demokrat Parti Neşriyatından No.9, Ankara, Güneş Matbaası,1954

Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar, Ankara, TBMM Basımevi, 1982

SENCER, Oya; **Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi**, İstanbul, Habora Kitapevi Yayınlar, 1969

SENCER, Muzaffer; **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, Geçiş Yay., 1971

SERTEL, Sabiha; **Roman Gibi**, İstanbul, Ant Yayınları, 1966

SERTEL, Yıldız; **Türkiye'de İlerici Akımlar**, İstanbul, Ant Yayınları, 1969

SEVGİN, Nazmi; **Celal Bayar Diyor ki, (1920–1950)**, İstanbul, Tan Matbaası, 1951

SEYHAN, Dünder; **Gölgedeki Adam**, İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası, 1966

SHAW, Stanford. J.; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt.II, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1994

SOYSAL, Mümtaz; **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, 1974

ŞAHİNGİRAY, Özel, **Celal Bayar'ın 1946, 1950 ve 1954 Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri**, Ankara, Türkiye İş Bankası, 1955

ŞENŞEKERCİ, Erkan; **Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)**, y.y., Alfa Yayınları

TANİLLİ, Server; **Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1981

TANÖR, Bülent; **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980)**, İstanbul, Der Yayınları, 1995

TANSEL, Selahattin; **27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1960

TANYELİ, Halit, TOPSAKALOĞLU, Adnan; **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1945–1950**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958

TAYANÇ, Tunç; **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1973

TEZİÇ, Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2007

_____ **100 Soruda Siyasi Partiler**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976

TİMUR, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, Doğan Yayınevi, 1997

_____ **Türkiye 'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994

TOKER, Metin; **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991

_____ **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, Baha Matbaası, 1970

_____ **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991

TOPUZ Hıfzı; **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003

TÖKİN, Füzûzan Hüsrev; **Türkiye ‘de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839–1965**, İstanbul, Ekin Basımevi, 1965

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye ‘de Siyasal Partiler**, Cilt. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998

_____ **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1975

_____ **Hürriyetin İlanı**, İstanbul, Avcıol Matbaası, 1959

_____ **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)** , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ,2003

TUNAYA, Tarık Zafer, ÜLKER, Reşit; **Mufasssal Fihristli, Özetli**

Milletvekilleri Seçim Kanunu ve İlgili Mevzuat, İstanbul, İsmail Akgün

Matbaası ve Kitabevi, 1954

TUNCER, Erol, DANACI, Necati; **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim**

Sistemleri, TESAV, Ankara 2003

TUNCER, Erol; **Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877–2002)**, Ankara, Tesav Yayınları, 2003

_____ **1950 Seçimleri**, Ankara, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 2010

ULAY, Sıtkı; **Harbiye Silah Başına (27 Mayıs 1960)**, İstanbul, Ar Matbaası, 1968

TUNÇAY, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)**, İstanbul, Cem Yayınları, 1992

TURAN, Şerafettin; **Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, Aydoğan Matbaası, 2000

_____ **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999

_____ **Türk Basınında Siyasi Partiler ve Seçim Kanunu Tartışmaları**, Ankara, TBMM Basımevi, 1982

_____ **Türkiye’de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1949

TBMM Albümü

UÇAROL, Rifat; **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995

URAN, Hilmi; **Hatıralarım**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959

US, Asım; **Asım Us’un Hatıra Notları**, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1966

ÜNAL, Oğuz , **Türkiye ‘de Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul , Milliyet Yayınları , 1994

VANDERLİPPE, John.M, **The Politics Of Turkish Democracy**, Newyork, 2005

VARLIK, Ülkü, ÖREN, Banu; **Seçim Sistemleri Ve Türkiye ‘de Seçimler**, İstanbul, 2001

YALÇIN, Hüseyin Cahit; **Seçim Üzerine Yazılar**, Ankara, Ulus Basımevi, 1946

YALMAN, Ahmet Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt IV (1945–1970), İstanbul, Rey Yayınları, 1970

YAZICI, Tahsin; **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1963

YERASİMOS, Stefanos; **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Dünya Savaş’ından 1971’e**, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, Yelken Matbaası, 1989

YEŞİL, AHMET; **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 1988

YEŞİLYURT, Süleyman; **Bayar Gerçeği**, Ankara, 1997

YILMAZ, Faruk; **Türk Anayasa Tarihi (1807–2007)**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2007

YÜCEKÖK, Ahmet N.; **Siyasetin Toplumsal Temeli (Siyaset Sosyolojisi)**, Ankara, Ank.Ü.S.B.F., 1987

YÜCEL, M. Serhan; **Demokrat Parti**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001

ZÜMRÜT, Şenol ; **Mareşal Fevzi Çakmak 'ın Siyasi Kişiliği ve Millet Partisi**, Ankara ,2003

ZÜRCHER, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998

1957 Seçimlerinde İktidar Konuşuyor, İstanbul, 1958

C- MAKALELER

ABADAN, Yavuz ; “Türk Demokrasisi ve Yeni Parti” **Ülkü**, Cilt IX, sayı 104, s.2

AHMAD, Feroz; “Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, **CDTA**, Cilt. VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.1991–2004

AKBULUT, Dursun Ali ; “İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyetin İlanı” **Türkler**, Cilt. XVI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.332-337

AKIN, Rıdvan; “Türkiye 'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945–1960)”, **Türkler**, Cilt XVI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.915-917

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz; “Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt.6, sayı 1744, s.96

ALDIKAÇTI, Orhan; “**27 Ekim 1957 Milletvekili Seçimi**”, İ.H.F.M. Cilt 24, sayı, 1–4, s.14–18

ARMAĞAN, Servet; “Memleketimizde Siyasi İstikrar (Siyasi Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt.16, sayı 1744, s.219-235

ARMAĞAN, Servet; “Türkiye 'de Parlamento Seçimleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt. XXXIII, sayı 3–4, İstanbul, 1968, s.45–82

ARSLAN, Ali; “Türkiye 'de Cumhurbaşkanlığı ile Siyasi Parti Üyeliğinin Ayrılması Süreci (1923–1961)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, Sayı, 34–36, Ankara 1996, s.223–232

ATEŞ, Ahmet Emre; “Demokrat Parti'nin Muhalefetleşebilmesinde Recep Peker 'in Başbakanlığının Önemi” **Türkiye'de Siyasal Muhalefet**, Derleyen Ayşegül Komşuoğlu, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s.135–149

AYGEN, Cemal; “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, **AÜSBFD**, 17.(1–4), Ankara, 1962, s. 204-210

BORATAV, Korkut; “DP Döneminde Ekonomi “,**Tarih ve Toplum**, sayı, 53, s.292–293

BOZDEMİR, Mevlüt; “Ordu- Siyaset İlişkileri”, **CDTA**, C.X, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 2648-2660

CANİKLİOĞLU, Meltem Dikmen; “ Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt VI, sayı 1744, s. 29–33

ÇAKMAK, Cem ; “1950 Seçimler ve Demokrat parti”, **Tarih ve Toplum**, Cilt IX, Mayıs 1988, sayı 53, s.283–284

ÇANDIR, Muzaffer; “ Samet Ağaoğlu’ nun Gözüyle 27 Mayıs ve Sonrası “ **Türkler**, Cilt XVII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.66-73

ÇARIKÇI, Emin; “Menderes Döneminde Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler “ **Türkler**, Cilt XVII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.623-630

ÇAVDAR, Tevfik; “Demokrat Parti “,**CDTA**, Cilt VIII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.2060–2075

ÇOLAK Filiz; Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti, **Türkler**, Cilt VIII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 777-780

DEMİREL, Ahmet; “**50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri**” **Tarih ve Toplum**, sayı 197, İstanbul, s.294

ERİM, Nihat; ”Anayasa Meselelerimiz “**Siyasi İlimler Mecmuası**, Cilt XVII, Sayı 199, Ankara,1947, s.296

HAYTAOĞLU, Ercan; “1945’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi” **Türkler**, Cilt XVI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.783-791

ERGİN, Feridun; ”Hürriyet Partisi “**CDTA**, Cilt VIII, İstanbul, İletişim Yayınları 1983, s.

EROĞUL, Cem; “**Çok Partili Düzenin Kuruluşu 1945-1971**”**Geçiş Sürecinde Türkiye**, İstanbul 2003, s.114-116

ESEN, Bülent Nuri; “Türkiye’de Anayasal Gelişmeler” **A.Ü.H.F.D.**, Cilt XXV, sayı 1-2, Ankara, 1968, s.41

GÖL, Hacer; 1919 Seçimi ve Hürriyet İtilaf Fırkası, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009, s.63-78

KOÇAK, Cemil; “Siyasi Tarih (1923–1950)”, **Türkiye Tarihi 4**, İstanbul 1995, s. 130-152

KOÇLAR, Bekir, “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet Muhalefet İlişkisi” **Türkler**, Cilt XVI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.754-763

KOÇU, Reşat Ekrem; “Türkiye ‘de Seçimin Tarihi” **Tarih Dünyası**, Cilt I, sayı V, VI, VII, İstanbul, 1950, s.182-305

KURAT, Yuluğ Tekin; “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923–1973”, **Belleten**, Cilt. XXXIX, Sayı 154, Ankara 1975, s.283

MAZICI, Nurşen ; “Türkiye ‘de Ordu ve Siyaset” **Türkler**, Cilt XVII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.48-53

MUMCU, Uğur; “Türkiye’nin Yapısal Özellikleri ve Anayasal Düzeni” **A.Ü.H.F.D.**, Cilt XXVI, Sayı 3-4, Ankara, 1969, s.169

NEZİROĞLU, İrfan; “Çok Partili Türk Siyasi Hayatında Askeri Müdahaleler 1946-1997”, **Yeni Türkiye**, Cumhuriyet özel sayısı II, Eylül- Aralık 1998, sayı 23-24, yıl 4, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1998, s.1237- 1251

ONAR, Sıddık Sami; “Seçim Kanunumuz Üzerinde Düşünceler”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Cilt XX, sayı 234, İstanbul, 1950, s.221

ÖZDEMİR, Hikmet; “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, **Türkler**, Cilt XVII., Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.886-889

SAV, Atilla; “Seçim propagandası” **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt.16, sayı 1744, s.20

SAV, Atilla; “Seçim Sistemleri Üzerinde Araştırmalar” **Siyasi İlimler Mecmuası**, Cilt. XXIII, Sayı 265–266–267, s. 15-16

SAVCI, Bahri; “Siyasi Partiler Rejiminin Esasları”, **AÜSFD**, Cilt. XX, Sayı.1, Ankara, 1965, s.180

SAVCI, Bahri; “Siyasi Partiler Kanun Tasarısı”, **AÜSFD**, Cilt. XX, Sayı.1, Ankara, 1965, ss.375–413

SUNAR, İlkay; “Demokrat Parti ve Popülizm”, **CDTA**, Cilt VIII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 2070–2086

TEKELİ, Şirin; “Cumhuriyet Dönemi Seçimleri”, **CDTA**, Cilt VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.1797–1824

TUNAYA, Tarık Zafer ; “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Geçiş “ Ed, Ersin Kalaycı, Ali Yaşar Sarıbay, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul, Acar Matbaacılık, 1986, s.297-308

TUNÇAY, Mete; “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, **CDTA**, Cilt. VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.1967–1990

TUNÇAY, Mete; “Siyasal Tarih (1950–1960)”, **Çağdaş Türkiye 1908–1980**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995

TURGUT, Nükhet; “Türkiye’de Siyasal Muhalefet olgusu ve Anlayışı” Ed, Ersin Kalaycı, Ali Yaşar Sarıbay, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul, Acar Matbaacılık, 1986

TÜRK, Hikmet Sami, TUNCER, Erol; “Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?” , **Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı**, Ankara, 1995, s.3

TÜRK, Hikmet Sami; “Seçim Sisteminde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bazı Öneriler”, **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Ankara, 1976, s.368-373

TÜRK, Hikmet Sami; “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı “**A.Ü.H.F.D.**Cilt XXIV, sayı 3–4,Ankara,1969,s.80

UZUN, Hakan; “1951 Yılında Kırşehir ‘de Atatürk Büstüne Saldırı Olayı ve Tepkiler” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl, 4,sayı 8,s.187-205

UYAR, Hakkı ; “Tek parti Döneminde Seçimler”, **Toplumsal Tarih**, Cilt. XI, sayı 64, İstanbul, 1999, s.21–23

ÜLMAN, Haluk; “Nato ve Türkiye” **A.Ü.S.F.D.** Cilt. XXII, sayı 4, Ankara, 1968, s. 279

“İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı ve Gerekçesi “**İ.Ü.H.F.M.**, Cilt XV, sayı IV, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası , 1949,s.1342-1400

AKTAŞ, R.Melih; **1950–1960 Demokrat parti Dönemi Türk –Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, Ankara, 1998, Basılmamış Doktora Tezi

BAYRI, Hakan; **Demokrat Parti Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri**, Ankara, 1998, Gazi Üniversitesi, Basılmamış Master Tezi

DEMİRCİ, Sibel; **Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasal Hayatındaki Yeri**, Ankara 2002, Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

DOĞRAMACI, H.Gülşen; **Demokrat parti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1949–1960)** Ankara, 1998, Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

DUMAN, Sabit; **Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950–1960)** Ankara, 1990, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

D- SÜRELİ YAYINLAR

Ayın Tarihi, Haziran 1949

Ayın Tarihi, Ağustos 1949

Ayın Tarihi, Aralık 1949

Ayın Tarihi, Haziran 1950

Ayın Tarihi, Temmuz 1950

Ayın Tarihi, Mart 1951

Ayın tarihi, Eylül 1951

Ayın Tarihi, Ekim 1951

Ayın Tarihi, Ağustos 1951

Ayın Tarihi, Nisan 1954

Ayın Tarihi, Mayıs 1954

Ayın Tarihi, Kasım 1954

Ayın Tarihi, Eylül 1955

Forum Cilt I, sayı 4, 15 Mayıs 1954

Forum, Cilt IV, sayı 46, 15 Şubat 1956

Forum, Cilt VII, sayı 88

Forum, Cilt VII, sayı. 80

Forum, Cilt VIII, Sayı 86

Forum, Cilt. VIII; Sayı 87

Kim Dergisi, Cilt IX., Sayı 120, 20 Ekim 1960

Kim Dergisi, cilt XII, Sayı 168, 19 Eylül 1961

Cumhuriyet, 13 Ocak 1950

Cumhuriyet, 16 Ocak 1950

Cumhuriyet, 23 Ocak 1950

Cumhuriyet, 17 Şubat 1950

Cumhuriyet, 25 Nisan 1950.

Cumhuriyet, 28 Nisan 1950

Cumhuriyet 9 Mayıs 1950

Cumhuriyet, 15 Mayıs 1950

Cumhuriyet, 22 Mayıs 1950

Cumhuriyet, 11 Haziran 1950
Cumhuriyet, 17 Haziran 1950
Cumhuriyet, 18–19 Haziran 1950
Cumhuriyet, 19 Temmuz 1950
Cumhuriyet, 28 Temmuz 1950
Cumhuriyet, 7 Ağustos 1950
Cumhuriyet, 10 Ekim 1950
Cumhuriyet, 29 Mart 1951
Cumhuriyet, 4 Ağustos 1951.
Cumhuriyet, 9 Temmuz 1953
Cumhuriyet, 18 Aralık 1953
Cumhuriyet, 3 Ağustos 1950
Cumhuriyet, 17 Ağustos 1954
Cumhuriyet, 27 Temmuz 1955
Cumhuriyet, 7 Eylül 1957
Cumhuriyet, 26 Kasım 1957
Cumhuriyet, 26 Aralık 1957
Cumhuriyet, 2 Şubat 1958
Cumhuriyet, 7 Ekim 1958
Cumhuriyet, 9 Ekim 1957
Cumhuriyet, 17 Ocak 1958
Cumhuriyet, 15 Ocak 1959

Halkçı, 1 Temmuz 1954

Ulus, 8, 9, 10 Şubat 1950
Ulus, 7 Ocak 1950
Ulus, 17 Şubat 1950
Ulus, 23 Şubat 1950
Ulus, 2 Mart 1950
Ulus, 25 Mart 1950
Ulus, 23–25 Nisan 1950
Ulus, 28 Nisan 1950
Ulus, 16 Mayıs 1950
Ulus, 17 Haziran 1950
Ulus, 15 Temmuz 1950
Ulus, 9 Ağustos 1950
Ulus, 5 Mayıs 1951
Ulus, 1 Haziran 1951
Ulus, 4–14 Temmuz 1951.
Ulus, 20 Mayıs 1952
Ulus, 5 Temmuz 1953
Ulus, 23 Temmuz 1951
Ulus, 12 Ağustos 1951
Ulus, 8 -9 Temmuz 1953
Ulus, 7–8 Eylül 1955
Ulus, 24 Ekim 1955

Ulus, 25 Mart 1956
Ulus, 1 Haziran 1956
Ulus, 13 Nisan 1957
Ulus, 21 Ağustos 1957
Ulus, 26 Temmuz 1957
Ulus, 9–12 Ağustos 1957
Ulus, 5 Eylül 1957
Ulus, 6 Eylül 1957
Ulus, 12 Eylül 1957
Ulus, 14, 15, 16 Eylül 1957
Ulus, 19 Eylül 1957
Ulus, 17 Kasım 1957
Ulus, 26 Aralık 1957
Ulus, 4 Ağustos 1958
Ulus, 24 Ağustos 1958
Ulus, 15 Ocak 1959
Ulus, 3 Nisan 1960
Ulus, 21–29 Nisan 1960

Vatan, 11 Ocak 1950
Vatan, 22 Mart 1950
Vatan, 9 Mayıs 1950
Vatan, 15 Mayıs 1950
Vatan, 23 Mayıs 1950
Vatan, 17 Haziran 1950
Vatan, 3 Ağustos 1950
Vatan, 11 Şubat 1954
Vatan, 24 Nisan 1954.
Vatan, 3 Mayıs 1954
Vatan, 3 Temmuz 1954
Vatan, 6 Haziran 1956

Yeni Ulus, 17 Aralık 1953
Yeni Ulus, 19 Ocak 1954
Yeni Ulus, 1 Şubat 1954
Yeni Ulus, 13 Mart 1954.
Yeni Ulus, 14 Mart 1954
Yeni Ulus, 14 Nisan 1954
Yeni Ulus, 22, 24 Nisan 1954
Yeni Ulus, 4, 5 Mayıs 1954

Zafer, 10 Ocak 1950
Zafer, 23 Ocak 1950
Zafer, 30 Ocak 1950
Zafer, 8, 9, 10 Şubat 1950
Zafer, 2 Mart 1950
Zafer, 17 Şubat 1950

Zafer, 5 Mart 1950
 Zafer, 18 Mart 1950
 Zafer, 20 Nisan 1950.
 Zafer, 23 Nisan 1950.
 Zafer, 9 Mayıs 1950
 Zafer, 15 Mayıs 1950.
 Zafer, 17 Mayıs 1950.
 Zafer, 17 Haziran 1950
 Zafer, 22 Mayıs 1950
 Zafer, 15 Temmuz 1950
 Zafer, 26 Temmuz 1950
 Zafer, 3 -5 Ağustos 1950
 Zafer, 6–8 Ağustos 1950
 Zafer, 1 Eylül 1950
 Zafer, 4 Eylül 1950
 Zafer, 8 Eylül 1950
 Zafer, 14–24 Eylül 1950
 Zafer, 19 Eylül 1950
 Zafer, 16 Aralık 1950
 Zafer, 30 Mart 1951
 Zafer, 23 Ağustos 1951
 Zafer, 8 Eylül 1951
 Zafer 19 Eylül 1951
 Zafer, 8–9 Temmuz 1953
 Zafer, 19 Temmuz 1951
 Zafer, 15–20 Aralık 1953
 Zafer, 8 Ocak 1954
 Zafer, 24 Ocak 1954
 Zafer, 14–16 Mart 1954
 Zafer, 21, 22, 23, 24, 25 Nisan 1954
 Zafer, 20 Eylül 1954
 Zafer, 7 Eylül 1955
 Zafer, 11–14 Eylül 1955
 Zafer 7–8 Eylül 1955
 Zafer, 16 Ekim 1955
 Zafer, 2 Aralık 1955
 Zafer, 23 Aralık 1955
 Zafer, 3 Temmuz 1956
 Zafer, 21–22 Ağustos 1957
 Zafer, 10 Ekim 1957
 Zafer, 22–23 Ekim 1957
 Zafer, 15 Kasım 1957
 Zafer, 26 Kasım 1957
 Zafer, 8–16 Aralık 1957
 Zafer, 29 Kasım 1958
 Zafer, 1–2 Mayıs 1959
 Zafer, 12 Mayıs 1959

Zafer,

29

Nisan

1960

EKLER

EK: I

DÖRTLÜ TAKRİR (ÖNERGE)

CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına

7 Haziran 1945

Daha ilk kurulduğundan beri Türkiye Cumhuriyeti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk Milleti'nin ancak bu prensipleri tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekete ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaattedir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimiz meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlama imkânlarını vermiştir.

Memleketi orta çağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticai kırmak maksadıyla 1925 'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk, bunu tamamen demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin bir takım yeni tehditlere uğratıldığı inkâr edilemez. Bununla beraber cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüslerde vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci dünya savaşının belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabi olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle teşkilatı esasiye kanunun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet halk partisi içinde ayrıca bir müstakil grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabilik dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimiz de cumhurbaşkanlığından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye’de hatta okuma yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurlu kullanacak bir seviye de bulundurdıkları inkâr edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylülerin bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin bilhassa cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesin de, bundan 20 yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk teşkilatı esasiye kanunumuza hâkim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülâsa ediyoruz:

1-Milli hâkimiyetin en tabi neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesini anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2-Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetleri daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun gerektiği şekilde kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması.

3-Bütün parti çalışmalarının yukarı ki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden tanzimi.

Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri milli hâkimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk Milleti'nin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk 'ün idealine sadık kaldığımıza tamamıyla inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın, 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında; “siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği” hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve idaresini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milleti'ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevkie sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe

etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica eyleriz.

İzmir

Kars

İçel

Aydın

C.Bayar

Fuad Köprülü

R.Koraltan⁶⁹¹

A.Menderes

⁶⁹¹ Bayar ,a.g.e.s.33-34.

EK II.

DEMOKRAT PARTİ PROGRAMI

I

UMUMİ PRENSİPLER

Madde 1-Siyasi hayatımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle hizmet maksadı ile kurulmuştur.

Madde 2-Partimiz, demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna kanidir.

Madde 3-Partimiz, demokrasiyi milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanınır ve Türk milletinin siyasi olgunluğuna inanır.

Madde 4- Geniş ve ileri manası ile demokrasi bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, yurttaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlere sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktır.

Madde 5-Aile ve mülkiyet esaslarına dayanan Türk cemiyetinde, içtimai adalet ve insani tesanüd prensiplerinin milli vicdanda kökleşmesi ve tatbikatta geniş yer bulması için çalışmayı vazife biliriz. İnsanlık haysiyetinin korunması için, çalışmak isteyen her işsiz yurttaşın iş bulunmasını, ihtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi hallerde yurttaşların yardım görmelerini demokrat bir cemiyetin başlıca hedeflerinden sayarız.

Madde6-İçtima iş bölümünün tabii neticesi olarak, çiftçilik, işçilik, tüccarlık, sanayicilik, avukatlık ve memurluk gibi, yurttaşların teşkil ettikleri iş ve çalışma zümrelerinin karşılık münasebet ve menfaatlerin, umumi menfaat çerçevesi içinde, içtimai adalet ve insani tesanüt prensiplerine uygun olarak ahenkleştirmesi lüzumuna ve imkânına inanıyoruz.

Madde 7-Umumi hayata her bakımdan muvazeneli ve ahenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasi partiler kurulmasını, yani, sadece siyasi sahada teşkilatlanmış olmayı kâfi görmüyoruz. Milletimizin iktisadi ve içtimai sahalarda da süratle teşkilatlanması ve daha şuurlu bir birliği tecellisi için işçiler, Tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz. Bütün bu meslek ve tesanüd teşekküllerinin manevi şahsiyet olarak her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla işçi sendikalarının grev hakkı tanınması fikrindeyiz.

Madde 8-partimiz insanlık haysiyetine ve bu haysiyetin ancak insanlık ana haklarının teminat altında bulunması ile korunabileceğine inanır, bütün devlet mevzuatında bu prensibe aykırı hükümler bulunmamasına dikkat etmeyi başlıca vazife sayar.

Madde 9-milli iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasi partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, milli hâkimiyete karşı işlenmiş bir suç olarak addederiz.

Madde 10-milletvekilliği seçimlerinin tek dereceli olmasını, seçim kanunumuzda bu esasa göre yurttaşın seçme seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadıyla, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz.

Madde 11-devlet memurlarının, seçimlere iştirak dışında, hiçbir siyasi faaliyette bulunmamaları ve siyasi partilere girmemeleri lüzumuna kaniiz. Yalnız yüksek öğretim mensupları, mesleklerinin mahiyeti itibarı ile, bundan müstesnadırlar.

Madde 12-memleketimizin istiklalini ve toprak bütünlüğünü bozmayı, yurttaş ana haklarını kayıtlamayı gaye edinen veya memleket dışındaki siyasi teşekküllere bağlı olan, siyasi cemiyet ve partilerin kanun dışı sayılmasını isteriz.

Madde 13- yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri red eden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız.

Partimiz, bütün yurttaşların din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk sayar; ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde, iyi bir yurttaş gözü ile bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta yer bulmasına dikkatle çalışacağız.

Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız.

Madde 14-partimiz laikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini red eder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamları yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içerisinde yer alacak İlahiyat

Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, milli eğitim bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdır.

Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.

Madde 15- Partimiz, inkılâpçılığı daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine suretle uymak, Türk milletini her bakımından ileri bir seviyeye erdirtmek ve geçmişten kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için gereken bütün hamlelerin hemen tatbiki konulması manasında anlar.

Madde 16-Halkçılığı, hiçbir şahsa ve zümreye imtiyaz tanımamak, kanunlarda ve memleket idaresinde halkın menfaatlerini korumak manasında anlıyoruz. Hükümet ve idare, halktan, halkla beraber ve halk için olmalıdır.

Madde 17-Devletçiliği, iktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yolları ile hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması şeklinde anlıyoruz.

Özel teşebbüs ve sermaye faaliyet ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleri ile genel menfaatin te'lifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir.

Bizim devletçiliğimiz, iktisadi şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.

Madde 18-Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel iş birliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber; milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz.

Madde 19-iç işlerimizde, hükümet ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek için kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir. İyi bir idarenin gayesi devletle bütün muamele ve münasebetlerinde, yurttaşa tam bir emniyet verebilmektir. Memurlara verilen kanuni salahiyetlerin za'afa uğraması neticelerini doğuran bürokratik zihniyet ve usüllerin terki lüzumuna kaniiz.

Madde 20-illerin özel ihtiyaçlarını yerinde görüp karşılamak ve halkın idareye iştirak ettirilmesi prensibini tahakkuk ettirmek maksatlarıyla kurulmuş olan il genel kurullar ile özel idare ve belediyeler, bütçelerini tanzim ve tatbik hususlarında ve diğer bütün vazifelerinin ifasında, gereken genişlikte yetkilerle techiz olunmalıdır. İllerde idare amirlerine ve memurlarına verilen yetkilerinde genişletilmesini ve süratle yürütülmesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.

Madde 21-il genel kurulları ve belediyeler, beşer senelik çalışma planlarına sevkedilmeli ve bu planlar merkezde mahalli idarelere yol göstermek vazifesi ile kurulacak bir teknik büronun evvelden tetkikine tabi tutulmalıdır.

Şehir sınırları içerisindeki kara ve deniz taşıt vasıtalarının ve diğer ticari mahiyette umumi hizmet işletmelerinin, belediyelere devrini tabii buluyoruz.

Madde 22-Devlet hayatında, bütün idare şubelerimizin için, siyasi tesirler dışında ihtisas heyetlerince, umumi plan ve programlar hazırlanmasını ve bunların usûl dairesinde kanunlaştırılmasını lüzumlu görmekteyiz.

Madde 23-Devlet vazifelerinin günden güne artması ve devletin siyasi ve idari bünyesinde iktisadi karakterin daha belirgin hale gelmesi yönündeki gelişme, memur meselesini umumi bir hayatın çetin bir meselesi haline koymuştur.

Memurların, her şeyden evvel, halka hizmet duygusu taşımaları, vazife ve mesuliyet hislerine bağlı ve ehliyet ve ihtisas sahibi olmaları şarttır. Bu hususların sağlanması için bilhassa şu esaslar üzerinde önemle durulmasını gerekli buluyoruz.

a)memurların hal ve atilerinin emniyet altına alınması, aylıkların, memur ve emeklileri geçim kaygısından kurtaracak dereceye getirilmesi.

b)memurların, tayin, terfi, cezalandırılmaları hususlarının, takdirden ziyade objektif usüllere bağlanması

c)ihtisas ve diploma hakları mahfuz kalmak şartıyla mesleki kabiliyet ve ehliyetleri olduğu takdirde tahsil durumları nazara alınmaksızın bilumum amme hizmetlerinde çalışan vatandaşlara derecelerini tamamlamak suretiyle yükselme imkânlarının sağlanması

ç)çocuklarının okutulmasında memurlara kolaylıklar gösterilmesinin usulleştirilmesi.

Madde 24-Bütçemizin büyük bir kısmını memur emekli ve aylıkları teşkil ettiğinden, memurlarımızın terfi meselesi, sayıca az ve fakat yüksek vasıflı ve verimli memurlarla iş görme prensibinin tatbikine bağlı bulunuyor. Bu, idare

cihazının daha rasyonel bir görüşle tanzimi ve memur sayısını artırma yönündeki temayüllerin kesin olarak önüne geçilmesini zaruri kılmaktadır.

Madde 25-Amme hizmetlerinin ifası sırasında doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak yapılan her türlü suistimalleri ehemmiyetle takip ederek süratle intaç etmeği vazife biliriz.

II HÜKÜMET İŞLERİ

ADALET İŞLERİ

Madde 26-Bir memlekette adalet işlerinin görülmesi milli iradenin ifadesi olan kanun hükümlerinin yerine getirilmesi demek olduğundan, bu işin, aynı mercie bağlı bir tek yargı cihazı ile yani kaza birliği usûlüne göre sağlanması lüzumuna inanıyoruz.

Madde27-Yargı işini görmekte olan elemanların, yaşama şartları bakımından, uygun bir refah seviyesi içerisinde bulunmaları esastır. Bu itibarla yargıçlarımıza ve mahkemelerimizin memur ve kâtiplerine kolayca yaşamalarını sağlayacak imkân ve vasıtalar bulunmalıdır.

Madde 28-İlk mahkemelere tek hâkim sistemi asıldır. İlk mahkemelerde Yargıtay arasında ikinci bir kaza kademesinin kurulmasını, partimiz, adalet için yeni bir teminat sayar.

Madde 29-Adaletin sağlanması, ucuz, kolay ve aynı zamanda süratli olmalıdır. Bu gayeleri zamanımız icaplarına ve memleketimizin sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak gerçekleştirmek emelindeyiz. Bunun içinde, usûl kanunlarımızda değişiklikler yapılmalıdır.

Madde 30-Adalet cihazlarımızı meydana getiren mahkemelerimizin derli toplu bir kuruluş sistemine bağlanması lazımdır. Mahkemelerimiz, dereceler, görevler ve yetkiler itibarıyla, muntazam bir düzene göre kurulmalıdır.

Madde 31-suçtan sanık olanlarla, suçlu oldukları için ceza çekmekte olanlar aynı yerde tutulamazlar. Bu sebeple tevkif evlerinin ceza evlerinden aynı kurulması zaruridir.

Cezaevlerinin, insanlığa yakışır şartlara uygun olarak düzenlenmesi icap eder. Sağlık, sosyal ve medeni şartlar bakımından, cezaevlerinin, ceza çekenleri manen yok etmemesi ve cemiyete uslanmış, yükselmiş birer vatandaş olarak iade etmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Madde 32-Çocuk suçluların, özel bir ihtimam ve bakım ile yargılanmaları için, büyük şehirlerden başlayarak özel mahkemeler kurulması ve cezalarını çekecekleri ayrı ıslah evleri açılmasını lüzumlu görmekteyiz.

Madde 33-Hakkın fiili olarak yerine getirilmesi, mahkemece verilen kararın çıkması için geçen zamandan çok daha kısa bir zamanda, gerçekleşebilmelidir. Bunu temin içinde, icra usûllerinde lüzumsuz sürüncemeleri önleme ve en kısa yoldan varma imkânlarını sağlamak lazımdır.

Partimiz bu maksatları elde etmeğe elverişli bulunan tekmil kanun tedbirlerinin alınmasına çalışacaktır.

MİLLÎ EĞİTİM İŞLERİ

Madde 34-Maarif sistemimizde, milli eğitim ve öğretim vahdeti prensibinin taraftarıyız.

Madde 35-umumi ve mesleki eğitim ve öğretim yurt ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, milli ve insani bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışmalıdır.

Madde 36-İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.

Madde 37-orta tahsil kurumlarını, gerek program ve talimatname gerek laboratuvar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından, ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz.

Yüksek öğretime basamak olan liselerin, bu maksadı sağlayacak duruma getirilmeleri lazımdır.

Madde 38-muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurumlarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazımızın ekonomik kalkınmamızda da vazife alması bakımından yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görüyoruz.

Madde 39-Yüksek öğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yüksek öğretim kurumlarımızın bu esasa göre takviyesini ve garptaki benzerleri seviyesine eriştirilmelerini istiyoruz.

Üniversiteler ilmi ve idari bakımdan muhtariyete sahip olmalıdırlar.

Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde, Araştırma Enstitülerinin kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesini istiyoruz.

Madde 40-İlmin tekniğin güzel sanatların süratle gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, kütüphane, müzeler, tiyatrolar, konservatuvarlar kurmak, ciddi neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak süratle gelişmesi yolundaki ilmi çalışmalara yardım etmek, kısaca yurdumuzda milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek kanaatimizce devletin başlıca vazifeleri arasındadır. Ancak dilin, ilmin, sanatın ve ter türlü fikir faaliyetinin siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.

Madde 41-Kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu takdirde, bir ilkokul öğretmenin, öğretim derecelerini tamamlayarak, üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanuni imkân sağlanmalıdır.

Madde 42-Doğu bölgelerinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve Enstitüleri ile bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz.

SANAYİ İŞLERİ

Madde 43-İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için, hususi sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni iş sahaları sağlanmalıdır.

Faaliyet sahaları iyice hudutlanmak şartıyla, özel teşebbüslerle devlet teşebbüslerinin, yekdiğerine engel olmadan ve karşılıklı yardım suretiyle birbirini tamamlayıcı bir ahenk içinde çalışmalarının hem mümkün ve hem de faydalı olduğuna inanıyoruz.

Madde 44-Özel teşebbüs ve sermayenin istikrar ve güvenle çalışması bakımından, devlet iktisadi faaliyetlerinin hudutları kesin olarak belirtilmelidir. Bunun için:

a)Devletin ele alacağı işlerin uzun vadeli umumi bir plana bağlanmak suretiyle önceden herkesçe bilinmesi imkânının temini,

b)devletin iktisadi hayatı tanzim yolunda alacağı tedbirler ile, Gümrük, Tekel ve para politikası gibi iktisadi hayatla sıkı sıkıya ilgili konularda takip edilecek ana istikametlerin, yine herkesçe bilinmek üzere, önceden tayin ve ifadesini lüzumlu görmekteyiz.

Madde 45-Devletin doğrudan doğruya girişeceği iktisadi teşebbüsler şu mahiyette olmalıdır.

a)Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği, yahut yeter ve yakın kar görmediği için girişemeyeceği, fakat bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak, mahiyetteki teşebbüslere girişmek; bilhassa ana sanayi ve büyük enerji santrallerini kurmak, bu gün olduğu gibi, demiryolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek;

b)Milletin, gelecek nesillere şamil, daimi menfaatleri bakımından devlet elinde bulunması daha faydalı olan büyük maden ve orman işletmeleri kurmak, devlet, girişeceği iktisadi işlerde, kazanç maksadından ziyade, benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydıyla, milli ekonominin gelişmesi halk ihtiyaçlarının karşılanması gayretleriyle hareket eder.

Madde 46-Devlet, iktisadi faaliyetleri düzenleme yolunda alacağı tedbirlerde, iktisadi hürriyeti ortadan kaldıran fiili inhisarları, milli emek ve sermayenin israfını, umumi menfaate ve içtimai adalete aykırı istismarları önlemek gibi maksatlarla hareket eder.

Madde 47-Memleketin ham maddesini kullanan, halkın zaruri ihtiyaçlarını karşılayan, geniş işçi zümrelerine geçim sahaları sağlayan, dünya piyasalarına göre de rantabl olan sanayi ile umumiyetle ziraat sanayi ve küçük sanayiden milli ekonomi bakımından himayeye muhtaç görülenler ve halkın, bilhassa köylümüzün boş zamanlarını kıymetlendiren el sanatları, devletçe himaye ve teşvik olunmalıdır. Bu esaslara göre tanzim edilecek bir “sanayi teşvik kanunu” projesini yüksek meclise sunmak kararındayız.

Sanayimizin kuruluş ve işleyişinde “en iyiyi en ucuza mal etmek” hedefini daima göz önünde bulundurmak icap eder.

Madde 48-Devlet tarafından kurulan ve programın 45.maddesinde yazılı vasıfları haiz olarak tesis edilmiş bulunan devlet iktisadi teşebbüsleri ve

işletmelerinin dışında kalan devlet işletmeleri elverişli şartlarla özel teşebbüse devredilmelidir.

Madde 49-Milli servetimiz olan ve memleket için büyük faydalar vadeden halkçılığı ve her çeşit halk sanayi ve ticaretinin inkişafını sağlamak ele alacağımız mevzulardandır.

Madde 50-İktisadi devlet teşekküllerinde verimlerin geniş ölçüde artırılmasını ve masrafların mühim nispetlerde azaltılmasını mümkün görmekteyiz. Bu teşekküllerin idaresinde randıman ve rantabilite hesap ve esaslarına basiretli bir tüccar gibi hareket prensibine sıkı sıkıya bağlanmakla, bu hedefe varabileceğine inanıyoruz.

Bu maksatla, iktisadi devlet teşekkülleri idare ve murakabesinin, daha ileri ve bu müesseselerin özelliklerine uygun bir şekilde tanzimi ve kanununda değişiklikler yapılmasını zaruri görmekteyiz.

TEKEL İŞLERİ

Madde 51-Varidat temini gayesi ile tesis edilerek bizzat devlet tarafından işletilmek suretiyle memlekette iş hacmini daraltan, hayatı pahalılaştıran tekel fabrikalarının elverişli şartlarla hususi teşebbüs ve sermayeye devrine taraftarız.

Madde 52-Devletçilik politikasının devlete yüklediği türlü ekonomik vazifelerin layıkıyla başarılabilmesini, iktisadi idare cihazının iktisadi ve ticari zihniyet ve esaslara göre işlemesine bağlı görmekteyiz.

TİCARET İŞLERİ

Madde 53-Piyasalarda emniyet ve istikrarın sağlanması şarttır. Kat'i zaruret olmadıkça piyasalara karışılmamalıdır. Bu alanda devlete düşen en önemli vazife, rekabetin ortadan kalkmasını veya daralmasını önlemeğe çalışmak olmalıdır.

Madde 54-Türlü sebeplerden ileri gelen hayat pahalılığı, yalnız dar ve sabit gelirliilere zarar veren bir dert olmakla kalmamış, bütün istihsal maliyetlerini artırmış ve milletlerarası piyasaya uymak zorunda kalan dış ticaretimizi güçleştirmiştir. Devletin ilgili cihazları, çalışmalarını bu mesele üzerinde toplayarak, iktisadi ve mali hayatın türlü safhalarında gereken tedbirleri almak suretiyle, yaşama standardını tabileştirmeye çalışmalıdırlar.

Madde 55-Paramızın kıymetini, serbest piyasa döviz kıymetleriyle, memleketimizin iktisadi ve mali durumuna en uygun şekilde, ayarlamak ve bu esas üzerinde tam bir istikrar sağlamak zarureti karşısındayız. Bu yolda gereken tedbirler bir an evvel alınmalıdır.

TARIM İŞLERİ

Madde 56-Ziraat, milli gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğini ve nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla geçindiğine göre, zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağına şüphe yoktur. Bu sebeple devlet gayretlerinin “topraktan bol ve ucuz mahsul almak” hedefinde toplanmasını zaruri görmekteyiz.

Madde 57-memleketimizde ziraat, diğer istihsal şubelerine nispetle, emek ve masrafa en az karşılık getiren iştir. Ziraatta maliyet ve satış fiyatları arasındaki fark asgari derecededir. Çiftçinin sattığı satın aldığı maddelere nispetle ucuzdur. Maliyetlerin yüksekliği, mahsullerin dış piyasaya arzını da

zorlaştırmakta ve istihsalı baskı altında bulundurmaktadır. Bu sebeplerle, bir taraftan zirai maliyetlerin yükselmesinde tesiri olan amillerle mücadele etmek, diğer taraftan, zirai mahsullerimizin iç ve dış Pazar şartlarını iyileştirme çarelerini aramak yolları ile çiftçiye bugünkünden çok kazanır ve daha fazla istihsal yapar bir hale getirmek, en esaslı gayelerimizdendir.

Madde 58-Ziraatımız, alet, çift hayvanı, makine ve vesair vasıta bakımlarından yoksul olduğu gibi, iyi tohum, ilaç vesair ihtiyaçları da karşılanmış olmaktan uzaktır. Çiftçimizin donatım işi, zirai kalkınmamızın başlıca konusudur. Bundan başka, çiftçimizin işine yarayacak teknik bilgi ile teçhiz etmeye ve istihsal metotlarımızı ıslaha, daha verimli hale getirmeye mecburuz. Bütün bu ihtiyaçları memleket ölçüsünde karşılayacak tedbirlerin süratle alınmasına çalışacağız.

Madde 59-Zirai kredi, istihsal hacmi ile mütenasip ve istihsalı süratle artırmada esaslı amil olabilecek miktar ve mahiyette olmalıdır. Bu bakımdan Ziraat Bankası'nın faaliyeti ve sermayesinin artırılması meselesi üzerinde önemle durulmak lazımdır. Ayrıca, kooperatifleşme yolu ile de kredi darlığına çareler bulunabileceği kanaatindeyiz. Bunun için kooperatif hareketini hızlandırmaya ve genişletmeye ve bundan başkade, yer yer çiftçiye kredi yapacak mahalli bankalar kurmaya çalışacağız.

Madde 60-Çiftçimizin kredi kooperatifleri ile olduğu gibi, istihsal ve satış kooperatifleri kurmak ve bunları çoğaltmak yolu ile de, takviyesini lüzumlu görmekteyiz.

Madde 61-Zirai kalkınmamız da büyük ehemmiyeti aşikâr olan kuraklıkla mücadelenin ve su işlerinin hızlandırılmasını ve genişletilmesini çok lüzumlu görüyoruz.

Madde 62-Hayvancılık, milli gelirden geniş yer tuttuğu gibi, çiftçimizin yardımcısı, büyük bir yurttaş kütlesinin başlıca geçim vasıtası ve en esaslı

besin maddelerimizin kaynağı olmak itibari ile de, çok önemlidir. Memleketimiz, hayvancılık bakımından, geniş imkânlar göstermektedir.

Hayvan mevcudunu artırmak ve cinslerini ıslah etmek yolundaki gayretlerin artırılmasında maddi fedakârlıklarından kaçınılması zaruridir.

Madde 63-Zirai sanatlara kredi vermek ve gelişmelerine yardım etmek yönünde Ziraat Bankası'nın esaslı gayretler sarf etmesine ve özel teşebbüs ve sermayeyi de bu sahaya çevirmek için her türlü teşvik ve yardımda bulunmasına ihtiyaç görmekteyiz.

Madde 64-Devlet elindeki mahdut imkânları ziraat işletmeciliğine hasretmektense, bundan sonra, bu imkânların çiftçi kütlesinin iyi, bol ve ucuz istihsal yapmasına yardım yolunu kullanmalıdır. Bu maksatla her bölgede yeni yeni örnek çiftlikler, fidanlıklar, hayvan ıslah merkezleri, tohum üretme ve araştırma istasyonları kurmak yolunda çalışmalıdır.

Madde 65-Devlet, ucuz ve her bölgenin tabiat şartlarına uygun aletleri ve ucuz yedek parçalar çiftçinin ayağına götürmeli ve bu maksatla memlekette çok geniş sarf yeri olan basit ziraat aletleri sanayinin süratle kurulmasını sağlamalıdır.

Madde 66-Zirai kalkınmamızda devletin ağır ve geniş vazifeleri bulunduğuna inanıyoruz. Bu vazifelerin yapılması için meseleyi bütün genişliği ile toptan ele almak ve işleri sarf edilecek emek ve paraya nispetle verimi en çok ve tesiri milli ekonomi bakımından en geniş olanlardan başlamak üzere tertipleme ve planlaştırmak lazımdır.

Madde 67-Bilgi ile çalışma, emek, sermaye ve teşebbüsün ziraat sahasına dökülmesini, zirai istihsal ve milli gelirin artırılmasında önemli bir konu olarak görmekteyiz. Bu maksadın temini için gerekli tedbirlerin alınmasına çalışacağız.

ORMAN İŞLERİ

Madde 68-Milli servetimizin büyük ve önemli bir parçasını teşkil eden ormanlarımızın muhafaza ve geliştirilmesi, devletin daima büyük titizlikle üzerinde duracağı bir konudur.

Madde 69-Köylünün kereste, odun ve kömür ihtiyacını, zamanında ve yeterli miktarda ve ucuz olarak vermek ve bu işlerde köylünün emek ve vasıtalarından da faydalanmak, köylüyü ferahlatacak ve devlet orman işletmelerinin işlerini ve masraflarını hafifletecek tedbirlerdendir.

Madde 70-Devlet orman işletmelerinin tevzii masrafları ile istihsal masrafları fasılalarda mühim nispetler de tasarruflar yapılacağına inanıyoruz.

Madde 71-Devlet orman işletmeleri fiyatlarındaki yüksekliğin, umumi hayat ve ekonomik gelişmemiz üzerindeki tesirler göz önünde tutularak, bu fiyatlarda indirimler yapılmasını zaruri mümkün görüyoruz.

Madde 72-Ehemiyyətli tesirlerin kurulmasını ve toplu istihsal yapılmasını gerektiren büyük orman işletmelerinin devlet elinde bulunmasını faydalı ve zaruri görmekteyiz.

Kurulacak önemli tesisleri karşılayacak büyüklükte olmayan küçük ormanlar, devletin sıkı murakabesi altında, özel teşebbüs eliyle işletilebilmelidir.

MALİYE İŞLERİ

Madde 73-Samimilik ve açıklıkla ve çok sıkı bir tasarruf zihniyetle tanzim edilmiş denk bütçe, mali siyasetimizin esasıdır.

İç emniyeti korumak için sağlam bir idare cihazının işlemesine, dış emniyeti korumak için de milli savunma ihtiyaçlarını karşılamaya yeter bütün masrafları sağlamak bütçenin başlıca hedefidir.

Bütçenin adi masrafları için açık ve kapalı istikraz yoluna gidilmemeli ve yeni emisyonlardan kaçınılmalıdır.

Madde 74-İstihsalin ve milli gelirin süratle artmasını sağlayacak işlere münhasır kalmak üzere, dâhili istikrazları ve iktisadi istiklalimize uzaktan yakından dokunmayacak normal şartlarla, uzun vadeli dış istikrazlar yapılmasını, çok faydalı ve lüzumlu görmekteyiz.

Bütün devlet iktisadi teşebbüsleri için, asıl sermayenin yanında obligasyon çıkarmak usulünden de faydalanılmasını, devlet bütçesinin yükünü hafifletmek bakımından, lüzumlu sayarız.

Madde 75-Vergilerin, içtimai adalet kaidelerine ve yurttaşların ödeme kabiliyetleri ile mütenasip olmasını ve vergi sistemimizde, vasıtalı vergilerden ziyade vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesini gerekli buluyoruz. Şahsi takdire dayanan vergi usüllerinden, vergi mahiyeti alan iane ve bağış yollarından kaçınılmasını, vergi borcundan dolayı hapis cezasının kaldırılmasını istiyoruz.

Madde 76-Vergi sistemimizin ıslahı, cibayet usüllerinin sadeleştirilmesi ve daha emniyetli ve az masraflı hale getirilmesi suretiyle, yeni vergiler konulmadan dahi, devlet gelirinin artırılabilceği kanaatindeyiz.

Madde 77-Memlekette iş hacminin daraltan, istihsal maliyetlerine doğrudan doğruya tesir yaparak dış piyasalarla mübadeleyi güçleştiren veyahut hayat pahalılığının amillerinden olan vergi ve resimlerde değiştirmeler ve indirmeler yapılmasına ve hayvan vergisinin birden veya tedrici surette kaldırılmasına taraftarız.

Madde 78-Partimiz, maliye işlerinin, hazine menfaatini halkın menfaatinden ayrı ve üstün görmeyen, iktisadi ve içtimai prensiplerimize uygun bulunan bir anlayışla yürütülmesi lüzumuna kanidir. Bu esasın gerçekleşmesi yönünde, kazai ve idari müeyyideler konulmasına çalışacağız.

BAYINDIRLIK VE ULAŞTIRMA İŞLERİ

Madde 79-Milli ekonominin gelişmesini geciktiren sebeplerden birisi de ulaştırma ekonomimizin yetersizliği ve pahalılığıdır. Ulaştırma işlerimizi, bu görüşün gerekli kıldığı önemle ele almak fikrindeyiz.

Madde 80-modern yol yapımı tekniği, büyük vasıtalar ve makinelere ihtiyaç göstermektedir. Köy, bucak yolları dışındaki yapının merkezden idaresini, esaslı bir plan içinde büyük yol şebekeleri kurulmasını zaruri görüyoruz.

Bu bakımdan kanunlarımızda değişiklikler yapılmalıdır.

Özel kanuna göre köy ve bucak yollarının süratle yapılması da göz önünde tutulmalıdır.

Madde 81-Demiryollarımızın inşasına devam olunmalıdır. Demiryollarımızı besleyecek kara yolları ile limanlar, depolar ve antrepoların birbirlerini tamamlayıcı surette yapılmalarını, ulaştırma sistemimizin içinde görüyoruz.

Madde 82-Ulaştırmada ucuzluğu sağlamak için her türlü taşıt vasıtalarının ve yedek parçalarının memlekete getirilmesinde kolaylıklar gösterilmesi, akaryakıt fiyatlarının ucuzlatılmasına çalışılmasını zaruri bulmaktayız.

Madde 83-umumiyetle ulaştırma, depo ve antrepo ücret ve tarifelerinin milli ekonomiye uygun olarak tespiti, “Warrant” usulünün tatbiki, gözettiğimiz hedeflerdendir.

Madde 84-İstikbal, hava nakliyatındadır. Bu konu üzerinde önemle duracağız.

Madde 85-Devlet denizyollarının yük ve yolcu nakil inhisarı kaldırılarak, kabotaj hakkı seyyan bir surette Türk Bayrağı'na ait olacaktır.

Türk ticaret mallarını milli vasıtalarımızla dış pazarlara götürmek gayemiz olmalıdır. Dış sularda nakliyat yapan armatörlerin ecnebi şirketlere rekabet etmesini temin edecek himaye tedbirleri alınmalıdır.

Devlet deniz işletmeciliği ile ilgili bütün vasıta, tesis ve teşekkülleri bir idare altında toplamayı gerekli bulmaktayız.

Memleketimizin üç tarafı denizlerle çevrilidir. Coğrafi durumumuz endüstri, ticaret ve sporu ile bize en ileri denizci millet olarak yetişmek fırsat ve kabiliyetini vermektedir. Denizciliği Türk 'ün büyük milli ülküsü olarak kabul ediyoruz.

Madde 86-Çiftçimiz, bir taraftan sel ve taşkınların tahripleri, diğer taraftan kuraklığın acı neticeleri ile daima karşı karşıyadır. Yurtta su meselesi, sağlık bakımından da çok büyük bir önem göstermektedir. Bu sebeplerle, su işlerimize, daima artan bir hızla, devam olunmasına çalışmak hedefimizdir. Bu konuda başlamış işler bitirilmeden yenilerine başlamak halin icabıdır.

Küçük su işleri üzerinde de ayrıca önemle durulmalı, bu işlerden halkın ve ilgililerin de iştirakini sağlayacak tedbirler ve müeyyideler aranmalıdır.

UMUMİ SAĞLIK İŞLERİ

Madde 87-Nüfusumuzun ve istihsal kudretimizin çoğalması davasında büyük bir amil olan sağlık işlerimiz, artan bir hızla ve planla yürütölmek ihtiyacındadır.

Bunun için, bütçeden yeterli tahsisat ayrılmasını, sıtma başta olmak üzere milli bünyeyi kemiren bütün hastalıklarla esaslı surette mücadele imkân ve vasıtalarının sağlanması ve bu maksatla, ilgili bakanlıklar ile de işbirliği yapılmasını, partimiz, memleketin en büyük ihtiyaçlarından sayar.

SOSYAL MESELELER

Madde 88-

a)İçtimai adalet ve insani tesanüd prensiplerinin tabii neticeleri olan içtimai sigortalar ve işçinin ve ailesinin maddi ve manevi refahını temin edecek bütün iktisadi ve teknik tedbirlerin alınmasına taraftarız.

Memurlar hakkında da bu mahiyette tedbirler düşünölmesini lüzumlu addediyoruz.

b)Yurttaşların kemiyet ve keyfiyet bakımından gelişmesine ait tedbirleri içine alacak geniş bir nüfuz siyasetinin tespit ve tatbikini lüzumlu görüyoruz.

a. Geliri az olan yurttaşların gıda, giyim ve iskân şartlarını ıslah etmek için esaslı tedbirler almaya çalışacağız.

c)Partimiz memleket iş gücünün değeriendirilmesi ve kemiyet ve keyfiyet bakımından yükselmesi çarelerinin düşünölmesi zaruretime kanidir.

d)Cemiyetin yardımına muhtaç hale gelmiş vatandaşlarla öksüz ve bakımsız çocuklar hakkında himaye edici tedbirler alınması lüzumuna kaniyiz.

e)İşçiler için ücretli tatiller ve mezuniyetler sağlamanın imkânını arayacağız.⁶⁹²

⁶⁹² Ayın Tarihi ,Ocak 1946

EK. III

7–11 Ocak 1947 tarihleri arasında toplanan DP Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilmiştir.

HÜRRİYET MİSAKİ (ÖZGÜRLÜK ANDI)

Yüksek heyetimiz dört maddeyi ihtiva eden takririn incelenmesini ana meseleler diye adlandırarak ve diğer dilek ve meselelerden ayırmak sureti ile hususi bir heyete atfederek ayrıca seçtiği komisyonumuza havale etmiştir.

Bu takririn ana meseleler diye ayrılmasının ve adlandırılmasının çok yerinde olduğunu bildirmekle söze başlayalım.

Dört maddelik bu takrire dikkat edilecek olursa, bütün olarak mütalaayı icap ettirecek ve birbirine bağlı ve birbirinin içinde meseleleri ihtiva ettiği kolayca görülebilir. Filhakika takririn ihtiva ettiği maddeler anayasaya aykırı maddeler, idare cihazı karşısında partimizin durumu, seçim kanunun değiştirilmesi ve Demokrat Partinin meclis Grubunun durumu gibi meseleler olduğuna göre bunların birbirinin halli diğerinin halline bağlı ve müessir olduğu açıktır.

Bu takririn verilmesini icap eden sebepler olarak kısaca partimizin kuruluşundan beri karşılaştığı gayri tabi şartlar gösterilebilir. Bunlar üzerinde partimiz genel başkanının açık konuşmasında ehemmiyetle durulmuştur.

Kanunlar arasında anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan kanun hükümlerinin mevcut olduğuna ve bunların vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakta ve milli iradenin serbestçe tecellisine engel teşkil etmekte olduklarına şüphe yoktur.

İdare cihazının tek partili devrede olduğu gibi kayıtsız şartsız iktidar partisi emrinde çalışmakta devam ettiği ve partimizin kurulmasını önlemeğe geciktirmeye ve partimiz mensuplarımızla partimize taraftar olan vatandaşlar üzerinde her türlü tazyiklere tevessül ettiği, kuruluşumuzdan beri partimizin muhtelif faaliyetlerinde vazife almış olan sizlerce de gayet iyi bilinmektedir.

Devlet faaliyet ve idaresine milletçe el konmamasına ve topluluk hayatımızda millet murakabesinin bir türlü tahakkuk ve bir kelime ile millet hâkimiyetinin teessüs edememesine başlıca amil olan vatandaşın reyini kullanırken her türlü tesirden azade olarak vicdanının emrettiği gibi reyini kullanabilmesi ve kullandığı reyinde emniyet altında bulunması ve amme vicdanının buna inanması şartlarının temin edilmemesine sebep olan seçim kanunun değiştirilmesinin bütün milleti alakalandıran bir mesele haline geldiğini takdir etmeyen kalmadığı gibi taşıdığımız temsil sıfatı dolayısıyla hepiniz bu meselenin hallini başta gelen bir vazife olarak deruhte etmiş bulunuyorsunuz.

Grubumuzun meclisteki durumuna gelince, tek parti zihniyetinin devam etmekte olmasının türlü tecellileri, bilhassa milletvekili seçimlerinin malum şartlar altında cereyan etmiş olması neticesi olarak grubumuzun meclisteki durumunun nezaket ve ciddiyet arz etmekte olduğu hiç kimsenin gözünden kaçmayacak açıklıktır. Son günlerde grubumuzun meclisi terk etmek zorunda kalması bu halin yeni bir delilini teşkil etmektedir ki, yüksek heyetinizin henüz bu hadisenin teessürü altında bulunduğunu da bu güne kadar devam eden idare cihazının vatandaşları ve muhtelif partileri tesir altına alabilmesi anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan bir takım kanuni hükümlerin meriyette bulunmasına, vatandaşlar ve muhtelif partiler üzerinde böyle bir baskının ise; seçimlerde vatandaş iradesinin serbest tecelli edememesine, reylerin masum bulunmamasına sebep olduğu ve bunun ise doğrudan doğruya millet hâkimiyetinin doğrudan doğruya tahakkuk edememesine hatta devletin kuruluşuna kadar tesirler icrasına yol açtığı ve nihayet bütün bunlarında partimizin grubunun meclisteki vaziyetini ağırlaştırarak tehlikeler doğurduğu, reddine imkân bulunmayacak bir hakikat

olarak ortada durmaktadır. Görülüyor ki takririn ihtiva ettiği meseleler tamamen birbirine bağlı ve birbirinin sebep ve neticesidir.

Yüksek heyetinizin ana davalar diye adlandırdığı ve bir bütün teşkil eden bu meselelerin hal yolu bulunması partimizin kuruluş maksatlarıyla doğrudan doğruya akalı olduğu kadar Türk demokrasisinin gerçekleşmesi içinde halli mutlak zaruri meseleler bu tür arz ettiğim manzara karşısında tali bir ehemmiyette kalmaktadır.

Diğer tarafından yukarıda da temas ettiğimiz gibi kongre açılış nutkunda üç madde de ifade edilen herhangi bir partinin görüşü olmaktan ileri, milli vicdanda şuurlaşan davalar olarak ele alınan üç meseleyi hatırlatmak isteriz.

1-Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması.

2-Vatandaş reynin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hâkimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması.

3-Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü.

Kongre açılış nutkunun ve binnetice bu üç esasın yüksek heyetinizce tasvip edilmiş olması ve takrir muhteviyatının da bu meselelerle sıkı sıkıya bağlı ve hatta aynı mahiyet taşımakta bulunmasını bir defa daha müşahade etmek yerinde bir iştir.

Asıl kayda şayan olan nokta gene yukarıda temas ettiğimiz veçhile ile vilayetlerden gelen delegelerin ekserisinin de komisyonumuza tevdi edilen takririn ihtiva ettiği dört meseleyi ele almış olmasıdır. Nitekim bu delillerin hemen hepsinde seçim kanununun vatandaş iradesinin serbest tecellisini, reylerin masuniyetini teminat altında bulunduracak şekilde tadilini temini, Anayasaya uygun olmayan kanun hükümlerinin ortadan kaldırılması ve idare cihazının tarafsızlığından doğan ve bir arada mütalaası her vatandaşın

yüreğini sızlatan, endişeye düşüren idari tasarrufların nihayete ermesinin ilk şartı olmak bakımından da devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zatın uhdesinde birleşmemesinin kabulü milli hâkimiyet esasının zaruretleri olarak tespit edilmiş ve bu meseleler karşısında parti grubumuzun meclisteki durumunun günün şartlarına göre mütalaa edilerek bu hususta bir karar alınması yüksek heyetinize bırakılmış bulunmaktadır.

Bu itibarla komisyonumuz takririn ihtiva ettiği ilk üç mesele hakkında ayrıca bir mütalaa serdine lüzum görmeyerek üç günlük çalışmalarını parti meclis grubumuzun durumu üzerinde toplamıştır.

Çok kısa bir zamanda yurdun her köşesinde, geniş ölçüde vatandaşların partimiz etrafımızda toplanmış olması ve bilhassa seçimlerde milyonlarca vatandaşın reylerini partimiz lehinde kullanması ve seçimlerden sonra da cereyan eden hadiselerin ümit kırıcı ve üzücü olmalarına rağmen parti içinde çalışmalarına azimle devam etmesi ve bu azim kararını yüksek heyetimizle temsil edecek kadar bütün bir varlık meydana getirmesi elbette ve elbette muayyen milli maksatları elde edilebilmesi için yapılmış fedakârlıklardır. Grubumuzun meclisteki faaliyetleri bu maksatlar istikametinde en küçük bir inkişaf elde edilmesi şöyle dursun bilakis tek parti zihniyetinin bütün devlet faaliyetlerini tanzim edecek olan büyük millet meclisinde de eskisi gibi hüküm sürmekte olduğu meydandadır.

Demokratik gelişmemizin uzun bir sürüncemeye düşmesi demek olan ve parti faaliyetlerimizin akamete uğraması gibi bir netice doğurabilecek bu hali daima göz önünde bulundurmak lazım gelmektedir. Doğuşundan beri her istikametteki faaliyetlerini kanunlara ve meşruiyet esaslarına göre devam ettirmekte olan, her hal ve karda daima bu yolda yürümek azminde olan partimizin, Meclis Grubumuzun durumunu ciddiyetle ele alması bir zarurettir.

Tek parti zihniyetinin milli vicdana mal olan meseleler karşısında gidiş istikametinde memleketin demokratik inkişafını sağlayacak mahiyette küçük belirtiler göstermemekte devam etmesi karşısında grubumuzun meclisten çekilmesi partimiz için içtinabı mümkün olmayan tabii bir karar olacaktır.

Partimiz kuruluş maksatlarını sürüncemeye ve sürüklenmeye bırakmak suretiyle memleketimizde demokratik inkişafın gecikmesine göz yummak Demokrat Parti'nin asla kabul edemeyeceği bir neticedir. Bu sebeple böyle bir kararın devlet kuruluşunda meydana getireceği akisler üzerinde durmayarak bu tarihi kararı almak partimiz için zaruret olacaktır.

Yüksek heyetimizin toplanması ve parti faaliyetlerine el koymasıyla bir dönüm noktasına ulaşmış olan partimiz grubunun meclisteki faaliyeti hakkında bugünden kati bir karar almayarak hadiselerin inkişafını bundan sonra da sıkı sıkıya takip ederek her yolda bir karar alması salâhiyetini seçiminizle teşekkül edecek genel idare kuruluna vereceğimiz bu salâhiyet ve bu salâhiyetin gerektiği zaman kullanılması keyfiyeti parti meclis grubumuzu demokrasi aleyhindeki tecellilerine şahitlik etmek mevkiinde kalmak gibi bir durumdan kurtaracak ve yüksek heyetimizde tam ve kati ifadesini bulmuş olan Türk demokrasisi davasının mutlak gelişmesini temin yolundaki azim ve kararımızın bir ifadesini teşkil edecektir.

Hadiselerin icap ettirdiği zaman karar almak üzere heyetimizin toplanabilmesindeki müşkülâtın bu yetkinin genel idare kuruluna kayıtsız ve şartsız olarak verilmesi hususunda ayrı bir sebep teşkil ettiğini arz etmek isteriz.

Karar

yüksek

heyetinizindir.⁶⁹³

⁶⁹³ Ulus 13 Ocak 1947

EK: IV

(12 Temmuz 1947 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayınlanmıştır.)

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ

Hükümet reisiyle muhalefet lideriyle son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana, demokrat partinin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim başbakan aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim.

Başbakan ve yardımcısı devlet bakanı ile demokrat parti başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ihtimalleri reddetti. Hükümet reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul etmeyeceğini ve şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, beni durumuma karşı teşekkürle mütehassıs olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını teyyid eyledi. Bunun üzerine, 2 defa görüştüğüm başbakan, iktidar partisiyle muhalefet partisinin büyük meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları

yolunda hayırlı terakkiler olduğunu taktirle söyledikten sonra, (bizde kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum.) dedi ve 2 ay sonra büyük millet meclisi toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağını ümidi kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Bu beyanatı Bayar’a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana, fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar, muhalefet liderini Sivas nutkunda ve hükümet reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülasa olunursa, iki taraf şikâyetlerinde ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında karşılıklı iyi niyetlerinin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırdta kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendilerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunu dışında olarak, durum, muhalefet partisi liderinin “fiili bir netice bekleme” şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikâyet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkârca da kâfi derecede bilinmektedir. Gördüm ki taraflardan hangisini haksız yahut hangisi daha evvel karşısını kırmağa başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını hükümet reisinin kabul etmemesini, bir teminat ifadesi olarak aldım. Ve bunu Bay Bayar’a söyledim. Ben, muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve başbakana bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanişaya getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette gecen iktidar ve muhalefet

tecrübesinin muvaffak olmamasını bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onarın dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur. Ama gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkacak bir muvaffakiyette temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dinlediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmesi lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin onlar idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki, hükümet reisiyle muhalefet lideri arasında son tartışma, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma, hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir.

Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yasayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın şu partinin veya öteki partini eline bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler çok zaman yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir.

Bu güçlükleri yenmek için siyasi hayatımızı idare eden iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim.

Bu beyanatımı, neşrinden önce, başbakan ve muhalefet lideri görmüşlerdir.⁶⁹⁴

⁶⁹⁴ Ulus 12 Temmuz 1947

EK: V

20–25 Haziran 1949 tarihleri arasında toplanan Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinde kabul edilmiştir.

MİLLİ TEMİNAT MİSAKİ(MİLLİ HUSUMET MİSAKİ)

Kongremize sunulan genel idare kurulu raporunun “antidemokratik kanunlar değiştirilmez seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eden bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa ne olacaktır?”

Suallerini inceleyen komisyonumuz birinci büyük kongrede tespit edilen Hürriyet Misakına sadık kalarak aşağıdaki hususatı yüksek kongrenin tasvibine arz eder.

1-Seçim kanunun ve seçimlerde alakalı hükümlerin vaz’ından maksat millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzuu kanunlara ve müesses nizama aykırı hareket kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlali neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere memleket için büyük zarar ve tehlikelere mucip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşruu müdafaa halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu’nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partililere ve Türk umumi efkârına bildirilmesi, ayrıca hükümetin ve vazifelilerin keyfiyetten haberdar edilmelerinin temini zaruri görülmüştür.

2-Ancak tek parti zihniyetinin ve Halk partisi iktidarının, kanunların ihlali pahasına da olsa, devamını kararlaştırmış olanlar kongremizin bu kararı almış olmasını, ihtilali teşvik mahiyetinde tefsir etmeyi kalkışabilirler. Hâlbuki ihtilal mevcut ve müesses içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilal tabirinin

tamamıyla şümulü dışında, meşru hakların ve meşruiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hâkimiyet esaslarının tahakkukuna herhangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakkî olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz.

Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm olacakları
muhakkaktı.⁶⁹⁵

⁶⁹⁵ Ayn Tarihi Haziran 1949.

EK: VI

ORGANERAL CEMAL GÜRSEL ‘İN MEKTUBU

(3 Mayıs 1960)

“Aziz Vekilim,

Dün geceki konuşmalarımızın ışığı altında, zatıâlinize memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkındaki görüşlerimi arz etmeyi millî ve vatanî bir vazife bilirim.

Sayın Başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zemin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de, gene de düşüncelerimizin sizlere iblağının zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim, şu hakikati kabul etmek lazım gelir ki, Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vak’alar, vatandaş ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele, ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vehametini artırmış, ordu mensuplarında huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın vekilim, bu ahval küçümsenecek, cebir ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleketi, hükümeti ve partinizin düştüğü müşkül vaziyeti kurtarmak için sükûnetli, fakat ciddi ve cezri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1-Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır.

2-Kabinede iyi kabul edilmeyen ve kötü hallere bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan kimselerden kurulmalıdır.

3-İstanbul, Ankara valileri ve emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4-Ankara Sıkıyönetim kumandanı derhal değiştirilmelidir.

5-Son ıkarılan ve tahkikat komisyonları kuran kanun kaldırılmalıdır.

6-hapsedilmiş gazeteler bir af kanunu ile, kısa zamanda tahliye edilmelidir.

7-Son olaylarda tutuklanan öğrenciler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri, yeniden faaliyete geçirilmelidir.

8-şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar yavaş yavaş kaldırılmalıdır.

9-Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

10- Ordunun meseleleri süratle halledilmelidir.

11-Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.

12-Suistimaller oluyor mu, bilmiyorum. Fakat olduğuna dair umumi kanaatler mevcuttur. Ve milletin hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

13-Müstesna zamanlar ve günler haricinde, hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde sun'ı büyük vatandaş topluluklarıyla karşılanmaları usulü terk edilmelidir.

Muhterem vekilim, bu yazdıklarım asla, bir parti politika mülahaza ve tesiri ile yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zarur kıldığına inandığım için arz edilmiştir. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. İyi düşününüz, iyi hareketler yapınız. Memlekette çok şeyler yaptığınız muhakkaktır. Fakat bu asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke işçileri de yapar, yapıyor ve yapmıştır. Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet

aşkınin kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır.

Olaylar, bu yolda olmadığımızı göstermektedir. Öğrencilerin duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı kıt'alar sevk edilmesi ve onların desteğiyle emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek öğrencileri, profesörleri ile beraber, coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi dünya da görülmemiş çok feci bir şeydir. O hengâmede kız öğrencilerin yürekler parçalayan çığlıklarının, analar, babalar ve halk ruhunda unutulmaz yaralar açtığını anlamamanın, memleketin huzuru bakımından büyük bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kaniim. Bizim gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbali hissiz, duygusuz, müstemleke ruhlu, yalnız maddeci, bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz. ?

Sayın vekilim, maruzatım muhakkak ki, çok mühim ve hatta çok cüretkâranedir. Fakat memleket için, milletin selâmeti için, hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için, dikkate alınması lazımdır. Ve hatta çok lâzımdır.

Saygılarımla.”⁶⁹⁶

⁶⁹⁶ Aydemir ,Menderes 'in ...s.391-393.

EK. VII

SİLAHLI KUVVETLER BİLDİRİSİ

(27 Mayıs 1960)

“Dikkat, Dikkat! Muhterem Vatandaşlar,

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra size hitap edecektir.

Bugün, demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır.

Bu harekete, Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremiiz hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha edilmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun, her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esasına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde, aynı milletin aynı soydan geldikleri evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görölmektedir.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamıyla riayettir. Büyük Atatürk 'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh “prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya, inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız.

Tekrar ediyoruz, düşüncelerimiz, yurttta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlarındaki garnizon komutanları o yerin mülkî ve askerî idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.”⁶⁹⁷

⁶⁹⁷ İpekçi-Coşar , a.g.e. s.221-222.

EK. VIII

CELAL BAYAR

698

⁶⁹⁸ <http://www.resimresim.com/r-siyaset-adamlari-resimleri-1208-celal-bayar-6696.html>

EK. IX

⁶⁹⁹ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi cilt 8 s. 2014.

EK. X

ATATÜRK'ÜN İKİ BAŞBAKANI: İsmet İnönü ve Celal Bayar, Atatürk döneminde hem aynı hükümette çalıştılar, hem ayrı hükümetlerde başbakanlık yaptılar. Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü cumhurbaşkanı seçilince Bayar -CHP içinde- muhalefette kaldı. 1945 Aralığı'nda yaptıkları görüşmede Bayar'ın dış politikayı tartışma konusu yapmayan, Cumhuriyet ilkelerinden ödün vermeyen yeni bir parti kurmasında anlaştılar.

700

⁷⁰⁰ a.g.e. s. 2061.

TARTIŞMALI SEÇİM: 7 Ocak 1946'da kurulan DP'nin hızla güçlenmesi karşısında CHP denetimindeki Meclis, 31 Mayıs'ta tek dereceli yeni seçim kanununu, 10 Haziran'da da erken seçim yasasını kabul etti. Başlangıçta bu seçimleri boykot etmeyi düşünen DP, sonradan seçime katıldı. Daha sonra da seçime hile karıştırıldığını ileri sürerek yurt çapında protesto mitingleri düzenledi.

EK. XII

UZLAŞMAYA TEPKİ: CHP ve DP arasındaki 1946 seçimlerinde şiddetlenen gerginlik, DP'nin 1. Kongresi ve Başbakan Recep Peker'in sert politikasıyla daha da arttı. 1947 Haziranı'nda Bayar'la uzun görüşmeler yapan Cumhurbaşkanı İnönü 12 Temmuz'da ünlü beyannamesini yayımlayarak uzlaşma sürecini başlattı. Böylece CHP içinde Peker yanlıları etkisizleştirilirken Bayar'ın CHP ile uzlaşmasına tepki gösteren DP'liler partiden ayrılıp Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında Millet Partisi'ni kurdular.

⁷⁰² a. g. e. s. 2064.

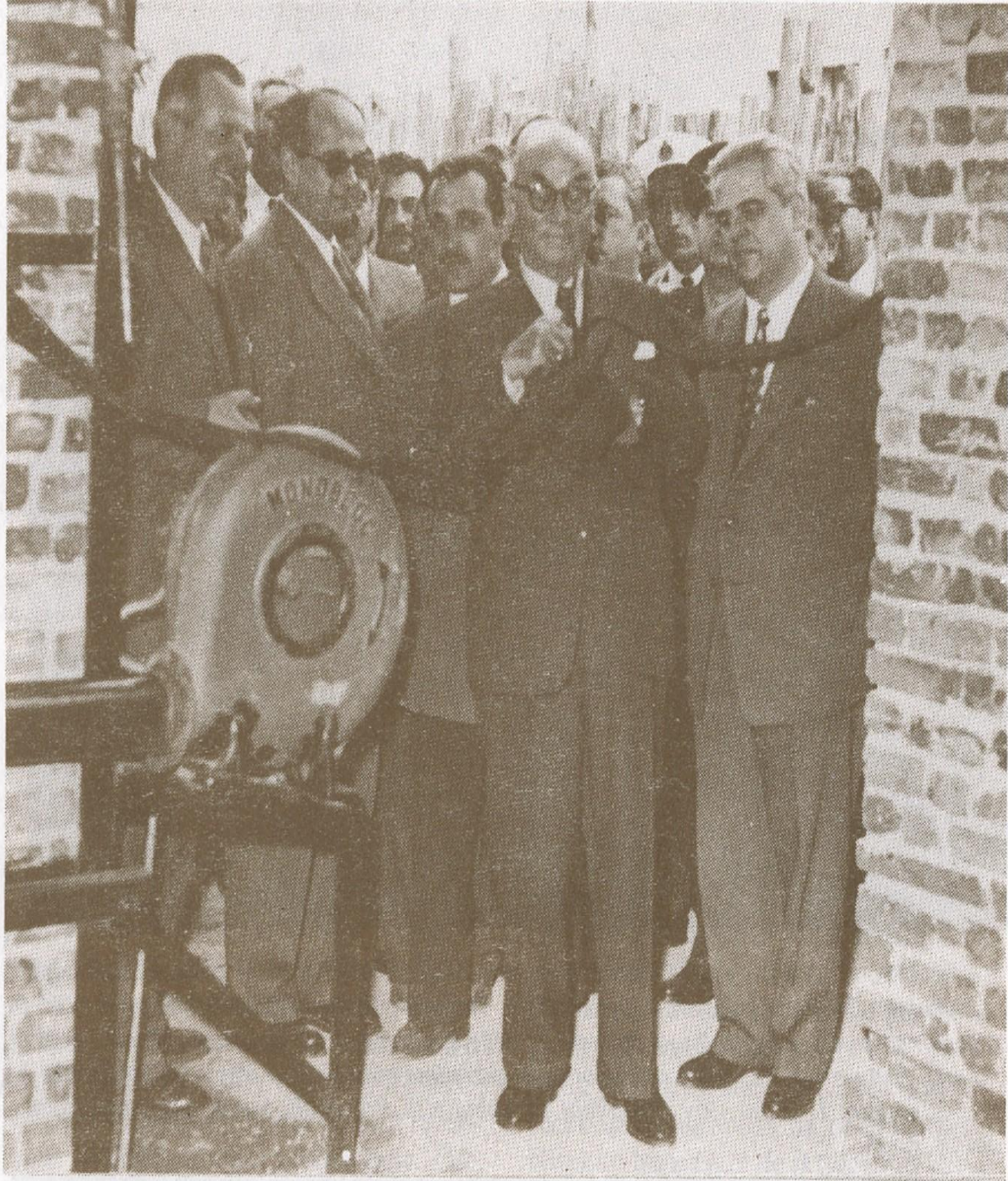
EK. XIII

“MİLLÎ HUSUMET ANDI”: DP’nin 2. Kongresi 20 Haziran 1949’da toplandı. Partinin gücünün hızla arttığını ortaya koyan kongre, bir yıl sonra yapılacak seçimlerde 1946 olaylarına izin verilmemesini, partinin seçmeninin oyuna sahip çıkmasını hedefleyen Milli Husumet Andı’nın kabulüyle sonuçlandı.

⁷⁰³ a. g. e. s. 2065.

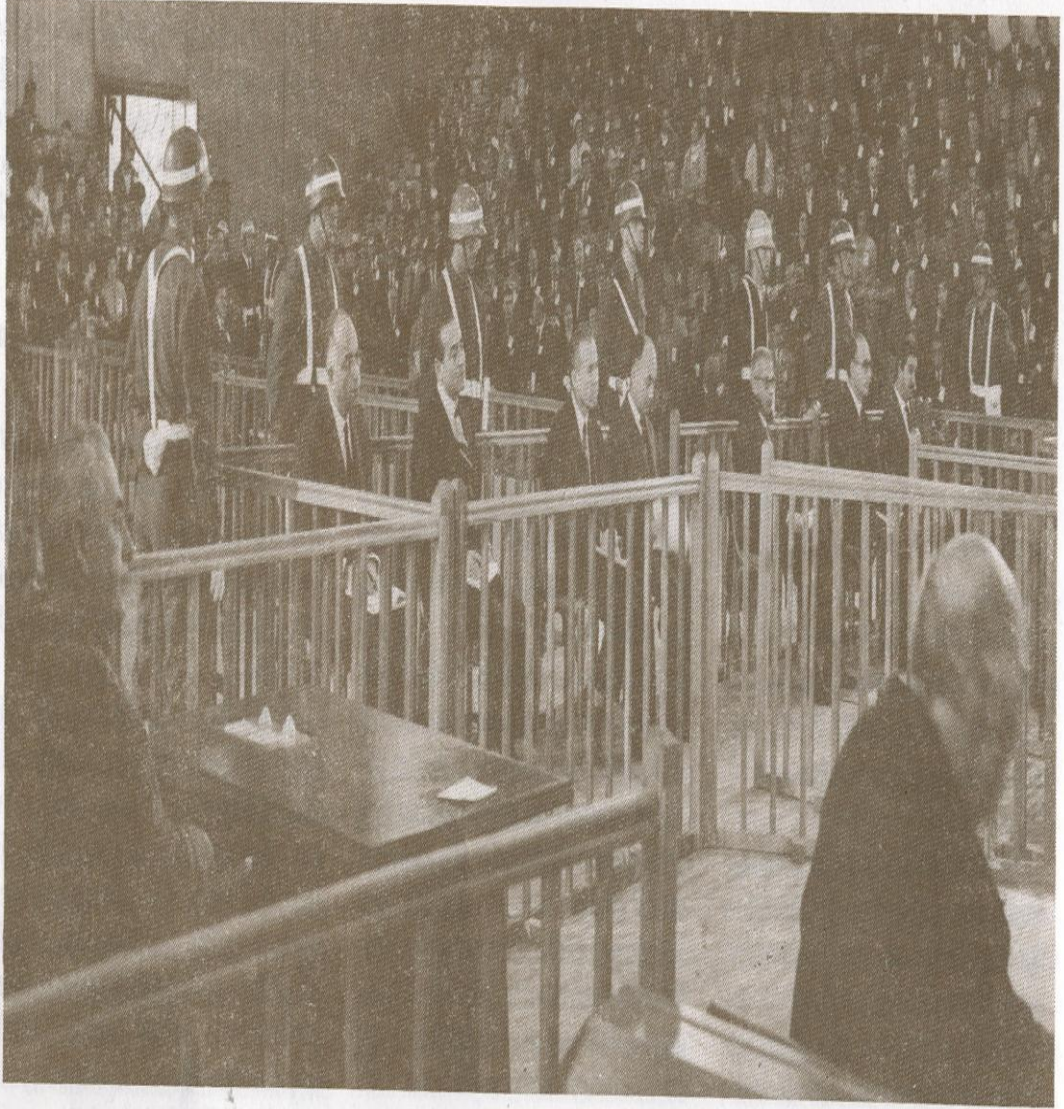
EK. XIV

YENİ BİR DEVLETÇİLİK: Özel kesimin güçlendirilmesini benimseyen DP iktidarı döneminde kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı azalmak yerine daha da arttı. Ama bu artışın altında yeni bir devletçilik anlayışı vardı: Kamu yatırımları nihai mal üretimine değil, altyapıya ve yeni kurulan özel kesim endüstri işletmelerine ucuz aramal üretimine yöneltildi. Celal Bayar'ın işletmeye açtığı Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları gibi.

⁷⁰⁴ a. g. e. s. 2070.

EK. XV

YASSIADA DURUŞMALARI: Fırtınalı bir on yıllık iktidar, 27 Mayıs 1960 sonrasında Yassıada'da yargılandı. 14 Ekim 1960'ta başlayan yargılama 203 oturum sonucunda 15 Eylül 1961'de bitti. 15 sanık idama, 31 sanık müebbet hapse, 408'i çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı, 133 sanık beraat etti. Ölüm cezasına çarptırılan 15 sanıktan 11'inin cezası Milli Birlik Komitesi'nce müebbet hapse çevrildi. Celal Bayar da cezası onaylanmasına karşın yaş nedeniyle idamdan kurtuldu. Soldan üçüncü sıradaki Hasan Polatkan ve sağdan ikinci Fatin Rüştü Zorlu 16 Eylül, Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961'de İmralı Cezaevi'nde idam edildi.

705

EK. XVI

DP POPÜLİZMİNİN SINIRLARI: En önemli sınır, DP'nin kuruluşuna tavizsiz belirlediği çerçeve içinde izin veren siyasal ve bürokratik elit kesimdi. Bunun yanı sıra, DP kurucuları ve lider kadrolarının eski CHP'liler olması da bir başka sınırlamaydı. Celal Bayar, Atatürk'ün başbakanlarındandı, ama İnönü'nün başkanlığında gölgede kalmıştı; Menderes de genç ve hırslı bir CHP'liyken dışlanmıştı.

EK. XVII

OTORİTERLİĞE KAYIŞ: 1950-1954 döneminde, daha önceden biriken kaynaklar ve geniş dış borçlanma kullanılarak uygulanan patronaj sistemi, DP popülizminin temelini oluşturmuştu. Ama 1954 sonrasında ekonomik durum hızla bozuldu, bu sistemi sürdürecektir kaynak kalmadı. Toplumsal desteğinin eridiğini gördükçe, DP popülizmi de ılımlılıktan otoriterliğe dönüştü. İlk kez oy oranının % 50'nin altına düştüğü 1958 seçimlerinden az önce DP, din ve milliyetçilik motiflerini öne çıkararak, "Vatan Cephesi" kurulması çağrısında bulundu.

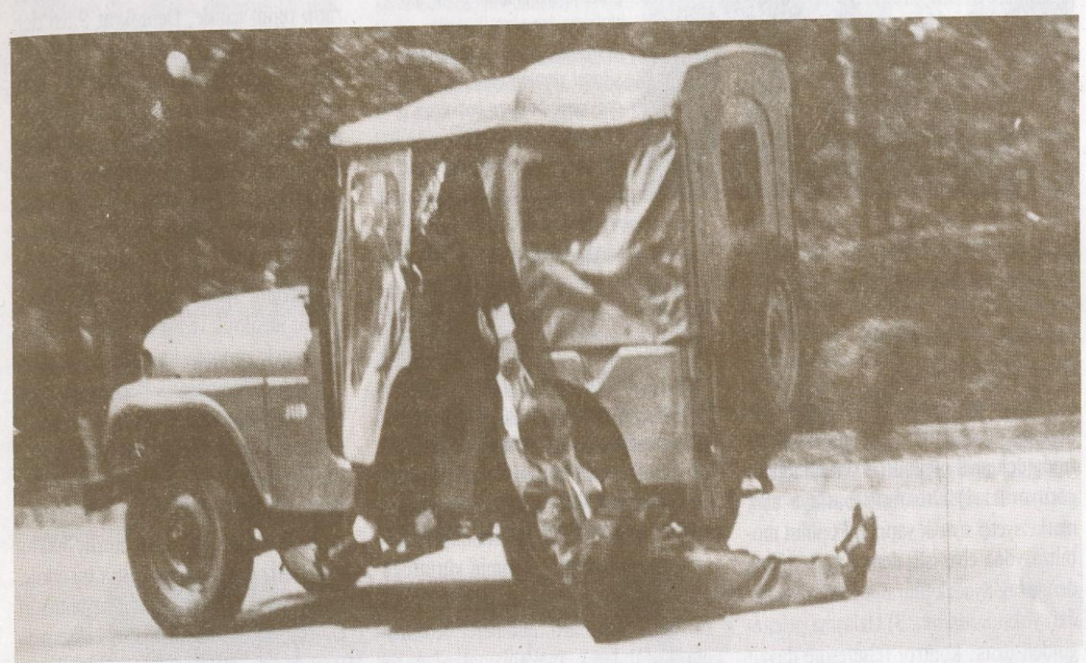

707

⁷⁰⁷ a. g. e. s. 2083.

EK. XIX

ÜNİVERSİTEYE BASKI: DP despotluğunu en şiddetli hisseden kurumlardan biri de üniversitelerdi. Tüm aydınlar gibi, üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileri de ülkedeki genel gidişten duydukları hoşnutsuzluğu dile getiriyor, "hürriyet ve demokrasi" istiyordu. DP iktidarının bu taleplere verdiği karşılık, 1960 Mayıs'ına doğru iyice şiddetlenerek kan dökülmesine dek vardı. Polis-öğrenci çatışmalarının yoğun olduğu Beyazıt Meydanı'nın adı, 27 Mayıs sonrasında "Hürriyet Meydanı" olarak değiştirildi.

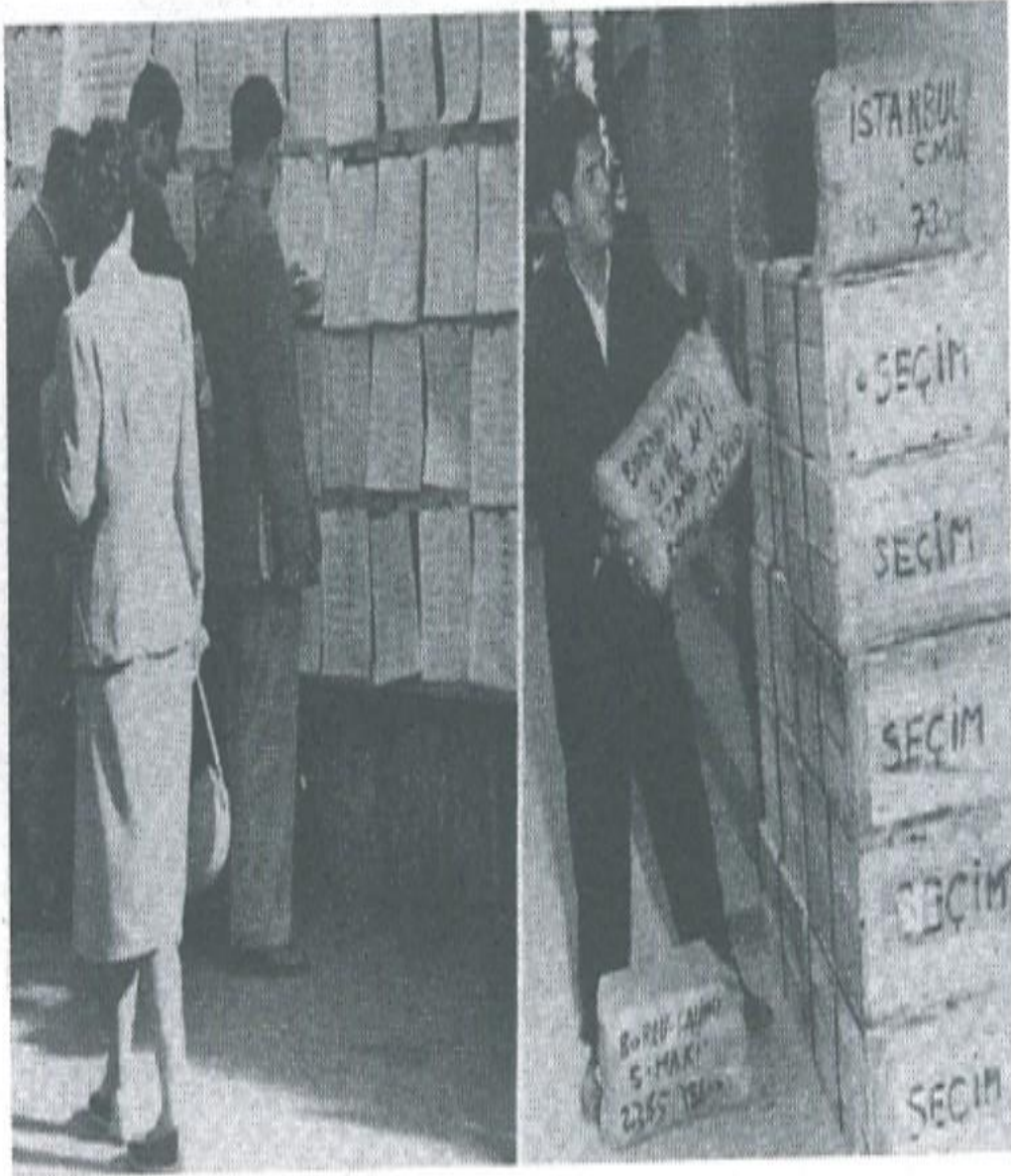
EK. XX

710

⁷¹⁰ a. g. e. s. 2088.

EK. XXI

Seçim kütükleri ve oy sandıkları

⁷¹¹ Türkler Ansiklopedisi, s.729.

EK. XXII

Celal Bayar, Recep Peker ve İsmet İnönü

712

⁷¹² a. g. e. s. 730.

EK. XXIII

Koraltan, Menderes, Bayar ve Köprülü

⁷¹³ a. g. e. s. 755.

EK. XXIV

Adnan Menderes ve Celal Bayar

714

⁷¹⁴ a. g. e. s. 756.

EK. XXV

Köprülü ile Menderes

715

⁷¹⁵ a. g. e. s. 766.

EK. XXVI

Adnan Menderes ve Fatih Rüştü
Zorlu

716

⁷¹⁶ a. g. e. s. 768.

EK. XXVII

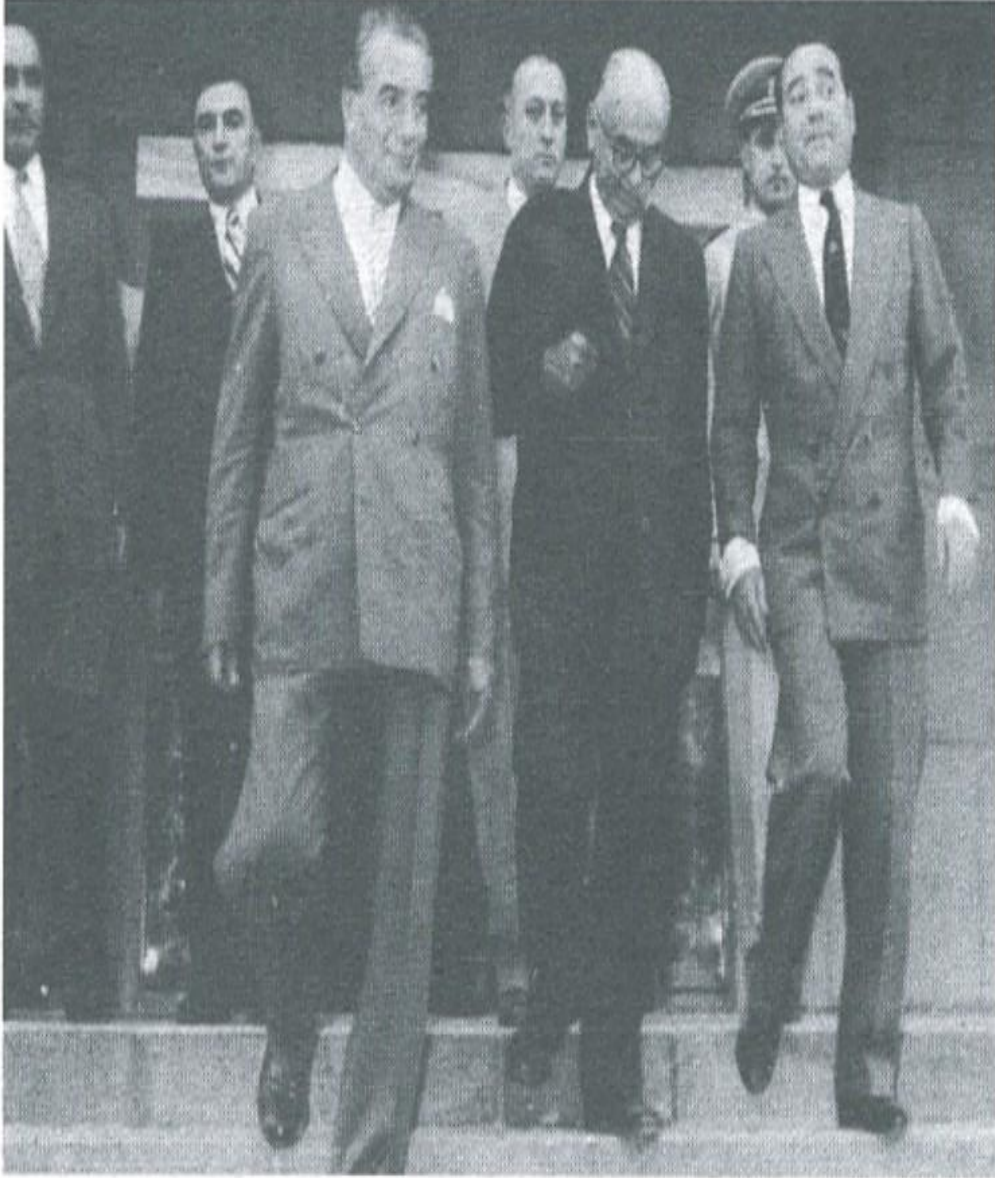

Demokrat Parti'nin sloganı
"Yeter! Söz Milletindir!"

717

⁷¹⁷ a. g. e. s. 769.

EK. XXVIII

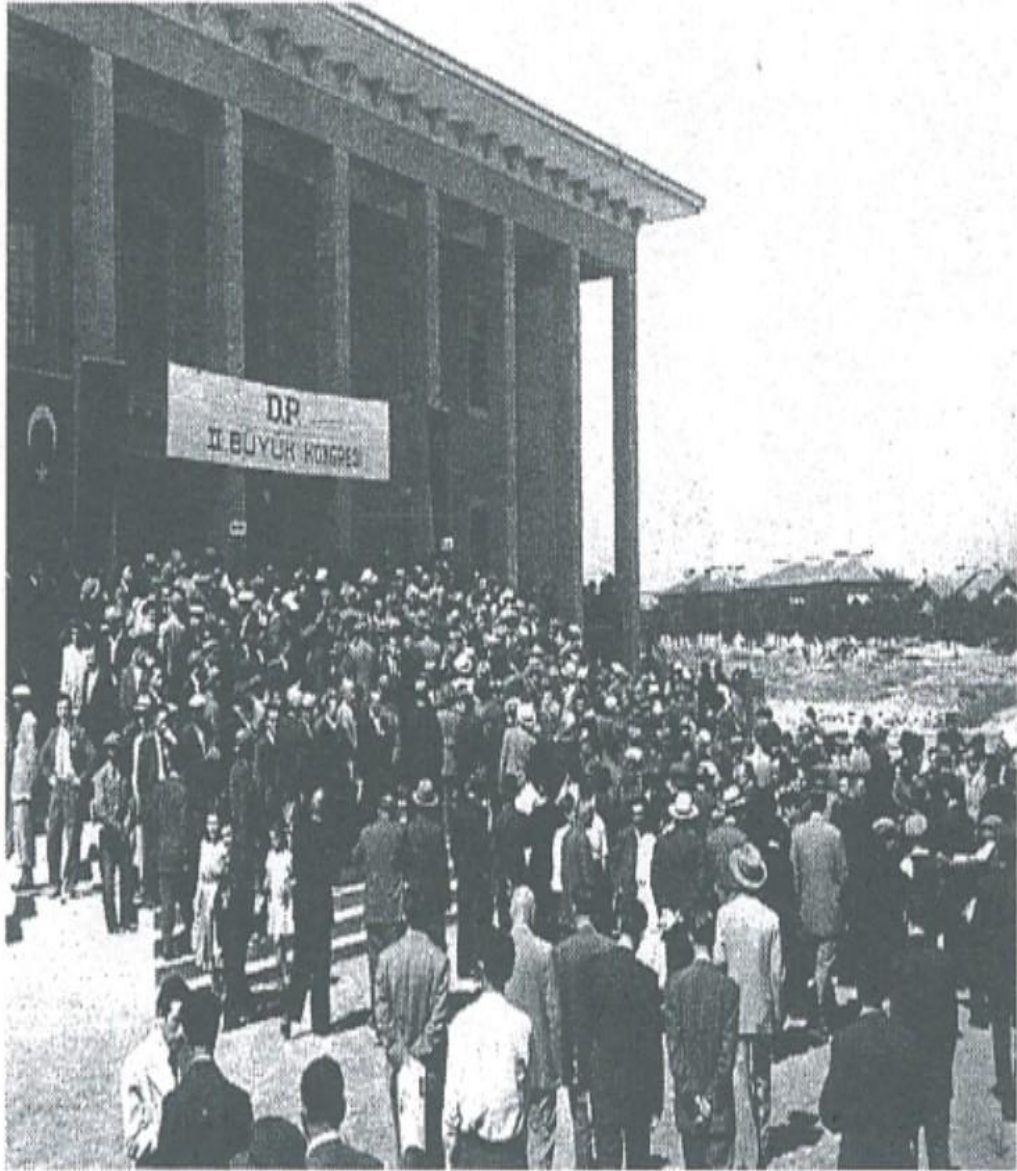

Koraltan, Bayar ve Menderes

718

⁷¹⁸ a. g. e. s. 775.

EK. XXIX

DP II. Kongresi

719

⁷¹⁹ a. g. e. s. 780.

EK. XXX

720

720

http://blog.milliyet.com.tr/Deniz_Baykal_Ali_Desidero_dan_medet_umuyorsa/Blog/?BlogNo=22518
2

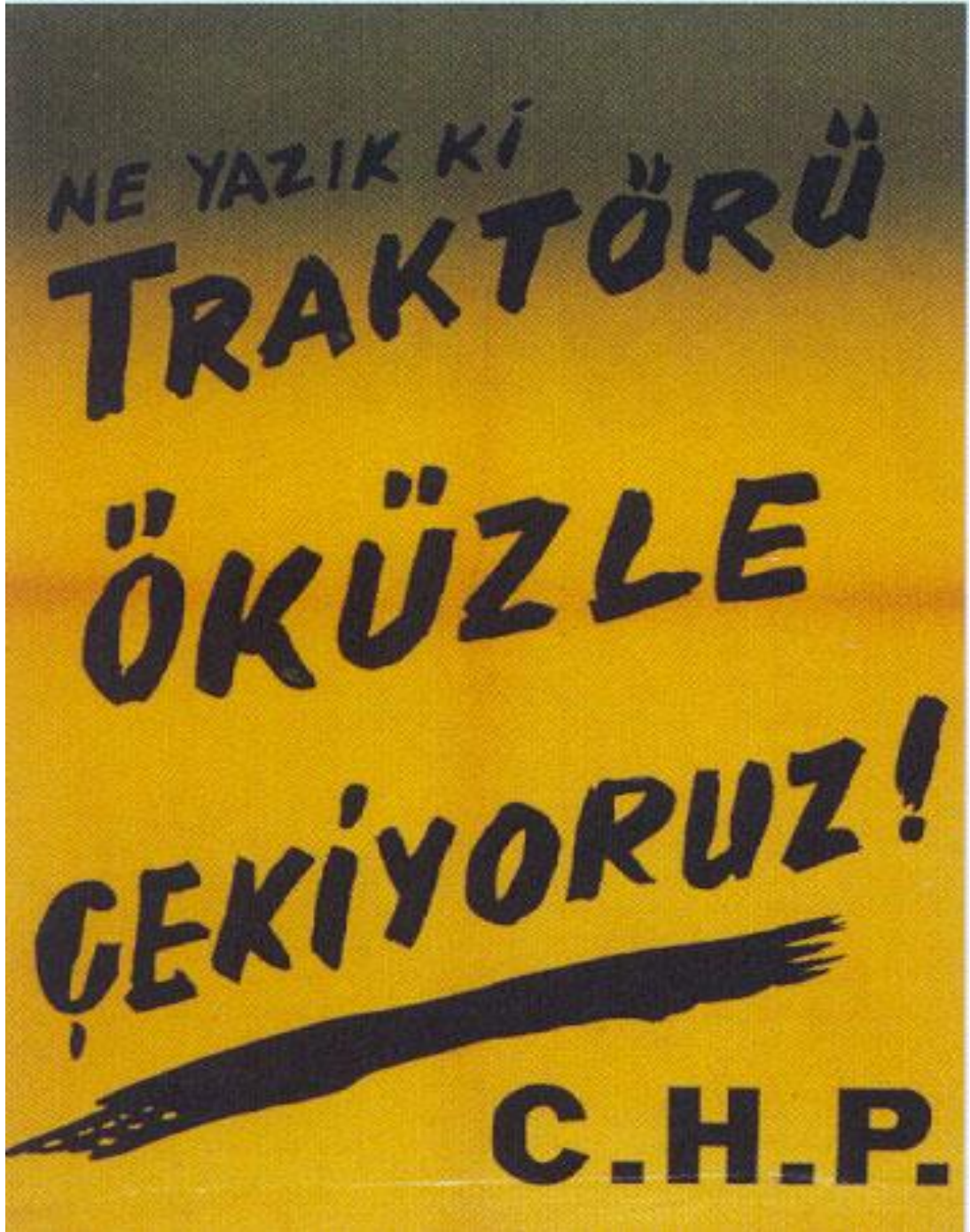
EK. XXXI

721

⁷²¹ <http://hasanrua.wordpress.com/2009/05/10/demokrat-parti-1957-secimi-afisleri/>

EK. XXXII

722

⁷²² <http://www.wardom.com.tr/tarihteki-secim-sloganlari-ve-afisleri-t262469.html>

EK. XXXIII

723

⁷²³ <http://www.wardom.com.tr/tarihteki-secim-sloganlari-ve-afisleri-t262469.html>

EK. XXXIV

İLK POPÜLİSTLER: Türkiye’de serbest seçimle iktidara gelen ilk muhalefet partisi DP’ydi. DP kurucuları, bunu, çeyrek yüzyıllık merkezîyetçi, vesayetçi yönetime karşı tepkileri popülizm yoluyla derleyerek gerçekleştirdi. Seçimi ilk kazandıkları dönemde, ilk popülist liderler son derece mutluydu.

724

⁷²⁴ CDTA, Cilt 8 İstanbul, İletişim yayınları, 1983, s.2077.

EK. XXXV

HÜRRİYET MİSAKİ: DP, yığınların gelişmemiş siyasal bilinç düzeyinde tercih edilebilmenin yolunu, CHP'nin tek parti yönetimi süresince halkta oluşan ekonomik, dinsel ve siyasal tepkiyi derleyecek kampanyalarda buldu. Bu kampanyaların ilki, 1. Kongre'de kabul edilen "Hürriyet Misakı"ydı. 2. Kongre'ye dek liderler her konuşmada bu konuyu işledi. 1 Haziran 1948 Ankara Mitingi'ndeki gibi.

⁷²⁵ a.g.e., s.2079.

EK. XXXVI

CELÂL BAYAR, MUHALEFET YILLARINDA KASTAMONU'DA (1950)

⁷²⁶ a.g.e., s.874.

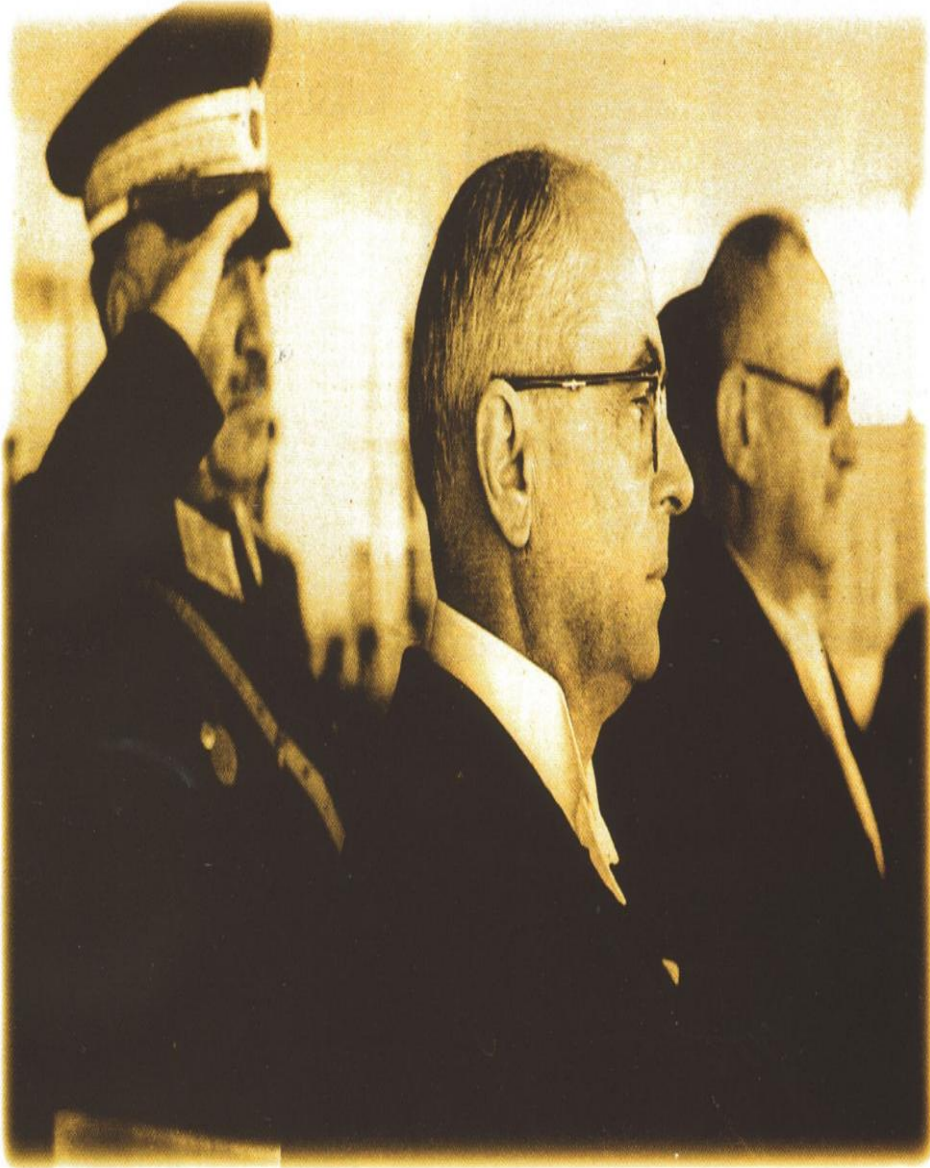
EK. XXXVII

CELÂL BAYAR HİRFANLI BARAJI'NDA
ADNAN MENDERES VE REFİK KORALTAN İLE BİRLİKTE

⁷²⁷ a.g.e., s.880.

EK. XXXVIII

CELÂL BAYAR, FEVZİ ÇAKMAK VE A. RENDA

728

⁷²⁸ a.g.e., s.895.

EK. XXXIX

CELÂL BAYAR MECLİS
KÜRSÜSÜNDE

729

⁷²⁹ a.g.e., s.898.

EK. XL

CUMHURBAŞKANI
CELÂL BAYAR (1952)

730

⁷³⁰ a.g.e., s.901.

EK. XLI

CELÂL BAYAR
YURT GEZİSİNDE
VATANDAŞLARLA

731

⁷³¹ a.g.e., s.903.

EK. XLII

CELÂL BAYAR,
ATATÜRK'ÜN ANITKABİRE
NAKLİNDE, İNÖNÜ, AFET İNAN,
KORALTAN VE MENDERES İLE

732

⁷³² a.g.e., s.908.

EK. XLIII

CELÂL BAYAR LÜBNAN
CUMHURBAŞKANININ
DAVETİNDE (1955)

⁷³³ a.g.e., s.914.

EK. XLIV

CELÂL BAYAR, SARIYAR BARAJI'NIN AÇILIŞINDA,
ADNAN MENDERES VE SAMET AĞAOĞLU İLE (1956)

734

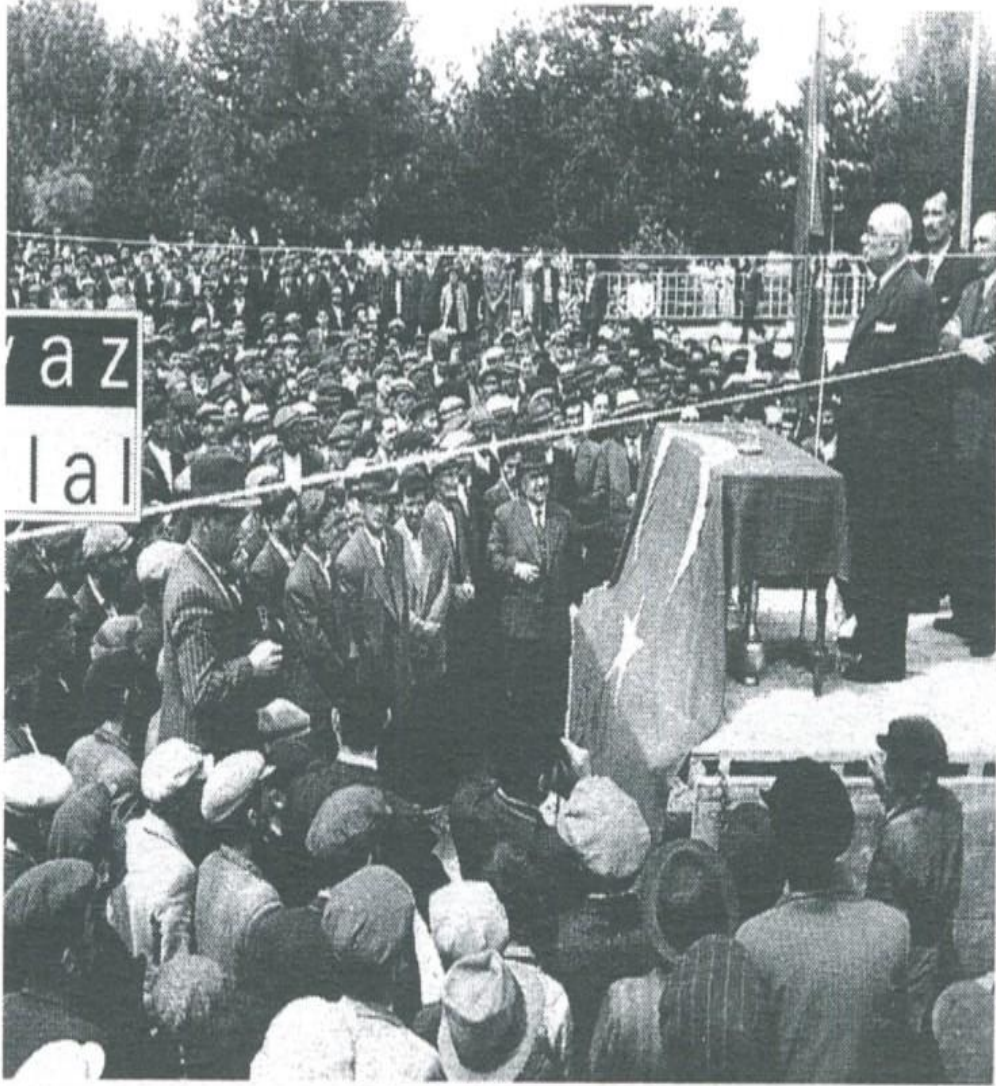
⁷³⁴ a.g.e., s.918.

EK. XLV

1946 SEÇİMLERİ

EK. XLVI

Celal Bayar Bolu'da yapılan seçim mitinginde

⁷³⁶ a.g.e., s.920.

EK. XLVII

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Londra'da geçirdiği uçak kazasından kurtulan Başbakan Adnan Menderes'i karşılar

737

⁷³⁷ a.g.e., s.920.

ÖZET

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında da yönünü batıya dönen politikasına devam etmiştir. Savaş sonrasında dünya da baskıcı ve diktatör rejimler tarihe karışmış demokratik iktidarlar egemen olmuştur. Bu gelişmelerden Türkiye de nasibini almış ve çok partili siyasî hayata geçebilmek için çalışmalara başlamıştır. 1945 yılından itibaren siyasî partiler kurulmaya başlamış ancak bunların arasında Demokrat Parti kısa sürede önemli ölçüde güçlenerek ana muhalefet partisi konumuna gelmiştir.

Demokrat Parti, tek turlu, çoğunluk liste usulüne göre yapılan 1946 seçimlerine katılmış ve önemli ölçüde bir başarı elde etmiştir. Ana Muhalefet olarak çalışmalarına devam eden D.P., mevcut seçim kanununun değiştirilmesine yönelik iktidara ısrar etmiş sonunda 16 Şubat 1950'de, milletvekilleri seçim kanunu değiştirilmiştir. D.P., 14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle de iktidara geldi. D.P. iktidarda bulunduğu 10 yıllık süre içerisinde yapılan 1954 ve 1957 seçimlerin de de iktidarda kalmayı başardı. Ancak 1954 genel seçimleri sonrasında ekonomide meydana gelen sıkıntılar ve huzursuzluklar iktidarı, muhalefete ve basına karşı hırçınlaştırdı ve arka arkaya antidemokratik kanunlar çıkarıldı. Bu da, aydınların, basın, üniversitelerin, halkın ve ordunun iktidara karşı tepki göstermesine sebep oldu.

Anahtar Kelimeler

- Demokrat Parti
- Cumhuriyet Halk Partisi
- Seçim
- Çok partili hayat
- Siyasî krizler

ABSTRACT

After the II. World War, Turkey continued its politics towards the (western world) west. Following the war pressured and dictatored regimes were history and democratic parties were sovereign. After this progress, Turkey also started to work towards its multi party politics. Since 1945 political parties were established, between these Democrat Party which gained important power in a short period of time was placed as the main opposition party.

Democrat party gained great success after participating in the 1946 elections which were done with one type, majority list method. D.P. working as the main opposition, pressured the party in power to change the existing law on voting finally on 16 th February 1950 the politicians changed the voting law. On May 1950 D.P. were voted to be the party in power. D.P. also gained power in 1954 and 1957 elections and were in power for 10 years. This caused the intellectuals, the press, the universities, the public and the army to have a negative reaction towards the government in power.

Key Words:

- Democrat Party,
- Republican's People Party,
- Election,
- Multy Political Party System,
- Political Crisis.